

Српска вила

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ ISSN 0354-7116

БИЈЕЉИНА

e-mail: spkdbn@teol.net

www.prosvjeta-bijeljina.org

БИЈЕЉИНА,
април-новембар 2022.

Број 55-56

СРПСКА ВИЛА

часопис за књижевност и културу

Издавач: Градски одбор Српског просвјетног и културног друштва
„Просвјета” Бијељина

За издавача: СЛАВИША МИКИЋ, МА

Уредништво

проф. др ЈЕЛИНА ЂУРКОВИЋ
(главна и одговорна уредница),

проф. др ЦВИЈЕТИН РИСТАНОВИЋ, мр ЉИЉАНА ЛУКИЋ
ДУШАНКА НОВАКОВИЋ, проф, СТОЈАНКА ЂОКИЋ, МА

Секретар Уредништва
ЈЕЛЕНА ПАНТИЋ, МА

Лектор
проф. др Цвијетин Ристановић

Коректор
ДУШАНКА НОВАКОВИЋ, проф.

Уређивачки савјет часописа
академик НЕЂО ЂУРИЋ (предсједник)
проф. др МИЛАН НОВАКОВИЋ, ПРЕДРАГ ПЕРКОВИЋ, ОЛИВЕРА
СТЈЕПАНОВИЋ, ПЕТРА МИЋИЋ,
ђакон БОЈАН ЧЕЧАР, ВЕРА ХОРВАТ (Србија), ДАВИД КЕЦМАН
ДАКО (Србија), ОЛГА ЛАЛИЋ КРОВИЦКА (Пољска), ЖАРКО
МИЛЕНИЋ (Руска Федерација), ДРАГАН ТЕПАВЧЕВИЋ (Аустралија)

„Српска вила” излази два пута годишње
Цијена једног примјерка је 5 КМ, за иностранство 10 КМ
Адреса: Кнеза Милоша 30, Бијељина
Телефон и телефакс: 055/209-580; Е-mail: spkdbn@teol.net
Web site: www.prosvjeta-bijeljina.org

Штампа: „Grafomib” Бијељина
Тираж: 300 примјерака

СРПСКА ВИЛА

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

Година XXVIII април-новембар, 2022. Бр. 55-56

САДРЖАЈ

КЊИЖЕВНОСТ	7
ПОЕЗИЈА	
<i>Стевка Козић Прерадовић</i> : Прољеће 2022.....	9
Умро изненада	10
Кућа Ненадића	10
<i>Никола Леро</i> : Имам двадесет девет	12
<i>Душан Стојковић</i> : Цвркут.....	15
<i>Бошко Ломовић</i> : Вождова бесједа на Сретење 1804.....	16
<i>Слободанка Луковић</i> : Увојница смрти	21
<i>Стојанка Ђокић</i> : Ублажи жалости моје	22
<i>Немања Зивлак</i> : Шљива	24
<i>Перо Солар</i> : Срболовци	27
<i>Војкан Ђурђевић</i> : Не пуштај ме.....	29
<i>Бранка Благојевић</i> : Кад умре твој неко	31
<i>Сузана Љепава</i> : Пљусак	32
<i>Здравко Згоњанин Баћо</i> : Збогом	33
ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА	
<i>Елка Њаглова</i> : Кућа Лабуда	35
Пољубац	37
(Превела са бугарског: Вера Хорват)	
<i>Жак Рабемананжара</i> : Песма XXII	39
<i>Бернар Бенлен Дадије</i> : Захваљујем ти се мој Боже	41
<i>Елолонге Епања Јондо</i> : Моја земља	43
<i>Чикаја И там`си</i> : Песма II.....	44
<i>Жан Батист Тати-Лутар</i> : Нежност или лудило	46
(Приредио и превео с француског језика Душан Стојковић)	
ПРОЗА	
<i>Олга Лалић Кровицка</i> : Дида и ја (четири годишња доба са дидом)	47
<i>Миленко Јевђевић</i> : Таква је била њена љубав	53
<i>Емилија Живојиновић</i> : Док ветар не упамти њено име	59

<i>Ђоко Петровић</i> : Тренутак кад је мени почео рат /Прича једне свирале/	66
<i>Милан Пантић</i> : Побјеже баба!	73
<i>Радивоје Сарић</i> : Три срца Шевиног лета	76
<i>Николета Петровић</i> : Она...	80
ПРЕВЕДЕНА ПРОЗА	
<i>Сашо Огненовски</i> : Турнеја (одломак из романа)	87
(Предео са македонског: Жарко Миленић)	
<i>Георгиј Семјенов</i> : Риђи угар	90
(Предео са руског: Милијан Симић)	
АФОРИЗМИ	
<i>Иво Мијо Андрић</i> : Афоризми и слободне мисли	95
НАУКА И КЊИЖЕВНА КРИТИКА	
<i>Саша Д. Кнежевић</i> : Веселин Чајкановић у царству лептирова и медведа	99
<i>Јелена Калајија</i> : Валентност рада Веселина Чајкановића као универзалне подлоге за истраживање на примјерима Кодерове "Роморанке" и Коларовљевих раних радова ("Соколичког зборника", "Анатолијских Хроника" и "Хинонијиних прича")	107
<i>Татјана Думитрашковић</i> : Шекспиров Ричард III - између лика средњовековног порока и макијавелисте	124
<i>Горан Максимовић</i> : Пред новим издањем дневника ратног хирурга доктора Миодрага Лазића	135
<i>Слободанка Шаренац</i> : Живи поглед вечности и снага гласа тишине	144
<i>Душанка Новаковић</i> : Књижевно и научно прегалаштво Цвијетина Ристановића	155
<i>Момчило Голијанин</i> : "Косовски дух" Јордана Ристића	164
<i>Љиљана Лукић</i> : Озарја душе у трагању за недокучивим	170
<i>Ранко Павловић</i> : Есејизовано, филозофично промишљање живота	177
<i>Цвијетин Ристановић</i> : Истинска посвећеност наративној форми	182
<i>Јованка Стојчиновић Николић</i> : Породична историја кроз успомене, сјећања и љубав	186
<i>Жарко Миленковић</i> : Универзална прича о (анти)јунаку са маргине	191

<i>Жељка Аврић: О љубави која траје дуже од сунца</i>	195
<i>Сенахид Незировић: Сведочанство живота српског народа у завичају</i>	201
<i>Витомир Теофиловић: Горко брашно Милана Пантића</i>	205
<i>Радмила Поповић: Књижевноумјетничка археолошка истраживања</i>	212
<i>Томо Ковачевић: О грешкама и гријеху</i>	216
КУЛТУРА	219
БЕСЈЕДЕ	
<i>Саша Кнежевић: Отаџбина у мајчиној сузи</i>	221
<i>Жељка Млађеновић: Слијепом свједоку устаничке епохе</i>	224
<i>Стојанка Ђокић: Завјештање деветом дану</i>	226
<i>Јелена Жерајић: Српском Хомеру</i>	229
<i>Миљивоје Млађеновић: Драмска снага певања Филипа Фишњића</i>	232
У ФОКУСУ	
КЊИЖЕВНИ ПРИЛОЗИ ЧЛАНОВА УДРУЖЕЊА КЊИЖЕВНИКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ - ПОДРУЖНИЦА ГРАДИШКА	
<i>Жељко Галоња: Мој језик</i>	239
<i>Недељко (Нено) Нинковић: Легенде о бегу Копчићу (Ковчићу) у Скопаљској долини (бугојанској)</i>	242
<i>Ирена Станковић: Молитва Арханђелу Гаврилу</i>	247
Разговор са Сизифом	248
Код куће.....	249
<i>Сузана Ступар: У зони ултрадивљине</i>	250
Међусвјетови	251
Ковитлац	251
<i>Љиљана Вујић Томљановић: Мрва за једноставност</i>	254
У етер	254
Понављачи	255
Штампарија	255
Завежљај.....	256
<i>Кристина Павловић: Отисак душе</i>	257
Кућа под Грмечом	258
<i>Зоран Плавшић: Писмо</i>	260
ДВАДЕСЕТДЕВЕТИ "ВИШЊИЋЕВИ ДАНИ" У БИЈЕЉИНИ 4-8.11.2022. ГОДИНЕ	263
<i>Љубишица Петровић: Говор на академији поводом "Вишњићевих дана", 7. новембра 2022. године</i>	268

<i>Јелина Ђурковић</i> : Глобално и локално у култури данас	270
<i>Предраг Васић</i> : Развој културе и културних институција у Бијељини у прошлом времену	277
<i>Стево Ђосовић</i> : Семберија у устаничким пјесмама Филипа Вишњића	285
<i>Тања М. Лазић</i> : Унапређење постојећих културних активности у Бијељини	291
<i>Душанка Новаковић</i> : Борба за заштиту културног наслеђа и српског језика.....	299
<i>Љиљана Лукић</i> : Јавна гласила у нашем граду прије "Српске виле"	303
<i>Цвијетин Ристановић</i> : Улога часописа Српска вила у очувању и његовању културних вриједности српског народа	308
ИЗ ПРОШЛОСТИ СЕМБЕРИЈЕ	
<i>Дејан Вуковић</i> : Исламизација Сембераца	313
ИЗ АКТИВНОСТИ СПКД "ПРОСВЈЕТА"	
Поводом напада на Арона Гујона: Немате права на лаж!	325
IN MEMORIAM	
<i>Стеван Тонтић</i> : Тврђава срца.....	327
<i>Милован Витезовић</i> : Апотеоза српској труби	328
<i>Недељко Зеленовић</i> : Огњиште	330
АУТОРИ СРПСКЕ ВИЛЕ	331

Книжность

Стевка КОЗИЋ ПРЕРАДОВИЋ / из рукописа/

ПРОЉЕЋЕ 2022.

Ово прољеће 2022. године
стиже убрзано дан раније.
У 16 часова и 33 минуте,
кап радости, нови цвијете.

Из Украјине, потом, слете
вијести праве, лажне, окрутне:
Милиони избјеглица, слуте,
нико жив се више не смије...

Од свих вијести студ ме хвата
зашто се новом прољећу жури?
Самог себе се боји, ко свједока,
из ока Трећег(а) свјетског рата?

У Српску земљу, о рано!
Долази с летом буба мара.
на костимима вртић – малишана,
Годишње Доба – бомбардовано.

Радости иној нико се не смије
план је агресивно вјетровит.
Разапет и подијељени свијет
још само зубато сунце грије!

На Козари, 20. марта 2022.

УМРО ИЗНЕНАДА

(Недељку ЗЕЛЕНОВИЋУ)

Згрушао се коријен
У цвијету бехара
Кућу надвисила
Џанарика стара

Изненада умро...
(Ранко чита вијести)
А ја вјеровала
Домаћој задаћи

тог у марту оцвалога јутра
И да ћу Те срсти на уранку
Под шљивом, са књигом
ИСТОГ, у дјечијем парку

КУЋА НЕНАДИЋА

Влиска као пјесма
никад није тијесна
Кућа Ненадића
отвара се гласом
на свим језицима

Оне кобне ноћи...
Из мартовског дана
путник не хтје проћи
нит пјеснике звати:
О, Милане! О, Илеана!

Само кроз цјевчице
невидљивога плина
с глувим ходом ноћи
стварна, разуздана

СМРТ ће у сан доћи

Кућо драга, фина...
из свих рукописа,
зачетих због књига
Тајним језицима
сачувај од брига

Дјецу Ненадића:
(извором љубави,
шумором Крајина)
кћерку им Марију,
и Филипа, сина.

Кућо Ненадића
са знаменом жене
Глагољива, цијела,
бићеш дио мене
до мога опијела.

Никола ЛЕРО

ИМАМ ДВАДЕСЕТ ДЕВЕТ

Имам двадесет и девет и више не вјерујем готово ни у шта,
не вјерујем у промјене, аристотеловску демократију,
али не вјерујем ни у вјечну стагнацију
не гледам тв, не знам шта је тик ток и немам снечет,
не идем у теретану
и сматрам позитивно мишљење капиталистичким триком,
који, скрећући фокус са социо-политичких узрока,
убјеђује људе да су они криви за своју несрећу
а нису

устајем у подне и једем много хљеба
вјерујем да је хљеб важан

имам двадесет девет и више не вјерујем готово ни у шта
не вјерујем у додика, макрона, меркелову
штавише, да не лајем, истински ме заболи за све њих

што се мене тиче не мора нико ни владати,
па ионако ће за коју декаду ова земља или бити празна
или ћемо морати продати све не би ли вратили ммф-ове дугове,
које годинама гомиламо
мислећи да никад неће доћи рок за наплату,
а хоће

слушам нови еминемов албум
и много псујем да бих сачувао здраву главу
вјерујем да је сачувати здраву главу много важно

имам двадесет девет и више не вјерујем готово ни у шта
не вјерујем да је бежим умро

да ја више не живим у норвешкој
и да је *ла цаса де папел* добра серија

штавише, сматрам да је *ла цаса де папел*
исто маркетиншки капиталистички трик нетфликса
који храни квазичегеварске илузије
привилегованих либералних миленијалаца,
који мисле да се револуције дижу
из топлих кревета уз смутије за доручак

е, па не дижу

помало вјерујем у че гевару

имам двадесет девет и више не вјерујем
готово ни у шта,
не пратим спорт, изгасио сам тиндер
и ријетко излазим у клубове

сматрам да су клубови, рејвови и слично
само још један облик
ескапизма пост-ратне генерације
која мисли да је слобода излазак суботом увече,
не знајући да је заглављена у пропалој транзицији
у коју су је увалили њихови родитељи,
што су се заклињали у социјализам – да би га на крају продали
за идеју имагинарног националног идентитета
и 600 марака мјесечно

последњих мјесеци често ме боли желудац –
кева каже да је то на нервној бази
вјерујем кеви

имам двадесет девет и више не вјерујем готово ни у шта
не вјерујем да ћемо м. и ја више икада бити заједно,
да ћу се ускоро скинути са таблета
и да ће на прољеће бити боље – што се тиче короне

увјерен сам да ћемо и послије ковида

опет сами себи бити вукови –
баш као што смо и прије били,
само са још крволочнијим нагонима

па ко извуче живу главу

у последње вријеме гледам азијске меланхоличне филмове,
пијем тамно пиво директно из флаше и пишем поезију
иако знам да је нико не чита
и да вјероватно неће
промијенити апсолутно ништа у овој држави
ипак – вјерујем да је поезија много важна

Душан СТОЈКОВИЋ

ЦВРКУТ

Мук је попануо ћију-ћи јакшићеве крчмарице
која само смрт не заборавља да оточи
орило се по ресто ранама
хоровало се по гробо листјима

седели смо под липом
чекајући да гарашанин начерта
оно што још нисмо стигли да усањамо

по сокацима по насмешеним види-цима
клонуле ноге посусталих дана
клецаво се рамене о знатижељно камење

само до тог бедема
допливаће нам руке
дојезерити очи плаве

унапред ћемо потом опростити
онима који нам никада неће опростити
вртећемо се у лудом колу
небратства и једносмерног злочинства

у смрти ћемо се пробудити

Бошко ЛОМОВИЋ

ВОЖДОВА БЕСЈЕДА НА СРЕТЕЊЕ1804.

1.

Проминуше четири стољећа
И промичу љета петог вијека
Откад Србље заборави срећа,
Откад овој губи нема лијека,
Откад нам се црне тице гнијезде –
Вјерна љубо војводе Пријезде!

Собом сами, сламка у олуји,
Муком мучи Јевропа поспана.
А стољеће за стољећем хуји
Од Косова па до наших дана,
По срцу нам падају громаде –
Ниоткуда Гојковице младе.

Забасасмо у црну нигдину
Гдје ни акреп не би опстојио,
Вас нам живот у бестражје мину –
Нема зрачка што би нас огриј’о,
Па се мрамор тавне ноћи стеже
Око бијеле цркве Самодреже.

Ој давори, ој Косово славно,
Од те славе још имамо снове,
Нема Марка, нема га одавно,
Да подигне рало и волове,
Да укине зулум и харање –
Море, Турци, не газ’те орање!

Букагија одвећ душу веже,
Мач свијетли у корици труне,
Жеђ освете утробу нам жеже,
Робље наше иште нас и куне,
Шкргут нам је до небеског крова,
Снајо наша, љубо Дамјанова.

2.

Све вас гледам соколовим оком,
Моја рука диже вина чашу
Диже барјак у небо високо:
Здрав ми био, Станоје Главашу,
Здрави били остали хајдуци,
Прекаљени на големој муци.

Добро дош'о, Вељко од Крајине,
Што на Кушљи разгониш тиране,
Кара-Стево, српске мајке сине,
Миловане из јуначке Плане
И Милета из Глибовца села –
Благо мајци која вас зачала!

У овоме светом, бојјем часу
Радосни ми и срце и лице,
Јер народни кнежеви уз нас су:
Вићентије, глава Кораћице,
Орашачки Марко, кнез-делија,
Из Тополе оберкнез Матија.

Из Липовца два Гарашанина,
Сердар Симо, Сараманда Васко,
Таквог мајка још не роди сина
Као што је тобција Танаско,
Таквог мајка још родила није
Као што је Ломо Арсеније.

Здрав, Ђурићу, оран си за борбу,
Теофане и брат му Јакове,
Своје главе ставите у торбу,

Србија вас на устанак зове.
На све стране разнесите гласе –
Благослови, оче Атанасе!

3.

Јесмо раја и гладна и боса,
Јесмо нишчи на зубу алама,
И зрнце смо самотнога проса
Усред мора, међу ајкулама...
Али нека, још је прича жива:
Давид згуби Голијата дива!

Шта можемо кад смо среће худе,
Испаштамо, а никоме криви,
Биће, браћо, што мора да буде,
Јер овако к'о да нисмо живи,
Нема за нас ђула ни зумбула –
Једино нам буна останула.

Којекуде, биће што не може,
Док чекамо, неће бити ништа.
Земан дош'о да се Срби сложе,
И 'вако су усред губилишта...
Да траг затру соју тиранскоме
Виш' Србије по небу ведроме.

Који од нас допаднемо рана
(Нећемо их допасти залуду)
Од куршума ил' од јатагана,
Нек нам, браћо, сретне ране буду!
То су наши цвјетови слободе
Што крвави ка побједи воде.

Сјетимо се ко смо и откуда –
Ми нијесмо репа без коријена,
Сјетимо се од јунаштва чуда
Наших пређа минулих времена.
Дижимо се на ноге лагане
Да на нама клетва не остане!

4.

Сад је ора да их васкрснемо,
Од Косова па до овог дана,
Све јунаке које спомињемо
Уза гусле, гудала танана,
Чију лучу у срцу носимо
Кад приспимо и кад се будимо.

Капа доље, Старина Новаче,
Татомире, дели Радивоје,
Не дадoste Турком да алаче
По шумама Романије своје.
Помози нам, Радојице Мали,
Не би л' некрст у Стамбол шћерали.

Слава теби, Јанковић Стојане,
Јоште твоја мајка ојађена
Сину вида у зиндану ране
Под товаром вакта и времена.
Док јој срце црна туга стеже,
Косу реже да виноград веже.

Васкрснимо Сењанин Тадију,
Васкрснимо Јакшу Гачанина,
Још ускока Јова Шибалију,
А ту нам је и Вук Лопушина,
Па Пивљанин Бајо – ето њега
На катила Љубовића бега.

И још ини, сви су данас с нама,
Да потежу јагагане наше
У јуришу, кад притисне тама,
Да кубуре у душмана праше...
Све их видим и чујем им гласе –
Нисмо сами, браћо, кунем вам се.

5.

Сабр'о сам вас, рају свеколику
И пред сјечом умакле кнезове,

Јер су свеци вргнули прилику
И Србија устанике зове.
Зло се неће оканити само –
Ту смо, браћо, да му доакамо.

Ево смо се, усред Шумадије,
Мрких брка и повија збрали,
Нико, видим, изостао није
Што се крсти и свијећу пали.
Мачем ћемо против турског мача,
Против ага, хира и харача.

Набрусите криве јатагане,
Потпрашите за пасом кубуре,
Ако Бог да, најзад ће да сване
Над Рудником и понад Букуље.
Којекуде, листом под стјегове,
Жене, дјецу кријте у збјегове.

Кажем, биће што бити не може,
Биће, вреле крви до кољена,
Нек се храбри устаници множе,
Нек Србија гори запаљена,
Свака варош, село, кућа свака –
Нек друмови пожелеле Турака.

А сад свако у своју нахију,
Од Тимока па до хладне Дрине,
Да се крсташ-барјаци развију
Под којим ће славно да се гине –
Пронијеће кроза вијекове
Нашу славу гусле јаворове.

Слободанка ЛУКОВИЋ

УВОЈНИЦА СМРТИ

Оплакасмо рат, а ново зло чека
Да нас испрати из тамнице века
Минуше дани, згасну варљиви плам
Не слутим више, јер поуздано знам.

Небојша Деветак

Затире Сила – груби Душа мека.
Оплакасмо рат, ојача реч прека,
Ломи земље, прерађује човека.
Оплакасмо рат, а ново зло чека.

Напуштамо дом – ту колона нека,
Укрштају се боре посред чела.
Јетки нови дани док ђаво дела
Да нас испрати из тамнице века.

Селе се с нама и приче значајне,
Наша бића бледе, лик нам црпи блам.
Минуше зоре Земље завичајне,
Минуше дани, згасну варљиви плам.

Увојнице смрти клизе кроз несан:
Зар рат, зар крв, зар јад, зар бег да признам?
Губим Језгро, Пут – губим то што јесам,
Не слутим више, јер поуздано знам.

Стојанка ЂОКИЋ

УБЛАЖИ ЖАЛОСТИ МОЈЕ

Четири су стране свијета и четири светиње,
под окриљем твојим, Студенице.
У темељима твојим ћути најстарији камен,
незнани свитац и ослонац,
ваздиже у небеса и
доброту најављује Јоакимов и Анин пламен,
име Христово проглашава Краљев и Николин знамен.

Четири су стране свијета и четири стране крста,
под ногама Твојим, Богородице.
Евергетидо, цркво Симеонова,
попут образа чистог, бјелино мермерова,
Савино писмо, доме орлова!

То се, Тросунчани Бог јавља у Твоме олтару
Дозива Стефана, оца, сина, Саву,
Ту икона плаче и миром мирише,
Крвљу се плаче и вапај пише.
Ту се вријеме сунчаником мјери гдје
сјенка словима за вјечност дише.

Ја ти се молим, Богородице,
под бјелином и чистотом Студенице,
Ти, која се уздижеш над васцијелим свијетом,
окријепи ме...
Уздахнух и падох ничице,
пред благом љепотом фреске
у дому родитеља Дјевице.
Ту се рождество вјечно проглашава
благодатно,

попут Извора,
душу кријепи и осваја.

Ублажи жалости моје,
Рождествена иконо...
Крстолика слико,
вртограде стари, чији су
Немањини синови, кћери и писари
добри душечувари и виноградари...

Немања ЗИВЛАК

ШЉИВА

*М*оже ли се Уна у чашу налити, да је понесем,
Или да Врбас улијем у свадбарску плоску;
Неретву, Босну и Дрину да попијем као сузу?
Јер кажете да то није моје и да сам ту странац,
И више од тога, туђ, никоговић, слуга и ничији род.
Да сам на тим обалама избачен као поплавом донесен,
Да су ме неке струје и неки вјетрови донијели.
Кажете ми да понесем што је моје и да се губим,
Да стрпам темеље у цепове и пртену торбу.
Најбоље да унарамчим споменике и цркве,
Да прекопам ђедове и до бијелих чела,
А што бих копао дубље, то бих све више налазио јама
А како њих да понесем?
Како да раскопавам и рушим мир светих
Оних чије сте главе у међе уградили,
Како да понесем оне које сте узидали у темељ моје куће
Којој шљеме дохвата до небеског пријестола.
Како, а да не будем проклет, да се дрзнем -
Смијем ли да купим никада покупљено
И да пребирам и ожалим никада прежаљено,
Или да са неке планине и неке литице, неке греде
Подвикнем на вас онако како су и моји преци.

Хтио бих, али су ми нејака плећа и снага мала
Да упртим на леђа Динару, Романију и Озрен,
Да се заметнем Грмечом, Мањачом и Леотаром,
Да савијем у свитак свето Попово поље,
Гламочко, Лијевче и цијелу Семберију, како без њих,
Па све тако, сваку стопу ђе је пошкропила
Врела крв мојих праотаца,

До Дрине, мора, Саве и опет у круг, обори!
Да разаберемо моје од вашег, да посијемо међаше,
Да утврдимо и да се око међа више не гложимо.
Или ми ни то не дате?
А шта ми дајете, и што ме гоните, ако није моје?
Ако нису моји манастири – чији су?
Ако нису моји гробови – чији су?
Ако нису моја имена – чија су?

Можда оних зарад чијег рачуна и воље
Нашим вратовима мастисте конопац,
Нашим тјелесима стржево коље
Или све лацмански радите за новац?

Не би вам доста земаљска кугла, колико су жвале зинуле
Али и све да вам дам,
Да поклекнем до раздробљене лобање!
Једно никако не могу, једно што ми је најпрече
Не могу и нећу да вам дам, за овог живота - шљиву!
Једну једину шљиву!
Ранку – ону што рађа најљепше плодове – и хранитељку.
Под том шљивом ме мајка ономад родила,
Под том шљивом сам убрао прво цвијеће.
У крошњи те шљиве сам први пут усне пољубио,
Уз њену препеченицу сам наздрављао сватовима и свадбарима,
Кумовима и рођацима, браћи и братићима,
И кап пуштао на земљу за претке који ме гледају с небеса.
Све вам дајем, ал' шљиву вам не дам!
Она је моја, а ви своју садите и његујте, ако знате.
Мени је моја остала од оца.
Њему од његовог, а опет њему од његовог
И тако осамнаест кољена уназад дуги низ вијекова,
А ви би да за један дан, да за једну ноћ –
Оштрим дивитом или оштрим ножем, као и преци ваши -
Прекинете то дебело брвно гајено вјековима.
Засадите своју и срећно вам било, мимо мене
Берите плодове и здравите госте, ако их имате,
Али моју шљиву, и моју стопу, мој камен и моје све...
Нити вам дам, нити продајем, нити помишљајте!

Неће се вратити времена стара
Нема више паша, ага и бегова.
У једну шљиву сва ми је част стала
У ону шљиву од прије Косова!

Перо СОЛАР

СРБОЛОВЦИ

На почетку века у рано пролеће
Док се буди земља трава и дрвеће
И враћају ласте своје завичају
И старим гнездима у староме крају

Прокључа и мржња кô лава вулкана
Белокапих руља и српских душмана
Потпирена злбом освајача света
Бедних отмичара српскога Космета

Што срушише кућу српског домаћина
Обесише њега и његовог сина
Пресудио чопор и другој чељади
Животом платише и стари и млади

На стабло јабуке дете приковали
Старим ексерима кроз руке и груди
Док је издисало мајку силовали
Недограђени и кржави људи

Уста пуна крпа очи пуне росе
И лице крваво одрана је кожа
У стиснутој шаци праменови косе
А из груди вири само дршка ножа

Поломњени прсти дојке одсечене
Под грлом јој грудва крви усирене
У крви икона Владичице Свете
И поглед скамењен уперен у дете

Мучно шкрипе врата на спаљеној штали
Други звуци ноћи за трен су застали
Крвави су земља и вода и трава
Руди крвав Исток док се расцветава

Ластавица мртва поломљених крила
Разваљено гнездо што је давно свила
Тапије живота убицама дате
Ни птице не смеју више да се врате

Војкан ЂУРЂЕВИЋ

НЕ ПУШТАЈ МЕ

Њебеским недрима пригрљена
Јесен растапаш на три топла лета
И у мени без престанка миришеш ко тамјан

Све своје песме сам ти дао
За моју немаштину си
Одавно пропуштена награда

Стихове које би тек требало да напишем
Доноси ми
Твоја исцељујућа присутност у њима

Као песник коме фале песме
Своје мисли затрпавам
Неким натприродним стиховима
И мучим се да истом мером кажем
Све што стварно љубим

Пут до тебе
Свом жестином сам пртио
И опет сам на његовом почетку

Моје бесане ноћи засипа
Баш твоја необјашњива светлост
Срце потамнело управо због тебе
Поново си осветлила

Ти знаш тајну
На који начин нас време дира
И додељујеш ми дан

Који уме да саосећа са мном

Скривам те у свакој песми
Срца натопљеног твојом чудотворном лепотом
У честицама крви тражим праве речи

Све што ми се догађа
Испуњава твоја звездана ширина
И сваком песмом написаном за тебе
Себе изнова суптилно кажњавам

Бранка БЛАГОЈЕВИЋ

КАД УМРЕ ТВОЈ НЕКО

Кад умре твој неко,
неко, ко је некоме нико,
а теби дио крви
и дио душе
која се зачас смрви,
зграби те беспуће,
и стегне око груди.
Кад умре твој неко,
језик замре и роди
љуштине и горчине.
Кад умре твој неко
из очију свјетлост
побјегне без трага.
Деси се страшни стисак,
грозни врисак, мрки мрак!
Све у трену, а битка,
траје дуго,
битка за драгоцјени дах.

Сузана ЉЕПАВА

ПЉУСАК

Не, ја не плачем
То само јак пљусак је
И киша низ лице клизи
То ти се само чини.

Чујеш грмљавину
Што тутњи у даљини
Не, то није гласно лупање мога срца
Грађе се од вјетра ломи
Не, нису то моји дланови знојни.

Ако видиш да су ми очи уплаконе,
Не, то само одсјај језера у њима се цакли
Иако ми је лице данас без радосног сјаја
То је само од тешког времена
И погледа одлуталог до тамног бескраја.

Не, ја не плачем
То ти се само чини.
Кажем ти,
Гледај у моју пркосно подигнуту браду
У валовиту спуштену косу
Низ леђа равна и рамена усправна
И гледај у поносан ход,
У моје бистро чело

Јер не дам,
Не дам сузи да крене
Јака сам и сутра бит ћу још јача.
Данас само јак пљусак је...

Јер, ја не плачем.

Здравко ЗГОЊАНИН Баћо

ЗБОГОМ

Љуби Јандрићу (1934-1990)

Испод мјесеца корачају
С погледом у земљу...
Тишина.

Беспомоћни плове са рибама.
Над ријеком гавранови –
Испраћај прате...

Оста да свједочи Јасеновац:
Горе над Козаром
Високо изнад мојих очију
Гори једна звијезда!...

Дубине коначишта њихова.
Мук,
Крај!
Збогом!

Елка ЊАГОЛОВА

КУЋА ЛАБУДА

Плела сам, парала, плела-парала... Авај,
живот бива хировитији од најтежег плетива.
Клубе се завршава. Крило уместо рукава
лабуд крије. Као што и ја скривам

под пазухом недоплетену бољку од људи,
штавише: – Ево, Животе, осмехујем се.
Капи крви су ми мастило за песнике луде.
Капљу ми у очи, у ствари, њихове стихове.

Нема брауниле која може крв да спере!
Речи, душе и живот кап по кап истичу.
Постоји ли Кућа лабуда? И где се налази?
...Ово баговање мукло ћути. И воли без речи.

Петља-навијутак, петља-навијутак, али све краћа
танка је нит. Како, кад је од коприва?!
Лабуд маше крилом и облак глача.
Анђела нема. Судбина воли да се скрива.

Лабуде мој, што једнорук у небо полете,
знам, не треба ти та копривина риза.
Голи, по кожи сви смо луде поете!
Ни плетиво ти не треба. Ни Елиза.

Смех и суза. Навијутак. Смех и суза...
Завршава се клубе. Дан се, догорео, хлади.
Рука без рукава, нага, блешти ти од сунца

Баш такву тражим!

Да може да поглади.

Одведи ме одавде,
да побегнемо, моја Љубави!
Иза зида отровни су осмеси,
узми ме за руку, истргни ме као брезу,
пониклу на погрешном месту,
брезу танконогу у пустињи.
Одведи ме одавде!

Оштар ветар кује
варљиве гривне за мене,
за дух ми – прозрачне окове.
Напетих образа испија ми сок брезов.
Отерај тај ветар што даље од зида,
не дај ме, моја Љубави!
Одведи ме одавде!

Малаксало Пролеће.
А и Лето одлеће.
Јесен обамрла. Птице емигрирале.
Дуга зима опет плете етеричне чипке.
Чак и мени, брези, студено је.
Отми ме, моја Љубави!
Одведи ме одавде!

Један облак пузи
и неког доле проклиње.
И теби прети, али не бој се!
Само нежно обујми моје брезово стабло,
истргни ме последњом снагом...
Не дај ме, моја Љубави!
Одведи ме одавде!

ПОЉУБАЦ

*М*иришеш

на ову дивљу траву, вољени,
на слободу, на љубав под звездама,
на воду у дубоком виру ове вечне реке,
где је ива гранама исплела зелени застор.
Кроз сваки листак пробија се сунце,
стидљиви и заклету воајер
што тражи пукотину да види
живот.

Миришеш

на реч неизречену, што се још увек
није одвојила од непца,
реч слатку, што ме нагони да умањујем
док ми сви земљотреси не буду до колена
а сви вулкани којих нема на мапи
диме нам у даху и лава тече
из кратера што вечно избија
у душама.

Миришеш

на стопе нам по песку,
где сјакте кристали кварца
да нам осветле босе пете, где дах наш је,
го и бос испочетка, просејавао хрпице песка,
док зидали смо замкове, чудесне бајке
наилазио би нови талас да их сруши,
а онда би распростирао своју белу
чипку.

Миришеш

на сва наша лета и јесени,
на сва годишња доба, чак и оно Пето,
и на разапето, и на последње, клето,
у коме песак је само одсјај, завршава се,
тече уназад као онај слепи пољубац

што на трен осветли мрачни подземни пролаз.
Он нас још плени. И веруј:
смрти нема.

Превела са бугарског Вера Хорват

АФРИЧКА ФРАНКОФОНА ПОЕЗИЈА

Жак РАБЕМАНАНЖАРА

ПЕСМА XXII

Плаво, тако плаво то неба око
иза окна!
Живот у цвећу међу мојим трепавицама.
Читаво плаветнило на мојим очним капцима.
Плаво, тако плаво то неба око
иза окна!

Суморни, тако суморна ова четири зида!
Смрт прожима земљу и камен
знојем с оне стране планете...
Крепки, тако крепки дечји узвици
у ограђеном простору.

Али ко ће то чути, сушта невиност,
твоја песма сасвим чиста,
твој глас сасвим благ
у ноћној буци!

Слепа моћ понора
циља својим бичем
Опор звук агоније!
Нежна кожа бола
крвари под пољупцем грубог ужета.

Звезде мру без уздаха
Нека рука подигнута на видику
Разапеће на уснама јунака
Црвену жртву зоре!

Ни најмање крви просуо нисам.
Ни најмање смрти засејао.
Прсти су ми прозирни попут пролећа
Срце ми је ново попут хостије.

Али ко ће то чути, девичански Ратниче,
глас ти је сасвим чист
песма ти је сасвим блага
на раскршћу тмина?

Плаво, тако плаво то неба око,
иза решетке!
Крепки, тако крепки ти дечји узвици
на ледини

Живот у цвећу између мојих трепавица.

Све плаветнило на мојим очним капцима.
Невиност међу душевним превојима...

Бернар Бенлен ДАДИЈЕ

ЗАХВАЉУЈЕМ ТИ СЕ МОЈ БОЖЕ

Захваљујем ти се, мој Боже, што си ме створио Црним,
што си ме учинио
скупом свих болова
смештених на моју главу,
Светом.

Имао сам ливреју Кентаура
И носио сам Свет од првог јутра.

Бело је боја случајности
Црно боја свих дана
И ја носим Свет од прве вечери.

Задовољан сам
обликом моје главе
створене да носи Свет,
Задовољан
изгледом мог носа
способног да удише сваки ветар Света,
Срећан
Изгледом мојих ногу
спремних да протрче свим путевима Света.

Захваљујем ти се, мој Боже, што си ме створио Црним,
што си ме учинио
скупом свих болова.
Тридесет шест мачева пробило ми је тело.
Тридесет шест жеравица спалило ми је срце.
И моја крв на свим губилиштима зацрвенела је снег
И моја крв на свим истоцима зацрвенела је природу.

Још увек сам
Срећан што носим Свет,
Срећан због мојих кратких руку,
мојих дугачких руку
дебљине мојих усана.

Захваљујем ти се, мој Боже, што си ме створио Црним,
Бело је боја случајности,
Црно боја свих дана.
И ја носим Свет од освита времена.
И мој смех над Светом, ноћу, рађа Дан.

Захваљујем ти се, мој Боже, што си ме створио Црним.

Елолонге ЕПАЊА ЈОНДО

МОЈА ЗЕМЉА

Земљо! О, село много вољено,
Ослушкивао сам ехо твога Имена,
Одбијао се бесконачно на Истоку
Као лет складне звоњаве
На Истоку доле на Истоку.

Земљо, о село тако вољено,
Ти што рај беше
Наших предака
А спушташ се данас
На зимско чело горде величине
Постаћеш, о Земљо,
Камерун нашег поноса...

Камеруне! Камеруне! Камеруне!
Попут си уређених палми
Које нису дим са поља пожаром захваћеним
Ни фантастичне сенке кука

Чудовишта.

Никада нећемо пригушити
У тишини хуку тековина
Плен трновит и непојмљив.
Дочекаћеш дан
Камеруне, о земљо много вољена.

Чикаја И ТАМ СИ

ПЕСМА II

По лице у цвећу
блиставе јесени
Молим ти се боже
нека га моја радост
дарује воћем зрелим
у којем зависност
другим поднебљима
магловитим
срцу је обећана

Поклањам моје руке
том лицу што је зора
како би било ватре
што цвеће имаће
после зиме бескрвне

Поклањам мој праг
његовом кораку што стиже
с обедом
обедом добијеним од мора
мора које ме пере
мора које ми соли
душу
када се она усправи
пред ваграма прстију
хостијом мяса и полена

Поклањам пехар крви
његовим уснама којима завиди
корал

Том лицу моја песма у ритму
посечених стабала
свих хлебових стабала
међу ванилом и мајчином душицом
све до мора
без тајних морских бездана
за мене
и која том лицу
седефну палату гради

Жено жено
ти то лице немаш
срце купам
у њему

Жан-Батист ТАТИ-ЛУТАР

НЕЖНОСТ ИЛИ ЛУДИЛО

Зок сам размотавао своје сећање
Ветар се подизао носећи пуно лишћа
Из мог далеког већ детињства
Празан и тужан остао сам до рађања зоре
Са првим млазем сунчевих зрака
Једно је сећање раздерало ми дух
Нека жена која је у свом длану држала црну мачку
Прелазила је улицу вичући дете ми је мртво
Да би утихнуо њен последњи уздах
Преостало ми је мијаукање моје мачке

приредио и превео с француског језика Душан СТОЈКОВИЋ

Олга ЛАЛИЋ КРОВИЦКА

ДИДА И ЈА (ЧЕТИРИ ГОДИШЊА ДОБА СА ДИДОМ)

Ч јесен је мој дида волио да дође по мене на крају посљедње лекције. У тамножутим капуту и црној беретки на глави. Плава торба му је висила на високим и танким раменима. Назвали смо је плава торба и сви у породици су знали да је то дидина торба. Увијек је поносно стајао испод чемпреса који расте иза школског зида и чекао да дођем. Звоно, шест поподне. Дан је још увек дуг. Трчим с другом дјецом и тражим његов осмијех. Одмах, примијетивши ме, раширио би руке и поздрављао ме срдечно и њежно узвикујући: дико моја, чедо моје или јабуко моја. Чврсто би ме загрлио и подигао. Сви су нас гледали. Био је то мој велики и вјечни дида. Узео би ме за руку и тако смо кренули у излет у виноград прије надолазеће бербе грожђа. Дида је био најпапетнији и најтоплији човјек којег сам икад познавала. Кад год би ми нешто рекао, на лицу му се рађао осмијех. Биле су то дирљиве и величанствене приче, засићене знањем о старим временима и пуне личних сјећања. Чак и кад смо прошли поред цркве св. Николе и гробља, нисам се бојала да ће мртви устати из гроба да би ме уплашили, јер су у мојој машти биле то лијепе душе у црвеним далматинским капима. Не знам зашто у црвеним? Можда зато што је у то вријеме била веома популарна боја, или зато што је дјед Сако, који је у то вријеме умро, носио црвену далматинску капу?

На путу смо сретали пуно сељана који су радили у баштама или гонили стадо коза или оваца. Срдечно су нас поздрављали и питали диду за унуку. Била сам срећна и стидљива, јер је дидин одговор увијек био исти: А ово је моја мезимица! Дида ми је све вријеме причао о својој младости, старим обичајима и животу. Могла сам бескрајно слушати његове приче. Често сам му постављала питања, мада сам и сама могла добити одговоре из сјајних ријечи у најтоплијем сунцу далматинске јесени. У својим причама се често враћао у вријеме Другог свјетског рата. Био је

дијете без оца који је умро кад је дида имао три године. Умро је у градској болници. Потом је сахрањен на болничком гробљу. Нажалост, његов гроб није обиљежен. Дида је патио цијели свој живот због тога. Сакривао је ту бол од мене. Често, кад сам ишла до његове куће, прикрадајући се отварао сам врата кухиње и гледала тужног диду, који је већ тада држао руку на срцу. Као дијете живио је са сестром и мајком у старој стамбеној кући из које се одселио тек након брака са баком. Тада су у њој држали козе.

За вријеме Другог свјетског рата, моја прабака је покушала да по сваку цијену спаси диду од мобилизације у италијанску војску. Тада му је било шеснаест година. Од дана када је италијанска војска најавила мобилизацију младих дјечака попут њега, прабака је почела да му омотава чело бијелом марамом, објашњавајући војницима да је њен син болестан. Дида је увијек говорио да италијанска војска није лоша, пуцала је само кад је требало. Италијански војници, сажалевајући болесног дјечака, доносили су слаткише и лијекове. Прабака, сретна што неће одвести њеног јединог сина на фронту, нудила им је јаја и ракију.

У седам сати послеподне стизали смо у виноград пун зрелог, слатког грожђа, смокава и брескви. Стабла дуња су такођер расла у њему. Сакупљали смо воће у плаву торбу, мој дида је такође вршио провјеру грожђа, бројећи дане до бербе. Виноград који је припадао мом дједу имао је душу. Различиту од осталих. Увијек сам вољела да се тамо враћам, али само са дидом. Данас га више нема, мог диде исто. У души постоји само коријење корова и празнина. Можда ћу једног дана засадити свој виноград, али никад неће бити тако лијеп и ведар као онај из сјећања.

Често бих, кад бих се враћала из школе, бацила руксак и потрчала према диди. Најчешће сам га затицала у дворишту како гони стадо коза у крш. Једва сам чекала да будемо тамо, мој дида и ја. Када бисмо стигли тамо, сједили бисмо на великој стијени да имамо козе на видiku. Посматрајући их, често сам долазила до закључка да су козе већи филозофи од оваца. Упорно и мирно се пењу на стијене како би дошле до хране. Овај успон, који би се понекад завршио раном или чак падом у дубоку јаму, био је за њих изазов. А овце су само лијене животиње које пасу траву на ливади и то им је довољно да буду задовољне и удовоље своје потребе. Оне пасу или леже без тражења већих изазова. Након што смо неко вријеме сједили тамо, мој дида би извадио фрулу. Његова музика

ме подигла равно према залазећем сунцу. Јесењи заласци сунца су за мене и даље најљепши, они пробуде успомене, чежњу и дјелују на чула на специфичан начин. Чула бих мелодију других пастира, али нису изазивале толику емоцију као дидова фрула. Увијек сам молила свог диду да свира гласније, да би цијели крш припадао нама... Успут, сакупљали смо шипак, који смо зими додавали у чај уз који сам јела огромне сендвиче, које је правио мој дида. Једва сам их могла загристи, али то ми није сметало, појела бих их с укусом, јер он их је направио.

Зими су дида и бака увијек имали у подруму кашу од мљевеног кукуруза и киселу павлаку. Долазила сам код њих са рођацима на доручак. Дида је кувао пурку, а бака спремила скуту. Сви смо јели из једног лонца, грицкајући црни лук. Након доручка, у недјељу, гледали смо партизанске филмове. Било нас је вјероватно петнаестак. Нисмо се смјестили на каучу и столицама, због чега сам заузимала најбоље мјесто под сунцем – у дједовом наручју. Увијек сам остајала најдуже. Гледала сам са својим дидом документарце који су се односили на живот друга Тита. Често су то биле ретроспективе. Дида и бака имали су његов портрет на зиду, иако је дида био прва особа с којом сам ишла у цркву. Научио ме је како да се крстим. Свиђао ми се Бадњи дан са дидом. У старој стамбеној кући, гдје је дида сушио пршут, палило се бадње дрво, који би након Божића однио у виноград да би грожђе добро родило на јесен. Једном, на Бадњи дан, мој дида је градио камену ограду, неколико стотина метара од куће. Пред Бадњу вечер ме бака послала по њега. Потрчала сам и рекла му да дође на вечеру, али тек тада када изградимо зид. Подизала сам мало камење и заједно смо изградили зид. Дида је то спомињао цијелог живота. Божић код дједа славио се свечаније него код куће. Мој дида је увек приговарао када ме је отац извлачио из цркве, а ја сам била под његовом заштитом. Након службе, поп је дјечи бацао бомбоне, бадеме и орахе. Чак и кад нисам могла ништа да сакупим, мој дида је имао пуне џепове слаткиша за мене сљедећег дана.

Често, када није падао снијег, мој дида и ја смо ишли до пресушене ријеке Гудуће и тамо чували стадо. Дуж ријеке је расла храстова шума препуна попадалог жира. Сједили смо и палили ватру, чекајући да козе сакупе опале жиреве. Успут смо пекли димљена свињска цријева и ђевенице. Кували смо чај од дивље руже у малим ћикарама. Са мојим дидом све је било сто

пута укусније него иначе. Понекад је пухао јак вјетар. У то вријеме би се сакрили у сувом кориту ријеке иза стијене и гријали се ватром, уживајући у укусним производима узетим из дидове куће. Увече, након повратка, затворили бисмо стадо у шталу и отишли код баке на вечеру. Након вечере гледала сам вијести са дидом и заспала би на каучу поред баке. Дида ме је увијек покривао својим тамножутим мантилом, јер је знао да волим лежати под њим и да ми се свиђа његов мирис. Капут је мирисао на кадуљу, смиље и крш. Вољела сам пастирски мирис капута. Будила сам се око четири ујутро, устајала и трчала у бакин и дидин кревет. Бака је спремала доручак, а ја сам слушала дидину наредну причу, чинило се да их зна безброј. Након тога смо устајали, појели доручак и тјерали стадо према ријеци. Враћали смо се око дванаест, јер сам морала ићи у школу. Било је добро што тада нисам морала много да учим, јер сам се већ као петогодишњакиња упознала са уџбеницима своје старије сестре. Понекад сам код мог стрица, гдје је долазио директор основне школе, комуниста, читала новине о наредним састанцима партије у Шибенику или Сплиту. Мада нисам вољела комунизам, Тита јесам, јер је његов портрет висио у кухињи диде и баке. Сјећам се да сам, кад би се мој отац враћао са страначких скупова, увијек имала главобоље и бјежала своје диди. Гледајући оца како испуњава свеску, угледала сам облаке досаде који су га окруживали. Огромне и ужасне досаде. Није ми се свиђало када је – професионално као прави комуниста – говорио о ономе што су на састанку одлучили. Ипак, понекад сам гледала емисије београдске скупштине или загребачког сабора и говорила директору шта је влада одлучила. Вољела сам да се играм са рођаком игре вијести. Стајала сам у прозору који је служио као нешто попут телевизора и преносила вијести из скупштине или сабора, а рођак је био моја публика. Није му се свидјела ова игра, али ја сам га и даље тјерала да ме слуша и да ми се диви. Наравно, забављали смо се са у дидиној и бакиној кући. Тада смо имали омиљене политичаре, наравно исте као и дида. Била је то Милка Планинц и политичар којег смо тада звали Шпиро Мијо. Више се не сјећам његовог правога имена, мада то може бити и његово име.

Почетком фебруара, када у Далмацији почињу цвјетати прве љубичице, дида ми је помогао да их уберем. Отишли смо у крш да направимо букет за моју омиљену библиотекарку, код које сам скоро свакодневно долазила по књиге. Најдраже ми је

било читати код диде и баке. Често сам их читала диди, јер је био неписмен. Научио је да пише мало након рата, када је служио у војсци, али је још увијек мијешао ћирилично и латинично писмо. Наше најдраже књиге у то вријеме биле су књиге хрватског књижевника Мате Ловрака „Дружба Пере Квржице”, српског Бранка Ћопића „Орлови рано лете” и хрватске књижевнице Иване Брлић-Мажуранић “Чудновате згоде Шегрта Хлапића”. На основу прва два романа снимљени су тада филмови, које смо – поред свеprisутних на екранима партизанских ратова – гледали са дјетињастом наивношћу. Сјећам се да сам проводила дане са дидом како бих га научила разликовати ћирилицу од латинице:

– Диде, али ово је латинично Б, а не ћирилично В!

– Ово је латинично В, а не Б. – збуњено је одговарао.

– Диде, али сада учимо латиницу!

– Не, ћирилицу! – одговорио је још збуњеније.

– Диде, не буди тврдоглав. Купи сутра руксак, па идемо код моје учитељице, научиће те!

– Не! Ти си мој учитељ!

Дуго сам у животу размишљала како бити нечији учитељ кад имаш само шест или седам година, уосталом, моја учитељица је тада имала око четрдесет.

Љето је било за нас увијек сунчана искра, која је блистала као безбрижна слобода. Тада смо могли проводити читав дан заједно, ако не у кршу, онда у пољу или код куће. Сјећам се љета 1985. године када сам се вратила са мајком и сестром из Пољске. Сваке вечери смо сједили са дидом и баком испред њихове куће испод ораха. Бака је рецитовала пјесме о Марку Краљевићу. У њеним очима су се тада будиле искре, које сам називала издајничким. Наводно су те ријечи пробудиле неке сентименталне успомене у моје баке, а ја сам се наљутила што је на тај начин варала диду. Да ли је моја бака тада размишљала о легендарном Краљевићу Марку или о неком другом? Диде је причао о вилама, како су га носиле на кревету до поља које се протезало под предивним звјезданим небом. Додиривао је њихову свиленкасту, дугу косу. Осмјехнуо се, као и обично, кад је причао, а ја сам била сретна што се и мој диде могао сјећати нечег лијепог, варајући баку само у мислима, јер ју је у ствари веома волио. Уживала сам у овој малој освети, мада су то радили несвјесно. Свидјело ми се када је моја бака почела да пјева народне песме, а онда би мој диде донио вунена вретена

равно из кухиње. Имала сам своје. Било је много мање од бакиног, али правио га је дида, баш као и све играчке које је правио од коре јасенића. Обожавала сам свирати трубу од кора. Нисам могла дуго да научим свирати трубу, али како ме је дида научио и звиждати на свирцу од гранчица, свих би бољеле уши. А диду никада, упркос чињеници да је његов слух био добар.

Наша љубав је одувек имала свој пут. Нажалост, пут којим сам шетала са дидом већ је пробијен. Али састаћемо се сигурно, иако свијећа коју палим у цркви за диду још увијек не може да побиједи демоне. Негдје је црно мјесто гдје дидина душа не може да се пробије, а Бог је превише слаб да би му помогао. Међутим, вјерујем да је дидина душа у рају, гдје, баш као и за живота посматра стадо коза и свира фрулу, а ја сад палим свијећу тако да њен сјај, надвладавајући таму, доспије до мјеста гдје златна мелодија тјера свако зло.

Миленко ЈЕВЂЕВИЋ

ТАКВА ЈЕ БИЛА ЊЕНА ЉУБАВ
Мојој баки Милеви

Загледан у сјенке јесењег дана што прамињају низ предграђа, прелиставам руковет минулих година. Све је тако близу и доступно сјећању. Цијели живот се може нанизати на травку, као дозреле шумске јагоде. У нисци сласт и горчина, сви важни датуми, људи, догађаји... А све је прошло као дланом о длан.

Боже, како је вријеме неумољив такмац! Свачији вијек учини пролазним, а себе вјечним. Увијек нас ухвати у раскораку, неспремне, и у доцњи. Готово да ми је окрунило све четрдесете, а дјечак у мени још сања велике снове, и призива далеке радости.

И тако, пребирајући успомене, зауставих се пред сјећањем на драгу ми баку Милеву, која већ одавно не насијава зрневље у своју бразду живота. Нико као она није знао да угрије душу једном голотрбом дјетињству и осоколи младићке године. Ми, унучад јој, били смо везани за њу посебним нитима, и сваком радозналцу смо углас одговарали да је волимо више од мајке и оца.

Она се о својој љубави према нама никада није јавно изјашњавала, али смо ми појединачно чврсто вјеровали да баш нас више воли од остале унучади. И данас се око те тврдње знају приметити препирке, и нико не пропушта прилику да, у жару доказивања, оног другог назове лажовом.

Од мојих дјетињих сјећања на баку, па све до дана када се преселила на онај свијет, а то је вријеме од скоро тридесет година, ништа се битно није промијенило. Никад, подмљђеном добротом, није нам дозвољавала да примижетимо како се старост шуња у њене боре и опанке. Ми смо расли и у свему се видно мијењали, а бака је остајала иста. Таква је била и њена љубав.

На глави је стално носила пресавијен рубац тамних боја, са неупадљивим порубом и ситним цвјетним детаљима. Везивала би га у широк чвор, испод браде, а његови сабљасти крајеви висили су

низ вунени прслук, као каква угледна кићанка.

И сада ми се чини да је у својој пресвлади имала само једну сукњу – дугу црну тергалку са широким наборима, која јој је сезала до испод листова. Наравно, имала их је више, али мени су све изгледале исто. Стајале су уредно сложене у бакиној шкрињи, испод чијег поклопца су се голицљиво мијешали мириси јабука и поморанци. Та шкриња је за нас, дјецу, била највећа светиња у кући. Никада нисмо ни помислили да у њу лоповски завиримо, иако смо могли наслутити да се тамо, поред бакиних кошуља и остале миришљаве спреме, понекад могло наћи паковање ратлука, кутија кекса или желеа. Већину тих понуда добијала је од млађих жена из села зато што их је срећно породила и завезала пупак њиховој дјечи. Те ђаконије би дарежљиво износила пред нас у тренутку када бисмо их највише пожељели, а вјеровали да их више нема. Док бисмо се сладили, она није пропуштала прилику да каже како је то награда за послушност или неки ваљано урађен посао.

Моја бака није вољела да говори о својој младости и свом животу. За њу су, изгледа, све радости и све лијепе приче почеле када су на свијет стали долазити њени унуци и унуке. Ипак, понешто од баке, а понешто около-наоколо, успио сам дознати и у свом сјећању сачувати нека необична казивања.

За мог дједа Маринка удала се, како је умјела да каже, „када је имала шеснес’ година и седамнесте пола“. Он је био црномањаст, лијеп тежачки син, с кућом и имањем с друге стране бријега. Приближавао се тридесетој и дуго се гледао с бакином старијом сестром. Међутим, све је то у трену нестало када је, једног дана у свитање, поред извора зауставио кола и волове и угледао чарну искру у очима једре дјевојчице. Насмијешила му се преко насутих судова, шта ли!?

Углавном, недуго послије тог сусрета, она се као невјеста обрела у кући са старом намћорастом свекрвом и тројицом дјеверова који се још нису били оженили. Требало је бити кадар преузети све женске послове и свима бити по вољи, са својих „шеснес година и седамнесте пола“.

Убрзо су се по срцу и дворишту просула дјечица и о животу се могло глагољати љепшим ријечима. Онда је дошао рат и све невоље које он са собом носи. Човјек јој се, као командир, одмах одметнуо с војском која је била за Краља, а она је остала да се кроз неизвјесност прти с њиховом нејачи и завежљајима. Када

му је поручила да је у сталном страху и на измаку снаге, добила је одговор како његова глава и част не служе да би чувао њену сукњу.

Дјед се никада није вратио из рата. Преживјели саборци разносили су вијест како је засигурно погинуо, али бака није жељела у то да вјерује. Годинама последије, када сва чељад заспи, она би са својом надом излазила под звијезде и дуго га чекала. Доушници и ревносни службеници нове власти посумњали су да бака има јавке које они не знају, па су јој често претресали сиротињску кућу, тражили доказе и признања. Једном, скрхана патњом и невјерицом, сврнула је своје дуге вунене чарапе и испод кољена извадила једину преосталу дједову слику, коју је са страхом чувала. Сва очајна, бацила ју је у жар огњишта, јер није могла да му опрости што је на бездушан начин оставио и што се из рата није вратио. Када сам је у знатижељи питао како је успјела да одгоји дјецу и преживи то тешко вријеме, сјетно ми је одговорила:

— А како, дијете моје? Уз своје сузе и туђу мотику. Ето како.

Према мом сјећању, у вријеме док сам још ишао у основну школу, бака је нагло почела губити вид, и веома брзо је постала потпуно слијепа. Но, та ружна судбина је није завила у очај. Великом вољом успјела је јасно осјетити живот испред затамњених зјеница. Штавише, свима је била на услузи – као најтачнији календар за прошле и будуће догађаје. Увијек је поуздано знала који дан је посвећен којем свецу, од ког рода се неко од ближњих оженио, када је вријеме да се окопава кромпир, врше жито, извади хљеб из рерне, отели наша Свилава...

Знани и незнани, који су у нашу кућу радо свраћали, с посебним поштовањем су се односили према баки. Радо би с њом започињали разговоре и тражили савјете. Бака је ипак најљепше приче причала с нама, својим унуцима. Иако никада није ишла у школу, и није знала да чита и пише, била је наш најбољи учитељ. Ту њену улогу су с одобравањем прихватили и наши родитељи. Отац је био често одсутан из куће због државног посла, а мајка је поваздан свиђала послове у штали и на њивама. За то вријеме ми смо били уз бакино крило. Без прута је кротила све несташлуке, и народским савјетима бистрила видике нашем одрастању.

Ја сам, без сумње, био њен миљеник. Иако други не мисле тако, а и бака се вајкала да то гласно потврди када смо је питали, ту истину сам у њеном осмијеху препознавао. На крају крајева, прво сам мушко унуче у кући, она ми је надјенула име да је подсећам

на јединог брата којег је изгубила у младости, мени је увијек најтоплије тепала... И сада ми за петама одзвањају оне исте ријечи које су окрилатиле једног дјечака, када је први пут упртио цачић кукуруза да однесе у млин:

— Бакин радниче! Бакин кућаниче! — благосиљала је, док ме, сва озарена, пратила до капије.

Када бисмо ми дјеца погубили овце или превршили мјеру у каквим несташлуцима, а ја сам и у томе предњачио, отац би се већ на вратима хватао за каиш, а ја – бјеж’ баки. И док он сипа пријетње и витла каишем, покушавајући да ме достигне, бака би ме вјешто заклањала широком сукњом и увјерљиво умиривала оца:

— Биће он добар! Неће више никад! Биће добар, кад ја кажем!

Тек кад отац одустане од тобожње хајке на неваљалца, бака ме, престрављеног, извлачи из заклона, милује по коси и благо кори за лоповије и пропусти. Успут, обавезно дода како оца треба поштовати, и како никада не треба урадити нешто због чега би он био љут.

— Други пут те нећу бранити, па нек те истуче, лопове један! – говорила ми је с невјештом озбиљношћу. А ја, сав срећан, и баки захвалан, потрчим за послом.

Послије завршене основне школе отиснуо сам се за својом звијездом и постао питомац Војне гимназије у Београду. Баки је мој одлазак у толику даљину најтеже пао, па је једва чекала ђачке распусте и ријетке државне празнике који су ме доводили кући у село. Увијек би ме дочекивала испружених руку, које би при загрљају помјерала нагоре, мјерећи колико сам порастао. Онда би сјела на свој кауч, руком потапшала мјесто до себе, па радосно прозборила:

— Дођидер ’вамо, соколе бакин!

Дуго би својим крхким и њежним длановима кружила по мојим плећима, лицу и раменима. Душа јој је треперила од среће – то се јасно чуло с њених усана.

— Бакина снаго! Па ти си већ права момчина! Богами, бака ће теби ускоро ђевојку довести!

И тако редом.

Најпослије би ме дуго држала за руку и запиткивала о свему.

На љетном распусту, када би сеоски послови дозвољавали,

имао сам обичај да пјешнице одем до града, како бих се срео с пријатељима с којима сам друговао још у основној школи. По повратку кући, бака би ме, опет, посјела до себе и, изокола, почела испитивати. Казао бих јој имена свих пријатеља и рођака с којима сам се видио тог дана, али она би све то брзо пречула, па поставила главно питање:

— А, реци ти мени, јеси ли успут какву цуру срео?

— Јесам, Чедову Дубравку – излетим једном, као да нисам знао на шта бака циља.

Дубравка је била наочита дјевојка из сусједног села, ишла је у исти разред с мојом старијом сестром. Због генерацијске разлике и стидљивости једног младише, увијек смо се само пристојно поздрављали. Али бака је већ о њој била начула лијепе приче, па урадошћена наставља с питањима.

— И, шта ти каже Дубравка?

— Ма ништа посебно, бако. Пита шта има лијепо у Београду. Баки се осмијех навлачи на лице, па ће радознало:

— И? Шта јој ти одговори?

— Па, кажем јој да је то велики град, и тако – срамежљиво сам покушавао да не слажем ни себе ни баку.

Она би начас застала, као да ју је нешто разочарало у мом одговору, али се није предавала како би свог незнајшу подучила још нечем.

— А што ти њој, синко, фино не кажеш да једном пође с тобом у тај Београд, па ћеш јој све показати?

Из ове задње бакине реченице преда мном је сијевнуо кључ за тајанствене дјевојачке браве. Колико сам касније лијепих осмијеха њим откључао, то вам у овој причи не смијем казати.

Однекуда, бака је начула како ме омладина задиркује што сам, враћајући се касно с играчке, пропјевао с рођацима друмом поред куће враголастог дјевојчурка Ленке Лошић. Као и обично, бака је имала своје тајанствене архиве о свим породицама у крају. Овај пут су је почели жуљати подаци о Ленкиним прецима који су сезали у вријеме бакиног дјетињства. Иако се у мени није разигравала никаква нарочита драгост према тој дјевојци, бака није жељела ништа препустити случају.

— Широко ти поље, лопове један! Куд си баш нашо да поред њене куће пјеваш?! – била је прилично озбиљна.

— А зашто, бако? – једва сам дочекао да се нашалим с њом.

— Зато што је не ваља ни у сну срести – загонетно је обилазила праве ријечи.

— А што је не ваља у сну срести – кроз осмијех сам желио надмудривати се до краја.

Бака је поћутала неко вријеме, као да ставља мелем на бодеж одговора, а онда одлучно искорачила из своје мудрости:

— Не ваља јој презиме! Може ти се догодити нешто „лоше“, а теби како драго – запљуснула ме спретном досјетком, стављајући ми јасно до знања да у младости није све онако како нам се на први поглед чини.

Годинама касније, када су се на травку живота нанизале прве боре, јасно ми се почело казивати шта је све бака жељела да каже. Тај брижни наук обасипа ме сјетом и овог поднева, док сјенке јесењег дана издуженим пругама освајају предграђа. Као и увијек, у мени бубри нека чудна празнина, тражећи топлину и љубав у длановима којих више нема...

Емилија ЖИВОЛИНОВИЋ

ДОК ВЕТАР НЕ УПАМТИ ЊЕНО ИМЕ

Раније није много држао до прича мештана о измаштаним или догођеним чудесима у оближњој шуми сем што им се, слушајући их стицајем околности, благонаклоно смешио, задивљен разиграним умом времешника који су живописно китили свој наратив, додајући му и понешто ново у следећем казивању. Био је намеран да донекле уприличи ониски кућерак тик уз зашумак који је мајка по дединој смрти користила с времена на време као најсигурније склониште од свих и удоми се ту с Милицом, далеко од урбане жестине и згуснутих злости. То би посебно погодновало његовој бoемштини и накани да пером отраји свој временски тренутак а и Милицу, која је желела да се мимо његове присутности уз њу, преданије окрене сликарству.

– Узећу ову плишану фотељу, ако се слажеш! - опрезно је започињао преговоре с бабом, скрећући јој пажњу с јутарње неге собног цвећа на плишани наслоњач вишњеве боје у коме је у најранијем детињству најслађе дремао гледајући цртаће. И мајка је сва завихорена и издисна, волела да се у њему завали, ногу опружених до саме ивице сточића и заклати врховима лакираних салонки дивећи се свом помодном одабиру, равнодушна што га баба у свему већ намиреног, спрема за спавање и прекорно је погледава с времена на време.

– Баш ти она треба?- тихо ће Дивна, везана живим сећањем за тај наслоњач, нарочито после Лидијине погибије. – Узми коју другу, има их у кући, хвала богу, колико хоћеш, а нико ми више сем тебе и не долази. Ову је Лидија много волела, ако се сећаш, а и ти, богме. Колико је времена прошло а још увек ми се чини да само што није дошла да се заморена скитњом одмори у њој.

– Бако – нежно јој се супростављао Бранислав, – и мени она треба из истих разлога. Сећа ме на њу!
Обоје ућуташе закратко.

„Имао је само девет година кад је погинула”, присети се Дивна. „Ни отац а ни очух нису имали воље да брину о њему, а бог зна како сам и ја то одрађивала, неспособна да се прилагодим његовом одрастању. Кад год бих затегла због неког његовог хира, помислила бих на њу и смекшала, што је он вешто користио “.

– Нека ти је! – пристаде помирљиво, – мада се и даље питам колико вам је промишљен одлазак у ту зрењанинску забит?! Ниси ни свестан на каквим ћеш мукама тамо да будеш без грејања и уредног снабдевања. Кад завеје и дуне кошава, куд ћеш?! А тек Милица?! Обоје сте свилена деца! Ти ниси никад ни у шали покушао да подложиш ватру а камоли да очистиш оцак, рецимо! Да и не помињем нужник који је на двадесет метара од куће! Боже, ни ја која сам из неког другог времена, не бих тамо да живим а камоли ви!

– Дивна, смири се. Милица и ја одавно нисмо деца. Пробаћемо, па ако не иде, одустаћемо! Како можемо да знамо да нам такав живот не одговара ако га не пробамо?! Потешкоће ипак не превазилазе предности. Мени су тамо идеални услови за писање а и њој за сликање. Имаћемо потпуну слободу а бићемо заједно!

У пуном замаху разместио је донете ствари остављајући потпуно видним зид на коме је Милица у неколико наврата пре њиховог усељења осликала јесењи околиш и нечију а можда и своју, како је касније небројено пута одгонетао, нестајућу силуету на путелку у бесповрат. Те вечери су после више неуспелих покушаја заложили ватру а на застирци од медвеђе коже окружени неотпакованим кутијама испијали домаће вино затечено у остави и водили љубав, по први пут без обавезних пост-уједица на рачун њених танких ногу и његове немужевне ћосавости.

– Нисам очекивала да ћеш бити оволико предузимљив! – признаде Милица, ганута његовим трудом да оствари заједнички измаштану причу.

– Хоћеш рећи да си сумњала у моје намере?! – узврати јој Бранислав, привидно изненађен. – Мање-више, све је ипак зависило од Дивнине добре воље. Она се нећкала и рачунала да ћу временом да одустанем од Ченте. По овом вину видим да је и после мамине погибије овде често боравила. Биће да је наша одлука да дођемо овде лишила тајног задовољства.

– Шта заправо хоћеш да кажеш? – заинтересова се Милица.

– Баба није била макар ко и још је у таквом умишљају. Имала је и она свој живот, баш као и мајка. Само, с мером. Мајка није и зато је платила главом.

– Ако ти је болно, нећемо о томе! – предложи му Милица.

– Једном се мора. Ово је право место и тренутак да оно што потискујем избацити из себе. Помаже!

Гледала га је с разумевањем. Понешто из његовог живота је већ знала, али никад се није усудила да поставља питања. „Нека прича“, помисли. „Спремна сам да слушам“.

– Ово је имање купио деда још док су отац и мајка били у браку. И деда и баба су волели да им долазимо а позивали су и пријатеље с посла. Ако није било места за све, постављали би лети шатор у дворишту за себе и нас, а гостима уступали кућу. Зимом смо се сви тискали у њој, у ове три собе. За спавање смо користили гумене душеке, што је и мени и другој деци било јако занимљиво. Кад су се моји растали, мама је избегавала оваква окупљања и ређе смо долазили.

– Па где сте живели? С бабом и дедом?

– Деда нам је купио стан близу њиховог. Дивна је тада још увек радила и узимала ме само за викенд да мајку растерети обавезе.

– А када сте прешли у Задар?

– Ако мислиш да смо кад се мајка удала за Филипа, нисмо. Он се доселио у наш стан а ту се убрзо родио и Иван. У Задар смо одлазили само у посету његовим родитељима. Није било помена да тамо живимо. Филип је тек после мајчине погибије с Иваном отишао својима.

– Чујеш ли се понекад с њима?

– Ретко кад. Баба је с Филипом трајно покварила односе а Иван се приклонио оцу, што је и очекивано. Ретко кад се чујемо. Од мајчине смрти је ипак све кренуло наопако. Ни ја нисам могао да се помирим с истином да ме отац неће, нити да прихватим раздвајање од млађег брата кога је очух одвео у другу земљу. Притом, ни баба није била одушевљена што јој падам на терет и постајем обавеза којој се није надала. Тек што је прежалила дедину смрт, ушла је у трајну жалост за ћерком, тако да сам, кад мало боље размислим, свима сметао, а највише себи.

– Ваљда не мислиш тако и сад? – полушаљиво је покушавала да ублажи горак укус оживљене прошлости.

Њена близина му је уистину пријала. Од када су заједно ничим га није надјачавала нити условљавала, што му је било веома важно. С осећајем неокрњене слободе добровољно је улазио у замку љубави која је последично будила у њему потребу да затрају. Долазак овде наговештавао је управо то.

„Ваљда су се сместили!“, питала се Дивна, неповратно хаотична без омиљене Лидијине фотеље у одомаћеном простору. „Као да нису могли без ње! Од оволико некоришћених ствари, заинатио се да баш узме њу или ниједну другу. А зна добро колико ми је важно да буде ту уз моје узглавље, нарочито од оне ноћи кад ми је полиција тражила њене генералије док су је мртву извлачили из кола а ја, с ивице свести, слутила да су она и онај њен, ни име му нисам упамтила, пили, возикали се и водили љубав. Само што је он остао жив а она платила главом.“

Нарушеног вида, ни књигом, ни укрштеницом, ни било каквом серијом није могла да одврати себе од оптерећујуће теме, посебно не данас кад је попустила пред Банетовим захтевом. Пажљиво биране и скупо плаћане ствари, лишене присуства тог огромног плишаног наслоњача у који су се сви радо заваљивали а опет га усрдно уступали Лидији кад год је ту била, изгубиле су ону посебност коју су имале у целовитом собном декору. Скученог избора у савладавању тешких мисли, Дивна се двоумила да ли да узме седатив и раније оде на спавање или позове прву комшиницу на смирујући чај од матичњака.

„Каква сам то данас?! Зар да због једне фотеље отварам мрачну тајну која је надживела моју Лидију?! Луда ли сам?!“, укори се, бирајући комшиничин број по памћеном распореду бројчаних типки на телефону.

– Брзоплето си се упустила у непознато! - понављала је Миличина мајка слушајући ћеркину жалопојку да у апатичној Ченти нема инспирацију. – Ту може да вам буде привлачно само пар дана, више не. Посебно, ако је, како кажеш, најближа продавница на два километра од куће, ако се купате у импровизованом купатилу, ложите ватру и једете грозну храну. Није чудно што он пише или не пише, а ти сликаш или не сликаш! Нисам пророк, али брзо ћете дозлогрдити једно другоме! Упамти шта ти кажем!

– Па није баш тако, мама. Ако сам се пожалила да не могу да сликам, то ми се повремено дешавало и у Београду. Буде застој и прође. А ти одмах све најгоре! - љутну се Милица и искључи везу.

Ветар јој се уносио у лице и упреденим наборима сукње заплитао корак. Његово звуколико захујавање будило је у њој додатну узнемиреност још и дочујавањем нечијег имена. Изморена напором да се што брже домогне дома, скоро да је својим силовитим улетом у кућу оборила Бранислава с нарамком дрва у наручју.

– Еееј! Ти баш наврла! - упозори је изненађен, покушавајући да очува равнотежу. – Па куд си одлуњала још од раног јутра?! Кад сам се пробудио већ те није било!

– Лутала сам мало околу! - одговори с великим олакшањем и свали се у плишани наслоњач. – Ни да помислиш како ми је било тамо, у шуми! Ветар се разлудео, а свако дрво као да је говорило својим језиком. Обезнанила сам се. Не знам ни како сам успела да се вратим.

– Е, тако је то кад идеш без мене! – шаљиво јој добаци док је петљао око ватре.

– У сред оног стравичног хуја чинило ми се да ме однекуд сустиже дозив нечијег имена... Силвија или Лидија... не знам тачно! – опрезно изусту забринута што је, мада јој је био окренут леђима, осетила како је застао да у горионик сложи пар ситних цепки за потпалу.

– Знам ту причу! – рече не окрећући се. – Овде је некад живела, по лепоти позната, паорка Ливија. Плава и порцелански прозачна, кажу да је била више вила но жена. Чим је запази, газдин син је толико заволе да и поред свакојаких чињења није било силе која би га одвојила од ње. У овој шуми су се кришом састајали. Једном, док му је ишла у сусрет, кажу, неко ју је упуцао. Не зна се ко. Они који држе до ове приче, тврде, по налогу газде, међутим, вероватније, залутали метак неког ловца. Заговорачи мистерије још тврде да јој је тело нетрагом нестало. Било како било, момак се и поред великих притисака родитеља није никад оженио. Прича се да је виђан како лута шумом и дозива своју Ливију. Чак јој је и ветар упамтио име...

– Хоћемо ли по чашу вина пред ручак?! - предложи му Милица, растужена причом. – После ћемо часком да испржимо кобасице и јаја. Баш ми се нешто једу.

– А линија? - дирну јој Бранислав у слабу тачку.

– Брига ме! - шеретски му одговори.

– Мајка је често долазила овде, нарочито кад би пожелела да се осами! – продужи Бранислав за ручком. – Баба каже да је мој

отац много кињио и да је за њу развод био спас, мада га она, колико знам, није никад преболела. Једном је у таквом нерасположењу, по невремену, као ти данас, лутала шумом и чула дозивање само што је умислила да је то сустиже очев зов, па се брже боље затрчала на његову адресу газећи километре стотком на сат и нећеш ми веровати, стигла на његово венчање. Баба је често знала да је пецка како није добро разумела ветар. А ја ћу, као какав локални мистик да тврдим како јој је баш та вилинска Ливија помогла да се суочи с истином и отрезни од љубави која јој је окренула леђа. Иначе, с Дивном се слажем да је улазак Филипа у њен живот био remake исте приче.

– Откуд ти?!- зграну се Бранислав угледавши бабу.

– Па ето, довезао ме комшија. Пожелела сам да те видим а он се понудио да ме повезе. Послом је кренуо у овом правцу.

– Баш си ме изненадила! Јуче, кад смо се чули, ниси поменула долазак! – скоро да се извињавао због своје запрепашћености, скупљајући притом расуте папире по столу.

– Пишеш, пишеш! – Дивна задовољно протумачи неред и, већ засела у омиљену плишану фотелју, загледа се у Миличин мурал на зиду. – Ко је кога оставио Бане? - упита га с тугом.

– На том зиду је одговор! – одговори јој кратко и прозван њеним упитним погледом, додаде: – Обрати пажњу на силуету жене која нестаје пролазећи кроз шуму! Видиш ли како се губи у даљини? У први мах нисам схватао, али сад знам да је то био њен страх од живота са мном, чак и пре доласка овамо.

– Дај ми нешто да се окрепим, кафу, сок, шта већ имаш. И да знаш, не уважавам твоје тумачење. И ти сносиш део кривице! Бане јој приђе страга и пољуби је нежно у косу.

– Твој сам унук, баба! – шапну јој меко. – Књигу сам завршио, да знаш! Бићеш поносна на њу! А сад ми откриј тај важни разлог због којег си дигла прашину по комшилуку и нашла жртву да те доведе.

– Што да кријем?! Твоја Милица је била код мене. Куми те и моли да јој се јавиш. Сутра је отварање њене самосталне изложбе и жели да дођеш. И мене је позвала. Све слике су, каже, из времена с тобом. Жели да поделите сећање на то време.

Бранислав расејано здружи разлистани рукопис и ћутке се примаче прозору. Напољу се ширином вида шума чешљала ветром.

Уска стаза која је загмизавала кроз њу скоро да се није ни видела од сабијених лисних наслага. Крајолик је наговештавао скорашњи снег.

„Сада, кад јој је постало досадно у том економском браку, присетила се мене,“ помисли огорчено, „а кад сам је просио, побегла је као фурија другоме у сигурнији загрљај.“

– Баба, не могу!

– Што, сине? Па, ишла бих с тобом. Позвала је и мене. Ред је да се одазовемо.

– Не могу и бог! Кад бих је видео ко зна шта би било са мном. Још увек је нисам преболео. Као онај несрећник лутам по шуми а позиваћу је све док ветар не упамти и њено име ...

Ђоко ПЕТРОВИЋ

ТРЕНУТАК КАД ЈЕ МЕНИ ПОЧЕО РАТ / ПРИЧА ЈЕДНЕ СВИРАЛЕ /

Њећу те оплакивати нити клети јер прво не заслужијеш, а за друго немам снаге. Годинама си ме држао међу вретенима, дрвеним кашикама и малим ситом као сувенир купљен на вашару. Брисао си ме од прашине, заједно са осталим сувенирима, само пред славу и друге празнике. Деца су ме носала по дворишту, балавила ми писак, гађала се мноме, а онда би ме, изгустирани, зафрљачила у блато где сам дуго чамила као одбачена играчка. Имао си нас три. Оне две, направљене из два дела од црвеног шљивиног срца, лакиране и неговане, биле су твоје љубимице. Њих си стално истицао и хвалио:

– Ова прва ми је као девојка, ова друга као љубавница, а ова трећа, алкава и неугледна, пришљамчила ми се, сирота, као да ме моли да је не бацим. Нека је, леба не једе – тако си, припит и опуштен, коментарисао и њих и мене.

За мене никад није било места у „меким хаљинама“, како си звао плишане тканине у које си увијао своје љубимице. Задевао си ме за појас кад би играо коло, а онда ме стављао у прашњав цеп међу металну ситнину и пакло цигара. За то време твоје поносне и кокетне љубимице су се гуркале, заједљиво ми се смешкале, хвалиле се сјајним прстеновима који су њихове бљештаве половине држали у складној виткости. За мене често није било места ни у кући међу оним играчкама, него си ме држао затурену за рог испод стрехе учерице. Опстајала сам у животу само захваљујући мајстору који ме је направио од једног комада старог врбовог дебла, заштитио ме од влаге посебним уљем и на металној шипци држао дуго да се права сушим на промаји. Међутим, занемарена твојом небригом, временом сам се извила на средини и изгубила сјај и шаре којима сам била украшена. Кад год си свирао, час на једној, час на другој твојој љубимици, хвалио си се мајсторијама и виртуозношћу баш

захваљујући њима. Да би их сачувао од хабања, узимао си мене, „мој криви нос“, како си ме подругљиво звао, па на мени изводио мелодијске импровизације и лудачке музичке вратоломије, које си некад чинио кад си, силан и млад, свирао хармонику. Због проблема са кичмом, морао си да оставиш хармонику. На почетку ти је било тешко да прихватиш свиралу јер си је некад потцењивао, називајући је простим чобанским инструментом. Свакодневно и манијакално си вежбао на мени, а онда си се лаћао својих дама да на њима до танчина усавршиш своје свирање. Једва си чекао да у свечаним приликама и пред пробраном публиком, кицошки одевен и самољубив, на њима изводиш милозвучне мелодије. За то време ја сам, разуме се, боравила по прљавим џеповима твојих траљавих панталона. Брзо си усавршио свирање, тако да си у тренуцима надахнућа збиља постајао прави виртуоз. У једном натпевавању са славујима тако си их лукаво завео да су те прихватили као свог и кроз густо грање пратили све до куће. Било ти је лако јер си замишљао да у мелодијској линији пратиш хармонику, коју си иначе изврсно свирао. Кола и песме си врло брзо савладао, а онда своје свирање надограђивао у соло композицијама. Учио си од најпознатијих мајстора фруле, а опонашао Бору Дугића, најбољег међу њима. Био си поносан кад су се играчи у колу надметали док им свираш Дугићев *Шумадијски жубор*, публика је била очарана твојим извођењем *Игре скакаваца*, а сви су брисали сузе кад си изводио *Поноћну елегију*. Бескрајно си се радовао док си на твојим двама лепотицама извлачио и најтананије тонове на оној седмој рупи, коју ја нисам имала. Хвалио си се да личиш на древног Пана који својом свирком и мртве диже из гроба. Међутим, у тренуцима запитаности пред животом и преиспитивања сопственог ега, говорио си да је свирање и забављање других „на овом парчету дрвета“ једна врста ђаволске обмане.

Било нас је три и кад је почео рат. Наслушале смо се твојих „јуначких подвига“ које си, припит и надахнут родољубљем, у кафани делио са својим истомишљеницима. Помислио си да ће рат трајати кратко, тек недељу-две, па си брзо и немилице почео да трошиш и новац и таленат. Са оног финог милозвучног ткања на фрули, при извођењу народних кола или соло композиција, лако си прешао на мање захтевне, али громогласне и ратничке ритмове песама *Ко то каже, ко то лаже Србија је мала, Српска се труба с Косова чује...* Подстакнут ратом, а склон пороцима, тотално си се

предао кафанском животу. Ту си се одао још једном пороку, коцки, заводљивој пратиљи лаковерних и занесених душа које маштају да пречицом досегну срећу, па да се на волшебан начин избаве и излече од зла. Тако си и једну од твојих дама изгубио на коцки. Мене, неугледну и јефтину, хтео си на име дуга да подметнеш повериоцу. Међутим, он није био наиван, већ је тражио „једну од оних“ коју си по сопственом признању „дебело платио“. Друга твоја љубимица прошла је још горе од прве. Пијан и луд, у наступу беса си је чекићем подробио на ситне иверке због неузвраћене љубави једне жене комотног понашања, која је кафану познавала боље од тебе. Тако си врло брзо остао само са мном и „спао с коња на магарца“, како си после у очајању говорио.

Цео твој рат била сам принуђена да проведем с тобом, незахвалнице, боравећи најчешће у твојим прљавим џеповима. Пре но што би ме узимао да свираш, морао си да одуваш труње са мога писка и шест мојих рупа. У недостатку боље тканине, скидао си пертлу са војничке цокуле, провлачио кроза ме да ме и изнутра очистиш од прашине. Циљао си, најпосле, оком кроз одушак на моме дну, као кроз очишћену пушчану цев. Пушку си морао да чистиш јер те на то терао командант, али мене си чистио да задовољши сопствену страст за музиком и узмеш који динар од твојих меланхоличних ратних другова, жељних музике. Захваљујући свирачком умећу често си добијао поштеде јер си старешинама лечио душу забављајући их на журкама које су приређивали за ужи круг и одабране даме. Бунован од пијанства, бежао си у природу, у замишљене пределе твоје Аркадије да се на миру наспаваш и очистиш од порока. Кад би се пробудио и дошао себи, узимао си ме и свирао за своју душу, вежбао оне танане лирске варијације, као да поново изазиваш славује.

– Славуји су савршени, ниједну мелодијску деоницу не почињу са исте висине. Њихове музичке лествице су неухватљиве и непоновљиве. Од њих непрестано учим, просто их обожавам – чула сам те како сам себи говориш.

Растрзан између захтева правила службе, која важе у ратним приликама, и личне потребе за индивидуализмом, ниси ни био свестан да си у рату. Кад те је у занесеном свирању непријатељски војник мунуо пушчаном цеву у ребра и викнуо „Руке у вис!“, тек тад си схватио да је то тренутак кад је и теби почео рат. После кратког претреса, војник ти је дозволио да спустиш руке, а мене затуриш

за џеп војничке блузе. Требало је, лупежу један, да прођу онолике године да те неко опомене да ме ставиш на неко достојније место. Што се тога ниси сетио сам? Тек до пола видљива и са пристојне висине, могла сам да те видим како се сналазиш кад си се нашао лицем у лице са непријатељем. Док те спроводио до затвора, непријатељски војник те је повремено гуркао оном цеви у слабине и питао где ти је пушка, пиштољ или неко друго оружје. Ти си се, слабићу, вадио да оружје никад ниси носио јер си био задужен за свирку и да си стално носио „ово“ и показао ме војнику. Само ја знам да си умео, из чисте обести или страха да из пушке испалиш рафал у празнину мрака, а потом да псујеш и државу и рат и оног ко те је гурнуо у њега.

– Шта ти је то, ба, свирајка? И јес' ти неко оружје, то више личи на неку дјечју играчку него на инструмент – био је ироничан војник кад ме је видео.

– Па и јес' играчка, добро си рек'о – снисходљиво си се одмах сложио са њим.

– Улаз' доли! – гурнуо те је он у подрум једне напуштене куће. – Сједи ту на под, сад си у мом затвору, знаш, јадан не био! Донијећу ти воде, а ако с' гладан, наћемо нешто и да прегризеш. Шта си се усро?! Ако будеш знао да одсвираш нешто на тој играчки, можда ћу те и пустит'. У противном, пресудићу ти лако, убићу те ко зеца.

Војник је обећао да ће се брзо вратити, па изашао из подрума, затворио за собом врата и везао их са спољне стране.

– Ајд' сад свирај, држим те на оку ко на нишану! – обратио ти се војник кад ти је дао флашу с водом, па сео на један пањ и наслонио пушку на зид.

– Шта? – дрхтао си.

– Било шта, јебо га ти, нећу те ја учит' шта да свираш – махнуо је војник нехајно руком. – Узми мало воде, видим суха ти уста, па зацвркући, ба!

Одмах ти је прошло кроз главу како се сналазиш кад ти неко наручи да сам нешто одсвираш. Вешт у импровизацијама, на брзину си осмислио репертоар који ће најбоље одговарати укусу непријатељског војника. На почетку си несигурно и дрхтаво, а затим све течније почео да се присећаш и на мени изводиш давно навежбане севдалинке. У једну мелодијску линију сложио си најефектније деонице песама: *Ах мерака у вечери ране, Ајде, душо,*

да ашикујемо, Мој дилбере, Каранфил се на пут спрема, Омер-беже на кули сјеђаше, Сејдефу мајка буђаше...

За то време непријатељски војник је седео мирно, гледао те равнодушно и није видљиво испољавао емоције. На тренутак си помислио да није задовољан твојим извођењем, па си са нарочитом емоцијом и севдахом почео да свираш мелодију *Тамбурало момче уз тамбуру*. После првих тактова, војник се наједном придиже са свог места и са посебном пажњом поче да прати твоје извођење. Осетила сам да је баш то тренутак кад се спасава жива глава, па сам почела да поскакујем у твојим прстима и терам те да даш све од себе. Нисам ти дозволила да упаднеш у малодушност, па сам почела све чешће да те боцкам у палац овом оштром ивицом мог прозорчета како би у достигнутој висини издржао до краја. Песма је очигледно погодила војника, а ти си је целу одсвирао на врхунском нивоу.

– Слушај ме, јаро – уперио је прст у тебе војник кад си одсвирао песму – ту пјесму је мој рахметли бабо свиро кад је погино прошле године, баш у овој кући. Ово ће стојимо нас двојица, није никакав затвор, то је, знаш, подрум моје некадашње куће. Ја сам с мајком овдје био сакривен ко у склоништу, а мој бабо је ошо горе на спрат да мало свира на шаргији. Имо је он и тамбуру, ал' је најволио да свира на шаргији. Она је, ба, за њега била ко друга жена, ко љубавница. Иако је грувало са свију страна, није нас послушо да остане с нама. Вели: „Морам отић' да мало одсвирам, онда да данем душом на мехку јастуку, па шта бидне“. Тако и би. Док је свиро баш ту пјесму, груне граната с они' ваши' положаја кроз прозор и на мјесту га уби. Послије смо га затекли како једном руком чврсто држи танки врат шаргије, а из друге руке му испада трзалица... Млого волио пјесму и ту шаргију... Послије ценазе, моја матер се пресели код своје родбине, а ја обучем униформу и узмем пушку. Да ти рекнем право: мислио сам да ће ме заобићи, али кад ми је бабо погино, мени је у том трену почео рат... Ево послвије годину дана сам први пут дошо у моју некадашњу кућу. Кад сам те заробио и видио ту твоју свирајку, одлучио сам да те доведем овдје и да у мојој некадашњој кући поново чујем музику. А сад би мого и да те убијем и да те пустим...

Док је војник причао о породичној драми и судбини свог рахметли бабе, чула сам како ти срце јако лупа. Ниси ни био свестан каквом снагом си ме стискао јаким прстима у знојавом длану. Имала сам

утисак да ми на тај начин захваљујеш што си из мене извукао најлепше звуке. Очигледно задовољан што си му испунио жељу, војник је затражио да му одсвираш још нешто, „ону твоју музику, ба, коју волиш и често свираш“. Био си поново збуњен и уплашен, али он је, готово смешкајући се, додао:

– Дај ми нешто србијанско, мој рахметли бабо је волио и то. Волио да слуша оног што ту свирајку зове фрула, оно, ба, о ријеци Морави ил' оној другој ријеци, како се зове, не могу се сјетит'. Слушо сам је заједно с бабом, заборавио сам, било је давно.

Сметеног и у неверици, поново сам те боцнула у палац и ти си засвирао *моравца*, па после неколико тактова прешао на *Стани, стани, Ибар водо*. Док си изводио омиљене мелодије, истински си заличио на Бору Дугића. Ниси ни довршио песму, а војник је махнуо руком и нагло те прекинуо. Не чекајући твоју реакцију, он је устао, отворио врата подрума и, гледајући у страну, рекао ти:

– Погле мене лудог. Ја према теби ко да смо најбољи јарани, а не непријатељи. Ајд' сад иди! Бјежи док се нисам предомислио! Кад си се привикао на дневну светлост и погодио на коју страну треба да кренеш, војник те је поново пресекао јаким гласом:

– Само, јаране, да ти рекнем још и ово – пази, ба, мало ту свирајку, излакирај је и одржавај, стави је у неку мехкану крпу да ти дуже траје, види како је пропала, једва јој се назире шаре. Знаш оног што си малоприје свир'о његове мелодије? Мој бабо је говорио: „Погле што Вла' има фрулу, црвени се ко адем камен, а оно прстење око ње ко да је златно. Види се, ба, да је пази и одржава“. Мој рахметли бабо је своју шаргију бриси посебном крпом, и то сваки дан. Кад је узимо да свира, он би прво милово њен трбух ко да милује жену, а њен танки врат љубио ко најљепшу цуру. Волио је више но свој живот. Ко да је желио да поред ње умре. Та му се жеља и испунила. Музићари су, ба, иксани посебне врсте, јес' матере ми! Ти јок, ко да ниси од те феле.

Касније, седећи на трави у једном шумарку, на безбедној удаљености од оне куће, одакле те пушчани метак не може стићи, кроз главу ти је одједанпут прошао целокупан живот. Иако ниси чуо аплауз нити овације на отвореној сцени док си свирао оне севдалинке, као да си први пут тада постао свестан племенитости музике и моћи музичког инструмента, макар то била и ја, твоја јадна свирала. Исцрпљен и празан, ниси змогао снаге да се томе обрадујеш. Чак ми те је било жао у том тренутку. Међутим, чим си

се дочепао флаше, постао си поново онај стари себичњак. Опијен ракијчином и самољубљем, заборавио си да те је онај муслимански војник назвао јараном, дао ти воду, нудио те ручком. Није те убио, а могао је. Ништа ти није значео ни онај његов савет да ме чуваш и негујеш, нити она поучна прича о односу музичара према инструменту. По старој навици си ме поново гурнуо у свој труњави џеп. Ниси ни знао, несрећниче, да је мини концерт, који си ономад одржао пред једним непријатељским војником, био твој последњи наступ. Као да је слутио да свираш лабудову песму, онај „јаран“ ти је дозволио да је зачиниш мелодијама које си највише волео.

Само неколико дана након избављења из краткотрајног ропства, са непријатељске стране је грунула граната и пала пред твој ров. Међу изгинулим борцима нашао си се и ти. Морам поштено рећи: у свом кратком ратовању ниси стигао да испалиш ниједан метак према непријатељским војницима. За тебе је, заправо, рат био завршен пре него што је и почео. Кад су те санитарима са осталим изгинулим и повређеним војницима одвезли у болницу, нису код тебе нашли ниједан документ по којем би те идентификовали. Тек кад сам ти испала из оног труњавог џепа, знали су о коме је реч. Ја сам ти на крају, егосто, била и идентификациони број и ознака, и бар-код и твоја лична карта.

Ево већ дуго стојим затурена за рог оне уцерице, још више искривљена и запуштена. Нема ко да ме узме у руке. Свирам сама на ветру, шта хоћу и шта могу, као сломљена трска у пољу. Твоја мајка у црнини излази свако јутро из куће и под трешњом седи сама у дворишту. Осврће се око себе као да се нада да ћеш се однекуд појавити. Од моје свирке чини јој се да су на расцветалу трешњу слетели они твоји славуји.

Милан ПАНТИЋ

ПОБЈЕЖЕ БАБА!

Ово о чему ћу сад писати, десило се у једном подмајевичком градићу, а вјероватно се нешто слично дешавало и у другим мјестима наше лијепе отаџбине. А јунак приче, ни мање ни више, него старица од осамдесет и коју годину.

Мајевичка села су била чувена по великим породицама у којима се знало ко је домаћин и шта ко ради. Посла је било и превише, како за мушкарце тако и за жене, а и дјеца су од малих ногу имала своје обавезе.

Учестали ратови, идеолошки и национални сукоби, као и болештине, често су прорјеђивале становништво, али ништа није тако катастрофално утицало на његов број као одлазак у печалбу, трбухом за крухом. Прво је одлазила сиротиња, која је, у нади да ће се некад вратити, у завичају градила највеће и најљепше куће. За њима су се упутили и мало богатији, док се на крају, села а и мањи градови, нису испразнила. Једни су водили друге, а то се дешавало најчешће женидбом и удајом. Љубав је била на цијени, а виза за Швајцарску, Аустрију, Њемачку, Италију, па и Словенију, могла је да буде пресудна да се осредња цура уда за најбољег момка и обрнуто.

Куће и имовину су чували старци, трудећи се да сами обраде све што су у прошла времена радиле цијеле породице. Додуше, сада са механизацијом. Радили су као да им дјеца нису слали и доносили новац. Проширивала се кућа, правиле помоћне зграде, краљевске оgrade, тријумфалне капије...

На онај свијет су одлазили тихо, онако како су и живјели. Најчешће су мушкарци први ишли Богу на истину, а баке остајале да чувају имовину и успомене на времена кад је кућа била пуна чељади и кад су се поштовали старији. Нису дале да се огњиште угаси.

Временом су старице постајале све немоћније и

представљале терет својој дјечи. То што су оне његовале свекра и свекрву, није значило да ће њих пазити њихове снахе и синови. Па неће због тога напустити Швајцарску, нема за њих посла у завичају, а није још вријеме за приватлук. Неће дјеца да се врате. А баке, и да их је ко звао, неће да иду тамо у туђину, ни по коју цијену.

Само по себи се наметнуло једино могуће рјешење, смјештај у старачки дом. Ницали су као гљиве последије кише, а најближи је био удаљен свега неколико километара, на уласку у град. Притисак је био такав да се нису могле одупријети. Уз забринуте синове, уплакане кћери, загрљаје унучади, морале су пристати да се покољу кокошке и пјевац граворан, а вјерни пас и умиљата мачка пусте да себи траже други дом и неког млађег домаћина.

На брзину су, често и по први пут, паковане ствари у путне торбе, брижно закључаване зграде, па и капија, уз молбу рођака и комшија да припазе на кућу.

Старачки дом у који су Петру смјестила њена дјеца је био прилично близу куће у којој је рођена, а још ближи кући у коју се удала. Већину станара и особља дома је знала или је чула за њих, али то овога пута није пуно помогло да се тамо осјећа добро. Привидно је било све у реду, храна, хигијена, особље, али баки ништа није било потаман. Недостајала јој је њена кућа, поглед на сусједна брда, њене ластавице и врапци који су се по цијели дан мотали по дворишту. Није могла да спава на туђем кревету. Ко зна колико их је умрло на њему. Храна јој је била бљутава, најрадије ништа не би јела. Можда би појела какву крушку, шљиву, јабуку, кад би имала гдје да убере. А тек вода, нигдје нема воде као из њеног бунара.

Одлучила се на очајнички подухват, побјећи одавде, побјећи што прије. Но, то није било нимало лако. Око старачког дома је била висока ограда, а имали су и чувара који је регулисао улазак и излазак из дома. Баба Петра, хајдук жена, брзо је схватила како то функционише и сковала план. Ако би се упутила на капију и искористила неопрезност портира, брзо би је стигли и вратили. Треба их надмудрити, збунити, изненадити. Сакрила се у котларницу иза гомиле дрва. Брзо су почели да је траже. Отварали су и та врата, али су их још брже затворили. Организовали су праву хајку, свуда је тражили, али бака Петра као да је у земљу пропала. Пала је вече, ако се не појави, мораће је ујутро пријавити полицији.

Пуће брука, смањиће се рејтинг њиховог дома.

Под окриљем ноћи и фрке коју је изазвала, искрала се и кренула својој кући. Пут је знала напамет, од сваког свјетла се склањала. Неколико пута се одмарала, устајала и ситним корацима грабила познатим путем. Од својих ствари је узела само кључеве. Пажљиво је откључала капију и опет закључала, отворила кућу, пољубила врата и онда се прекрстила. Сијалицу је само накратко укључила, тек да види кревет и нађе ћебад. Легла је, онако у одијелу, покрила ћебетом и одмах заспала.

Радивоје САРИЋ

ТРИ СРЦА ШЕВИНОГ ЛЕТА

Читам нешто. Задубио се у садржину и смисао текста. Баш ме заинтересовало. Али... Нешто ми одвлачи пажњу. Покушавам да се вратим. Не иде. Притиснем знак гдје застајем.

Шта ли ме то омета? Више привлачи.

Очи не региструју ништа ново. Ни окретање у страну не помаже. Нема ничијег присуства. Радозналост и даље истражује. Такав ти је човјек. Хоће све да види, сазна, а способности му ограничене.

И!? Утишах се максимално. Из даљине као да нешто допире. Напрезање поможе да дочујем звук виолине. Њену мелемну музику. Њене прелазе из нижих у више, из виших у ниже тонове. Њену љепоту.

Напрегнух се још више. Нека дубока сјета проради у мени. Ваљда чежња за младошћу. На догађања и приче старијих. Навире као плима, али се и повлачи. Час овако – час онако. Прича о некој посебној димензији живота.

Смјењују се слике. Боје. Као буђење или сан. Као пред грозницу. Скоро да сам престао дисати толико сам оптеретио плућа. Дубоко удахнух пријатни и титрави ваздух и повратих се. А сузе се већ зацариле. Хоће напоље. Наваљују као младо лишће из прољећних пупољака. Претварају се у виолинске ноте. А лице ми, као нотна свеска, ишарано. Осјећам да би добар виолиниста са њега могао прочитати посебне ноте – оне за душу. Да затегне струне, зацвили гудалом.

Стајао сам на малом раскршћу. Пут из села укрштао се са оним за варошицу... Ближило се предвечерје. Птице су у јатима прелијетале тражећи коначиште. Чуо се лавез. Блејање оваца. У далекој шуми рика срндаћа.

Застала је и виолина. Ослушкујем. Не свира више. Мрак се убрзано развлачи. Покрива и умирује.

Сину ми питање једног дјечачића прије неколико вечери: – Шта ће мрак радити? Зашто га има оволико?

Не сјећам се шта сам одговорио. Вјероватно није био задовољан када је наставио:

– Што он не иде тамо далеко? У неки други свијет. Или, да дана има више. Да се могу наиграти. Које се спава може и по дану... Тамо, ма тамо негдје...

Вратих се у кућу. Ни мени ноћ није дан. Ноћу се чује и нечујно. И смијех је у ноћи тужнији. Мрачнији. Пијан и ћудљив. Ни виолине не гуде виолински. Ноћу само Бог, анђели и мајке чине исто као дању.

Можда још једино мисли се некако сналазе. Да ли продиру даље, лакше или брже? Сежу до драгих и милих. Окружују, заокружују и штите. Од чујних и насртљивих. Од подмуклих. Од буљавих паса и изненадних крикова. Утишавају лепет крила одморне и захуктале сове. Спречавају страховања од слијепих мишева.

Ноћу ни очи нису оно што јесу. Једноставно, ноћ и ноћи никад да прођу, а дан и дани зачас.

Конечно! Оте ми се кад на прозор бацих поглед и примијетих надолазећи дан. Свану. Умих се. Обријох без сапунице. Тако увијек радим. Само добро расквасим лице. Тако скинух терет ноћи и сав њен самар.

Враћам се књижи. Настављам код оног знака написаног обичном графитном оловком. Бришем га већ истрошеном гумицом са врха оловке. Мало мрља. Дувам и полеђином шаке одгоним остатке гумице. Да неко нареди овако не бих никад. А зашто? Појма немам. Можда мислим да сам преозбиљан за овакве радње.

Читам реченицу: Никад Бог не заборавља наша обећања, а народ их добро памти.

Шта ли се овим поручује? Које? Када је изговорена први пут? Гдје? Или нас једноставно враћа у стварност живота са свим обећањима. Лагањима и избјегавањима.

Остајем код сјећања и одлазим... У причу мога пријатеља из давних дана. Заправо, његов доживљај.

– У једној улици малога градића, пред крчмом, сједило је њих троје. Одрасли тек толико да су виолине биле веће од њих. Или бар од оно двоје мањих.

Дјечак (најстарији) је сједио у средини. Њих двоје, близанци, око њега. Свирају виолине. Гудала титрају. Лица им зажарена. Косе

гргураве и помало неуредне. Испред њих нешто ситниша. Људи долазе, застају – одлазе. Понеки махну главом чудећи се. Неко спусти ситну новчаницу, уздахне и оде.

Он, као укопан. Понесен музиком већ граби пут неба. Очима прелази мала лица. Уочава сузе. Нарочито на лицу већег дјечака. Кренуле, па зајезериле. Оних двоје скупили уснице као да ће сваког трена проплакати.

Слуша. Не оцјењује. Ужива и враћа се у дан сеоског вашара када је први пут чуо виолину.

„Чико! Чико!”, дочу и осјети дрмусање за десну руку.

„Чико, два дана нисмо јели”... и расплака се...

Погледа га у лице и сједе крај браће.

– Шта то свирате? – излети му.

„Шеву. Шевин лет” – Мамину жељу...

– Гдје је она? Што сте сами? Што вас није нахранила? Ради ли негдје...?

„Отишла је, чико. Отишла код Боге...”

Уснице малог близанца нису могле даље.

– Шта? Гдје? Када? Зашто?... навиру му необуздана питања.

А онда, дође себи. У стварност.

– Па они су без игдје икога.

Свирају и живе. Живе да свирају.

– Зашто не купите? Видим, има неки динар...

„Чико, ово се не дира. Не смијемо. То је светиња обећања. Обећали смо Богу, себи и маминој души...”

И тако, изненада му се разведри сасвим. У том моменту им приђе раздрндани комби. Стаде. Радници отворише бочна врата и почеше износити сандуке са хљебом. Још се пушио. Назирале су се и кифле као и понека погача... Неке поиспадаше. Покупише их и предадоше крчмару. Овај шарну на папир. Залупише врата комбија и одоше. Не понудише.

Виолине зајецаше још јаче. Свирале су онај дио кад је шева већ стигла под само небо. Сузе су обливале мала лица.

„Шевин лет” лебдио је изнад њих и враћао се у душе виолина. Као мајка шева међу птиће. Заогрће их. Кљунићи отворени... Гнијездо топло.

– Никад нису узимали од добијеног. Обећали су у душама својим да ће све што добију мами за споменик. У облику виолине. Обећање је светиња. Не начиње се. Не скрнави.

„Шевин лет” је на врхунцу. Обасјан сунцем. Позлаћен.
Ручице танано преплићу. Гудала час на једну – час на другу страну
навијају. Успоравају и убрзавају.

Плакао је. Није крио.

Послије се дуго причало. Неки чико свратио у крчму. Све док су
ту свирали јели су редовно. Обукли се лијепо. Свирали су само
„Шевин лет.”

А онда. Порасла им крила и птићи одлетјели.

Други неки људи свједоче да су на једном узвишењу видјели
споменик као виолина. Испод једне липе и три брезе.

На споменику уклесане три мале виолине, а испод њих пише:

– МАМИ, „ШЕВИН ЛЕТ” – од птића.

Николета ПЕТРОВИЋ

ОНА...

Када проходаш по иловачи, а прве ријечи посијеш у пољима док стоку погледаш, вријеме ти покоси све заблуде дјетињства и натера да на гиљотини реалности одрубиш својој машти сваку невину мисао...

Рођена подно врха Краљице, у дому гдје су се бројила само мушка чељад, била је слушкиња и прије него што је слова научила. Кућерак скроман са накривљеним окнима и удубљеним црепљикама био је претијесан за петочлану породицу... Прве дјечије дане проводила је понајвише у омањој учери која је мајци крхког здравља служила као станиште за сваку бригу и обавезу. Иако је била ситног раста, чинило јој се да је њена мајка снажна попут старе липе која је покривала предњи дио авлије. Сјећа се да је више својим присуством сметала нег' што јој је помагала у свакодневним пословима...

Оца и браћу виђала је ујутру и увече. Послијератна времена била су тешка, глад и државни намети хранили су се њиховим стрпљењем и знојем... Једина тапија која их је спасавала од потпуне биједи била је шума из које отац и браћа нису излазили. Сваки оборени трупац био је дукат за сушна љета и сурове зиме...

Као најмлађој у кући допала јој је брига о кравима. Знало се кад их изводи на испашу, на којим ливадама припиње их, и кад је вријеме да их потјера назад низ сокаке у шталу... Вољела је ту обавезу док је усамљеност лијечила бројним измаштаним играма. Краве су једине животиње које није морала да гања, за разлику од живине и свиња. Њихова нарав одговарала је свим њеним плановима, па и да у току испаше, одлута обазриво у свој унутрашњи свијет... Њено скровиште била би увијек густа храстова крошња, а његово лишће тањирити за послужење, гранчице би употријебила као кашике, а од црвене масне земље, скупљене по сокаку, припремала би разна укусна јела. Та игра савршено се уклапала у њену обавезу, краве су мирно пасле, за њих није било оскудице, а своју глад је заваравала

финим рецептима који су умањивали тупи бол у дну стомака. Иако је често одлазила за стоком без спремљеног завежљаја, кући се, након силног кувања, враћала са осјећајем да можда и може прескочити вечеру...

Ни полазак у школу није много промијенио њену игру живота. На ливади није имала друга, ни разговор, ни вршњачку препирку, али је имала слободу да запијева, заплаче и своју игру размота без границе....

Како је вријеме пролазило, тако се у њеној кући стицало по мало, радило и више нег' што се могло, а живјело са бригом шта сутра и прекосутра...

Један по један брат стасавао је за женидбу, у пар година размака, сва тројица су кренула да граде себи дом. Од родитеља добили су благослов, комад земље и жуљевите руке које су савладале пар заната током момковања, таман толико да могу прехранити своје породице.

Она је остала са родитељима.

.....

Она и отац...

Ни то што је остала као једино чељаде у породичном дому није је штедило од свакодневних обавеза. Иако је отац махом сам одлазио у шуму, морала је бити спремна да га чека код куће и у ходу учи дрводељски занат. Прављене огромних каца за ком испоставило се као исплатив посао... Била је послушни шегрт који је брзо похватио технику припреме дрвета, спремна да дода оцу потребни алат и прије него што би он било шта изустио. За своју вредноћу није добијала ријечи захвалности, нити је то очекивала, знала је да од оца такав излив емоција неће извући. Рано је спознала његову нарав која се показивала, махом, по немуштом типичу, а у којем није било мјеста за хваљење и њежних епизода родитељске љубави. Цијела њихова прича сводила се на наређење и послушање. Ипак, сву његову љубав умјела је препознати у његовим вечерњим монолозима када би након вечере запалио цигарету на сећији и започео анализирати, често дан који је на измаку, а, понекад, и општу свакодневницу са којом се непрестано суочавају. У свакој паузи дубоко би уздахнуо и погледао крајичком ока на сандук поред шпорета, гдје би она сједила, склупчана са мачком у наручју...

Иако је то његово речено, било упућено мајци коју, ни касни сати нису држали на једном мјесту, јер је стално требало нешто да се припреми или успреми, знала је да у тој причи, сва брига се плете око њене будућности. Осјећао је године како га притишћу ко дирек кад се забија у земљу да омеђи оно што је насљеђено. Стицао је с муком и знојем али то ништа није могло да запечати притајени страх за женско дијете. Бројао је дунуме ко дукате, намијењене за мираз, не желећи још да их окачи на њен јелек и кошуљу. Знао је да се тај златни низ може покидати само једном руком која би била у стању да их заложити за своје мрачне пориве... Тај страх је вукао, не само силна размишљања, већ и злослутна питања. Да ли да тражи младожењу по препоруци или да пусти да је он нађе и узме за сапутницу?! Бирање како год да окренеш било је мучно и носило је у себи безброј опасности. Кад год би се загледао у њене очи примјећивао је невиност која га је љутила, зато би понекад оштро изговорио реченицу, онако више успут - „Ти ћеш пропасти, ни за хљеба нећеш имати!“ Ни један прекор ни псовка не би је тако раниле као та очева опаска. На прву ријеч већ би се јежила, као усред зиме, када би излазила на веранду да провјери да ли су се на небу попалили свици... Али оно од чега је највише страховала јесте тај укус сумње у себе и у исти мах вјеровање у те очеве ријечи, тако да јој је сваки дан било као чекање своје црне судбине....

Како је вријеме одмицало, те ријечи нису блиједиле, већ су постале као молитва за упокојене, у којој би набрајала, као у читуљи, све оно што још мора научити како би се припремила за злослутне дане... Још као дјевојче научила је како се сије, жање, како се дрво деља и о воловима брине..., једино у кухињу ријетко кад је залазила. Спремање јела било је сувишно наспрам свих обавеза на имању. Ни један посао није био толико тежак као брига о новцу. Мучила би се питањима како од скромних зарада платити дацбине и набавити све за кућу...?! Гледала је нијемо своју мајку како сваког четвртка спрема завежљај мрса за пазарни дан, а по повратку, увјек би доносила солидне количине шећера, кафе и сапуна, док би остатак зарађеног новца гурала у везену марамицу, па под јорган, кријући не само од оца него и од себе. Успут би јој говорила - „Што видиш, не видиш. То је за не дај Боже!“ Од дрвених каца могло се солидно зарадити, али то њеном оцу није било довољно. Зато је сву своју снагу остављао у шљивик, јер свако стабло и родна година доносили су увршне комове, а потом и капљицу за коју се увијек

налазио купац.. Сваки динар од продате шљивовице подмиривао је храну за стоку које, узгред никад није било довољно, и за стицање земље којој би служили са надом да ће она знати узвратити.... Сав тај посао родитеља изгледао је као коло на збору, кретало би се са два корака напријед, па назад, спајало се у круг и одмотавало у недоглед, што је њу још више збуњивало и тјерало на бриге како све те кораке савладати, а да не станеш сам себи на ногу... Научена да много не запиткује него да прионе на посао, помислила је да би разговор са браћом било могуће рјешење свих њених мука које су као стијене ломиле њен њежни разум, још ненавикнут на горке животне пелине...

.....

Она и браћа....

По годинама блиски, као три бора посађена у размаку од пар година, али по нарави одударали су један од другог као боће на бућалишту. Најстарији Вујадин одмјерен у говору, лијен у покрету, радио је тек толико да не осјети како му зној нагриза кожу, а превелик умор не грчи тијело. Први је прекинуо момковање. Од оца је узео комад земље и парче крснице као завјет зрелости да ће у свом новом дому наставити светковање породичног заштитника. Пред њим је била слободна да проговори о било којој муци, али његова приступачност није јој уливала повјерење, па су ти разговори, махом, били површни и завршавали су се и прије него што би се стигло до суштине приче... Навраћао је често, више успут, него са неком намјером да притекне родитељима у помоћ. Због своје лаке ћуди, ником се није замјерио, али га нико није гледао као човјека од ријечи. Попут бора који, због своје превелике висине, штрчи међу осталим стаблима, тако и Вујадин није много погледао ни браћу своју... Понеки филцан кафе и чоканче ракије, тек да се размијени по која ријеч, било је једино што је умио да им пружи.

Колико је Вујадин био по нарави вода, толико је Радован био ватра. У корацима хитар, у плановима силовит, сваку замисао већ би привео крају и прије него што би руке упрегнуо у посао. Његова пријека нарав умјела је често да накалеми намргођене погледе који су сијевали са рано избораног лица, прикривајући осјетљиво срце, које је, упркос свим залудним овоземаљским бригама, сачувало њежност и пажњу за човјека поред себе. Свака прозборена ријеч

са њим била је љековита.. Прича би кретала тешко, изокола, јер због Радовановог оштрог погледа скоро увијек би имала осјећај да није тренутак за њена питања. Тим ријетким тренуцима њиховог сусрета прилазила је бојажљиво, као недјељом или празницима пред свети путир... Свака њена недоумица која би склизнула низ језик стасавала је у наочиту силуету двоглавог митског бића којој би он, само једном тврдњом, одсјецао главе, тако сигурно да није остајало ни педља за неки могући нови страх или несигурност. Радио је много, свака нова зора била му је као посљедњи чин у монодрами. Журио је да стекне, обезбиједи и да родитељима припомогне у тешким радовима. Његова љуба пратила га је у стопу, знајући да само тако може се градити бедем њиховог гувна. О свом начетом здрављу није причао много, сваки бол у прсима лијечио је бригом и реченицом - „Још је само ово остало да се уради!...”

Крадући њихове дане, није ни примјећивала да јој вријеме за најмлађег Јована измиче. Иако по крштеници зрео да разастре животни барјак, своју повученост и урођену тугу везивао је мртвим чворовима око кафанског стола на ком су га свако вече чекали излизани шпил карата и ново залудно друштво за, унапријед изгубљен, мегдан. Виђала га је како низ сокак преплиће ногама, док гором пушта да слободно лута мелодија старе пјесме “Зелен орај”... На његовом лицу урезале су се двије боре, једна овичена око спржених усана од стално присутног осмијеха и друга међу обрвама која је као ћуприја повезивала двије обале у његовим замагљеним зеницама, увијек натопљеним сузама које су спирале сав онај очај који га је чекао на дну чаше. Са Јованом није се могло озбиљно зборити, сваки сусрет био је, сам по себи, повод или за успутну шалу или за плакање у ходу... Биле су то супротности у његовом понашању које су га огољавале пред свијетом, али су, у исти мах, вјешто скривале горку истину, затурену у породични креденац који је вапио за породом... У борби за потомством, губио је дио по дио имања, на огњишту су се смјењивале женске руке које су давале све од себе, али из утробе калем није ницао... Она је све то нијемо посматрала, о његовом животу није се наглас причало, осим у пригушеним вечерњим молитвама пред славском иконом и кандилом када се могао чути мајчин вапај у дугим скрушеним прозбама...

Сваку своју бригу или наду везла је за та три бора која су се

надвијала над њиховим старим кућаром... Својом висином били су склониште за многе олује док су у себи гасили пламен бројних искушења. Она је знала да није сама све док и једна иглица стоји чврсто на њиховим стаблима.... Њена судбина лијепила се попут смоле за њихову избраздану кору....

Наставиће се....

Сашо ОГНЕНОВСКИ

ТУРНЕЈА
(Одломак из романа)

Жаталија Николајевић Волкова ударила је меснатом руком по резбареном столу од махагонија и запријетила да ће широко раширити свој доминантни алт.

- Та балалајка ће се наћи. Сиједи ме гдје сам најтања ако не будем казнила оног ко се усудио на такав чин. Доста је патио мој род. Била сам слијепа код очију што сам дозволила да та балалајка, која је била у власништву мог прадједа, буде уписана као реквизит позоришта. И још горе од тога, сад ју је неко украо. Не, ово неће проћи некажњено. Фјодоре Севастопољовичу Крајницики, погледај ме у очи.

Фјодор је прогутао пљувачку и са великим страхом погледао популарну руску глумицу и садашњу примадону театра “Нови Комсомол” у Санкт Петербургу, која је, када је узела балалајку на пробу трилогије Тома Стопарда „Обала Утопије”, закључила да је то сасвим друга балалајка купљена у продавници, а она из њене чувене породице Романов је негдје нестала.

– Када може Енглез да пише о славном Бакуњину, онда ће прави Руси морати да задрже бар оне ствари које су важне за њихову историју. Шта је ово? Све се извитоперило! Реплике које изговарам звуче као да ћу сваког тренутка извадити хот дог из корпе. Аман, молим те. Одмах позовите Матрјону Александрову да објасни овај репертоарски потез. Ја, Фјодор Севастопољович, имао сам стрпљења и нисам скинуо овај усрани пројекат са позоришног репертоара, али Американац који мирише на ментол и каже „прекрасно“ последије сваке пробе, а ми нисмо ни прстом мрднули, неће нам донијети свјетску славу. Прст на ум и да схватимо куда идемо.

– Добро, шта ви предлагете? Представа је већ почела, нема шта да се ради. Новац је потрошен и ... - Фјодор је прогутао

пљувачку, а Наталија се усправила и презриво га погледала.

– Прво да нађемо балалајку, а онда ћемо разговарати. Имам план, али ево, попуштам и то чиним из поштовања и традиције. И отвори прозор. Смрди на јефтин дуван - изашла је залупивши вратима, а Фјодор Севастопољович је помиришао око себе да провери колико је затрована околина када се на врата рутински појавила Ањутка, секретарица која га је обавијестила да би македонско позориште требало да стигне у Санкт Петербург вечерас. Фјодор се удари по челу и одмах се успаничи.

– Да ли је све спремно? У ствари, ништа није спремно. А када стижу? – упитао је, подижући гњев према својим сарадницима.

– Пааааа... мислим вечерас... да, вечерас око поноћи - несигурно рече секретарица, а Фјодор се само спусти на широку директорску фотељу, обилно се знојећи.

– Може један чај? – додатно се изглупирала не баш паметна, али зато лијепа секретарица, на шта је Фјодор одговорио бацањем „Идиота” Достојевског, писца чије је име носио, а масивни роман му је стајао на десној страни, спреман за преговоре као сљедећи пројекат.

Ањутка је вјешто избјегла тешки роман Фјодора Михаиловича и нестала иза врата. Фјодор спусти главу на сто и последије неколико минута поче да виче:

– Серјожаааааа, Никољкааааа, Ивааааане!!!

За мање од минута испред њега се нацрташе Серјожа Никитин, Николај Намусов и Иван Кратки, који је био највиши од њих.

– Македонска група долази за... - рачунање сати приликом буљења у ручни сат још више му је подигао гњев и очај - десет сати. Желим да буду лијепо смјештени и да се позориште припреми за њихову сутрашњу представу.

– Мислите прекосутра – исправио га је Серјожа горко се смијешећи.

– Одбили су нас из хотела „Севастопол” због неплаћених рачуна од прошле јесени када је позоришна група дошла из Танзаније, па ћу морати да се обратим у хотел „Виј”. Знам да тамо не волимо да идемо, али то је једина могућност.

Није волио хотел “Виј” јер је управник тог хотела био Фјодоров политички противник и са њим је дијелио аферу о којој није волио да прича, а камоли да користи његове услуге.

– Па, остаје једна варијанта, а то је да их сместимо у мало даљи хотел.

– „Прјамухино“, али ће морати да користе метро итд.

– Може тамо - кратко одговори Фјодор.

– Нека се мало провозају подземном жељезницом. Друго?

Иван одговори да ће данас да обавијести све медије и да ће прес конференција да се одржи дан послије представе, али то...

– Све је то планирано за данас, зар не? А шта смо до сада радили?

Сва тројица су гледала у плафон, а Фјодор је само махнуо рукама, проциједивши кроз зубе:

– Желим да се вечерас све среди до десет сати, иначе се не враћајте на посао.

Тројица организатора, који су се претварали да ће да ураде све што им се каже, пројурили су кроз врата и одмах прионули на посао. Фјодор покри лице објема рукама и очајнички уздахну. Затим извади флашу вотке из доње фиоке и усу у малу, широку чашу. Испии ју је до задње капи и љутито фркнуо.

Превео са македонског: Жарко Миленић

Георгиј СЕМЈОНОВ

РИЋИ УГАР

Снијег се просуо посљедњих дана јесени кад је земља била окована првим мразем. Вјетар је дохватио сухе сњежне пахуљице, усковитлао их, почео да их мете с голих поља у јаруге и према рубовима шума – и почињао је бијели метеж. А након међаве, као и увијек, отоплило је, чак се и киша пролила.

Али изненада је ударио мраз.

Сунце се у јакој руменој измаглици подигло изнад смрзнуте земље, изнад голих и мртвих у својој глиновитој једноличности поља, изнад залеђене жуте шаше, тек мало запрашених мочвара, изнад ивица јелика и ријетких прозирних брезика.

Све је обамрло у страху пред тим хладноћама без снијега, све се укочило у тишини сунчаних дана и мјесечевих ноћи.

Свака гранчица, травкица, сваки залеђени листић, неки малени жбунић, прекривен корицом леда – све је то пуцкетало, кршило се с праском под ногама, лако се ломило, врискало и зато се у скамењеној шуми било тешко кретати, као да си био крив пред шумом за њен нарушени мрачни мир, као да јој сада није до тебе, до твојих задовољстава.

Прхне нечујно сјеница, мраз штита образе, неочекивано се загрцнеш хладним леденим ваздухом, закашљеш се, заустављаш се и бацаш с гађењем загушљиву цигарету: „Нека је трипут!“ А онда те неочекивано у јеловом честару зелена грана с шиштањем мазне по лицу својом бодљикавом шапом, запљусне те веома хладним мирисом четине.

„Ђаво да га носи, па гдје је Угар?!“

Наш пламено-риђи ловачки пас, великог испупченог чела, који је претходног дана раскрвавио прст, одавно већ тапка у тишини својим шапицама, пробија се кроз жбуње, труди се свим силама, пућка паром, дахће својим осјетљивим носом, промиче у пепељастосивом шипражју голог јошика, жури се у извиђању и, заборавивши на згуљени прст, жури шумом, час се удаљавајући од

нас, час нас плашећи неочекиваним и бучним приближавањем.

- Јао-јој-јој-јој! – подвикивао је ловац. – Ту-ту-ту! Ради, Угаре, ради!

Ма какав је ту рад! Све на свијету је Угар заборавио и сада живи само једном страшћу, само једним својим дивљим инстинктом и као да је безуман и блесав, када јури са стране, ниско држећи главу с великим испупченим челом и не видећи никога од нас, не чујући ништа, предавши се свом ловачком заносу.

Да није било Угара, давно бисмо се вратили из шуме кући, јер какав је то лов, кад се ни корак не може направити без шума, као да не ходаш шумом, већ по залеђеним барама. Једина нам је нада био Угар, којег због повријеђене ноге нисмо хтјели да поведемо у лов и везали смо га, да не би кренуо за нама, али Угар је прегризао уже и, храмајући, достигао нас већ на ивици шуме. Тако је и испало да нисмо ми њега везали, већ је он нас везао за лов.

Ловац и ја нисмо имали намјеру да се задржавамо у залеђеној шуми и, наравно, не бисмо отишли тако далеко да с нама није био риђи гонич лисица, трубног гласа, који се губи и који је већ неколико пута покушавао и почињао тобоже да нас гони и да се удаљава од нас, грмећи у тихој и звучној шуми. Али изненада је заћутао. И ма колико ослушкивали, ма колико се уздали у хајку – нешто се с њим тамо дешавало – или је изгубио траг, или је погријешо, пуштајући глас, а можда нас је и сасвим обмањивао, подгријавајући гласом своју страст. Исто тако је и овога пута почињало.

Уосталом, није баш тако, јер кад је Угар ухватио свјеж траг, био сам у близини и видио сам како је, журећи и цичећи, пресекао пољану и пројурио поред мене. Промуклим стењањем просјекао је шумску тишину и, удаљавајући се од мене, сијевајући у жбуњу риђом кошуљом, неочекивано је испунио гласовима мртвачку околину гласом за узбуну.

И све ми се помутило у глави, сав сам се претворио у осјетљиво биће, коме је, чини се, било суђено да слуша само ту живу звоњаву у залеђеној шуми и да трчи као луд на ту звоњаву и да виче радосно и одушевљено:

– Потјерао је! Потјерао је... Видио сам како ју је стиснуо... Потјерао је!

Потјерао је Угар! Његов глас, ојачавши, испунио је читаву шуму и разговријетним ударцима пулсирао је у мојој свијести,

у свакој ћелији мог изненада очврслог тијела, које је збацило умор... Потјерао је! И јасно је било да је овога пута лов започео.

– Лисицу је потјерао – рекао ми је ловац, а сам је журним кораком пошао некуд на страну, не тамо одакле се чуо загрцавајући Угаров глас, већ на сасвим супротну, смисливши, очевидно, своју, само њему познату тактику.

А мене је неочекивано обузела сујета. Страст се у мени толико распалила, да сам и сам био спреман да трчим за псом. Био сам још неискусан млад ловац, коме је први пут у животу пошло за руком да ево овако добро види како је пас кренуо по трагу, а затим да чује почетак силовите хајке. Нисам знао шта да радим! Очигледно, јегер* претпоставља да сам искусан ловац и да ми ништа не треба сугерисати, у сваком случају, није био поред мене и ја нисам могао да схватим гдје је и какви су му планови.

Кад је Угар одјурио тако далеко да му се и глас изгубио, зауставио сам се наред сјечине, покривене ињем и почео да слушам.

Унаоколо је било тако тихо да ме је крв, која је јурила као ударци и која ми је куцкала у глави звонким откуцајима, збуњивала и сметала ми да чујем удаљени лавез.

И само ми је њух дошаптавао да је иза далеких острва шуме, која се уздижу наред огромних сјечина, иза плавих шумских даљина, још увијек трајао и појачавао се тај смртоносни двобој лукаве звијери и паметног пса, с великим испупченим челом, који још никад, како ми је рекао ловац, није силазио са трагова, кад већ жива и неповријеђена звијер трчи испред њега. И сад је лисицу могао да спаси само мрак ране предзимске ноћи или дубока јама, у коју се пас не може увући.

Зар је овога пута одустао.

До мојих ушију допирали су једва чујни звукови... Нису личили на лавез: изгледало је као да је неко далеко-далеко сјекао сјекирицом звонко залеђено дрво. Држати те звукове тако близу да се могу чути, било је веома тешко, час су се неочекивано губили и тада сам чуо само откуцаје свога срца, час су се поново појављивали.

И потрчао сам на те звукове, који су ми измицали, загонетне

*јегер – професионални ловац

звукове... Дуго сам нервозно ходао од једног шумарка до другог, пресијецајући сјечине, зарасле у грмље и чуо, већ у сумрак, који се приближавао, кад је ловац затрубио у рог, позивајући ме, као пса, из хајке... Али био је тако далеко од мене, као и Угар... Мокар од зноја, задуван и узбуђен, зачувши опет Угаров глас, који се приближавао, трчао сам пресијецајући пут, а лисица је опет погађала моје намјере и опет је пролазила далеко са стране.

Па ипак је најзад дошао тренутак кад су се наши путеви укрестили.

Стајао сам, клатећи се од умора, у проријеђеном шумарку и с надом слушао Угара, чији је глас први пут за све ово вријеме одјекивао тако близу да ми се чинило да то више и није псећи лавез, већ као да су гласни, опадајући, страстни крици неког непознатог бића летјели на мене, испуњавајући шуму и мене својом трубном звоњавом.

И чудно! Лисицу сам прво такође чуо, а затим сам је и угледао... Чуо сам кад је прошустало нешто за двјема јелкама, голих стабала – и неочекивано сам угледао риђу лисицу! Трчала је лаким касом, окренувши троугаону, шпицасту главицу у правцу псећег лавежа, послушкујући тај лавез и као размишљајући шта даље да ради, и зато ме није видјела, занесена псом, који је био већ близу.

Сумње у души, као пуцањ – пас је исто тако риђ! Да не убијем пса! Не. Била је то лисица.

И несвјесно сам скинуо пушку, прст је повукао обарач... Пуцањ! Лисица је поскочила и, полегнувши, потрчала. Не видећи ме и схвативши одакле је тај прасак, јурила је према мени... Опет сам опалио и опет промашио. А лисица је пројурила тако близу мене да сам успио добро да је разгледам. Реп јој се вукао по земљи, а главу као да је увукла у рамена, сва се скупила, погурила. Пројурила је поред мене, као да ме није ни видјела и скрила се.

Угар је заћутао, чувши пуцње и у ускоро се појавио из шуме, потрчао ка мени и, схвативши да сам промашио, зајечао на сав глас, вратио се на свјеж траг и промуклим гласом, од прехладе, залупао у своје звоно и отрчао за лисицом.

А ја сам стајао и нисам могао да вјерујем да сам промашио. Стид ме је било пред псом и пред ловцем, који је дошао на пуцње, стид. На сва моје жалбе и клетве, одговорио је, осмјехујући се:
– Дешава се...

Само се за пса бринуо.

– Лисица се неће уморити, зато ће је и гонити, прије јутра сад неће доћи – рекао је ловац и видјело се да му се није враћало кући без пса.

Помало је свирао у рог. Али шума је била тиха и мрачна.

Али Угар је ипак дошао. Његови риђи бокови тресли су се, језик се ужурбано грчио, откривајући бијеле очњаке у разјапљеној чељусти. Ловац се смирио и рекао је псу њежно:

– Ма шта је, Угарка? Шта је, риђи, шапица боли? Идемо кући?

И ја сам такође од радости што је пас дошао, рекао:

– Јуначина, Угар. Све је добро урадио, а ја, будала, промашио...

– Не мари – рекао је ловац – дешава се!

У шуми се смрачило, али ми смо већ изашли на пут, који је водио у село. Био сам миран у души. Моје страсти су се смириле, љутња ме више није мучила и чак сам помислио, кад смо прилазили кући: „Па и шта ће ми лисица? Шта бих радио с њом? Кожу огулио. А затим? Шта ће ми та кожа?“

И, осврнувши се на полумрачну, замрзнуту, туробну шуму, са задовољством сам замислио на тренутак риђу лисицу у јами, смртно преплашену мојим пуцњима и псом, који ју је гонио, јадницу, испуњавајући шуму звучним ударцима свог бучног и страшног алармног гласа, који ми је сада звучео као тиха и свечана музика.

Превео с руског: Милијан СИМИЋ

Иво Мијо АНДРИЋ

АФОРИЗМИ И СЛОБОДНЕ МИСЛИ

- Најсретнији су они који не иду на посао,
а посао им **иде**.
- Иде му од руке само онда
кад је завлачи у туђе цепове.
- У почетку сам био изван себе.
Касније сам се повукао у себе.
- Док будале паметују, паметни лудују.
- Некад и сад. Куд баш сад!?
- Хрвати воле невријеме.
Зато сваке године славе олују.
- Да није вјерских и ратних датума,
Хрвати готово да и не би имали што славити.
- Онај ко игра на све или ништа,
обично нема ништа.
- Повуците паралелу, прије него подвучете црту.
- У неприлици су само они
који пропуштају животне прилике.
- Бог све опрашта! Осим дугова банкама и држави.
- Мртав-уморан није довољно ни мртав, ни уморан.

- Боље није могло. Горе није добро.
- Нема опасности од рата тамо гдје су
предсједник и премијер ратни дезертери.
- На муци се познају јунаци.
А на науци... само добри ђаци.
- Ратне жртве код нас нису мртве.
- Ако буде стани-пани, гарант ћу пасти.
- Жена му је обољела од алзхајмера.
Више га се не сјећа.
- Апел властима: Дајте нам за крух.
За мобителе ћемо се сами побринути.
- Не знам шта је горе: Кад откажу бубрези,
или кад откажу уговор о раду.
- Изгубљени посао у Хрватској потражите у Њемачкој.
Тамо ће те га сигурно пронаћи.
- И рај и пакао су на Земљи.
Рај за оне који све имају;
пакао за оне који ништа немају.
- Не знам зашто сам, али добро знам зашто нисам.
- Боље је имати једног лошег пријатеља,
него десет добрих непријатеља.
- Док смо ми хватали залет, они су ухватили маглу.
- Поштујем папу.
Папке у његовим редовима не поштујем.
- Себични су само они који не раде на себи.

- Лукав човјек нит лук једе, нити лук мирише.
- Од кад смо потонули, једемо само плодове мора.
- Ниже можемо. Даље не можемо.
- Што ми не иде од руке, иде ми од ноге.
- Суочен је с недаћама.
Жена не да, па не да.
- Само храбро! Назад јуначине!
- Стабилни смо само кад клечимо.
- Жени је дао чврсто обећање.
Ништа чвршће није имао.
- Не држите политичаре за ријеч. Паст ће те.
- Није нам лако па смо олакшавајуће околности препустили другима.
- Осветољубив човјек љуби из освете.
- Опасности пријете само онима
који не пријете опасностима.
- Све је пролазно, осим вјечности.
- Он је невјероватан. Нико не вјерује.
- Није нам свеједно. Код нас је све друго.
- Слабости смо разобличили тек кад смо се уобличили.
- Кад држава даје криве смјернице,
млади одлазе преко границе.

- Ко ме је држава мајка, тај никада није имао оца.
- Слушао је свој глас и није нас чуо.
- Идем својим путем. Не идем никуда.
- Нисмо ми слијепи. Ми само идемо слијепом улицом.
- Шта ако сам се потписао? Нисам се отписао.
- Отишао је у крајност. И... још се није вратио.
- Богом дано је само оно што је од Бога узето.
- Нисмо ми шупљи. Ми само гледамо у празно.
- Поразно је то што смо изгубили.
- Он је брижан човјек. Брига га за друге.
- Нашла врећа закрпу. Још само да је напунимо.
- Дао је све од себе, а не да му се.
- Није код нас све путо. Пуста су само поља.
- Не дишемо. Пустили смо зрак.
- Ризик се исплати само онима који нису склони ризику.
- Од кад смо се ујединили, радимо као један.
- Не држимо ми до босанског лонца
колико држимо до поклопца.
- Знаш шта радим. Зато сједим!
- Само је јачима памет јача страна.
- Ми увијек крећемо на вријеме. У пет до дванаест.

Саша Д. КНЕЖЕВИЋ

ВЕСЕЛИН ЧАЈКАНОВИЋ У ЦАРСТВУ ЛЕПТИРОВА И МЕДВЕДА

Сажетак: Младаљачка збирка приповиједака Бранка Ћопића *У царству лептирова и медведа* препозната је у науци као знатна спона аутора са српском народном традицијом. Све приповијести из ове збирке настале су као пандани на усмене форме басни, бајки и прича о животињама. У овом раду настојимо утврдити могући утицај Веселина Чајкановића на овај рани рад Бранка Ћопића.

Кључне ријечи: *У царству лептирова и медведа*, народна књижевност, Бранко Ћопић, Веселин Чајкановић, митологија

Е обзиром на то да у *Предговору* Војислав Ђурић напомиње да је књига *Стара српска митологија и религија* најављена у *Студијама из религије и фолклора* 1924. године „као претходни радови за дело из српске религије и митологије“ (Чајкановић 1994а: 7) ондашњи студент Бранко Ћопић могао је бити упознат са дјелом Веселина Чајкановића и овај рад ће управо бити усмјерен ка томе да се покаже како су студије могле бити својеврсна копча између усменог предања и ауторовог текста. Јасно је, наиме, и више пута у науци потврђено да се у приповијеткама из ове збирке препознају облици из усмене књижевности: приче о животињама, басне и бајке, с тим да смо већ прије десетак година упозорили да Ћопићев однос према свијету у овим причама није бајковит, него бајколик¹. Тиме се веза између усмене традиције и Ћопићевог текста остварује као трећи вид контакта према условној подјели Снежане Самарције (2012: 61): „Посебан вид односа

¹ О овоме више у: С. Кнежевић, *Деконструкција фолклорних мотива у збирци „У царству лептирова и медведа“ Бранка Ћопића*.

између фолклорног фонда и написаног дела могао би се означити као подражавање одређених наративних и стилских поступака или опонашање самог „једноставног облика”.

Ђопић не подражава само жанрове, него у великој мјери користи и раскошни глосар јунака народних прича дочаравајући нам их из сопственог поетичког ракурса чиме додатно потврђује Самарцију (*исто*): „Ауторски „печат” је изразит, умотворина није ни анонимна нити је писац представља као „запис”, али је изразита њена формална (структурно-семантичка) сличност са одређеним усменим обликом или наративним поступком“.

Унутар овог „ауторског печата“ *У царству лептирова и медведа* наслућује се и једна карика која уланчава слушалачко дјетињско искуство Бранчилово са књижевним стваралаштвом београдског студента. Непосредност међуодноса усмене традиције са пищевим текстом, коју уочавамо у фолклорном имагинарујуму Петра Кочића, код Ђопића је у знатно већој мјери заснована на алузији, неголи на илузији. И ту би се као својеврни посредник могао пронаћи Веселин Чајкановић. Поштујући хронологију његове студије *Стара српска религија и митологија* покушаћемо указати на контактна мјеста која функционишу као деривати у Ђопићевом дјелу.

У четвртој поглављу *Домаћа религија и култ* седми чланак је посвећен култу предака. То нас сасвим логично упућује на приповијетку. Ђопић ја најважнијим ликовима ове збирке посветио двије приповијетке у којој, по правилу у другој умиру, што свакако представља његов ауторски печат, како на изворни усмени жанр, тако и на приче за дјецу. Са усамљеним рисом Ђопић нас упознаје у причи *Жива ватра и рис усамљеник* у којој се он завјетује свом малом пријатељу: „Рис Усамљеник до краја ће чувати лежиште својих старих²“ (58) и на тај начин читаоца припрема на хероизацију предака која слиједи у наредној причи. Рис Усамљеник је прототип јунака, чувара родног дома, какав је и Жежурка Жежић и прије свих, а хронолошки послје свих, Дјед Раде. Посљедњи и постојани чувари кућног дома, огњишта и предачке традиције и прича, омиљени су Ђопићеви јунаци и стога не чуди

² Сви цитати из приповиједака Бранка Ђопића преузети су према издању *Приче испод змајевих крила – Сабрана дјела Бранка Ђопића*, књ. 10.

како и кроз животињски свијет он вјешто афирмише предачки култ.

„Киша већ одавно бијаше испрала кости његовог посљедњег друга и много је сњегова пало од онога времена откад Усамљеник сам спава у пећини својих предака, а ипак свако вече, кад сутон склопи латице ријетких шумских цвјетова, рис Усамљеник излазио је пред своју пећину да отпјева стару ловачку пјесму рисова и да поздрави прву звијезду, која је јављала да је вријеме за ноћни лов“ (62).

За Чајкановића двије есенцијалне премисе у том култу – *мјесто* и *вријеме* – Ћопић оркестрира унутар елегичне уводне сцене која се докончава тужбалицом у којој учествује његов пријатељ орао који: „се и преко свог обичаја подиже изнад планине, да горе у висинама, где је још било сунца, отпева посмртну песму каква се пева само орловима“ (65). Орао, за којег Чајкановић (1994а: 306) подсјећа да је још и код старих Грка био демон вјетра, узноси Усамљеникову душу на небо. Ћопић на почетку приповијетке има реченицу која као да је написана у директној функцији појашњења овог Чајкановићевог поглавља: „Знао је он да би сјени његових славних предака, које вјечито лутају око пећине, биле врло тужне кад се не би са првом звијездом чула њихова стара пјесма, која јавља почетак лова.“ Сјени предака као синтагма у овом облику засигурно не долазе из фолклора и оне потврђују да се трансфер усмене традиције у Ћопићевом штиву не заснива искључиво на адаптацији, него и на адоптацији која може да подразумијева и неког посредника.

Занимљиво је да се на почетку приповијетке још увијек живи Усамљеник обраћа *првој звезди*, а звезде су као „*горуће свеће* и има их колико и народа на земљи“ (Чајкановић 1994: 339), симбол живота, а да би на крају приповијетке и свог живота рис пустио крик звјери „који се спрема у лов, глас од кога задрхте многи шумски становници“ (62), након кога се „иза врхунца подиже крупан црвени месец и на чистини пред пећином обасја мртво тело посљедњег риса“, (62) као својеврсна потврда Чајкановићева суда „као ноћно светлило, месец има везе са демонима ноћи и доњег света“ (Чајкановић 1994: 336).

Месечина је непосредно повезана са смрћу и у приповијетци *Медвед и крушка*:

„Чувши те ријечи Гунђало невесело сједе испод дрвета и ћутећи слушаше како крушка тихо шумећи чита своју самртну

молитву. И мјесец је већ одавна био изишао и смијао се на своју слику коју бијаше угледао у једној локвици на пропланку, а Гунђало је још увијек тужан сједио испод умирућег дрвета и, по први пут дотада, његово се тврдо срце размекшало и он је, кајући се искрено, плакао на јасној жутој мјесечини за старом крушком која је умирала“ (34).

С обзиром да је месец народ поштовао као апсолутног владара ноћи (в. Чајкановић 1994а: 398), он се може појавити и као помоћник људима у борби против мрачних демонских бића, отуда није необично да он асистира Мити у хватању дрекавца:

„И кад је опрезно размичући трску већ сасвим близу пришао ономе месту, изненада изиђе месец иза облака и Мита два корака испред себе угледа неку птицу мало повећу од дивље патке [...] А то ли си ти, господине дрекавче, чекај сад ћеш да видиш ко је Мита!“ (37).

Дрекавац се, као и многи други ликови из ове збирке, појављује и у каснијим Ћопићевим дјелима, тачније у роману за дјецу *Орлови рано лете*. Чајкановић (1994а: 320) га сврстава у мање познате демоне и како он наводи на основу личног сазнања из Шумадије то је „душа некрштеног детета, која ноћу лети и дречи“, што се савршено уклапа у његову улогу у Ћопићевој приповиједи *Мали Мита и дрекавац из рита*.

Веома занимљиво је да у овој приповиједи медвјед тражи лијек, за разлику од његове традиционалне представе према којој „Најупадљивија, међутим, животиња-лекар је медвед“ (Чајкановић 1994: 192), а што потврђује тезу да Ћопић фолклорне представе не користи као готове моделе, него их адаптира, а не адоптира, за потребе свога писма.

Чајкановић изводи три подјеле животиња: прва, успостављена са религијског гледишта дијели их на *чисте/свете* и *погане* и на први поглед је јасно да у овој збирци има знатно више ових поганих, нарочито паса³ и мачака, али се неријетко појављује и миш, мени увијек најзначајнији у оној аутопоетичној сентенци из приче *Цврчак тражи сунце* „Та кад су песници слушали мишеве?“

³ Пси и мачке често су јунаци у овој збирци, али, по правилу, у приповијеткама по угледу на приче о животињама, па се широки дијапазон митских представа о њима о којем је писао Веселин Чајкановић не може једноставно успоставити или га ваља оставити за неку другу прилику.

(87). Друга подјела је на питоме и дивље која је „значајна због тога што се из речи *дивљи* види да су извесне животињске специје припадале *дивовима*“ (Чајкановић 1994:), а знамо да у поглављу *Демони у људском и полуљудском облику* налазимо одјељак *Дивови* у којем нас упућује да у изворном значењу ова ријеч „означава добре богове или демоне“ (Чајкановић 1994: 275), а чињеница да већина животиња у *Царству* припада дивљим отвара простор за опсежна тумачења, поготово ако имамо на уму Чајкановићеву оцјену "Код нашег народа сачувана су старинска веровања о супранормалној, демонској снази животиња у својој примитивној свежини“ (Чајкановић 1994: 183).

Према трећој подјели животиње се дијеле према митском поријеклу, и ту би нам веома значајна била посљедња приповијетка *Гавранилептири*, која се да тумачити као необична инфантилизована апотеоза смрти, не само због гаврана као њених вјесника него прије свега због лептира као анимализоване објективизације вампира за што потврду Чајкановић даје судом: „Извесни демони, чије је порекло хтонично, а природа зла и непријатељска, јављају се у чисто животињском облику“ (Чајкановић 1994: 336), којим иначе појашњава везу лептира и вампира.

Не чуди што се неријетко ова збирка, понекад преименована у краљевство или ијекавизирана, објављује као својеврсни избор и редовно без ње, јер је тешко у корпус дјечије књижевности смјестити приповијетку у којој летирови кажу: „Умрећемо, зашто онда да се не играмо и не веселимо“ (110), након што им гавран отвори очи ријечима „Умрећете, ето шта ће од вас бити, ако то нисте знали“ (*исто*), па чак и оно поетично зечије промишљање: „Кад се умре, свакако се онда одлази у земљу вечитог купуса. А и куд би на боље место“ (111).

Да не заборавимо како Чајкановић анимизам сматра подлогом митског схватања свијета, а Ћопић то потврђује приповијеткама *Паук*, *бубица* и *ветрови* или *Прича старог друма* којој претходи приповијест *Јесењи разговори* у којој је главни приповједач „големи храст украј пута“, који „прича једну стару, врло стару причу“ (39), рекли бисмо древно јер „обичај да се под храстом одржавају зборови и врше суђења, старински је и у вези са религијским уважавањем овог дрвета“ (Чајкановић 1994: 170). Како то код Ћопића бива фабула се развија на неочекиван начин, у овом случају разговором славуја и велике вране. Вране, као и

гаврани су птице злосутнице (в. Чајкановић 1994: 56) и њихови разговори са другим животињама увијек тематизују смрт: „Ква, ква, ква, ни у чем се нисам слагала с певачицама, па ни у питању смрти. Што се мене тиче, ја бих најволела да умрем на дивљој крушци повише засеока“ (13). Опет нимало случајно за мјесто смрти није изабрана крушка, која према Чајкановићу (1994 б: 124): „У супротности са јабуком к. се сматра за зло дрво, за дрво злих демона [...] На к. налази се и вештица“, у сваком случају за крушку се везују негативне атрибуције, она је „магично дрво за које се смрт лепи“ (Чајкановић 1994: 445), па је логично да је и Ћопић повеже са враном као мјесто њене жељене смрти. Гавран је и код Ћопића гласник па чак и својеврсни вијесник смрти који лептировима и саопштава кад им она долази: „Хе, хе, хе, глупа створења, проводите живот у игри, а не знате да ћете већ на јесен умрети“ (110).

Насупрот смрти у славу живота, а повезујући древно анимистичко „веровање да и ствари и појаве у природи имају своју `душу`“ (Чајкановић 1994: 66), код Бранка Ћопића срећемо пшеницу. Мада је према Чајкановићу (1994б: 169) „пре свега, основна и неизоставна жртва у мртвачком култу и култу предака“, пшеница је у српском народу првенствено симбол плодности и живота и тако је приказана и у Ћопићевој приповиједи *Прича старог друма*.

„Њише се и шуми златна пшеница у ноћи пуној месечине. Таласа се тешко и сазрело класје и читава њива пева песму о вредним и неуморним рукама и о томе како се у рано јутро диже сељак на рад са својим шареним воловима и поздравља сунце на изласку“ (39).

Пред нама је права апотеоза хљебном житу коју може испјевати само вјечито гладни дјечак са села и код кога њива проговара: „Радујем се јер сам плодна и доносим користи!“ (39). У Ћопићевом царству немогућег књижевни јунаци постају стари друм, једна њива и „сањиви месец“, као у каквим древним преанимистичким причама, отуда своју сторију стари друм започиње: „Још давно, тако давно да се једва сећам тога“ (40). Помјерање времена догађања у давну прошлост Ћопић своје магично царство транспонује у митско вријеме навлачећи му на тај начин сањиву копрему бајколикости.

Мада смо у једном ранијем раду Ћопићев процес

ревитализације усмених наратива у овој збирци назвали *деконструкцијом фолклорних мотива*, сагледани преваходно кроз чајкановићевску призму они чине амалгам настао на *реконструкцији* и *премоделовању* ускалађеном са поетским проседеом, али и знањима и читалачким искуствима младог Бранка Ћопића. У овом смо раду покушали показати да је за то премоделовање могуће утицао и рад Веселина Чајкановића, професора Филозофског факултета, на коме је Ћопић у вријеме писања ове збирке студирао.

Литература

Кнежевић 2009: С. Кнежевић, „Деконструкција фолклорних мотива у збирци *У царству лептирова и медведа* Бранка Ћопића“, Узданица, VI, бр. 2, Јагодина: Педагошки факултет, стр. 73-79.

Самарџија 2012: С. Самарџија, „Сказано, писано и написано“, *Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду*, Београд: ИКУМ, стр. 15-86.

Ћопић 1975: Б. Ћопић, *Приче испод змајевих крила – Сабрана дела Бранка Ћопића*, књ. 10, Сарајево: Свјетлост – Веселин Маслеша; Београд: Просвјета.

Чајкановић 1994а: В. Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Београд: СКЗ – БИГЗ – Просвета.

Чајкановић 1994б: В. Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, Београд: СКЗ – БИГЗ – Просвета.

VESELIN ČAJKANOVIĆ IM REICHE DER SCHMETTERLINGE UND BÄREN

Zusammenfassung

Branko Ćopićs jugendliche Erzählungssammlung *Im Reich der Schmetterlinge und Bären* wird in der Wissenschaft als bedeutende Verbindung des Autors mit der serbischen Volkstradition betrachtet. Alle Erzählungen aus dieser Sammlung sind als Gegenstücke zu mündlichen Formen wie Fabel, Märchen oder Tiererzählung entstanden.

Obwohl wir in unserer früheren Arbeit Ćopićs Prozess der Wiederbelebung der mündlichen Narrative in dieser Sammlung als *Dekonstruktion folkloristischer Motive* nannten, bilden sie, betrachtet vor allem durch Čajkanovićs Prisma, ein Amalgam, das auf *Rekonstruk-*

tion und Umformung im Einklang mit der poetischen Vorgehensweise, aber auch mit Wissen und Leseerfahrungen des jungen Branko Ćopić entstanden ist. In dieser Arbeit haben wir versucht zu zeigen, dass die Arbeit von Veselin Čajkanović, Professor der Philosophischen Fakultät, wo Ćopić zum Zeitpunkt des Schreibens dieser Sammlung studierte, möglicherweise diese Umformung beeinflusste.

Schlüsselwörter: Im Reich der Schmetterlinge und Bären, Volksliteratur, Branko Ćopić, Veselin Čajkanović, Mythologie

Јелена КАЛАЈЦИЈА

ВАЛЕНТНОСТ РАДА ВЕСЕЛИНА ЧАЈКАНОВИЋА КАО УНИВЕРЗАЛНЕ ПОДЛОГЕ ЗА ИСТРАЖИВАЊА НА ПРИМЈЕРИМА КОДЕРОВЕ „РОМОРАНКЕ“ И КОЛАРОВЉЕВИХ РАНИХ РАДОВА („СОКОЛИЧКОГ ЗБОРНИКА“, „АНАТОЛИЈСКИХ ХРОНИКА“ И „ХИОНИЈИНИХ ПРИЧА“)

Сажетак: Главна идеја истраживања била би скица која практично показује колика је заслуга Веселина Чајкановића на анализи, прикупљању, објашњењима и стављању у одређени контекст старе српске религије са акцентом на биљном свијету, који је свакако као и сви остали сегменти архајског живота симбиотички дио цјеловитости тога свијета. Ђорђе Марковић Кодер је често читан у Чајкановићевим кључевима, што је такође и књижевноисторијски условљено класицистичким ушљивима у народност и романтичарским окретањима усменој предаји, али и својеврсној специфичности Кодерове опсесије *митологијом женског наратива* у распону од окултизма до хришћанства. У нашој савремености издвајају се рани радови Игора Коларова, врло необични за онај популарни дио уникатног гласа списатељства за дјецу, који се на разини биљне виртуозije додирује са Кодеровом у фикционализацији и инкорпорацији у спјев који носи одређену наративну структуру, а која не може да се везује без биљних елемената. Са друге стране, оно што је најинвазивније, постхумно објављен 2021. године и дат јавности „Соколички зборник“ као први оглед Игора Коларова као писца, открива дијалог са Јованом Богословом, Давидовим *Псалмима*, а, превасходно, подржавањем православне потке кроз форму и глас сличан кодеријанском. Отуда се јасније дају читати и прве двије књиге са којима је званична библиографија овог рано отишавшег писца почела. „Речник српских народних веровања о биљкама“ у томе смислу представља валентну спону у тумачењима по свим параметрима књижевнокритичке анализе изванредно усамљеним и оригиналним писцима какви су били Ђорђе Марковић Кодер и Игор Коларов.

Кључне ријечи: Веселин Чајкановић, Ђорђе Марковић Кодер, Игор Коларов, биљке, валентност.

*У*зетно прилежан и захтјеван рад на организовању и објављивању „Сабраних дела из српске религије и митологије у пет књига“ Веселина Чајкановића преузео је на себе Војислав Ђурић. Као особа која се, вјероватно, једина и могла носити са овако

захтјевним задатком. Као четврта књига даје се „Речник српских народних веровања о биљкама“, а примједба приређивача да је овај рјечник „значајан не само за све науке које се баве човеком него и за васколику уметност“¹ посебно релевантна у покушају да се валентност Чајкановићевог рада, у смислу историјски различито позиционираних текстова, покаже у пракси.

Кодерово пјесништво је маркирано на међи зрелог класицизма и антиципације романтизма. Квантитативна версификација и повратак средњовијековоној литургијској поезији класицизма, антиципирала је Костића и Кодера и отворила продор у слободни стих који је славио двадесети вијек. Класицизам се први двојезично обраћа, примјером Лукијана Мушицког, спуштањем жанрова високог стила међу народ управо језиком. А та језикотворна игра, у Кодеровом случају, била је посљедица управо саме опсесивне потраге за семиотиком вјеровања човјека и зачудности пред недосежношћу самог смисла и далеко од хуманоидне каузалности природе саме. Отуда се језикотворна истраживања Саве Дамјанова на еволуцији од „плетенија словес“ протежу побуњеничком периферијом коју је скерлићевска традиционалистичка струја књижевне историје скрајнула, те се и овај рад креће у кругу идеја о томе да не постоји уистину хомогени развојни пут који узима аршине преовлађујућим токовима. Па би тај низ ишао, од „плетенија словес“, које уистину као и све оно што ће је наслиједити, морфолошки јесте апстракција, богата лексичка асоцијативност, таутологија, игра значења и звучања на коју се свеукупно наслања духовна, прецизније, теолошка димензија. Само мистификовање, замагљивање суштине носи ехо смисла који индивидуални рецепијент треба да у исихастичком тиховању разазна и у томе је духовна љепота. Касније се ови видови замагљивања одвајају од духовности и постају поетички трикови. Павле Соларић, Симо Милутиновић Сарајлија, Ђорђе Марковић Кодер, Лаза Костић, Момчило Настасијевић, дијелом и Растко Петровић..., јесте линија *дијахронијске перспективе* Кодеровог језикотворства (Дамјанов, 1997: 22). Међутим, треба фокусирати позиције у којима највише бујају језички подухвати овог типа. И

¹ Ђурић, Војислав, *Предговор првом издању* (1985), у: „Речник српских народних веровања о биљкама“, стр. 15.

управо, симболички, то се и дешава тамо гдје *растиње буја*. Зато ће „Роморанка“ (1862) бити почетак нашег трагања.

На другој валенци, стоји име Игора Коларова које је асоцијација на романе „Аги и Ема“, „Дванаесто море“, „Кућа хиљаду маски“, кратких интерактивних проза „Приче о скоро свему“, „Фионине мистерије“, „Да, то су бизони“, „Русвај“, „Депне приче“, „СМС приче“, „Буренце“... Ако бисмо савремену књижевност за дјецу могли подијелити на умјетничку и популаристичку, а такав јој је и наставак у одрастању, Коларов би у својим конструктима детињства водио свога читаоца ка првој. И на том мјесту показује се као виртуоз чисте фантастике. Камуфлирање иза недефинисаних, шифрованих простора говори много о идентитету писца који кроз космополитизам дјечије књижевности открива дубоку привезаност ка матици. „Соколички зборник“ Игора Коларова јесте зборник разнородних текстова насталих 1997. године који је први пут објављен ове године, постхумно као својеврсно откриће почетака писца који се издвојио својом заиста уникатном поетиком у најтежем домену – писању за дјецу. Те године настала је једна безмало чудесна и веома благословена рукописна свеска од готово 400 страница једног студента теологије. Њу је на дар добио од игуманије манастира Соколица, мати Макарије, да је испуни благословено својим мислима, молитвама, својим даровитим ријечима, руком, срцем и умом, само због неколико редова за које је помислила да су Светог Симеона Новог Богослова, а била су управо овог, ни по чему на око, другачијег студента. Након сусрета, и дара ове свеске, услиједило је уздарје: студент је испунио све странице цртежима и текстом. И овдје би био крај једне симпатичне приче о сусрету и препознавању заједништва у христоројској мисли, молитви, у сабрању... А ту је уистину био почетак једног од највећих писаца за дјецу савременог доба. Све то вријеме свеска тихује у Соколици, као и дипломац теолошког факултета, који је тиховао своје образовање и писао таквим заумним дјечијим пријазним стилем који безмало јесте био шапат анђела у ухо дјетету. Не знамо када је врхунац, тек, Игор Коларов напушта овај свијет 2018. године, а његово уздарје у лику „Соколичког зборника“ ове године угледало је свјетлост дана. По чему је ова књига претеча осталих, имају ли везе и, напосљетку, да ли се јавља само као постумно објављена рукописна заоставштина великог писца? Ово питање је врло незгодно за одговор и питање је колико је упутно и

претпостављати га. У сваком случају књига је пред нама. Читамо ли је као студентску импресију, не можемо је читати без асоцијације на Псалме Давидове, на велики и недогледни свеукупни видљиви и невидљиви христолики универзум. Не можемо је читати ни без истинског патоса српског православља, светородне лозе Немањића и, врло значајно за потцртати, њихових задужбина, које исцртава као и симболе православља на маргинама рукописа. Не можемо је читати ни без чистог срца које очишћава и разоружава и самог читаоца. А понајмање све то можемо без утиска да нам се обраћа један молитвом прекаљени старац, који је тада, у тијелу 24-годишњег младића. Ако покушамо да читамо у контексту великог Коларова, онда је јасно да овај рукопис који је, опет, дјелимично обрађен и дат на штампу у лику у којем га сада приказујемо, може бити неизоставно свједоџбени листак енормног талента који је са тако мало година показао изузетну имагинацију, бескрајну *крв на папиру*, да је све касније настало изузетан подвиг да се готово монашки скрушено књижевност за дјецу упрете у христолику мисао. Три године након остављања рукописа у Соколици појављују се прве штампане књиге Игора Коларова *Хионијине приче*, у трстеничкој Љубостињи и *Анатолијске хронике*. Ове двије дијахронијски блиске књиге са *Соколичким зборником* могу ући у фронтални дијалог управо са неколико страна: онтолошке, језикотворне и, за овај рад, најважније – стране флоре и фауне која чини интегрално везиво у оксиморону: поетских наратива Игора Коларова.

И док нас Кодер води у заумље црпећи са врела живог, усменог преношења женских² басми, бајалица и сличних кратких народних форми, освјежених актуелним, Кодеру савременим, окултистичким слојем приче и причања, пјесме и пјевања Јовањске улице, у та доба познате по томе, а које Душан Иванић чита кроз „везу са источњачким езотеричким традицијама, посебно са исламским изворима алхемије чији су трагови у његовим дјелима несумњиви и на нивоу идеја, и на нивоу употребе и функције језичких елемената“ (Иванић, 1986: VII), Коларов се, користећи готово сличне или исте елементе, окреће ка православном, и уже,

² Сусрет са зрелим романтизмом, али и изнад свега првим додирима значаја жене је у самој посвети *Не ком ученом друштву, већ простим Матерама, из Срема, Бачке и Баната, којима благодарим за све што у Роморанки пишем и што ћу писати*.

светосавском идентитету. Методолошки оквир за анализу овог типа, омогућава управо рад Веселина Чајкановића који се окреће свим изворима како би разоткрио и до посљедњих атома исцрпио неколико димензија архајског наслијеђа, које, захваљујући општим мјестима, али и њиховим модификованим тумачењима, врло често у дијахроном развоју потирућих, сублимира свеукупне елементе који ће изњедрити могућност да се један национални идентитет, макар када је ријеч о културолошком оквиру, да у свој пуноћи природних потенцијала.

Иако и код Кодера и код Коларова лирски протагонисти, ако се осмјелимо да их тако именујемо, јесу животиње, птице, везивни елементи који омогућавају да они добију своје пресонификоване моћи које аутоматски понире и у активацију архајских енергија, предачке ауре препорађања и умирања, у животном циклусу, односно, пак васкрсења самог у православљу, оне не би могле остварити своју, имагинативну, књижевну и зону схематизованих аспеката, без биљних елемената. Њихова је функција, проповски речено, била функција чаробних помоћника. У коријену Кодерове *Роморанке* стоји тај иницијантски прекршај гдје Канарица крши мајчин завјет, као један од највећих прекршаја архајског наслеђа, изашавши из сигурне зоне и тако губећи слободу која је била очекивана, као једина могућност ради прекршаја који је начињен. Такође, биље, осим што може бити персонификовано, и осим што је приоритетно везивно за птице, оно је у дубинској спреси са епифанијом предака. „Епифанија херојизираних предака позната је и у нашем народу; у борби и у опасностима, нарочито, јављају се преци да лично помогну своје потомке (Чајкановић 2, 1994: 131). Овдје се спона женском линијом врши путем биља, а *клицање преткињама* многозначношћу биљака које користи уплетена је у симболичко женско бајање. Као што луткарска игра коју примјеђује Љиљана Пешикан-Љуштановић у додјелјивању атрибута мајке варјачи (Пешикан-Љуштановић, 2020: 37) јесте дио женског иницијацијског процеса, гдје варјача бива *све мајке у једној* тако биљке фигурирају у Кодера.

Иако императивно у *Разјасницама* у много наврата подвлачи дидактизам спјева, тешко да се можемо оглушити о разрјешницу у којој велики, готово валеријевски обрт долази управо из поља магијског, односно силе девесиља, цвијета виле Девесиљике са девет сила која разобручује кавез и ослобађа Канарицу. Вила је јача

од мајке у овом случају, али то је бескрвна вила, вила биља. Осим *Разјасница* за *Роморанку* је изванредно важан спјев *Девесиље* који је читав геометријски склоп цјелокупног животног циклуса дат кроз биљну призму: 25 вила има 25 атрибута-цвјетова који носе своје *енергијске потенцијале*.

Ево неколико кључних биљака и објашњења према Чајкановићу које раби Кодер:

Мајкина душица (Чајкановић, 1994: 147) поникла из гроба мајке на који су дјеца сваки дан долазила и плакала, отуда и сјеновита. **Божије дрвце** (Чајкановић, 1994: 257) као дрвце Богородичина рука сађено првенствено унутар манастирских зидина, пристоји Коларовљевој дјелу, али, када највише буде у паганском Кодер вјешто извлачи хришћански слој у пјевању: *Младином ти спомињу именеце, / Божјег дрвца, девесиља сиљком / Милогорка обивичи гњиздаице*. Пјева у *Роморанки*, и те комбинације више биљака у пар стихова сличне су Коларовљевим симболичким набојима, али без додатних значења. **Бијели крин** се сади на Цвијети, а бере се на Биљани петак, а зове се и **богородичино цвеће** (Чајкановић, 1994: 31) јер постоји предаја да је архангел Гаврило на Благовијести држао у руци овај цвијет, што га најнепосредније везује с мајчинством. **Чедолик** је Кодерова визија биљке која симболизује дијете Христа, етимолошки: чедо и лик. *Свети бистер мириса* као *Орхида (Чедолик) (ваниле)* (Кодер, 1976/1977: 845). Чедоликом је Кодер називао неки од варијетета орхидеје који својим обликом подсећа на дијете у повоју — чедо. **Девесиље** је круна Кодерових биљака утолико што је Роморанка билато користи: *Би ћу права, дворит ћу пред вилом, / То годити, целог мога века / Не бил' мени удесила Вила / Тајне тросиљкаста девесиља*, а и сам спјев *Девесиље* носи име ове биљке. Медиса Колаковић чак пише: *То би могла бити биљка која не постоји, нигде сем у Кодеровим стиховима и која настаје сажимањем речи Дева — Богомајка и сила*. Међутим, код Чајкановића читамо да је девесиље друго име за оман (Чајкановић 1994: 156), снажан апотропајон, служи и као чувар некрштеног дјетета и породиље од нечистих сила; држи пчеле да не побјегну па се сади испред кошница. Чак и систем вађења његовог коријена, да мора каменом, који се баца увис, а биљка мора извадити прије него што камен падне на земљу да би имала сву снагу која јој се приписује говори о јачини апотропајона. Друга стварна биљка која у народу носи

назив девесиље могла би бити бијела мрква. До оваквог закључка наводи нас и Кодерова напомена (*Сесели*) која стоји у загради поред имена девесиља. Оно што је сигурно да се Кодер, иако црпи из усменог врела, напаја њиме не нужно као директно пресликавање у спјевове, јер формира сопствена, митска, метафизичка значења која су иманентна систему свијета који гради. Опозитно томе код Коларова нећемо наћи, условно речено, нова значења, већ *општа мјеста* која приличе црквеној књижевности. **Диндивак** је такође биљка Кодеровог метафизичког свијета, мада постоје индикације да би диндивак могао бити пупољак руже. **Невен** (Чајкановић 1994: 154) чест је у етимолошкој љубавној магији, поистовјећује се са сунцем, али се може јавити и као дрво свијета у чијем коријену спава змија, љута или тројеглавка (Пешикан Љуштановић 2002: 193). **Ђурђица**, драгољуб. Бере се уочи Ђурђевдана на Биљани петак, па се са осталим ђурђевским цвијећем и врбовим гранчицама плете у вијенце који се стављају на кровове и на вратнице (Чајкановић, 1994: 232) **Иванско цвијеће, смиљ(е)** (Чајкановић, 1994: 90) Према хришћанским представама оно је посвећено светом Јовану љетњем (Ивањдан) или Богородици, биљци која стоји у непосредној вези са женским/мајчинским принципом. **Карамфил** (Чајкановић, 1994: 110) апотропајон и онда је обично у вези с босиљком. На божићно јутро њиме се кити кладенац или бунар са којег се доноси вода у кућу. Њиме се китила глава печенице о Васкрсу и бардак са ракијом о свадби. Бере се на Крстовдан. У комбинацији са босиљком и чубром давао се породиљама да пију. Употребљаван је у врацбинама којима би се сачували љубав и мир у браку. Честа је метафора за дјевојку у усменој (Зумбул момче, Каранфил девојче (СНП 1, 356)). **Божур** (Чајкановић, 1994: 32) у себи има натприродну снагу (томе је свакако могла допринијети и народна етимологија која његово име доводи у везу са: бог).

Перуника (Чајкановић, 1994: 30) небески каћун, калуђер, богиша. По свему судећи, ова биљка била је посвећена богу Перуну и у то наслеђе чува кућу од грома. **Селен** (Чајкановић, 1994: 183) милодух. као биљка љубави, коју девојке и жене радо гаје по баштама. Према сватовској песми селен расте тамо где се купају невеста и младожења. **Гавез** (Чајкановић, 1994: 64) волон језик има спасоносну снагу жиле од црног гавеза куване у млијеку привијају се када је потребно да нешто срасте. Народ вјерује да би и два прста, када би се четрдесет дана овако привијала, срасла

један за други. **Прострел — сунцокрет**, иако је Кодер поред ових назива додао и *жултиза висока дивизма*, двије су биљке могуће. Према Чајкановићу (Чајкановић, 1994: 192), сунцокрет се користи у извесним врацбинама приликом сакупљања плодова, али и симболички се расипањем сунцокретовог сјемена обезбјеђује боља плодност. Није случајно што је Кодер сунцокрет ставио као последњи цвијет у овом низу, јер је очигледно желио да нагласи да се на крају све враћа Сунцу.

Већина Кодеровог биља јесу оне које штите плодност, материнство (мајчина душица, божије дрвце, босиљак, бијели крин, девесиље, ивањско цвијеће, каранфил, божур, сунцокрет) или о биљке које се непосредно могу довести у везу са женским божанствима. Хришћански култ Богомајке спаја са архаичним представама о Великој Мајци, управо према вјеровањима која су наставила да живе у култу биља. Источник свег знања и магије Кодер налази у самоуких жена, жена које су прототипови архајског, али изнад тога архетипског, и у том извору напаја свој језик-космогонију у амалгаму хришћанског наслеђа, источњачке митологије, те паганског мишљења. У свему томе треба наћи заједнички именитељ који је неочекивано изразито рационалан, конкретан и утилитаристички. Сама *Роморанка* се чита и због Кодерових честих опомена дидактичких, али и у разним тумачењима као алегорија за буђење из сна Србије, да *сан матере/-а србских* није само фикционализација у модернистичком изразу на *народну*. Овдје се сударају *Соколички зборник* и *Роморанка* на мјестима на којима се, упркос универзалном вапају ка Господу, псалмопојењем обраћању у *Словима дневним и ноћним, бројем 24*, дакле у 12 дана непрестане писане молитве, или *Писмима Кипријану*, акростиху наднасловом *Исповеданије: От Грехољубија Мојега Избави Мја, Господи*, Коларов се враћа молитвама (националним) православним светитељима којима је круна *Србски царевник: молитве светим владарима србским* које су богато урешене скицама задужбина. У томе смислу, врло је занимљиво поставити културолошко-историјско, па и политичко дјејствије рада Веселина Чајкановића на старој српској религији и митологији и аутономно и у валентном односу према нареченим ауторима. Аутономно гледано, Чајкановић је добро знао да се у митовима крију заокругљене цјелине које су аутентичан одломак стварности архајског свијета, те да је уистину главни задатак *очистити* изворе од уноса иностраних утицаја

или наноса савремености да би се остало на источнику. Источник Кодеров је женски императив Јовањске улице, Коларовљев Господ сам и српска светородна лоза Немањића, а Чајкановић са аспекта истраживача—компаратисте на богатом, и садржински и квантумом, материјалу, ради готово археолошку реконструкцију српског културно-историјско-етнографског битка. Као такав, он нужно мора бити универзална основа за сваку врсту трагања које сеже у дијалог са архајским коријенима, али, много прецизније и уже, када је национални идентитет у питању. Декодирање комплексних текстова какви су Кодерови или Коларовљеви, апсолутно су проходнији уз оно што је оставиштина Чајкановићевог рада. Компаративистичку методологију и реконструктивни модел Веселина Чајкановића подвукао је и Бојан Јовановић, истакавши важност античких студија за могућности овакве методологије и модела који је ипак иманентан Чајкановићу у опсежности грађе која је сублимирана.

Слова садрже дванаестодневну молитву. Она су пандани Молитвама Светог Јована Златоустог. Број молитви прати комбинаторику различитих поетских жанрова које прати и графичко уређење, те сам Зборник има више додира са инкунабулама него са савременим књигама. Бројеви такође имају значајну улогу у Кодеровим спјевовима, особито у том колоплету ритуалних употреба биља. Наиме, девет вила присуствује када *Мајка од утробе одвоји мали светић*. Када Кодер у спјеву *Девесиље* наводи биљке које су Алке биље — и њих је девет. Према Псеудо-Дионизију Ареопагиту, распоред анђела обухвата девет зборових или три тријаде: савршенство савршенства, ред у реду, јединство у јединству.

Нераскидива веза жена и биља се у Коларовљевом дјелу везује за Богомајку и жене Немањићког култа. Код Кодера читамо *На велику Госпоину, јербо је ово Мајкама најмилији Светац. А зашто? Јербо Мајка Мајку тражи* те из овога видимо оно на чему Чајкановић инсистира, а то је свеукупна повезаност архајског насљеђа да би и свеукупна реконструкција архетипова имала успјешну иницијацију у рецепцији. Жене у патријархалном систему не учествују у сваком култу, или дјелимично због плодносна снага, али само као помоћни атрибути, култ биљака резервисан је за жене, од којих је зависила космогонија вегетације.

Биљни свијет у Коларова везиво је за све елементе наратива

/ појања управо како се у разним варијантама народне поезије биљке јављају, почесто алегорички, у преплитању, сплитању, или најпросто као оса свијета оностраног и оностраног, уснулог и будног, или као фантастични, амалгамирани продужетак човјека или наставак човјека у биљку. Било који текст који је боготкан мора имати директну референцу према творевини, отуда природа сама постаје носилац протагонистичких елемената и само у свом синкретизму одаје слику Творца. „Соколичики зборник“ препун је уопштених биљних форми које су, иако везивни дио, и топоси какви су „цветови ливаски“ (Коларов, 2021: 30), „како сте лепо дрвеће, које незауостављиво пуштате своје разнолико лишће када Вам дође време! И плодовима и мирисима присутни сте изласку сунца!“ (Коларов, 2021: 33), „зелена живица“ (Коларов, 2021: 37), или у виду поређења која поново имају интегративне вриједности „муљам пјесму у устима као грожђе“ (Коларов, 2021: 49), „цветови свену како их узмиришем“ (Коларов, 2021: 50)... Наравно, далеко јачу симболику и семантичку тежину носи функционална употреба конкретне врсте биља, па имамо сложених каква је у стиху „да не достане **зумбулу** цветања, широком **јорговану** мириса“ (Коларов, 2021: 33). Чајкановић наводи да се јоргован везује уз Ђурђевдан, а и уз претходећи му Биљани петак, као један од *женским* најнабојитији обред у иницијацијском луку, својеврсни живи хербаријум биља, мјешавина култно најплодоноснијих изданака. Важан је и уз лазарице које су жижна годишња карика у иницијацијском луку (по рецепту која дјевојчица није ишла у Лазарице, не може у Краљице, па опет и по годинама која је у обје обредне опходне поворке била на зачељу, напредује ка вођама обреда ка главним јунакињама маскараде), те напосљетку, у „врло познатом српском епиталамиуму јоргован се упоређује са невестом (*Одби се бисер грана од јоргована лепа... од своје мајке*, нпр. СЕЗ, 7, 34)" (Чајкановић: 1994, 109). Са друге стране, зумбул, царевих, царев цвијет у народној предаји носи атрибуте младожење. Видимо да Коларов, овдје алудира на двосмјерно тумачење стиха: са једне стране може зумбул бити само један од цвјетова грозда јоргована, па би симболички то била еротска игра младожење који се напаја дјевичанским мирисом, у којем смислу опет женски принцип доминира, а са друге зумбул може бити самостална биљка, а *јоргован мириса* само метафора за бујност мириса усамљеног цвијета који производи обилност мириса једнак горостасном

јорговану. Природа *Слова дневних и ноћних*, прије упућује на ово друго тумачење, с обзиром на молитвену оријетацију, јер су она у неизмјерном додиру са Псалмима Давидовим према сликама природе које су одраз унутрашњег душевног и духовног стања исповједаника. И као што се код Давида коштује напајају на изворима (*Као што кошта тражи потоке, тако душа моја тражи тебе Боже!* Пс. 42), тако у страшном погледу Коларова у пропадљиво *коштује ломе ноге и рађају скелете*. Но, ни прво читање односа јоргована и зумбула не треба искључити, јер у послушничким оквирима очекују се искушења свих врста, те врло често можемо наићи на метафоре које разрасту у алегоријске слике борбе против пожуде. Од некомплексних помињања биљног свијета ту су још и смокве, које су апотропајски набујале не само у здрављу појединца већ и колективу, временским непогодама упркос, али и подмуклим шкорпијама. Такође и у љубавним гаткама дјевојака, али је Чајкановић наводи и као примјер демонске воћке под којом сједи *укодлачица* и чешља се. Све биљке велике снаге имају амбивалентне снаге, што је врло уско са православним тумачењем кретања енергија – гријех, арете је промашај, погрешно усмјерена енергија. Треба рећи важну напомену да је свако слово глосирано једним стихом молитве св. Јована Златоустог из дневне и вечерње молитве седме³. Најизразитија употреба биља у цјелокупном „Соколичком

³ **Молитва 7: св. Јована Златоуста/Молитве молебне, по броју двадесет и четири, према дневним и ноћним часовима.**

Дневне:

Господе, не лиши ме Својих небеских блага! Господе, избави ме вечних мука! Господе, сагреших ли умом или мишљу, речју или делом. опрости ми! Господе, избави ме сваког незнања, и заборавности и малодушности, и окамењене неосетљивости! Господе, избави ме од сваког искушења! Господе, просвети моје срце које помрачи рђава жеља! Господе, ја као човек сагреших, а Ти као милосрдни Бог помилуј ме, видећи немоћ душе моје! Господе, пошаљи ми у помоћ благодат Своју да прославим свето име Твоје! Господе Исусе Христе, запиш ме слугу Твог у књигу живота, и подари ми добар крај! Господе Боже мој, иако ништа добро не учиних пред Тобом, ипак ми дај да по благодати Твојој поставим добар почетак! Господе, окропи срце моје росом благодати Своје! Господе неба и земље, помени мене грешног слугу Твог, гадног и нечистог, у царству Свом! Амин.

Ноћне:

Господе, прими ме у покајању! Господе, не остави ме! Господе, не уведи ме у искушење! Господе, дај ми мисао добру! Господе, дај ми сузе, и сећање на смрт, и умилење! Господе, дај ми помисао за исповедање грехова мојих! Господе, дај ми смерност, целомудреност и послушност! Господе, дај ми трпљење,

зборнику“ јесте у Слову петнаестом, уз стих *Господе, не уведи ме у искушење* који је композицијски готово идентичан Роморанки. Драмска подјела улога међу биљем са „дидаскалијом“: *Сабраше се шуме и пољане, преплет ткају у беломе дану* (Коларов, 2021: 42). Прије но што побројимо које то биље *не уводе у искушење*, морамо напоменути да **преплитање биља, славопоји птица**, представљају интегралне споне за Кодера и Коларова, а особито у овој везивној карактеристици са валентношћу Чајкановићевих биљежака. *Преплет ткају птице милогласне / Преплет ткају птице лакокриле* (Коларов, 2021: 37), вели се у слову раније. Птице без биља и биље без птица не могу. То је и средиште саме *Роморанке*. А ако је дозволити слободи ријечи, преплитање је основа и свих Чајкановићевих трагања како би се дала реконструкција цјеловитог старог свијета. Надаље, **рузмарин** као изразито моћна сватовска биљка, *сигуран утук против злих демона* (Чајкановић, 1994: 181) која се не сади око куће нити у кући, довољно говори о снази коју посједује. Такође, босиљак и рузмарин су парњаци у различитим географским регијама, те може имати и његове атрибуте. **Босиљак** (Чајкановић, 1994: 36) распрострањено је вјеровање да босиљак дејствује као сигуран апотропајон и као такав је непосредно везан за култ плодности и мајчинство. Он је наравно интегративан у Кодеровом дјелу. А као посљедњи говорник, он вапије: *Господе, не уведи нас у искушење* (Коларов, 2021: 41). Зато је врло могуће да драмски разговор биљака *Слова петнаестог* почиње рузмарин као контрастна биљка (кључна на врхунцу иницијације, али се не држи у кући), и то контрастним реторским питањима *Између да и не...* (Коларов, 2021: 37) **Љубичица** (Чајкановић, 1994: 146) има етимолошку магију у љубавној игри и везивању, а код Коларова она пјева о крхкима и ломнима, што јесте у вези, јер Љубав у хришћанској визији свијета јесте састављена од крхких и ломних (*Јер нисам дошао да зовем праведнике, но грешнике на покајање*“ (Мт.9,13).) **Ружа** у Чајкановићеву биљежењу (Чајкановић, 1994:

великодушност и кротост! Господе, засади у мени корен сваког добра - страх Твој у срцу мом! Господе, удостој ме да Те љубим свом душом својом и мишљу, и да у свему творим вољу Твоју! Господе, заклони ме од неких људи, и демона, и страсти, и од сваке друге неприличне ствари! Господе, знаш шта чиниш, како Ти хоћеш, нека буде воља Твоја и у мени грешном, јер си благословен заувек! Амин. – *Православни молитвеник*, Издавачки Фонд СПЦ, Београд, 2011, стр. 96, 97, 98.

179) у врацбинама око здравља, ђурђевданским, васкршњим, манипулацијама црвеним концем, може бити синонимија младе, али и почившег женика... Према скакси коју Чајкановић наводи Бог је анђелу дао савјет како да раствори ружин грм да би ухватио ђавола, а Коларов јој даје да пјева о вриједности туге. Ђул је радо и често у књижевности уз велике трагедије које су у вези са великом љубави, као и Омер и Мерима или Змајева, доцније, свакако примјера је мноштво. Отуда није у супротности ни то како је Коларов раби. **Маслачак** (Чајкановић, 1994: 148) би пандански Кодеровом сунцокрету могао понијети особине соларног препородног биља, Коларов јој даје да пјева о стихији.

У „Хионијиним причама“, које су циклизиране поеме фрагментарне поетичке структуре, у сусрету недоречене конкретности, управо специфичност Коларовљевог доцнијег изражавања, имамо мотив малог путника који отвара овај текст. Исти мотив провлачи се немало пута и у „Соколичком зборнику“ а тумачење бисмо могли развући књижевноисторијски далеко, јер и сам Гилгамеш је путник, али за ову скицу доћи ћемо до Растка Петровића... „Мали путниче, видим те /, али где је твоје срце?“ (Коларов, 2000: 7) Истраживања о контакту *Откровења* Растка Петровића и *Соколичког зборника* могу бити предмет посебне студије.

Грожђе је у вези са пјесмом и у *Хионијиним причама*: „Чамац препун грожђа нестаје / али не и песма.“ (Коларов, 2000: 7) Сунце пада на „**шљивин** цвијет не нарушивши тишину узбурканим мислима“ (Коларов, 2000: 8) Један од „јунака“ јесте Луди Гавран (птица) којег збуњује нешто што мирише на **орхидеју** а то није (Коларов, 2000: 24). Луди Гавран и птица слаткогласна (Коларов, 2000: 28) смјењују се антиподно, али чине заједно слику природе коју плету биљке као и у „Зборнику“, а видјећемо и у „Анатолијским хроникама“. У „Варвари и 12 пужева“ имамо **малину** (Коларов, 2000: 26). Такође, Варвара као један од лирских протагониста сједи под дрветом и гледа **травчицу**, људе и звезде (Коларов, 2000: 31) и „чита“ небеске прилике, то је Варварина тајна. Овај наслов сигурно би био видљив у тумачењу и само кроз Чајкановићеве реконструкције *огледања прилика*, те особито у односу савременог и архајског свијета. Варвара кроз травчицу гледа небо, те је лако закључити колика је моћ биља (могла је гледати прилике и без *травнице*) и колико је то блиско женском принципу, те напосљетку

као култно пуна набоја ова слика, урања се у апсолутно наслеђе постмодернистичког оквира гдје интертекстуалност бива заснована на најшире схваћеној позицији Текста. Поново спона женског бајања која је ближа Кодеровој паганској него ранијој хришћанској, у овом контексту њедри Коларова као изразито оригиналан глас који је са једне стране архајски - настављачки, а са друге револуционарно савремен. Можда чак и испред времена. Примјера је обилато, али и тзв. лирских протагониста који ће постати чести јунаци кратких проза, а зачеће се овдје, па тако и чувена Флоријана Кими. Из „Анатолијских хроника“ издвојићемо примјер са **СМОКВОМ** из истоимене поетске драме, уз коју још двије чине ову књигу. Поетски дијалог/надгорњавање Асте и Олвиана на једном мјесту из Астиног пјевања каже: *Као кад улетиш у смокву / која луди од патње* (Коларов, 2002: 38) Ако смоква према Чајкановићу (Чајкановић, 1994: 190) има спасоносну улогу, видимо инвертовање универзума човјека који се не може спасити. Она луди од патње, она више не може спасити. Смоква није знак да је нестало наде, већ да је дошло до смјене паганског хришћанским, које овдје вјешто умотава у одоре умјетности, аналогно стварању. У првој драмској поетолошкој игри *Енциклопедија садашњице* отишло се корак даље; нема помена биљака, али су остали снажни препознатљиви описи и атрибутске функције које их прате из ранијег *Соколичког зборника*, те ће се овдје зачети метафорично дејство високог степена, које ће сажети израз још више, нагласити поетичност, те гномичност.

Свети Порфирије Кавсокаливит на једном мјесту изричит бива и каже мало ријечи а много молитве дјеци. Управо у минималистичкој употреби језика у цјелокупној поетици Игора Коларова дочиње се идеја о епифанијском дјеловању правих ријечи. То је оно што дозвољава да у кратким херметичним прозама он отвори читаоцима прозоре мишљења и метакритичког знања, али и да у текстовима-задацима остави заиста отворен простор за креативни изражај читања/писања, подижући само стварање за љествицу више. Онтологија је онај дио Коларовљеве поетике који прилази христологији самој. Ако су све приче притоке и фрагменти, рукавци једне велике приче (у складу са поетиком ничега у скоро све), ако текст може и треба да се приволи острањенију, ако је у средишту дијете, ако је и модерна технологија приказана благом иронијом као изговор лијености, а не као непријатељ, ако бизон

свира виолину, ако... Његови јунаци су анђели, јуродиви, бесмртни, туга на земљи је одрастање и нетражење немогућих ствари. Коларов је скроман. Увијек, свеприсутан као камуфлирани одрасли, као чувар, као разговор са оним у кога се има повјерење. У само четири реченице о новчаницима у истоименој причи испричана је читава истина о људској таштини. У „Патрицији или цвету који мрмља“ један од јунака је баба која је изјавила да је полу-Индијанка. На питање непознатог саговорника зар баба није умрла, Патриција одговара: „Она је страшно неодлучна по том питању.“ Простор смрти не постоји. Као Ема и Симона. Харфа коју често раби, у емблематици је и симбол целомудрија и Давидових псалама (Калаџија, 2020: 95).

За комплексне текстове тешко је наћи адекватне методолошке приступе, и оно што једино и истински може важити за њих јесте комбинација неколико усмјерења – методолошка хибридна; или једна апсолутно разнограна методологија коју је сам Чајкановић оформио у покушајима да обухвати једну широку палету људског умјетничко-имагинативног дјелања које је условило само *преживљавање*. Истински живот старог свијета не само наших предака јесте био неодвојив од онога што су данас артефакти. Њихова симболика и њихово третирање равноправно човјеку, било је од неизмјерне важности за основно животно функционисање. Зато се валентност и универзалност код Чајкановића у највишем степену виде у оваквим скица-огледима.

Иако је средиште овог истраживања, заправо **дијакхронијска валентност**, не треба пренебрегнути и синхронијску премреженост, која управо и оцртава саму суштину трагања по старој српској религији. Њен природни синкретизам је такав да та, савремено речено, *хиперлинкованост* елемената задире у сам начин живота архајског човјека и у уклапању остатака и обрису што умјетности ријечи, то материјалних извора, у стању је да реконструише све оно што је истински коријен идентитета који трошимо. Она дакако алармира и друге зоне, за саму књижевност од, можда највећег значаја, представе и имагинативне конструкте који активирају посве индивидуалне космогоније у ауторској књижевности, у којима стара религија и обредна структура дају инспирацију, али и ослобађају индивидуалне потенцијале, какви су, посве је сигурно, и Ђорђе Марковић Кодер и Игор Коларов.

Извори:

- Коларов, Игор *Анатолијске хронике*, Љубостиња, Трстеник, 2002.
- Коларов, Игор *Соколички зборник*, Манастир Соколица, Звечан, 2021.
- Коларов, Игор *Хионијине приче*, Љубостиња, Трстеник, 2000.
- Марковић Кодер, Ђорђе, Девесиље, Књижевна историја, IX (33—36), 1976/77.
- Марковић Кодер, Ђорђе *Роморанка*, Дечје новине, Горњи Милановац; Народна библиотека Србије, Београд, 1986.

Литература:

Васојевић, Небојша *Поезија као изванумиште*: Ђорђе Марковић Кодер, Београд: Рад, 1983.

Вукадиновић, Божо *Песничко дело Ђорђа Марковића Кодера*, у: *Књижевна историја*, Год. 9, бр 34, 1976, стр. 299-317.

Дамјанов, Сава *Даровање у Кодеровом песништву*, Домети, Сомбор 1992. бр. 68—69.

Дамјанов, Сава *Кодер: историја једне рецепције*, Београд: Просвета, Краљево: Слово, 1997.

Елијаде, Мирча *Шаманизам и архајске технике екстазе*, Сремски Карловци : Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1990.

Иванић, Душан *Санарица Ђорђа Марковића Кодера*, у: *Роморанка*, Ђорђе Марковић Кодер, Београд: НБС; Горњи Милановац: Дечје новине, 1986.

Јовановић, Бојан *Чајкановићев пут од античке и народне књижевности до српске религије и митологије*, у: Гласник Етнографског института САНУ, 56, бр.1, 2008, стр. 37-51.

Калајџија, Јелена *Аутопоетички мајстором Игора Коларова*, *Детињство*: часопис о књижевности за децу, Год. 46, бр. 2, 2020, стр. 81-96.

Колаковић, Медиса *Биље у Кодеровим спевовима: традиција и иновација*: <http://riznicasrpska.net/knjizevnost/index.php?topic=315.5;wap2> [приступљено: 27.10.2021]

Пешикан Љуштановић, Љиљана *Змај Деспот Вук — мит, историја, песма*, Матица српска, Нови Сад 2002.

Пешикан Љуштановић, Љиљана *Пишем ти причу*:

рефлекси усмене књижевности и традиционалне културе у писаној књижевности и савременој култури Срба, Академска књига, Нови Сад 2020.

Православни молитвеник, Издавачки Фонд СПЦ, Београд, 2011.

Проп, Владимир *Морфологија бајке*, БИГЗ; Просвета : Београд, 1982.

Свето Писмо Старог и Новог Завета, Свети Архијерејски Синод СПЦ, Београд, 2010.

Чајкановић, Веселин *Речник српских народних веровања о биљкама*, Сабрана дела из српске религије и митологије, књига четврта, приредио Војислав Ђурић, СКЗ; БИГЗ; Просвета; Партенон М. А. М., Београд 1994,

Чајкановић, Веселин *Религија и култ дрвета и биљака*, у: Стара српска религија и митологија, Сабрана дела из српске религије и митологије, књига пета, приредио Војислав Ђурић, СКЗ; БИГЗ; Просвета; Партенон М. А. М., Београд 1994.

Татјана Думитрашковић

ШЕКСПИРОВ РИЧАРД III – ИЗМЕЂУ ЛИКА СРЕДЊОВЕКОВНОГ ПОРОКА И МАКИЈАВЕЛИСТЕ

Анстракт: Теме моралитета у Енглеској шеснаестог века су, за разлику од искључиво релigioзних тема средњег века, постепено постајале световне а њихови садржаји су се бавили историјским ликовима. Позоришни лик злочинца из Шекспирових драма произашао је из дидактичке традиције тих моралитета која је наглашавала контраст између добра и зла. Нове позоришне и етичке вредности довеле су до настанка елизабетанске драме. Рад се бави питањем значаја лика Порока из средњевековних моралитета и Макијавелијеве политичке теорије за истраживање проблема природе људског зла кроз лик зликовца Ричарда III из Шекспирове истоимене драме. То је интересантан и инспиративан лик који подстиче појединца да преиспита сопствено разумевање постојања зла у људима.

Кључне речи: Ричард III, Шекспир, лик Порока, моралитети

Увод

Рад се бави питањем значаја Макијавелијеве политичке теорије и лика Порока из средњевековних моралитета као и преиспитивањем природе људског зла кроз лик Шекспировог Ричарда III из истоимене драме. Први део рада бави се ликом Порока у средњевековној енглеској религиозној драми, док други део представља лик злочинца Ричарда III из Шекспирове историјске драме *Ричард III*.

Лик злочинца у елизабетанској драми неодвојиво је повезан са питањем људског зла, о коме се често расправља међу филозофима, психолозима, антрополозима и уметницима. Антрополог Дејвид Паркин признаје да се зло као концепт јавља у моралном смислу који има своје корене у „људској кривизи“, у физичком смислу које се односи на штету коју изазива природа, и

у метафизичком смислу, које се односи на божанске или космичке силе (Parkin 1985).

Рад се бави појмом зла у његовом моралном смислу, а израз „људско зло“, обично се односи на мрачне импулсе у људској природи који превазилазе све рационалне импулсе да се чини добро. Позоришни лик елизабетанског злочинца произашао је из дидактичке традиције моралитета која је наглашавала контраст између добра и зла. Лик злочинца је често преносио моралну поруку и имао главну улогу у драми. Он је доминирао радњом оваквих комада и упркос својој неморалној природи, имао је блиски однос са публиком, а деловао је привлачно и осталим ликовима у драми. Његова главна сврха је била да подстакне критичко размишљање о односу између добра и зла у људској природи, шта се дешава када зло постане доминантно и зашто оно постаје доминантно (Maskau, 2010).

Лик злочинца је био производ моралне промене која је започела у енглеским моралитетима петнаестог и шеснаестог века. Била је то врста религиозне драме, драматизоване алегорије, у којој се персонификоване врлине, пороци и искушења боре за душу човека док путује од рођења до смрти. Средњовековна драма имала је важну дидактичку сврху за цркву, јер јој је облик моралитета дао могућност да прошири хришћанске идеале и на необразоване масе. Сваки од ових моралитета користи персонификацију како би укључили „основно реторичко раздвајање између света игре и стварног света“ (Кинг 1994: 242). Ово значи да протагониста и силе које делују на њега нису појединци, већ персонификовани ликови које представљају одређене идеје, грехе, пороке или врлине.

Спивак каже да су у почетку постојале две силе у моралитетима, пороци и врлине. Највеће позоришно достигнуће моралитета и најважнији разлог њихове популарности била је првобитна персонификација зла. Како је време одмицало, улога врлина је постепено постајала све мања и мања, док је персонификовано зло постало доминантно (Spivack 1958: 1265). У шеснаестом веку један лик који је оличавао све пороке у драми назван је Порок и на крају ће постати централни лик и покретачка снага моралитета (197). Овај лик је имао најважнији утицај на стварање лика злочинца елизабетанске драме. Порок је покретао радњу, манипулисао ликовима око себе, хвалио се и делио своју праву природу са публиком, све док га на крају нису уклониле силе

Добра. Једна од улога Порока је била да коментарише сопствени неморал и критикује себе због својих злих дела. Али, велика тајна популарности Порока је била његова вешта употреба непоштених средстава да би обмануо људе или да би их натерао да раде оно што он жели као и његов блиски однос са публиком (Spivack 1958). Како је шеснаести век одмицао, хуманизам и реформација подстакли су дубоку промену у енглеском начину живота, а то се видело и у моралитетима. Порок је наставио да функционише са истом енергијом у драмама које више нису биле традиционално алегоријске, али је морао да буде замењен индивидуализованим људским ликовима. Моралитети се више нису бавили само верским и духовним питањима, већ су почели да се баве и питањима политике и друштва. Теме моралитета су се полако мењале из религиозних у политичке, а садржаји из алегоријских у историјске, што је резултирало настанком елизабетанске драме која је покушавала да се суочи са људским злом кроз лик који је наследио средљевековног Порока (Spivack 1958).

Џонатан Долимор примећује да је преломни период између средњовековне и Енглеске раног модерног доба био период од 1580 до 1620. Енглеска тог периода била је негде између религиозне теологије средњег века и секуларних идеја ренесансе. Током ренесансе, перцепција живота која је била доминантна у средњем веку полако се распадала. Преокупација моралом у политичком и световном животу постала је веома популарна. Свет трансценденталног из ранијих драма замењен је светом конкретних тема. Ова еволуција ка конкретности је чудно утицала на Порока: скоро цео шеснаести век дидактичка сврха драме била је једини прихватљив стандард за популарну сцену (Dollimore 1984: 275).

У Шекспировим драмама и драмама других елизабетанских драматичара модел порока и врлине је промењен у узнемирујуће и моћније слике људи са њиховим овоземаљским тежњама. Порок се делимично хуманизује и налази своје мотиве у импулсима људских нагона. Позоришни ликови злочинаца били су веома популарни. То се догодило као резултат протестантске реформације, ширења идеја хуманизма и нове политичке теорије фирентинског филозофа Никола Макијавелија. Макијавели је одбацио традиционалистичку тезу која заступа метафизичко порекло морала. Морал је, према његовом мишљењу резултат закона и власти која законима обезбеђује послушност. Он признаје да владалац мора да се „не

одваја од добра ако само може, али да, такође, уме да загази у зло, само ако је потребно“ (67). Кључ успеха владоаца је обмана, јер он треба да игра своју улогу па је по потреби притворан и дволичан. Његови ставови су били потпуна супротност хришћанским вредностима и погледима на друштвени морал, хијерархију, па чак и само краљевство (Grubiša 2010). Иако је Макијавели охрабривао „добро употребљену окрутност“ како би се побољшала ефикасност политичара и претпоставио да су политичари на крају деловали за „добро својих поданика“ (Makijaveli 2009:32) Елизабетини савременици су сматрали да је Макијавелијев нови систем мишљења опасност за традиционалне представе које су постојале о моралу и политици (Corey 1998). Међутим, права опасност није била у томе што је Макијавели отворено прокламовао неморална средства за спровођење и остваривање власти, већ у томе што је поново дефинисао појмове „порок“ и „врлина“ како би развио „нову концепцију људске изврности“ (168). Он је поново дефинисао реч „врлина“ тако да је означавала комбинацију порока и врлине у хришћанском смислу речи (167).

Елизабетини савременици су се, у ствари, плашили Макијавелијевог концепта који је тражио од појединаца да донесу сопствене одлуке о томе да се окрену злу да би чинили добро. Овај страх је био главни разлог за појаву позоришног лика Макијавела која се везује за лик архетипског елизабетанског злочинца. Преувеличани описи Макијавелијевих ставова довели су до употребе његовог имена за широку категорију окрутних сплеткара, атеиста и тровача. Међутим, постоји разлика између лика Макијавела и самог Макијавелија: позоришни лик није слика човека, већ је инспирисан оним што су Елизабетини савременици веровали да представља. Скоро сви ликови злочинаца код Шекспира се сматрају макијавелистима, али он је створио ове ликове не да једноставно осуди Макијавелија, већ да испровоцира критички дискурс о суштинској опасности унутар његовог система мишљења (Corey 1998). Макијавел је на много начина сличан Пороку, али има дубоку моралну сложеност (155). Лик злочинца у елизабетанској и Шекспировој драми је људска фигура која има Порокове натприродне способности и Макијавелијев дух.

Шекспиров *Ричард III*

Користећи средњевековне драмске традиције и комбинујући са њима нови ренесансни поглед на зло и добро, Шекспир је створио

нови драмски простор за борбу између добра и зла за човекову душу. Харбиц сматра да транзициону позицију Шекспировог дела наглашава чињеница да су његове драме истовремено и алегоријске и реалистичне а да су његови ликови истовремено и људи и ђаволи, полубогови и силе у природи (Harbage 1964).

Спивак, међутим, упозорава да су Шекспирови злочинци комбинација макијавелистичких особина и особина Порока. Он тврди да се макијавелистичка форма уклапа у ширу слику лика Порока која утиче на Шекспира (Спивак 378). Без обзира на утицај Порока, Макијавелијев Владалац игра значајну улогу у формирању Шекспирових ликова злочинаца и представља својеврсну „призму” кроз коју се преламају његови ликови и зло које они чине.

Шекспир је схватио важност равнотеже између људске мотивације, која лик чини емпатичним као личност, и етичког питања: када је морално прихватљиво одлучити се да се зло искористи за чињење добра, а шта се дешава када зло постане преовлађујуће? Шекспир је заинтересован да покаже зло које постоји у појединцу и бави се тим питањем кроз своје зликовце, ликове чији статус злочинца мора бити помирен са њиховом људском природом. Најуспешнији је био у балансирању између људског и надљудског, симпатичног и неопростивог, забавног и трагичног у лику Ричарда III. Ричард је изразити негативац, и преко њега Шекспир покушава да анализира различите узроке и последице доминације зла над добрим у људској природи појединца (Miller 2015).

Најзначајнији извор Шекспирове верзије *Ричарда III* био је сер Томас Мор и његова *Историја краља Ричарда III* (1557). Моров опис Ричарда III који је преузео из хроника петнаестог века позајмили су хроничари из шеснаестог века Хол и Холинshed и тако је постао важан извор за Шекспирову драму. Описујући Ричарда као злочинца и тиранина, Мор је први учинио Ричарда ликом погодним за драму концентришући се на живописне догађаје за време његове владавине. Милена Костић каже да је Мор доживео Ричарда III и као изузетног глумца и савршеног манипулатора који је вешто прикривао своју истинску властољубивост и негирање конвенционалног морала присвајајући различите идентитете (Костић, 2014).

Да би створио Ричардов лик, Шекспир је морао да реши разлике између Ричардове психолошки сложене стране и

традиције моралитета и Порока на коју се ослањао. Као што је случај са Пороком, Ричард је као лик провокативан највише због блиског односа са публиком. У трећем делу *Хенрија VI* војвода Ричард од Глостера отворено признаје публици да је амбициозан и властољубив. Ричардова огромна амбиција и физички деформитет је оно што га издваја од осталих ликова, али његов однос са публиком је посебно интересантан. Када се нађе сам пред публиком, он јој поверљиво описује своју праву природу и открива амбицију да се домогне круне. Нико у драми не познаје Ричарда тако добро као публика, јер он одлучује да своје мотиве, своје планове, своје таленте и самоперцепцију подели само са публиком. Публика постаје његов повереник и, можда не намерно, његов „савезник”.

У Ричарду су скупљене готово све различите особине Порока, а сам Ричард је веома свестан колико је сличан Пороку. Ричард, међутим, ову већ компактну позоришну личност допуњава оном професионалног глумца. У сцени у којој он и Бакингем почињу да раде да придобију лорда градоначелника за Ричардово право на круну, они размењују трикове и технике својствене једном сценском играчу (III,v). Приметно је, међутим, да иако Бакингем тврди да може да глуми глумца, Ричард је тај који се открива као стари мајстор позорнице покушавајући да га упуту у његову улогу. Потпуно поистовећен са „дубоким трагичарем“ преко крвавог пута којим се креће кроз целу драму, Ричард се поново налази и унутар и изван света драме - стваралац позоришних фикција, више него што је њихов производ (Маскау 2010).

Ричард не може да престане да се хвали својим мајсторством у вештини преваре. Претвара се да је пун љубави и поштења док манипулише својим жртвама. То се можда највише примећује у четвртој сцени првог чина, када Ричардов брат Кларенс, који када од својих убица сазнаје да их је послао сам Ричард не може да у то поверује понављајући да је Ричард према њему увек био добар и да се чак заклео да ће се осветити онима који су га лажно оклеветали и бацили у тамницу (IV, i). Ричардова способност да игра неколико улога са запрепашћујућом спретношћу изразито је присутна током целе драме. Његове речи којима се обраћа свом синовцу, малолетном принцу, престолонаследнику Едварду – кога је иначе довео у Лондон, да би га убио – да се чува лажних пријатеља, исказују његов животни мото и у ствари приказују суштину Ричардове личности (III,i). Цела ова сцена прожета

је алузијама, двосмисленим изразима којима се Ричард вешто поиграва, наговештавајући скору смрт свог синовца, истовремено играјући Порока комичног лика из средњевековног моралитета и најстрашнијег макијавелисте (Думитрашковић 2008).

Снага интелекта је најважнија особина Ричардовог карактера и нема сумње да је његова свестраност наглашенија него код било ког другог јунака трагичне драме. Изнова и изнова, Ричард не може да верује како је лако убедити и манипулисати онима око себе. Најупечатљивија је сцена његове манипулације леди Аном (I.ii). Ова сцена је пример типичне обмане коју је Порок изводио над својом жртвом. Леди Ана је одбацила врлину и пригрлила зло. Када остане сам, Ричард са својом публиком дели своју радост због успеха који је постигао. Леди Ана је попустила, јер се као и други ликови из моралитета, одликује људском слабашћу. Ричард је апсолутни лицемер, али себе никада не заварава. Ако узмемо у обзир Ричарда као лик који постоји не само у Ричарду III већ и у претходним делима *Хенрија Шестог*, одмах видимо много психолошки сложенији и на крају симпатичнији лик. Описујући Ричардов физички деформитет, Шекспир изазива симпатије према њему и то је много заступљеније у овој драми него у Ричарду III. У трећем делу *Хенрија Шестог*, у једном од својих најдужих солилоквија, Ричард говори о свом изгледу, презиру према природи, старијој браћи и одлуци да постане краљ јер није способан ни за шта друго у свету у коме живи. Да је ово говор којим је започео *Ричард III*, публика би могла имати другачије мишљење о радњи која следи. У Ричарда нису имали поверење и малтретирали су га због изгледа од раног детињства. Зато себе види као жртву природе и осећа се изоловано; пошто је физички деформисан не може да побуди и има љубав, имаће моћ у најбруталнијој форми (III, ii). Ричард није нимало симпатичан све до сцене кошмара и говора у петом чину. Чини се да у овом говору први пут препознаје своју савест. То не значи да је раније није имао. Али, ово је први пут када Ричард себи дозвољава да прихвати постојање своје савести и постаје свестан моралних последица својих поступака. У овом тренутку Шекспир показује да зло није спољашња сила, већ суштинска реалност која постоји заједно са добротом. Дакле, говор из петог чина показује најважнији аспект моралног питања које поставља његов злочиначки лик; то је тренутак када видимо Ричардову људскост заједно са његовим злом, и, иако му не

опраштамо, саосећамо са њим (V, iii).

Ричард III се не бави последицама људског зла у свим његовим облицима, већ с обзиром на државну и политичку корупцију. Ричард је политичка личност, макијавелистички политичар, који у себи обједињује природу лава и природу лисице. Он је суров и строг, али је пре свега прагматичан, и не чини ништа што не сматра потребним да чини. Ричард је заиста окрутан, али то нема никакве везе са његовом жељом да се освети, јер освета ни у ком тренутку није његов мотив. Његов циљ је апсолутна власт, а да би је стекао уклања све који му стоје на путу. Дакле, када га његови бивши саучесници напусте, као и његов зли саучесник Бакинџем, он их такође уклања, али не зато што тражи освету јер су га лично повредили - већ зато што су сада постали нове препреке и он жели да покаже колико би могло бити опасно супротставити му се. Ричард никада не доводи у питање своје изборе када се суочи са тим да ли је његова одлука морална или не. За њега циљ оправдава средства. Све што ради и свако кога убије део је пажљиво срачунатог плана. За Елизабетине савременике Ричардов највећи злочин није то што убија толико људи, већ то што ремети ланац постојања да би добио политичку моћ. Данас се овај поремећај космичког ланца постојања и побуна против перципираног природног поретка не чини нужно морално погрешним. Оно што је морално неприхватљиво је када побуна против тог поретка другима наноси штету. Наше разумевање Ричардовога зла данас је да он није зао због својих политичких циљева, већ због средстава које користи да би их постигао (Маскау 2010).

Сумирајући његове карактеристике, добре и лоше, налазимо да је неустрашив, егоистичан, храбар, суптилан, духовит, издајнички, немилосрдан, циничан лик, а изнад свега надарен готово надљудском енергијом воље. Он не користи отров, али са овим изузетком поседује све макијавелистичке особине пожељне за једног владара. Лукавство, подмуклост, гордост, огромна амбиција, глумачки таленат, убедљивост, нашле су своје остварење у лику Ричарда III. Он постаје прототип савременог политичара. Као макијавелистичка фигура, за Елизабетине савременике је представљао опасност у којој су поткопани сви претходно створени концепти политичког морала; данас он представља стварност политичара вољног да жртвује друге за своју корист. Ричард верује да је супериорнији политичар у односу на све оне око себе. Кроз

лик Ричарда, Шекспир доводи до врхунца макијавелистичку, неприродну жељу за влашћу која не поштује никакве људске, ни моралне законе. Он представља опасност укорењену у макијавелистичком систему вредности, који је постао савремени систем вредности.

Ричард је театрално функционисао као лик који изазива публику да преиспита свој осећај за морал јер га Шекспир није створио као једнодимензионално злу фигуру већ као харизматичног човека који се понаша неморално да би постигао своје циљеве. Према Линди Чарнс, да би се у потпуности разумео однос између добра и зла у њему, неопходно је да се не прихвате у потпуности унапред одређене представе о Ричардовом карактеру (Charnes 1993).

Блум сматра да као савремени читаоци, морамо критичније да размислимо о томе зашто осуђујемо Ричарда, који су његови прави мотиви и циљеви и да схватимо да многе од његових најстрашнијих особина преовлађују у савременом свету. *Ричард III* се и даље изводи не само због одавања почаста Шекспиру, већ зато што је то комад који се на експлицитан начин бави политичком корупцијом. Код Ричарда добро и зло више нису спољашње силе које делују на појединца, већ елементи који се боре у људском бићу, и кроз њих смо суочени са оним што се дешава када зло превлада. Ричард је зао као и велики; он је злочинац и зликовац; али је и човек, а драма чији је он јунак је права трагедија. Његова сличност са Пороком даје му „нечувени шарм“ који му је омогућио да буде толико популаран већ четири стотине година, али, наглашавајући своју хуманост, Шекспир ефикасно наглашава индивидуалну одговорност укључену у политичку корупцију (Bloom 1998). *Ричард III*, написан пре више од четири стотине година, илуструје колико је Шекспир био испред свог времена у свом разумевању моралне димензије својих злочиначких ликова.

Закључак

Свевременост *Ричарда III* лежи управо у вечитој актуелности оваквих ликова у свим периодима људске историје. Њихове методе, реторике и идеологије препознатљиве су и данас и управо у томе је привлачност ове драме. Зато што се Ричард перципира, пре свега, као икона и симбол, а не као историјска личност, његове особине долазе до пуног изражаја и омогућују му да у свако ново доба задржи своју свежину и допадљивост, као и

политичку снагу. Варјући и обмањујући своје саборце и грађане, Ричард је у њима будио оно најгоре, да би одмах пошто их је искористио, издао наредбу да буду убијени – што, по Танасићу, представља једну чисто мефистофеловску црту (Танасић 2011).

Ричард III је зао лик, али у њему можемо видети зачетке разумевања дијалектичког односа између зла и добра унутар човечанства. Иако задржава одређене елементе Порока, што му даје племените и забавне особине, питање зла које он представља није метафизичко, већ се бави људском слабости. Шекспир се не плаши да се бави питањем људске одговорности за постојање зла. Он користи традицију алегоричког Порока у стварању свог злочинца Ричарда III. За разлику од те драмске креације, Шекспир је хуманизовао Ричарда и учинио га верним животу. Шекспирови ликови злочинаца су, у извесној мери, привлачни, емпатични или симпатични. Они остају најефикаснији метод изазивања публике да преиспита свој морални осећај јер су истовремено као људска бића и зли и добри. Као такви чине нас свесним могућности да људи као они постоје међу нама и да особине зла и врлине постоје у нама.

Литература:

Bloom, H. (1998). *Shakespeare: The Invention of the Human*, New York: Riverhead.

Charnes, L. (1993). *Notorious Identity: Materializing the Subject in Shakespeare*, Cambridge: Harvard University Press.

Corey, P. (2008). *Messiahs and Machiavellians: Depicting Evil in the Modern Theatre*, Notre Dame: University of Notre Dame Press.

Dollimore, J. (1984). *Radical Tragedy*, Chicago: University of Chicago Press.

Думитрашковић, Т. (2008). Шекспиров Ричард III. *Нова школа*, IV,6, Бијељина: Педагошки факултет, 116-120.

Grubiša, D. (2010). Četiri orijentacije u političkoj misli evropske renesanse, *Politička Misao*, 2, 7- 36.

Harbage, A. (1964). *Shakespeare: The Tragedies*, Eaglewood Cliffs: Prentice Hall.

King, P. M. (1994). *Morality Plays. The Cambridge Companion to Medieval English Theatre*, New York: Cambridge University

Press, 240-264.

Kostić, M. (2014). Vanvremenost Šekspirovog Makijaveliste Ričard III. *Philologia Mediana*, 91-100.

Levin, C. (2003). The society of Shakespeare's England. *Shakespeare: An Oxford Guide*, New York: Oxford University Press, 93-102.

Lull J. (2009). *King Richard III*. The New Cambridge Shakespeare: Cambridge University Press.

Makijaveli, N. (2009). *Vladalac*. Prev. Jelena Todorović. Beograd: Mono i Manjana

Mackay, H. (2010). Shakespeare and Renaissance Drama. Pearson Education Limited

Miller, Erin K. (2015). "The Battle of Good and Evil in Shakespeare". Master of Liberal Studies Theses, <http://scholarship.rollins.edu/mls/70>

Parkin, D. (1985). Introduction. *The Anthropology of Evil*. Ed. David Parkin, New York: Basil Blackwell, 1-25.

Spivack, B. (1958). *Shakespeare and the Allegory of Evil: The History of a Metaphor in Relation to His Major Villain*. New York: Columbia University Press.

Šekspir, V. (1995). Sabrana dela. Službeni glasnik SRJ: Dosije. Танасић, Н. (2011). Ричард III - стари тиранин за ново време. *Нова српска политичка мисао*, <http://www.nspm.rs/>

Shakespeare's Richard III - between the character of the medieval Vice and Machiavellian

Summary: The themes of morality plays in England in the sixteenth century, unlike the entirely religious themes of the Middle Ages, gradually became secular and their content dealt with historical figures. The theatrical character of the villains from Shakespeare's plays arose from the didactic tradition of those moralities which emphasised the contrast between good and evil. New theatrical and ethical values led to the birth of Elizabethan plays. The paper deals with the question of the significance of the character of Vice from medieval moralities and Machiavelli's political theory for dealing with the problem of the nature of human evil through the character of the villain Richard III from Shakespeare's play of the same name. It is an interesting and inspiring character that encourages the individual to question their own understanding of the existence of evil in people.

Keywords: *Richard III*, Shakespeare, Vice, moralities

Горан МАКСИМОВИЋ

ПРЕД НОВИМ ИЗДАЊЕМ *ДНЕВНИКА РАТНОГ ХИРУРГА ДОКТОРА МИОДРАГА ЛАЗИЋА*

1.0. Крупни историјски догађаји стварају велике личности, као и грандиозна дјела која показују снажну приврженост тих личности своје народу и високим хуманистичким идеалима тога народа. Мало је књига написаних на српском језику које исказују такву дубоку оданост српском народу и високим хуманистичким идеалима, а које потврђују грандиозну мисију и дјело једне личности, као што је то *Дневник ратног хирурга*, аутора примаријуса доктора Миодрага Лазића (Земун, 1955 - Ниш, 2020). Искуства и сазнања која ће постати уводни дио рукописа овога дневника најприје су наталожена у српским ратним болницама у Двору на Уни, Глини и Костајници (на простору Републике Српске Крајине), у раздобљу од августа 1991. до априла 1992. године. Доктор Лазић је дневник почео непосредно да води од 12. априла 1992. године, док је радио у „Глинској болници“, а потом и као учесник у чувеним ратним операцијама за пробој „Коридора живота“, које су окончане на Видовдан те године, када је радио као ратни хирург у „Добојској болници“. Најдуже и најдоследније дневник је водио од 20. септембра 1992. године, када се након двомјесечног боравка у Нишу, поново вратио на ратиште. Овај пут дошао је у Републику Српску најприје у ратну болницу „Коран“ на Палама, а одатле је премјештен 1. новембра на Српску Илицу, у новоформирану ратну болницу „Жица“ у Блажују (на самој линији раздвајања српских и муслиманских снага. Тада је практично настављено Лазићево четворогодишње добровољно ангажовање у одбрамбеном „Отаџбинском рату“ српског народа за опстанак и право на живот на својим вјековним огњиштима, који су били доведени у питање након разбуктавања грађанског рата на простору авнојевске Југославије (1991-1995). Наглашавамо да је стварање те ратне болнице у Блажују, у пословној згради некадашње

творнице „Жица“, условљено чињеницом да је постојећа болница на „Корану“ била превише удаљена од линије раздвајања и ратних операција, те да је због отежаних саобраћајних комуникација велики број рањених српских бораца умирао док би их превезли до постојеће ратне болнице и пружили им неопходну хируршку помоћ. Посљедњи дневнички запис датиран је 21. новембра 1995. године, када је „потписан мир“, а у фебруару 1996. године, након страшног „постдејтонског“ егзодуса сарајевских Срба из својих насеља која су бранили и одбранили у рату, а изгубили под притиском „великих сила“ у тзв. политичким преговорима након окончања ратних операција, доктор Лазић је отишао из Српског Сарајева и вратио се кући у Ниш.

Као што је познато, а што свакако стално морамо наглашавати да не бисмо остали притиснути лажима у тами бруталне антисрпске ратне пропаганде, тај грађански рат био је непосредно изазван сецесионистичком политиком словеначког, хрватског и бошњачког народа, те распадом југословенске државе, а под директним покровитељством појединих великих свјетских сила и тадашњих нових глобалистичких интереса и стратегија.

1.1. Важно је овом приликом нагласити и то да је прво штампање наведени рукопис ратног дневника доктора Миодрага Лазића доживио убрзо по окончању ратних операција, негдје у првој половини 1996. године, у издању српске новинске агенције „Срна“ у тадашњем Српском Сарајеву. Није одмах скренуо на себе пажњу какву је истински заслуживао, али су присутни трагови новинских чланака, те раног читања и тумачења овога дјела у појединим критичким записима. Указујемо на приказ Горана Максимовића, изговорен на промоцији овога дјела у Народној библиотеци „Стеван Сремац“ у Нишу, у јесен 1996. године, а затим објављен у скраћеној форми у *Књижевној речи* у Београду (број 490-491/1997). У својој основи и једним својим дијелом тај приказ је предложак и за ове данашње редове које исписујемо о ратном дневнику доктора Миодрага Лазића. Напоредо с тим, а истовремено и независно од свега тога, личност и дјело доктора Лазића већ тада су трајно овјековјечени у магистралним стиховима пјесме „Посвета“ (са поднасловом „др Миодрагу Лазићу, ратном хирургу“), које је испјевао рано упокојени а несумњиво талентовани и аутентични српски пјесник из Сарајева, Радослав Самарџија (1958-2009). Ради се о једној од најпотреснијих ода новије српске лирике у којој је

посвједочено да је доктор Лазић подједнако био човјек „од овога и онога свијета“, те да је баш због тог метафизичког ореола изградио способност да „чудесном руком Спаситеља// Враћа животе у мртва нам тела“. Патио је, при томе, подједнако над свим нашим ранама, а вољом неке више промисли појавио се у тим смутним и тешким временима тамо гдје је био најпотребнији и смогао је снаге да кроз тмину предводи „Анђеле“ из редова свога напаћеног и страдалног народа: „Благослови, Боже, њега што је патник// Над ранама нашим већи од нас био// Достојан најбољи међу нама ратник// Анђеле кроз тмине што је предводио“.

2.0. Познато је да су дневници по својој умјетничкој природи најаутентичнији дио документарних жанрова, те да су таква свједочења права ризница истинских сазнања и емоција. Таква врста аутентичности условљена је чињеницом да у дневничким записима нема дуже временске дистанце, као што је случај са мемоарско-аутобиографском прозом, те да у њима има најмање накнадних стилизација и „поправки“, као и да су баш због тога испуњени непосредним доживљајима и размишљањима. По степену вјеродостојности и специфичној перспективи личног учешћа, које је свакодневно остваривао радећи у импровизованој ратној болници у непосредној близини линије фронта, Лазић је из прве руке приказивао описе најсложенијих хируршких интервенција, надљудске напоре болничког особља, као и велики број најразличитијих тешких операција, које су биле до тада непознате не само мирнодопској, него и ратној хирургији.

Захваљујући свему томе у дневнику је трајно документовао и оставио свједочење о вишегодишњим непрестаним и тешким ратним операцијама и борбама на линијама раздвајања, као и величини војничког и политичког, а изнад свега људског подвига српског народа превасходно на сарајевском, као и на другим ратиштима Републике Српске. Напомињемо да је у ратној болници „Жица“ у Блажују у току рата обављено више од 3500 операција. Све се то одвијало у једном од најдраматичнијих историјских тренутака када је из неког необјашњивог разлога и бесрамне логике међународних интереса, српски народ био препуштен незапамћеним нападима и ужасном страдању пред здруженим муслиманским бојовницима, цихадистичким плаћеницима и свакојаким западњачким пропагандистима, ратним стратезима и војним логистичарима, а изнад свега ратним профитерима и

криминалцима.

2.1. Упркос свему томе, Лазићеви дневнички записи нам свједоче да тај исти војнички нападнути и пропагандистички сатанизовани српски народ, при томе ниједног тренутка није посустао и клонуо духом. Због тога и можемо рећи да *Дневник ратног хирурга* представља ону врсту књиге која изнад свега открива бројне истине и по много чему је незабилежен примјер међу књигама ратне провенијенције.

Поред те наглашене аутентичности, непосредности и тачности, као и ненамјерних али остварених претензија за документовање стварности једног доба, уз сву сажетост и сведеност записа, дневнички стил доктора Лазића препознатљив је и по снажним емоцијама, драматичном тону и бројним размишљањима о прошлости, садашњости и будућности свога народа. Лазић исписује дневничке редове на крају свакога дана, најчешће по ноћи, да би олакшао своју душу и да би на хартији похранио сопствене муке и бриге, умор и несанице, нова искуства и сазнања. У прошлости проналази коријене из којих је израсло ово савремено зло и у суштини брутални вјерски сукоб једног истог народа. У садашњости види монументалност свога српског народа и његову непоколебљиву слободарску свијест о нужности борбе са опстанак у временима „када су живи завидјели мртвима“. Уз све то, доктор Лазић у неизвјесној будућности препознаје непоколебљиву наду да је долазак бољих времена неминован, те да је свака учињена жртва за долазак тих времена, оно велико и завјетно дјело напаћеног и страдалног народа које остављамо за будуће генерације наших потомака.

Ако при свему томе имамо у виду да се брутална ратна стварност често појављује у облицима који превазилазе моћ људске имагинације, онда нам је јасно зашто је Лазићев дневнички поступак тако вишезначан и зашто га је могуће читати, доживљавати и разумијевати на различите начине. Превасходно као документарно свједочење о непревазиђеном вишегодишњем ратном херојству и страдању српског народа на сарајевском разбојишту, а затим и као лирске записе о индивидуалним људским и породичним судбинама у вртлогу историје. У том смислу у Лазићевим свједочењима долази до изражаја приказивање лица и наличја рата, као и снажно прожимање херојске слике рата са антиратним порукама, али и директно разобличавање бесрамне медијске пропаганде у којој је

био сатанизован читав српски народ, а понајвише сарајевски Срби, кроз упорне и лажне оптужбе за блокаду града или бомбардовање насељених четврти и убијање цивилног становништва. Иза тога медијског „плашта зла“ отварао су се врата самозване „ревизије историје“ и права на поновљено чињење сваковрсног насиља над тим сатанизованим, а у дубокој суштини невиним и слободарским народом. Ради се о оној врсти бестијалног зла, убијања, насиља и страдања, које је српским народ на тим просторима преживљавао више пута у својој историји, а можда највише и најсличније у злочинима „Шуцкора“ у Првом свјетском рату (1914-1918), као и усташке окупације Сарајева у Другом свјетском рату (1941-1945).

2.2. Надахнуте књижевне размјере Лазићев ратни дневник постиже највише на оним страницама и у оним записима у којима свједочи о индивидуалним људским судбинама и страдањима. Увијек су то обични људи, који су тек у ковитлацу рата спознали и ону своју јуначку и подвижничку димензију личности. Захваљујући томе, упознајемо младића који на самрти, након рањавања приликом борби на пробијању „Коридора живота“ у јуну 1992. године, тражи од доктора Лазића да га окрене према Београду и да умре гледајући у правцу српске престонице, као симбола српског пијемонта и слободе. Сусрећемо се са митском сликом материнског бола у потресном опису мајке над изгубљеним стопалом младога сина ратника: „Меко, влажно од суза, лице мајке љуби синову ногу. Уместо стопала, гомила белих газа. Сећа се мајка кад се родио, кад га је купала у лименом кориту. Соба сеоске куће у херцеговачком кршу, загрејана ватром од сувог дрвета које пуккета, а њен одсјај титра по белим зидовима са иконом Богородице и малим жутим кандилом. Сећа се мајка како му је љубила прстиће на ножицама, као и свака мајка кад купа своје дете. Сећа се, и сузе клизе низ лице пуно љубави и нежности“.

Наглашеним трагизмом су прожети и описи бројних сахрана младих погинулих ратника у борбама на линијама раздвајања, као и страдалих цивила чије су куће биле и непосредној позадини иза тих ратишта. Издвајамо запис у којем је описан погреб на којем петогодишњи дјечак, прерано одрастао, уозбиљен и занијемно од бола, испраћа погинулу мајку: „Плакали смо сви, изузев сина. Можда је и он. Не знам зашто мислим да није, јер киша је лила низ дечије образе“. У дневничким записима упознајемо и истинске хероје, а људе сасвим обичне и тихе, али не у часовима када су

чинили херојска дјела, већ када су стајали располућени од бола због смрти својих најдражих. Тако упознајемо драму оца, који је по повратку са фронта сазнао да му је непријатељска граната усмртила сина и супругу. Насупрот томе, упознајемо и судбине рањених дјечака и дјевојчица, који су стоички подносили огромне болове и патњу, а страдали су у бестијалним гранатирањима или непрестаним снајперским хицима упућеним према српским цивилним насељима.

Приказана је и драматична епизода која се одиграла 1. јануара 1993. године када и сам доктор Лазић замало није страдао од муслиманских снајпериста док се возио у аутомобилу на путу Илица - Вогошћа - Пале. У дневничком запису датираним 24. фебруара 1994. године проналазимо свједочење и о злогласном Клинтеновом говору, чији су пренос Срби са зебњом слушали и гледали на локалној телевизији, у којем је потврђена одлука о ваздушним ударима НАТО-пакта на Србе у сарајевској регији и сл.

Посебну димензију дневничких записа сачињавају драматична преживљавања доктора Лазића над тешким рањеницима. Исказана су кроз непрестану борбу за спасавање младих живота, кроз тренутке радости над преживјелим тешким рањеницима, кроз дубоку бол и невјерицу да су преминули они којима је на сваки начин желио помоћи у сложеним и тешким операцијама које су се одвијале на хируршком столу. Присутне су и трагичне етичке дилеме, попут оних којег је рањеника потребно прије оперисати и покушати га спасити у тренуцима када су им животи подједнако зависили од брзине хируршке интервенције. Дневнички записи су и она врхунска потврда оданости доктора Лазића положеној „Хипократовој заклетви“ и подједнаког бдења, пожртвовања и борбе да се спасу животи и оних рањеника који су долазили из „туђих војски“, те који су парадоксалном игром судбине стајали наспрам српског народа у немилосрдном и несрећном грађанском рату, а онда су тешко рањени стизали у српску ратну болницу на хитне операције.

У дневнику се као на некој филмској траци смјењују фрагменти свакодневних догађаја, драматичне и забрињавајуће вијести са ратишта, застрашујуће офанзиве и напади на српске линије одбране, компликоване операције, стално допремање тешких рањеника, присуство забринутих, уплаканих и уплашених најближих сродника и сабораца, непрестана умирања, али и

оздрављења рањеника, која су доносила нову наду и вјеровање да читава та борба и жртвовање имају смисла и пуног оправдања. Приказана су и непријатељска гранатирања саме зграде болнице и њене околине, прилазних путева, електричне мреже, телефонских комуникација, због чега су често били принуђени да се о тешким и тек оперисаним пацијентима брину под узбуном и под импровизованом свјетлошћу свијећа и плинских лампи. Приказани су и драматични тренуци када је доктор Лазић повриједио стопало па је недељама морао да обавља најтеже операције тако што је стајао на једној ноzi, док му је друга нога увијена у гипс била постављена на импровизовани подметач на столици и сл. Приказано је искрено пожртвовање и другог медицинског особља, младих љекара, медицинских сестара, болничара, возача и техничара, куvara и спремачица, обичног народа из околних насеља, приказана је њихова радост када би спасили младе животе и незауостављиве сузе када би им рањеници умирали на хируршком столу или у болесничким постељама. Једном ријечју, у дневнику су приказани сви они именовани и неименовани актери који су доприносили томе да ратна болница, подједнако и у тешким и леденим зимама, као и топлим и спарним љетима, у вријеме најжешћих офанзива и у тренуцима краткотрајних ратних примирја, никада не престане да функционише и да служи српском народу на најбољи могући начин.

Након једног „крвавог и лудог“ ратног дана, који се одиграо баш на докторов рођендан, 31. маја 1993. године, последије операције седамнаестогодишњег дјечака из Илијаша коме је „паштета“ разлијела ногу до изнад кољена, а затим и операције начелника „Хацићке бригаде“, храброг Бране Мијатовића, који је био тешко рањен на Игману у жестокој борби против муслиманских јединица, а затим је са четири метка у тијелу пузао скоро километар и по док није дошао до наших линија одбране, доктор Лазић закључује да су управо то били они „прави синови српског народа, Обилићи, Лазари“, који су свима давали нову и непоколебљиву снагу да истрају у крвавим борбама: „А онда схватам да црпим снагу од тих јунака и обичних људи. Зато имам толико снаге. Нисам веровао да могу све то да издржим. Црпим из њихове силине, њиховог јунаштва“.

Лазићево дневничко свједочење завршава се потпуно супротстављеним снажним осјећањима. Поносан је због

судјеловања у херојској епопеји свога народа, јер је дубоко свјестан величине тог историјског догађаја. Захвалан је Свевишњем што га је просвијетлио да и сам буде у прилици да помогне своме народу у том узвишеном ослободилачком рату. Радостан је због непосредног сазнања да је херојска природа и горди, слободарски дух српскога народа неуништив и неупоредив са било којим другим народом и његовом историјском судбином. Истовремено, дневнички записи се окончавају напореда са великим и трагичним егзодусом сарајевских Срба са својих вјековних огњишта након „Дејтонског мировног споразума“. Зато се у њима снажно исказују немоћни бол, љутња и невјерица, као и брижна размишљања о трагичном усуду тог херојског и страдалног народа који је био принуђен да одлази са родне земље натопљене ријеком крви и патње, брањене и одбрањене у рату, а изгубљене у миру.

3.0. Прожимањем аутентичног свједочења и слике бруталне ратне стварности са дубоко проживљеним лирским епизодама и људским емоцијама и страдањем, *Дневник ратног хирурга* доктора Миодрага Лазића представља прворазредни документ и изворну грађу за будућа историографска, психолошка, етичка, медицинска и свака друга сагледавања овог драматичног периода најновије српске историје. Потврђује да је „Сарајевско ратиште“ за српски народ, у трајању дугом готово четири године, уз још неке друге велике битке, попут „Пробоја коридора“ у љето 1992. године, херојске одбране Возуће (1992-1995), било оно митско мјесто на коме су подједнако горјели земља и небо, а на коме се исказивало јунаштво упоредиво са оним херојством наших предака са Зебрњака, Цера и Колубаре, Кајмакчалана (1912-1914-1918), те да је утрло јасан пут нашим каснијим војничким подвизима на Кошарама и Паштрику (у прољеће 1999. године). У томе смислу је дневник израстао у оно трајно и пријекно потребно свједочанство о надљудским жртвама и страдању једног херојског дијела српског народа. Као такав представља и изврстан могући предлог за различите умјетничке обраде, те свеколико књижевно, филмско и позоришно приказивање окончаних ратних догађаја, а изнад свега, за обликовање неопходне и трајне „културе сјећања“ на ове велике тренутке наше новије историје.

3.1. Доктор Миодраг Лазић је својим хуманим дјелом, пожртвовањем и спремношћу да као врхунски хирург помогне током читавог ратног сукоба своје српском народу, онда када му

је било најтеже и кад му је баш таква помоћ била најпотребнија, израстао у личност која је оставила трајни печат у сјећању, колективној свијести и поштовању тог народа. Данас када се доктор Лазић упокојио и преселио међу „анђеле“, саборце и судионике тог великог српског небеског „гвозденог пука“, те када је његова свјежа хумка постала узвишено мјесто у великој алеји српских „светлих гробова“, наша обавеза да трајно памтимо његово дјело још је већа и снажнија. Није зато нимало случајно да у бројним породицама сарајевских Срба слика „ратног хирурга“, доктора Лазића, стоји одмах поред њихових породичних икона, а заслужио је да тако буде и на бројним другим мјестима гдје живи српски народ.

Вјерујемо да ће поновољено издање књиге *Дневника ратног хирурга*, аутора примаријуса доктора Миодрага Лазића, израсти у трајни светионик по коме ће га памтити читав српски народ. Тим дневником и великим ратним херојством, као и цјелокупним животним дјелом, доктор Лазић је показао и трајно доказао приврженост, те самосвијест о величанственој и незамјењивој националној идеји, а написаним страницама створио је књигу дубоке и непоколебљиве оданости српском народу.

Слободанка ШАРЕНАЦ

ЖИВИ ПОГЛЕД ВЕЧНОСТИ И СНАГА ГЛАСА ТИШИНЕ

Песникиња Ружица Комар присутна је у српској поезији већ пет деценија. Дуг је низ песничких збирки од 1972. г., када се појавила њена прва збирка песама „Из пепела и снијега“¹ до ове двадесет пете по реду, „Очи Симониде Лепе“², која уобличава раније формирану поетику и особености проласка кроз више различитих стваралачких фаза.

Од првих песничких почетака, преко зрелих песничких збирки и преломних тренутака везаних за ратна збивања деведесетих година прошлог века, повратка у Херцеговину, и нове фазе у стварању, ова песникиња из Билеће, гради своју поетику ослањајући се на тврдо завичајно тло, обликујући песничке светове универзалног значења, посвећено негујући Реч поезије, као светионик у „тамном“ веку, у ком живимо.

Нова збирка поезије Ружице Комар отвара вишеслојни и вишезначни систем интертекстуалне комуникације, постмодернистичких референци, изречених у лирском дијалогу, у понуђеној шифри читања, у равни књижевне традиције, и медитативно-метафизичком простору догађања песме, у коме се проналази и онтолошка основа песме.

У сложеном поетичком систему изукрштаних координата, у простору, који стоји „иза“ појавног и предметног, али не и недогођеног, и „изван“ очекиваног регистра „догађања“ песме траже се одговори од архетипских, мистичких, метафизичких, лирских до поетичких.

Одавно је српска поезија отворила простор „непојамног“,

¹Ружица Комар, „Из пепела и снијега“, „Свјетлост“, Сарајево, 1972. г.;

²Ружица Комар, „Очи Симониде Лепе“, „Свет књиге“, Београд, 2022. г.;

јер није случајно лирски субјекат медијатор координата наоко удаљених светова. Још пре једног века, Дис је сновидно показао позицију лирског субјекта, у животу, у који је пао „с невиних даљина, са очима звезда“³, и ништа више није немогуће.

У поезији Ружице Комар, видљив је поетички бол „невиних даљина“, и нимало случајно ишчитавамо комуникацију с другим великим током српске поезије, не само у именовану лирског дијалога од стране песникиње, који носи сложену симболичку поруку.

Милан Ракић у песми „Симонида“, ископане очи фреске пореди са угашеним звездама, које имају „сјај, облик и боју“⁴. Дакле, оне су вечно живе, живе у лепоти трансцендирања суштине, при чему исијавају сви семантички слојеви песме. Лично, национално, естетичко и поетичко питање само су појавна форма феномена продора лирског субјекта песме у свет иза појавног. И све је, већ, речено кроз наговештај у тананим лирско-медитативним преплетима. Тај отворени дијалог наставља и песникиња Ружица Комар градећи метафизички простор дешавања песме, који обитава, у истој равни, са реалним, чињеничним, видљивим. Сјај очију „Симониде Лепе“⁵ у оквиру је простора догађања ове збирке поезије, прва и последња песма збирке граде круг, прстен симболичког значења.

Симонидине очи – очи су спасоносне светлости и лепоте која зрачи, лечи и значи личну и општу слободу у утамниченом свету Андрићеве „проклето“ и песникињине „тамне“ авлије, у којој обитавамо. То су очи „свељубави“, које штите од првог корака са завичајног прага, братске зависти, безразложне мржње и насиља у свим облицима, али очи ванвременске снаге опроштаја за учињена (не)дела и молитве за покајање. Утеха су за сиротог човека уплашеног размерама свеприсутне празнине, која буди егзистенцијалну језу. Очи су склониште, наговештај слободе заточеницима и прогнаницима у хладном свету празнине Духа, али и посвећено место лепоте људског сусрета и сусрета речи, у

³Владислав Петковић Дис, „Песме“, треће издање, приредио: Миливој Ненин, „Каирос“, Сремски Карловци, 2007. г., стр. 9;

⁴Милан Ракић, „Песме“, друго издање, приредио: Милош Милошевић, „Каирос“, Сремски Карловци, 2002. г., стр. 84;

⁵Ружица Комар, „Очи Симониде Лепе“, „Свет књиге“, Београд, 2022. г., стр. 7;

вишезначном сусрету векова. Истовремено, очи су место спознаје и откривања тајни „златног земаљског праха из заблуда“⁶.

Јако је битна поетичко-значањска симбиоза архетипског, митолошког, традиционалног, што није новина у поезији Ружице Комар. Символички, затворени круг значења очи у митолошком кључу значења храста у религији Словена, добија своју надградњу у хришћанској традицији оквира слике значења, и поетичку катарзу у паралели са песмом:

„ Очи Лепе сјене свјетлосне љепоте древног храста у пјесми “⁷.

У склопу веза са мотивима из традиције, издваја се и специфично обележје песникињиног завичаја, мотив стећка, иначе, присутан у поезији Ружице Комар, од самих почетака. Значај херцеговачког културног наслеђа показује се као део националне културне матрице, оживљено питање идентитета у кретању и трагању, у рефлексiji спајања мотива фреске и стећка.

На крају, значењски слој посматра се и у понуђеној метафизичкој и поетичкој визири, видљивој у „хоризонту очекивања“ читаоца. Обратимо ли пажњу на наслов првог циклуса збирке „Очи са фреске океанске“, и упоредимо ли га са насловом збирке песама „Очи Симониде Лепе“, добили смо стих нове песме, али и наговештено значење наслова, у повезивању са честим мотивом океана. Обратићу пажњу на прву збирку песама Ружице Комар⁸, у којој је присутан мотив океана, у значењу бескрајног простора трансформација из перспективе доживљајног света лирског субјекта, где симболише распетост лирског субјекта-детета, у тада младалачкој запитаности над светом. И од тада, мотив океана је чест, мења се, усложњава, добија нова значења, а ова збирка, управо, показује и еволутивну разноликост усложњених мотива из ранијих збирки песама. Мотив очи, сада посматрамо у склопу значења мотива океана, у процесу „трансцендирања“ мотива.

У том регистру мотив очи показује се у још једном еманирајућем дејству, у отварању простора „иза“, метафизичког

⁶Исто, стр. 70;

⁷Исто;

⁸Ружица Комар, „Из пепела и снијега“, „Свјетлост“, Сарајево, 1972. г.;

простора у коме ишчитавамо и поетичку сублимацију мотива. Успоставља се лична, поетичка путања и опредмеђује лирски дијалог са књижевном традицијом, уз формирање специфичног мотивско-тематског регистра, у чијем кругу се плету асоцијативне и симболичке везе стварајући сложен и пренапрегнут семантички слој, са присутним метафизичким „озрачењем“, у простору изједначавања видљивог и (не)видљивог. Ову збирку песама карактерише „плави“ међупростор, који асимилије те разлике, чинећи их неприметним у јединственом, прозирном лирском ткању. Пратећи путању лирског субјекта у болно-отрежњујућем ходу крећемо се у простору претакања личног у опште, уз неразмрсиво клупко усуда „сиротог дјетињства“, „отетог времена“, у страдалном граду успомена, братских раздора и превара, историјских ломова, у доминантној превласти моћних освајача-трговаца истином у веку највећих обмана, изгона и туге прогнанника, уз преплитање временских токова, нескривено присуство Орфеја, тајанственог сапутника, који лечи болесно срце Света, и Мајку, вечни дах Свељубави, васкрсавајуће у различитим облицима љубави. Непролазна Лепота, њен вечни сјај, есенција и склад Духа и Света, симболизован у фресци Симониде, еманира у поетичко-историјској вертикали, у трагању за слободом, заштити од свеprisутног, вишевековног Зла, и мрака, светлост је и утеха за разорена, отета огњишта, сузе из јама, сведочанства бола, али и разумевање „другог“, и прихватање „љепоте другачијег врта“.⁹

У песми „Очи из баште“, у зачињању слојевитог мотивског система, у споју мотива очи и океан, оживљава метафизички простор песме, у коме границе између светова нестају, у комуникацији, посве несвакидашњој и необичној. Очи су отпор таме Зла присутног и видљивог, весници Љубави, далеког и бескрајног простора, који постаје близак и драг, уз присуство Орфеја, гласника.

Прошлост и проживљени срећни тренуци, постају могући и стварни, отклањајући опомене увек присутне Мајке о блиском дану потопа, утишавајући јеку тамница, језу садашњости, раскринкавајући лажна анђеоска лица, у апокалиптичком времену, у коме доминирају страх и заблуда, док траје вечни дах чежње

⁹ Ружица Комар, „Очи Симониде Лепе“, „Свет књиге“, Београд, 2022. г., стр. 7;

Љубави. Ванпросторни и ванвременски сусрети отварају простор светлости симболизован мотивом очи. Исцељење у свету обмана и апсурда, у свету непостојећих и релативизованих вредности, истрошених речи, исцељење у светлости очи, нада је и залог свима који верују у ослобођену реч, и говор мудрости, као могућност спаса над суновратом цивилизацијског хода. У поетичком слоју присутан мотив светлости допуњује значење.

У песми „Океан“, поетичка моћ речи отвара простор у ком се крију испреплетене мотивске јединице, у градњи несвакидашње позорнице са сликом, сада, јасног, у ранијим стиховима слућеног света, у тренутку заустављених векова, у временској рачуници неумитно пролазних. Тај тренутак имагинације открива театар „апсурдног насиља“¹⁰, изгубљену, тачније отету реч, зачуђене бојжаке: лађаре, рибаре, путнике, у том нељудском свету, потонуле лађе у потрази за непостојећим светиоником. Свест о превари иза кулиса ове позорнице, која представља слику света, открива немилосрдне режисере злехуде представе, чије делиће склапамо, „мајсторе смрти“ или „кројаче смрти“, како их именује песникиња.

Покушавају узалудно угушити орфејску снагу речи, украсти осмех деце, изменити или наружити слику света. Крађом моћних речи, уништавањем Орфејеве мисије, неовисно од поетичке функције мотива, ствара се дехуманизована слика света. Мотив океана шири се и усложњава градећи слојевиту тему, која укључује више нивоа значења.

У песми „Срце океана“, метафизички простор догађања песме обухвата широку скалу кретања имагинације лирског субјекта, асимилиујући границе између видљивог и невидљивог, и усложњавајући мотивско-тематски регистар.

Мотив Орфеја, присутан у поезији Ружице Комар, и у овој збирци има значајну улогу. Оживљавање једне од могућих сцена Орфејеве драме у потрази за Еуридиком, отвара значењско поље једног од кључних мотива ове збирке песама, мотива океана. Отварање могуће странице митолошке приче, показује имплицитна значења, видљива у синтагми „земаљски Хад“, стилској фигури оксиморону, при чему се открива простор песме, суморни свет, који носи одлике страшног подземног света мртвих, у ком корача

¹⁰Исто, стр. 15;

Еуридика, оснажена или охрабрена моћним орфејским звуком.

Једна од трансформација мотива Орфеја открива ванвременску снагу љубави у стваралачком еху звука, који удахњује живот и снагу Еуридици. Истовремено, немогуће је заобићи интертекстуалну везу са романтичарском поемом Бранка Радичевића „Туга и опомена“, и стихом: „Не више нема, то је био само звук“¹¹. Мотив мртве драге, познати романтичарски мотив, присутан у поезији српске модерне и неосимболизма, овде посредован мотивом Орфеја, говори о снази звука Орфејеве песме, стваралачкој моћи, која држи Еуридику живом, иако је мртва у страшном свету довољно сликовито описаном синтагмом, „земаљски Хад“. Океан је простор заштите прогнаних, чува одсјаје изгубљеног света, за којим лирски субјекат трага као за сламком спаса, јер оживљавањем изгубљеног „старог света“, могуће је и живети, попут Еуридике у стварном свету, који је „земаљски Хад“. Тамо је закључан звук насилно отетих невиних студентских загрљаја, некадашње братске слоге, запретени пепео свих наших прогнаних, али не и изгубљених завичаја. Слојеви и додири пепела постоје у пробуђеним речима љубави, на које опомиње и сјај Симонидиних очију.

У „очима океана“ обитава читав један заборављени и забрањени свет, свет утехе и склониште од рата, молитва за спас од рођења осуђеног прогнаника, тихо пристаниште сусрета речи и спасоносне љубави, оживљавање већ просутог пепела огњишта, завичаја, личног живота. Ту се крије и мајчина свеприсутност, у оживљеним очима свељубави. Видљива је трансформација мотива, али тако да један мотив израња из другог, претаче се, гради фантазмагоријске слике богате дескрипције, које понекад затворе или „закључају“ значење.

Лично добија опште димензије, утапамо се у простор „завичајног бескраја“, херцеговачки камен постаје метафизички простор нигдине, у коме сирото дете корача, жедно мајчине љубави - ствара се архетипска слика, слика универзалног значења, јабуке раздора и братска похлепа Каина и Авеља отварају другу слику - суморни простор библијске симболике, и опет метонимијском заменом, у калеидоскопу слика, корачамо у времену садашњем,

¹¹ Миодраг Павловић, „Антологија српског песништва“, СКЗ, Београд, стр. 142;

будимо се, спремни за одбрану у „башти лијепих ријечи“, похараном класју насушног хлеба, који храни и брани. Песма неимара/ ствараоца/ уметника показује да је слобода највећа вредност, појединачна и општа, видљива и у отпору свим облицима насиља. Чудесни, тајни мириси „баште“ супротстављају и временске планове и догађаје, нуде спас у сећањима, која навиру. Сећања на детињство, проткана су у бајковитој измаглици стварног, слућеног и догођеног, у мноштву боја и мириса, у откривеној позицији лирског субјекта, као листа, који не припада нигде, сене, камена, самоћом одређеног и обележеног. Тако изрони и „родна кућа из рушевина“¹², и чај направљен ни од чега, чаролијом мајчине љубави, који греје усамљену душу. Искрсну и сећања на пролећа из периода младости, и путовања возом „ћиром“, оживљава једно далеко, и заборављено време.

Важна је улога сећања у овој збирци поезије, јер су подлога отварању метафизичког простора песме. Бруј гласова долази из прошлости, похрањени и успавани „живе“ у истом простору, само треба посегнути за њима, јер временски планови граде констелацију окамењеног простора вечности. Из тог простора вечно жива студентска љубав, ослонац је и потпора, дах заустављеног времена. Као фантастично, моћно средство спаја временске планове, потврђујући своје постојање, у кретању људи и света, по видљивим и невидљивим путањама одређености. Меланхолична, сетна сећања, оживљавају људску чежњу, као у песми „Јесење лишће“.

Опомена тишине јесењег дана и лишћа, које трепери, открива космичку борбу, у другом, вишем, метафизичком плану. Лирски субјекат слуги прикривену борбу, и као да у том тренутку, тенутку слућеног удеса, на ивици снаге, осећа близину извора лепоте. Време се опет распрскава у безброј тренутака прошлости, шуми лишће сећања и живота из времена младости и студентских дана, када су све могућности биле отворене, и све је било тако близу, и оствариво. И тако, све до тренутка прогонства, које обележава шум лишћа, као музика, са различитим варијацијама. Лишће је тако сведок љубави и растанка, из прошлог, насилно отетог времена. Видљив метафизички план песме, открива тајну дослуха лишћа

¹² Ружица Комар, „Очи Симониде Лепе“, „Свет књиге“, Београд, 2022. г., стр. 9;

и космичког простора, повезујући временске планове, у лаганом ткању лирског исказа од дескрипције ка трансценденцији, и као да осећамо струјање вечности, у непрекинутом току. Тако и у песми „Јесења музика“ спајају се антагонистички полови, у доминацији прошлог, отетог времена, уз отворено питање колико сусрет са прошлошћу доноси, да ли обнову украденог или празнину због никад доживљеног и прекинутог времена. Остају само сета, чежња и стрепња у тамници у којој смо, дуго „тиховање љубави“¹³, и запитаност над узалудности отимања времена, живота и љубави.

У визури сећања преламају се различити планови прошлости, од сиротог детињства, и усуда прогнанника, до рата и поратног времена, са свим поремећеним вредностима, од празнословља, лажног родољубља, различитих врста трговине, у којима истина и правда, губе своје лице, док усамљени камен на киши, у најезди освајачке празнине, иште „словце отете љепоте“¹⁴, трагајући за искром опстанка, снагом у кретању „рубом јаме“¹⁵. Открива се наружено лице човека савременог света „тамнице“, крајња инстанца у дехуманизацији. Лирски субјекат поставља питање колико је и да ли је могуће да се човек преобрази из аждаје, у бајковитој имагинацији борбе добра и зла, трага за одгонетањем трагичке грешке људске природе. Присутан је бол због туђег Зла у леденој зими свакодневице, у „ломљеној авлији“, док траје апокалиптична трка, али и покушај одгонетања бројних порука у комуникацији са простором невида, читање „мудрости тишине“.¹⁶

Присуство неимара/уметника, као утеха и ослонац, у земном заточеништву, услед насртаја грубе стварности и „самопроглашених’ умјетника“¹⁷, открива повлаштени простор светлости, у коме вечно живи дело истинског уметника. Тако ванвременски светли и „звјездани племенити Кочићевски огртач“¹⁸, штити и чува, у дијалогу са књижевном традицијом, и писцем, који је симбол лепоте речи и страсне борбе за слободу.

Трагање за кореном Кочићеве речи сеже у тајни запис

¹³Исто, стр. 29;

¹⁴Исто, стр. 32;

¹⁵Исто, стр. 33.

¹⁶Исто, стр. 33;

¹⁷Исто, стр. 27;

¹⁸ Исто, стр. 31;

познатог змијањског веза, у корен народне традиције и стваралаштва, у никад покорени дух и биће народа, који је слободу волео више од свега. Путовање лирског субјекта у трагању за открићем зрнца истине и суштаства речи, у простору фантазмагоријском, истовремено је и тражење сагласја с неимарима/уметницима, који су као и лирски субјекат, на Орфејевом трагу. У том простору невида, заглушујућа је јека тишине и снага порука, у којима долази до преображаја зла у добро, оживљавају драга лица, и откривају посебну, етеричну лепоту духа, свепрожимајућу. На другој страни је страдање лирског субјекта у ратном и поратном времену, жигосана путања усамљеника, у сталном бегу од ловаца на осмех и живот, који се преображавају у прогонитеље. Нема повратка у претходни живот, угравирани су стопе пута који води из њега, одређеност одласка је коначност и неминовност, град младости град је заблуда и мржње, казне за сваког ко је другачији. У маскираној стварности рата и поратног времена, само насиље је вечно живо, иза простора невида, теку дијалози, између несуђеног убице и жртве, у обрисима конструкта вечне, типске приче. Утеха је у дубоком погледу очију вечности, које мире и лече, у „очима Симониде Лепе“, у којима се сакрила и туга страдалног Поткозарја, угравирани у свељубави. Траје дуга историја насиља у свим облицима, и стрпљиво бележење одјека у визури лирске дескрипције, појединачно и опште, а вечно и архетипско. Приповедање голоотчког затвореника само је каменчић у мозаику те приче, жал због братске зависти и самообмана, и бол, што истина нема лице, и што је заточена.

Лирски субјекат у нигдини архетипског простора завичаја истрајава у песми и стваралачком заносу васкрсавајући, и то захваљујући непролазној лепоти речи, градећи „кров са прага“¹⁹, у марљивом раду неимара/уметника, чувајући и прокажену змију с друма, јер је и она жељна људске доброте.

У песми „Срце из камена“, која је истовремено и назив циклуса збирке песама, наглашава се аутобиографски слој преплетен са аутопоетичким премисама, уз интертекстуалне елементе, и упозоравајуће поигравање очекиваног значења, маскирањем основног мотива. У праискону корена приче у аутопоетичкој рефлексiji, „са извора родног српског језика“²⁰,

¹⁹Исто, стр. 53;

²⁰Исто, стр. 57;

лирски субјекат, као глас љубави, брише границе и разлике, опомиње. Трагање за разрешењем личних и општих питања у пољу интертекстуалне комуникације открива странице прозе савременика у којој тражи одговор. У потрази за лепотом речи, кроз олује и векове, ослушкујући камену тишину, и глас из „небеског винограда“, чекајући тајновите сусрете у мистичком озрачју, одгонета загонетку везе земље и неба. Из камена и љубав извире, из завичајне приче каменог круга, као и поигравање мотивом, уз понуђени интертекстуални кључ читања.

Мотив стећка универализује се у последњем циклусу збирке, у херменеутичком кругу, дајући поетичко-историјском слоју значења вео трансценденције као мост који спаја два света, видљиви и невидљиви, обитавајући у макро и микро плану песме. Долази до усложњавања мотивског слоја, згушњавања значења, некад до прегнантности лирског израза, пулсирајућег бола камене тишине, горке садашњости лирског субјекта, у сталној и понављаној драми распећа, у постојећем неразумевању окрутног света данашњице. У вакууму доживљеног струје векови као трен, и као сан, док светле Симонидине очи, пробуђене због отете речи, и почињеног хибриса у прикривеној сценографији античке драме. Ту је негде и спасоносна, библијска барка, у спајању мотива океана и стећка, у сложеној семантичкој структури, коју носи и последњи циклус збирке песама, као излаз и склониште од видљиве слике света, бег од планетарног насиља, обезљуђених лица, слепе, братске мржње, те непромењиве константе у изгледној једначини познатог света, почев од безазлене зависти из детињства и лома драге играчке, „огледалца дјечијег са прага“²¹.

Тако је људска доброта тек сан, посве неочекивана, вековима гажена, а слова љубави читљива у мотиву стећка као путоказа, каменог белега у архетипском простору завичаја. Спајањем мотива стећка са мотивом Симонидиних очију, које зраче и значе, појачава се симболички код мотива стећка. Пробуђена реч име је слободе и правде, заклон и заштита, утеха и пронађени спокој. Светлост Симонидиних очију, открива снагу космичке љубави, која је утеха сиротом, усамљеном лирском субјекту, тајни кључ душе, омогућава буђење из насилне смрти, из завичајне јаме, у трагању за истином.

²¹ Исто, стр. 64;

Истовремено је и опомена и нада историјским заточеницима, утажена жеђ у чекању љубави, која измиче на врлудавим стазама поремећених координата заувек измењеног света. Дечје сузе у Симонидиним очима опомињу реском цртом оплемењеног бола, а поруке са барке изгона или спаса, поново се тумаче.

Речи су у непрестаној борби за спас утамничене љубави, „јека у небеској колиби“²² сведочи о почињеној трагичкој грешци. Рефлексија мотива Вавилонске куле открива се у расутим језицима и посвађаним народима, као сведочанство о неразумевању, из кога су израсли освајачки походи и ратови. У новом поретку доминира лаж, обмана и манипулација. Маскирани актери догађаја глумци су на успостављеној позорници новог света, говоре о нестајању речи познатих нам језика, наговештавају апсурд цивилизацијског развоја, и неизбежан крај. У првом плану су слике новог света, већ формираног.

Међутим, назире се и нада у могућност обнове, вера у Свељубав сакривену у корену традиције, коју ишчитавамо у сложеном мотивском слоју збирке песама:

„Разграната божанска свељубав у шуму словенског храста“.²³

Ова збирка поезије отвара иновативна поља песничког израза, монолитног стиха, на граници с нарацијом у неким сегментима, обогаћена продором лирске имагинације у простор „иза“, открива било скривеног света невида, уз покретање сложеног сплета поетичких, естетичких, културолошких питања, водећи читаоца путевима лирског дијалога и интертекстуалности, и плетући семантичку структуру усложњавањем повезаних мотивских целина, које граде јединствено значење.

²²Исто, стр. 69;

²³Исто.

Душанка НОВАКОВИЋ

КЊИЖЕВНО И НАУЧНО ПРЕГАЛАШТВО ЦВИЈЕТИНА РИСТАНОВИЋА

(Цвијетин Ристановић: *Огледи, бесједе, есеји*, Свет књиге,
Београд 2020)

Ц Бијељини, већ 28 година, ГО СПКД „Просвјета“ организује културну манифестацију „Вишњићеви дани“ која је посвећена слијепом српском пјеснику и гуслару, великану који је рођењем и дјетињством везан за Семберију и Бијељину. Манифестација је током свог дугогодишњег трајања обликовала препознатљиву методологију слављења великана, као и представљања актуелног стваралаштва како завичајног тако и шире, а све ради подизања културног нивоа града Бијељина. „Вишњићеви дани“, у новембру од 4. до 8. сваке године, приређују смотру културног стваралаштва достојну великану. Новембра 2021. године програм није могао бити у потпуности онакав како га замишљају његови организатори. Све је било подређено епидемиолошким мјерама спроведеним због вируса – ковид 19. Пандемија короне 2020. и 2021. године узела је много времена, много драгих људи као и могућност да редовно пратимо ток живота до кога нам је стало а који нам пружа култура и умјетност.

У програму 28. „Вишњићевих дана“ планирана промоција књиге професора Цвијетина Ристановића, *Огледи, бесједе, есеји* није одржана. Онемогућени да у оквиру програма представимо ову важну књигу, чинимо то у 2022. години.

Професор Ристановић је доктор књижевних наука; књижевни критичар, историчар књижевности и писац. Објавио је књиге: *Казивање као огледало живота* (1990), *Епик и лирик Петар Кочић* (1995), *Српски пјесници за дјецу* (1997), *Огледи и прикази* (1999), *Простори дјетињства* (2002), *Књижевне теме* (2003), *Критички (п)огледи* (2006), *Књижевнокритичка освјетљења*

(2009), Вредновање књижевног текста (2014), Свакидашње приче, збирка кратких прича (2017), Избор из поезије и прозе за дјецу Десанке Максимовић (1999), Избор из поезије за дјецу пјесника Републике Српске (2000), Књижевна дјела за школску лектуру од II до V разреда према Наставном плану и програму за основну школу у Републици Српској (2003- 2004) – 18 књига, Књижевна дјела за школску лектуру према наставном програму Заједничког језгра у Босни и Херцеговини (2005) – 7 књига.

Пензионисан је у звању редовног професора Педагошког факултета у Бијељини Универзитета у Источном Сарајеву.

Члан је Удружења књижевника Републике Српске и Удружења књижевника Србије, члан *локалне редакције Енциклопедије Републике Српске*, главни уредник часописа Српска вила био од 19. до 45. броја (2004 -2017) , члан Уредништва *Српске виле* од њеног првог броја и члан ГО СПКД „Просвјета“, Бијељина.

Научно и књижевно стваралаштво Цвијетина Ристановића представља аутора који свему прилази студиозно и предано, с научном одговорношћу а истанчаним стилем и професорском методологијом, те племенитим осјећањем завичајности да би све било у служби науке и културе средине којој припада.

Књига *Огледи, бесједе, есеји* објављена је 2020. године у издању „Свет књиге“, Београд. Садржи седам огледа, три бесједе, пет есеја, ауторове Уводне напомене, Поговор рецензента Миомира Милинковића, Регистар имена и Биљешку о писцу. Избор тема и садржај текстова су колико стручни, толико и прецизно сложени. Аутор се при избору тема определијелио за оне ауторе који су незаобилазни у стварању културног мозаика завичајног миљеа а у широј представи није се одрицао ни личне наклоности. У избору тема бесједа определијелио се за најзначајнија питања српског културног и националног идентитета а у есејима, питањима личних размишљања, сумњи и преокупација.

Први дио књиге посвећен је писцима: Тихомиру Несторовићу, Славку Мићановићу, Бранку Ћопићу, Бошку Ломовићу, Филипу Вишњићу, Драгиши Васићу, и збирно, књижевном стваралаштву у Семберији од почетака до савременог периода.

Љубав као усуд, у романима Тихомира Несторовића аутор је сагледао у његовој романескној трилогији: Миона Брочанска, Двије до доле и Јана, као и у пищевој романескној цјелини. Аутор

ових романа је по професији новинар, и поред централне теме љубави, приказао је шири контекст живота, реалну слику људских односа, у борби за положаје, на једној страни, и, на другој, у борби за одбрану људског достојанства, а све то у имагинарном простору у коме открива и појединости из своје новинарске професије. У роману Двије додоле присутан је антагонизам између села и града иако је и ту љубав централна тема. Писац уплиће у причу и легенде, уз јасну диференцијацију ликова на позитивне и негативне. И у роману Јана главни актери су заљубљени пар али је успјешно приказана и предратна као и поратна слика живота у Граду као средишту гдје се одвија највећи дио романескне фабуле.

Фабула осталих Несторовићевих романа смјештена је на више локација: Рача – Бијељина – Београд – Њемачка – Детроит – Београд – Рача, вријеме (од 1941. до 2001). Аутор огледа као посебно освјежење у дјелу овог писца наглашава вриједност његових лирских пасажа зналачки укомпонованих и њихову потпуну сагласност са моделом фабуле и грађењем ликова. Као општи закључак о његовој поетици, аутор Огледа истиче да „Несторовић изједначавајући љубав са смислом човјековог постојања, показује да још вјерује у надмоћ добра над злим“.

Човјек и природа у дјелима Славка Мићановића о дјеци, посвећен је стогодишњици пишчевог рођења. Аутор огледа определијелио се да освијетли само дио Мићановићевог књижевног дјела, онај који је намијењен дјеци, роман *Четири дјечака* и збирку приповједака *Златна птица*. Славко Мићановић је такође, завичајни писац, рођен у Бијељини а његово књижевно дјело је значајно и обимно. Као студиозан књижевни критичар, а посебно као добар познавалац књижевности за дјецу, Ристановић је уочио Мићановићеву способност да у својој приповједној прози за дјецу вјешто спаја бајку и стварни живот. Аутор огледа уочава пишчеву опсједнутост чарима природе и примјереност описаних догађаја узрсту јунака, чијим поступцима ненаметљиво поучава свог малог читаоца како позитивним тако и негативним примјерима из живота.

Поводом стогодишњице рођења Бранка Ћопића, Цвијетин Ристановић је овом писцу посветио књижевни оглед *Ћопићева бајка о одрастању*. Ћопић није завичајни писац, својим дјелима је везан за свој завичај Босанску Крајину, али је топлином свог доживљаја живота посвећеног дјеци ушао у свијест и осјећање

сваког дјетета да се може слободно сматрати завичајним без обзира из које перспективе гледан. Цвијетин Ристановић познаје Ћопићево дјело, али с посебном пажњом прилази Бранковом стваралаштву у којем су јунаци који тек одрастају. Он је научник који је пажљиво ишчитава литературу, а сам нуди драгоцен суд о овом великом писцу. Аутор уочава да је Ћопић, враћајући се дјетињству, „оживио све оно што је у њему било чаробно, лијепо и узбудљиво“. Препознаје Ћопићеву обојеност лирским хумором и у стиху и у прози а наводи да Зорица Турјачанин Бранка сматра творцем те врсте хумора. „У дјелима Бранка Ћопића нема препрека у комуникацији између људи и животиња“, наводи Цвијетин Ристановић „ту се сви добро и лако споразумијевају. Даровити приповједач је створио универзални језик – језик доброте и љубави. Очовјечио је цијелу природу и опјевао односе у њој засноване на разумијевању, топлини и честитости“.

О Бошку Ломовићу у тексту, Умијеће причања (о кратким причама), Ристановић сагледава онај дио стваралаштва овог писца који сматра најснажнијим у богатом и разноврсном пишчевом опусу (поезија, приповијетке, романи, новинарство и публицистика) – кратка прича. Кратка прича је као књижевна форма есенција поетике једног писца јер у згуснутом облику сагледава суштинска питања људског живота. У Ломовићевој краткој причи аутор препознаје неразумијевање међу људима као главну тему. У трагању за љубављу у отуђеном свијету и великим очекивањима од живота, аутор текста види пишчевог човјека у „тегобном балансирању по танкој жици судбине“. Грађу писаца узима претежно из стварности а повремено се позива на предања и легенде, у сваком случају, аутор уочава снажну пишчеву саживљеност са оним што се дешава његовим ликовима да читалац не може да остане равнодушан. Аутор наглашава пишчеву посвећеност једној значајној теми којом се мали број писаца у српској књижевности бавио а то је тема гастарбајџерства. Све приче из овог миљеа описују двоструки живот оних који су за зарадом отишли у друге државе, а породице оставили у завичају. Поред актуелности тематике, аутор је у Ломовићевој краткој причи препознао писца са запаженим умијећем у вођењу фабуле, осликавању атмосфере, портретисању ликова, стилским поступцима и језичкој изражајности.

У другом огледу о Бошку Ломовићу, Ристановић даје критички осврт на поезију за дјецу и младе коју је овај аутор почео да

објављује још као ученик. Ристановић, као проницљив ослушкивач дјечије душе, као добар човјек, добар учитељ, наставник, темељит научник, стиже до сваке појединости Ломовићевих деликатних ситуација између оних који закорачују у младићко доба. Налази да је пјесников језик „рационалан и ефектан а, према потреби, симболичан метафоричан“ и да пјесник успијева да мисли и осјећања искаже адекватним експресивним ријечима чинећи ријечи послушним оруђем за обликовање жељене визије свијета.

Трајна вриједност порука Вишњићеве устаничке поезије, пером Цвијетина Ристановића открива нове димензије великог пјесника. Слијепи пјесник и гуслар Филип Вишњић рођењем и дјетињством везан је за Семберију а снагом пјесничке ријечи заслужио је мјесто великана српске епске пјесме и националне културе. Данас је литература о овом великану бројна и знаменита и рекло би се да је о њему све речено. Међутим, о великим ствараоцима и великим дјелима никад није све речено и сваки нови угао посматрања открива и нешто ново. Цвијетин Ристановић у свом огледу о Филипу Вишњићу суочава вријеме Филипово са нашим временом у чему открива многе сличне појаве, што Вишњићеве пјесме чини стално актуелним. Два и по вијека не само да није умањило њихову вриједност него је разбистрило њихове поруке. Ристановић је прихватио старе оцјене о вриједностима Вишњићевих пјесама, о најбољој међу њима, Почетак буне против дахија, али је зашао дубље, у наизглед периферна понашања у којима се открива суштина различитости моралних побуда његових јунака. Херојство достојно античких јунака открива се у понашању четворице обичних људи, код бораца без титуле а прваци показују кукавичлук. Ристановић је уочио вриједности које данашњег читаоца привлаче а тичу се догађања изван боја који аутор тумачи као реализам у сагледавању друштвених појава. „На једној страни видимо српске војводе који пију и попијевају, док сиротиња у невољи цвили, а на дугој племенитог кнеза Ивана Кнежевића који све чини да српску сиротињу избави из ропства“.

Двоумице и друштвени ломови ратника у прози Драгише Васића у којима Цвијетин Ристановић показује колико његов научни опус носи хуманизма у себи, настојањем да истакне не себе научника, него да открије или бар дода откривању оно што је остало запретано или заборављено, а наука дугује да му се нађе мјесто. Драгиша Васић није написао много јер је стварао свега нешто више

од једне деценије, затим у социјалистичкој Југославији готово пуне двије деценије Васићево књижевно дјело било је забрањена тема. Тек је, како истиче аутор огледа, објављивањем студије Мила Ломпара *Модерна времена у прози Драгише Васића* (1996), касније и других аутора, овај писац почео да заузима мјесто које му у књижевности припада. Учествовао је као резервни официр у два балканска рата и у Првом свјетском рату, био два пута рањен и, како закључује аутор огледа, „ратне страхоте, двоумице и ломове у људским душама Драгиша Васић је могао исказати тако снажно и увјерљиво зато што о њима није читао из књига, него их је доживио у ужасној ратној стварности“.

Огледи о књижевним ствараоцима поред истакнутих стручних и умјетничких квалитета, као и значаја за завичајну културу, имају и посебну вриједност јер је аутор у свим приказима користио обимну литературу чији се попис садржи уз сваки оглед.

Књижевно стваралаштво у Семберији, шриказ стваралаштва, Ристановић се подухватио незахвалног али, за културу овог краја изузетно важног задатка. Бијељина нема довољно монографија, биографија, историографских и других записа, чак ни довољан број пописа значајних података и догађаја важних за културу града. Зато, чини се, и није успостављен вриједносни систем по коме би се јасно знало шта не смије пасти у заборав. Ристановић је професорски педантно покушао да забиљежи ауторска прегнућа, од познатих почетака до савременог периода. Вјероватно ће бити критичара који неће бити задовољни оваквим избором али се на то не треба освртати јер овакво полазиште може бити, и јесте, добра основа за нова истраживања и допуне. У сваком случају, овакав приказ је био неопходан. Од најстаријих, у њему су се нашли сљедећи аутори: Филип Вишњић, Јован Дучић, Магдалина Мага Живановић, Силвије Страхимир Крањчевић, Радивој Софронић, Душан Баранин, Мустафа Х. Грабчановић, Родољуб Чолаковић, Славко Мићановић. Аутор је о сваком аутору дао кратак приказ његове биографије.

Лист за књижевност и културу *Бразде* у Бијељини је излазио од 1960. до 1990. године. У њему су објављивали стихове: Намик Хујдуровић, Драго Кућић, Јусуф Бегић, Богољуб Марић, Милан Р. Марковић, Рајко Крсмановић, Јусуф Трбић и Владислав Томић.

Издавачка дјелатност СПКД „Просвјета“ започета је

издавањем часописа за књижевност, науку и умјетност *Српска вила* чији је први број изашао 1995. године. Од тада часопис излази редовно два пута годишње. Часопису је такође, аутор посветио достојну пажњу истичући важну чињеницу да се Вила штампа увијек ћирилицом чиме доказује посвећеност чувању српског писма као најважнијем задатку у очувању националног идентитета. Такође, дат је приказ уређивачке политике, главних уредника и уређивачких одбора.

У попису савремених стваралаца у Семберији нашли су се по азбучном реду: Радмила Ђокић, Јелина Ђурковић, Здравко Згоњанин, Момчило Копривица, Грујо Леро, Љиљана Лукић, Аљоша Љубојевић, Тихомир Несторовић, Цвијетин Ристановић, Млађо Станишић, Панто Секулић, Слободан Петровић, Борислав Гаврић.

Бесједе је Цвијетин Ристановић посветио најзначајнијим личностима, датумима и чиниоцима српске историје и културе: Светом Сави, Видовдану и Ћирилицу.

Дјело Светог Саве – трајно надахнуће српском роду, бесједа проф. Ристановића на Светосавској академији у Дому омладине у Бијељини, 26. јануара 2002. године, надахнуто је представила личност Св. Саве као проповједника љубави, братства и мира. Аутор бесједе полази од првих биографа Савиних, Доментијана и Теодосија, који уочавају Савин велики допринос у просвјетљивању а и до данас он остаје први и највећи мисионар и учитељ српског народа. Ристановић наглашава естетску димензију Савине дјелатности о којој је говорио и умни владика Николај Велимировић, јер је „по његовом примеру и надахнућу српски народ успио да сазда савршену националну културу“. У времену данашње друштвене дезоријентације, аутор бесједе позива на враћање непролазном дјелу Светог Саве који нас учи вјери, раду, реду и миру. „Тамо гдје постоје те вриједности, људи не живе у хаосу и мржњи и човјек појединац није усамљено биће препуштено ужасу неизвјесне будућности. Празник Савиндан треба да нас изнова подсјети на то ко смо и шта смо, чему стремимо и ко су нам узори и да нам да нову снагу у свакодневном раду“, подсјећа нас бесједник.

Видовдан и Косово између мита и стварности, бесједа одржана на Видовданској академији у Центру за културу „Семберија“ у Бијељини, 26. јуна 2013. године. Аутор бесједе

с дубоким националним осјећањем, са разумијевањем српске историјске драме осјећа Видовдан као симбол свјетлости и слободе, ратништва и витештва јер је изгубљена Косовска битка ујединила патриотске снаге српске, тада а има снагу и за наредне вијекове. Зато аутор у својој бесједи подсјећа данашње Србе на обавезу да чувају не само српске територије него и најважније духовне вриједности: језик, писмо, вјеру и традицију, по узору на славу својих косовских предака. Своју бесједу завршава ријечима да нам те „тековине нико не може узети ако будемо спремни да их, ради даљег опстанка, чувамо и сачувамо“.

Значај очувања ћириличног писма и српског језика као битна обиљежја нашег националног идентитета, бесједа на свечаној Академији поводом Дана ћирилице у Центру за културу „Семберија“ у Бијелини, 23. маја 2019. године. У својој бесједи аутор даје кратак историјат настанка и развоја ћириличног писма као и стручни осврт на вриједности и предности које писмо има у односу на многа друга писма. Забране ћирилице јасно говоре колики је њен значај за српски идентитет, зато су је наши непријатељи и забрањивали. „Умјесно је данас поставити питање“, наглашава аутор „зашто се српска интелектуална јавност данас мора бавити положајем писма које је и у Србији и у Републици Српској по највишим државним законима службено писмо“ и закључује да „ мора, јер је очито да та законска одредба није довољна да заштити ћирилично писмо од њеног свеобухватног потискивања из употребе“.

У есејима о: самоћи, ријечима, пјесми, прозорима и музици, Цвијетин Ристановић исказује свој емотивни и мисаони став о питањима која заокупљају његов стваралачки дух. *Есеј о самоћи* открива ауторову богату књижевну културу и познавање дјела и аутора на ову тему, а аутор сам мисли да се „са самоћом сваки човјек носи индивидуално као са болом. Без обзира на то колико други саучествовали у нечијем болу, они га битно не могу умањити. Самоћу као изузетно душевно стање једни доживљавају као безнађе и пустош, а други као азил и спасење“.

Есеј о ријечима из пера оног коме је ријеч оруђе у стваралачком поступку и оног који стручно зна мјеру ријечи, доказ је да је одговорност кључна ријеч за све изговорено и написано. Зато аутор завршава есеј закључком да „колико год писац био даровит, њега чека велики напор. Трагање за правим ријечима којим ће

на најбољи могући начин читаоцу пренијети поруке видљивог и невидљивог свијета, слично је напорном испирању зрнаца злата из огромних гомила пијеска“.

Есеј о пјесми тражи одговор зашто настаје пјесма и која је њена мисија. Пјесник је тај који с великом одговорношћу приступа језичкој грађи која јесте моћна али и захтјевна у смислу проналажења правих ријечи које ће стићи до саговорника - читаоца и успјети да му пренесу поруку. „А они који се одлуче да, без обзира на напор који их очекује, своје мисли и осјећања преточе у пјесму, требало би да се по обављеном послу запитају да ли су и у којој мјери испунили завјет српског пјесника Душана Матића који се залагао да поезија буде непрекидна свежина света“, наводи аутор есеја.

Есеј о прозорима, из дјетињег ауторовог доживљаја о прозорима као разбијању мрака, приближава нам аутора који улази у свијет одраслих пратећи у зрелим годинама развој људског живота и с њим технолошке новине не одступајући од смисла прозорског окна као излаза у свјетлост. „Кроз цијелу досадашњу историју напори прогресивног дијела човјечанства били су усмјерени“, мисли аутор „на борбу против мрака“.

Есеј о музици, нуди ауторово размишљање као пјесника, ствараоца другог стваралачког материјала коме се чини да музика може да допире и даље и дубље од ријечи. Сматра да све врсте музике славе слободу без ограничења, али је и пред музичарима велика одговорност у вези са злоупотребом те слободе. О музици у медицинске сврхе, у лијечењу болести, аутор полази од научних истраживања. „Битно је“, наглашава он „да постоје они умјетници који вјерују да је баш њима додијељена племенита мисија освајања астралних умјетничких висина“.

Књига проф Цвијетина Ристановића *Огледи, бесједе, есеји*, представља драгоцену књигу озбиљног и свестраног аутора који својим дјелом задужује не само свој завичај него и цијелокупно српско књижевно и научно стваралаштво.

„КОСОВСКИ ДУХ“ ЈОРДАНА РИСТИЋА

(Јордан Ристић: *Косовски дух*, Панорама-Јединство, Приштина - Косовска Митровица 2021)

Књига есеја „Косовски дух“ Јордана Ристића је подијељена у два поглавља: „Литерарни трагови косовских удеса“ и „Мит о слободарском духу“.

Као увод у ову проблематику аутор је поставио Грачаницу, стуб одржања српског бића на Косову од Немањића до данас. И данас, у најтурбулентнијим временима, кроз које су пролазили косовски Срби, она сија, звони, призива, окупља и охрабрује остатак Срба. Свједок је многих погрома над тим напаћеним народом, али и гарант његовог опстанка. Дубоки су коријени српског бића на тим просторима да би их неко могао ишчупати.

Прва цјелина обухвата петнаестак књижевних прилога о положају косовских Срба у данашње вријеме, али и у недавној прошлости кроз коју су пролазили. Ту је, поред Грачанице - симбола вере и наде, и ауторов прилог о Григорију Божовићу, једном од најмаркантнијих књижевних стваралаца на Косову. Тај „косовски Андрић“, како га многи називају, чини се да је стална опсесија Јордана Ристића. Поред бројних радова о њему, поред Путописне прозе Григорија Божовића, Ристић је приредио и Сабрана дела Григорија Божовића, написавши и обиман предговор о овом значајном приповједачу, путописцу и сликару српске стварности на Косову. И овом приликом Ристић освјетљава лик Григорија Божовића, отима га од заборава, скида са њега деценијску анатему коју су му комунисти ставили, као надгробни споменик, пошто су га претходно стријељали 1945, какву су судбину доживјеле хиљаде српских интелектуалаца.

Ристић посебно наглашава Божовићево виђење расељавање Срба с Косова и исламизацију дојучерашњих српских крајева. Не амнестира ни патријарха Чарнојевића који је покренуо Србе с Косова према Аустрији. (У ауторовом избору појединих Божовићевих

приповиједака видимо судбинску подударност његових јунака са јунацима Војислава Лубарде, одавање поштовања противнику и спознаја о заједничкој обостраној несрећи). Прота Дејан Поповић из приповијетке „Чудан подвижник“ убија свог противника и зликовца Мет Фирају, али га доживљава као јунака равног себи, жалећи што га убија. „Не љути се бре, Мето, Косово је криво“.

Судбинска дешавања у Јужној Србији и Македонији Божовић је посебно овјековјечио у својим путописима. Импресивне су слике о Црногорцима у тим путописима, њихове борбе за очување вјере, одлике њиховог чојства. Заслужују ови патници да им држава направи путеве, или да их расељава у питомије крајеве. Познати су, исто тако, и Божовићеви путописи по Босни, Крајини. „Смисао ових текстова - закључује Ристић, - није естетика и литерарни домети, већ критички осврт националног радника на стање у овој важној сфери живота и жеља ауторова да се траже путеви бољем и светлијем животу.“ Видљиво је да Божовић особито цијени путописе, јер они говоре о народу, срасли су с њим, осликавају га. То најбоље показују путописи о Пиви и Дробњацима.

Ристић се посебно фокусира на Божовићев језик, његову лексику, срећну укомпонованост архаизама у цјелине модерног језика. Аутор истиче и пишчеву скромност у претјераној самокритичности, мада су еминентни стручњаци (Б. Ковачевић, нпр.) оправдано истицали да је Божовић најбољи писац Јужне Србије. Ристић му посебно цијени оптимизам којим је зрачио, којим је гушио дефетизам, до тада наглашено присутан.

Осврћући се на књижевно дјело Радосава Стојановића, аутор своје судове заснива на траумама из дјетињства Стојановићевих јунака, на паљевинама, убиствима, страховима, на отпуштањима с посла дјечијих родитеља... Ријечју, аутор истиче обол косовско-метохијских Срба који пате за напуштеним мјестом рођења и „изгубљеним рајем“. Уништавају се успомене. Ристић пажљиво издваја приповијетке из Стојановићевог књижевног опуса, које најживотније осликавају тужну судбину Срба са ових простора и опустошеност њихових некадашњих станишта. Неки ипак остају. Иселили би се кад би могли понијети са собом Патријаршију и Високе Дечане. Нажалост, они остају под стегом Шиптара, као што остаје и царски Призрен, и Богородица Љевишка и Свети Архангели....

До бола су дирљиве слике повратника на Косово, који су покушали немогуће, али су завршавали своје животе више него трагично. Долазили су на опустошено. Аутор је описао шиптарску похлепу за српским становима, кућама, имањима...

Освртом на Стојановићеве романе „Ангелус“ и „Месечева лађа“ Ристић је указао на његово дубоко урањање у судбину српског народа на Космету, његову антејску везеност за ово подручје, његов бол за нестајањем једног прекрасног амбијента и његових житеља. Озбиљно је освијетлио тужну судбину Позоришта у Пртиштину.. „Ове књиге - каже Ристић за Стојановићеве приповијетке и романе – потврђују писца спремног да у књижевној форми изрази своје виђење и анализира велику тему на којој су своја пера оштрили и многи српски великани; стваралачки подухват који заслужује поштовање у време горке реалности“.¹

У Ристићевом „Косовском духу“ нашла су своје мјесто и неки романи Зорана Д. Милојевића, који нијесу уско везани за Косово, него су на ширем плану везани за Србију, за њене комунистичке вође, за млађе неокомунистичке генерације, који не виде пут куда воде Србију. То је посебно видљиво у роману „Подушје“ који и насловљењем наговјештава мрачни тунел у коме се налази Србија. Основу за овај роман аутор је нашао у визијама Григорија Божовића. Он освјетљава српске заблуде, које су Шиптари, и не само они, зналачки искористили. Аутор указује на олако одрицање Срба од својих славних предака. Младе генерације претпостављају њима, тој славној генерацији, новопечене српске политичаре који су гледали само своје интересе и њих стављали изнад интереса народа. Уочљиво је да се аутор ових романа послужио прототиповима, а имао их је на претек, посебно негативаца.

Ристић се особено задржао на роману „Погурај ветар“. Он тематиком доста одудара од осталих Милојевићевих романа; у њему доминира љубавна тематика, али она је доста опора, мучна. У њему аутор премјешта радњу с Косова у Београд и у њему осликава зле судбине бројних женских ликова. Многе од њих постају жртве оних истих силника који су им убијали очеве. Но,

¹Јордан Ристић, *Косовски дух*, Панорама-Јединство, Приштина - Косовска Митровица, 2021, стр. 64.

ово је истовремено слика Београда послје „ослобођења“, слика уморства хиљада „народних непријатеља“. Нови „ослободиоци“ су унијели своје „моралне кодексе“: разврат, неморал, сурове обрачуне са остацима краљевске војске у отаџбини, обрачун са бројним интелектуалцима, денунцирања, затварања, иживљавања у мучењима невиних људи, прогон породица неистомишљеника, ударање „на образ“ дјевојкама...

Страдање Срба на Косову и литературу написану о томе Ристић је, за тренутак, ралаксирао читаоца приказом прича за дјецу Слободана Костића. Костић завређује изузетну пажњу што је у овај сурови живот, у ова катаклизмичка дешавања на страдалном Косову увео дјечију радост, раздраганост, њихов свијет окружења, свијет птица и животиња.

Знали су књижевни znalци да се достојно одуже овом културном и књижевном посленику, та су сачинили Зборник радова о дјелу и мисли Слободана Костића. Ристић нам презентује двадесетак умјетничких и научних стваралаца који су одали пошту и признање овом умјетнику.

Говорећи о књижевном опусу Милице Јефтимијевић Лиличић, Ристић указује, поред њених осврта на страдање косовских Срба и на неке моралне кризе, на брачна невјерства, на љубавне троуглове, која су пратња ових страдалника. Аутор издваја неколико прича из Миличиног стваралаштва, у којима љубав, тај најсветији Божији дар, доживљава крах.

За похвалу је труд Миладина Распоповића који је објавио обимну студију о Зорану Милојевићу и његових десет романа, у којима је дао озбиљан пресјек његовог интересовања за судбину Косова и Срба на њему, али понајвише о страдању остатака Дражиних присталица од комуниста. О овој студији дао је свој суд и Ристић, који је и сам у више наврата писао о Милојевићу.

Ристићев „Косовски дух“ окупио је бројне ствараоце са Косова и на тај начин дао немјерљив допринос за очување тих вриједности. Ту су књижевници, научни радници, сликари, попут Љубомира Танасковића, универзитетски професори попут Миодрага Миша Милошевића, сви они који су уградили себе у духовну вертикалу Косова, који су живјели за Косово, за Српство.

Ристић је у своју књигу „Косовски дух“ уврстио и три прилога о књижевном стваралаштву академика Војислава Максимовића. Ријеч је о његовим романима и лирским прозама

„Збогом Аустријо“, „Стазе и кругови“ и „Тмине и ведрине“. Мада се не везују за косовски круг, Максимовићева дјела (не само ова!), нераскидиво су везана за српски етнос, за судбину Срба, за њихово страдање у историјској прошлости, за ратове у којима су давали највише жртава, за њихово трајање под туђинском влашћу, али је ријеч и о њиховим пркосима, о самосазнању сопствених вриједности, о богатој духовној вертикали која сеже до Немањића и протеже се у непрекидној повјесници до наших дана. Јасно, Максимовић није могао прећутати ни наше слабости, неслогу, олако напуштање ћирилице, цркве, старих обичаја који су чували наш национални идентитет. Ристић посебно инсистира на језичко-стилским богатствима дјела овог аутора, на стилском меандрирању његових тематских преокупација.

Посебно су дирљиве сцене животних странствовања наратора. „Тмина и ведрина“ Богдана Мркојевића (аутобиографске биљешке изгнаног), његово болно сјећање на завичај, на разорено и напуштено огњиште, на гробове бројне родбине која настрада у претходном рату, али и на осјећај стално прогоњеног невинно осуђеног, стално присутног у кафкинском процесу.

Потребно је споменути и два обимнија рада која су ушла у састав „Косовског духа“ а која говоре о страдању српског народа у Хрватској. Ријеч је о роману Сима Беговића „Злочин без казне“ и о капиталном дјелу Виктора Новака „Magnum Crimen“.

И једно и друго дјело су заслужили ширу елаборацију, што је Ристић и урадио, јер је у њима освијетљено страдање српског народа у Хрватској. Док је Беговић говорио о геноциду који је извршен над Крајишницима, посебно у посљедњем рату, о опустошености српских домаћинстава у Банији, Кордуну, Лици..., о прогону Срба под Туђмановом влашћу, о стварању етнички чисте Хрватске, ослобођене од Срба, Новак је у свом капиталном дјелу ишао и у даљњу историју, освјетљавао улогу католичке цркве и Ватикана у дешавањима на овим просторима. И у Другом свјетском рату ХДЗ је имао благослов Ватикана. Под његовим духовним плаштом усташе су могле радити оно што су радиле. „И тако смо вам ми у овој години дана овдје, у Јасеновцу, поклали више људи него ли Османлиско царство за цијело вријеме у Европи“, тријумфује злогласни заповједник кољача Макс Лубурић, 9. октобра 1942. године при додјели одликовања кољачима. А није само Јасеновац страстиште. Глинска црква је пливала у крви 1016.

закланих Срба у једној ноћи. Јасеновцима и Глинама била је преплављена Хрватска не само у Другом свјетском рату, него и у „Олуји“. Са ужасним осјећањем у себи питамо се какви су то болесни умови да се такмиче ко ће више поклати Срба у једном дану. Колико је мржње укоријењено у души (није је ни имао!) код једног Пера Брзице да за један дан закоље 1360 људи, међу којима је било маса дјеце, чак дојенчади.

Иако је Ристић Новаковој студији „Magnum Crimen“ посветио 40-так стараница у својој књизи, није било природно очекивати да ће студиозније обрадити ово дјело. Било је то немогуће. Па, ипак, Ристић ће, поткрепљујући своје судове цитатима из Новакове студије, обрадити најелементарније податке о страдању Срба у Хрватској, о прогону, покрштавању, убиствима. Што је најбитније, осветлио је улогу у овим прљавим работама католичког свештенства, бројних бискупа, али као главног надбискупа Степинца, његову спрегу са Ватиканом и Павелићевим усташама. Поткријепио је своје дјело Новаковим подацима о бројним стратиштима српског живља у Павелићевој НДХ.

Колико је Ристић озбиљно пришао анализи Новаковог дјела говоре и фус -ноте (њих 93) којима поткрепљује свој рад. Ко и какав је био Степинац најбоље је дефинисао аутор „Magnum Crimen“: „Откако постоји загребачка дијецеза хисторија не зна за већег и тежег злочинца на тако високом црквеном положају, који би се више издајнички огријешио о хрватски народ.“

Свој суд о овом монументалном дјелу и његовим порукама заокружује Ристић: „Немамо право ни на лажни опимизам, јер се и након седам деценија од НДХ осећају у Хрватској живим идеје твораца, Анте Павелића и Алојзија Степинца, које настављају нове личности у државном и црквеном врху Хрватске.“

Ристић је овим својим дјелом показао изузетну научну акрибију, одговорност према тако озбиљној проблематици, емпатију према напаћеном свом народу, моралну обавезу да се на тај начин одужи и свом народу, али и да да вриједан допринос књижевној историји.

Момчило ГОЛИЈАНИН

ОЗАРЈА ДУШЕ У ТРАГАЊУ ЗА НЕДОКУЧИВИМ

(Давид Кецман Дако, *Наспрам дрвета које светли*, Задужбина
Јакова Игњатовића, Будимпешта 2021)

– Ко сам ја у овом свету пустоши,
У свету од слепила, од глувила?
Има ли и/ког да чује мој крик?
Давид Кецман Дако

За Давида Кецмана Даку је записано: *Живи у Сомбору*, а станује у књигама. А тих дјела је много: двадесет и пет књига пјесама, прозе, есеја, књижевне, ликовне и позоришне критике. Јавио се у књижевности 1966. године, налазећи у њој смисао не само умјетничког трајања него и живота уопште. Како тада, тако и данас, Кецман исписује странице нових књига слиједећи свој унутарњи импулс, упознајући нас са својим маштањима, сновима и сновиђењима и још више са својим трагањима за откривањем смисла живота и постојања.

У својој најновијој књизи *Наспрам дрвета које светли* Давид Кецман Дако (1947) истиче лајтмотив ове прозе: *Пукотином и Провид! Провидом – Трепет! Трепетом исцртано питање: Како дознати шифру која отвара до тад само добро скривену, ал' увек постојану / неоскрнављену ризницу свих тајни. Ризницу од Искона постојаних и без месеје избављујућих дознања?*

Несмиреног, трагачког, истраживачког духа, Кецман тражи не само одговоре на питања које га муче (а то су и питања сваког дубокомислећег човјека) него и начин да се заобиђе уобичајен, клишетизирани вид прозе, давно обзнањен и модификован у теоријама књижевности и да се све захтјевнијој читалачкој публици (наравно оној највишег књижевног нивоа) понуди посебан вид прозе, под називом прозаиде, које ће

задовољити пишчев дух да се искаже у њима.

На почетку књиге *Наспрам дрвета које светли* Давид Кецман Дако, у кратком Предисловију, означеном рјечју *Аутор* пише: *Стрепња пред Тајном која се зове Живот. Пред оним о чему ништа не дознах, ни својим оком, ни ухом, ни гласом птице, хуком ветра, жубором воде... Ћутање? То је први и последњи сусрет с Богом.*

Писац бира као мото ријечи три писца: Генадија Ајгиа, Иве Андрића и Десанке Максимовић. Први мото гласи: *И душе као свеће, пале се једна од друге.* Андрићев мото односи се на *оно неизрециво што искусни и нападени чувају у себи као скровито добро* а стихови Десанке Максимовић истичу да су и богови жељели да имамо тајни / *Да се мучимо и колебамо / Минут за минутом...* Већ из тога закључујемо да ће се писац у овој књизи бавити тајнама душе, али и тајнама космоса и васионе.

Уводни дио *Пролог*, насловљен ријечима *Тамо где и у почетку би реч / Кад светлост изнутра згасне/* почиње пишчевом исповијешћу о ономе што је његов живот: о писању: *Пишем. А могао бих, било би довољно и толико, да на трен само осетим то задовољство при севу мисли од откровења, која над белином истог часа и наста и неста, чинећи ме већ и тиме моћним то што имам, то што могу, бар у мисли, самог себе да надмашим.*

Сваки писац стваралац може се наћи у овим реченицама али и у слједећим: *Да не пишем? Можда бих, заиста, и тако нешто, још довољно / до краја у себи и недомишљено, некако и издржао само да не искусих, да не дознах шта је то пустиња која настаје кад светлост изнутра згасне.*

Испуњен зебњом, Кецман ће ипак завршити овај текст ријечима:

Пишем! Пишем! Пишем!

Залуд?

Можда залуд.

Таква пишчева опсервација није без разлога а он ју је опјевао и у својој претходној књизи: збирци пјесама *Талијин шапат*¹ у којој истиче:

Светом владају бездушници, / књига је роба лако кварљива,

¹ Давид Кецман Дако, *Талијин шапат*, Чигоја штампа, Београд, 2020.

пуна / разарајућих микроба, потрошачки реквизит... Библиотеке су баласт, терет за јавни буџет, / складиште прашине и научине.

Али истински и велики ствараоци не одустају од своје умјетности а, такође, и Давид Кеџман Дако.

Након *Пролога* долази циклус: *Изнекуда/ Одасвуд/ спомен вечне чежње/ који се отвара/ Путањом сунчаног диска/ Треном кад се и небо делењем широм отвара/* гдје писац истиче: *Поодавно том путањом ходим и тек сада имам довољно жеље и смелости о томе без зебње да говорим.*

Објаснивши нам своју намјеру да се и овим дјелом бави тим *проклетим занатом списатељским*, Давид Кеџман Дако уврштава у ову своју књигу неколико тематских кругова: круг о дјетињству, о родитељима, о завичају, о вољеној жени, о тајнама живота и смрти, о садашњости, прошлости и будућности, о књигама и библиотекама, о манастирима и познатим личностима из прошлости, о градовима које је посјећивао (Петроград) и др.

Сваком човјеку дјетињство остаје у посебној успомени а Кеџман га описује са посебном топлином, пуном чежње. Писац исписује ретке надојене емоционалношћу, то су прави мали медаљони поетске прозе: Он пише:

Боја и мирис сваке травке, сваког грма/ стабла у пуну, или у цвату, све што ходаћи дланом додирне, што га зачудним погледом осмехне, што прстићима размакне, тек колико без огреботине и без лома гранчице да се танушан кроз густини продене, све за лелујем и брујем, лепетом и зрењем, трептавом се тишином/ незаборавком све у њега занавек слило. /Изнекуда/Одасвуд /Спомен вечне чежње/.

Посебно се истиче текст: *Силазак у дубок сан/ Тајна о оцу – коначнику/* у коме је описана смрт пишчевог оца и то на необичан начин. Његов отац као да је предосјетио смрт, припремивши се за њу чином купања, облачења, ријечима упућеним супрузи:

Баи је добро што смо макар и толико, ал' заједно били на овој плавети, у Сунчаној галаксији. Његова супруга као да је знала шта ће се десити, пољубила га је а он је *наслонио главу на њено лево раме и заспао, зажмурио и у дубок сан утонуо.*

Тако је завршио живот пишчев отац Ђука Кеџман. На крају писац ће записати:

Из дана у дан, тајна о оцу – коначнику бива све загонетнијом, све сложенијом једначином. Оном што је, ко и сам

што сам, једначина са безброј непознатих.

По свом елегичном тону истиче се текст *Скривено, време коначно (Празнином, у мени – нечујни крик/у коме писац пише како многи одлазе неповратом а на мјестима гдје су живјели, нестало је њихових кућа, подигнуте су друге настамбе и чини се да никад није ни било оних које смо познавали. У тексту Тамо где више никог немам* Кеџман пише о одласку у крај гдје нема више никог од својих. *Идем, јер једино тамо где никог више немам могу свих и свега поуздано да се сетим.*²

У тексту *Бели сат/ Тачка ослонца при ходу пустињом, непрегледом у себи / посвећеном Стевану Тонтићу, писац коментарише Тонтићеву судбину:*

У недостатку слободе, услед даљине/ губитка властитог кревета у дому који је сам подигао, бива преводилац у егзилу. Бива живи споменик који се њим самим, све/ док га има, непрестано ствара и неминовно растаче...

Сва у маглини, у метафоричном поимању стварности везаној за бијели сат, без казаљки, на Тонтићевој руци, ова цјелина одводи у вријеме кад се казаљке помјере само при преласку у прах или у ништа, осликавајући мрачно фасцинантан живот.

Кеџман се служи сјећањима, сновима. У тексту *Следом сунчане нити/ Успење до зенитне тачке/* писац ће рећи: *И циљ свему што увек изнова бива и јест само љубав. Љубављу – сунчаном искром, пред оком Свевидећег – хармонични вез.*

То узвишено осјећање – љубав у центру пажње је код Кеџмана.

У тексту *Опет смо се срели/ Лет до оног трена кад је ноћ најгушића/* писац истиче значај љубави:

- *Опет смо се срели!*
- *Данас сам ја светлост, сутра си ти ноћ!*
- *Опет смо се, ма и треном, при погледу – додирнули!*
- *Довољно! Сасвим довољно! Толико је искром нежности у нама!*

Љубавна тематика је и у тексту којим је насловљена и ова књига *Наспрам дрвета које светли / Кад и студен камен може*

² Давид Кеџман Дако рођен је 28. септембра 1947. године у Рајновцима, код Бихаћа (БиХ).

изнова да зелени/. Ту писац угледа вољену крај дрвета које светли те се пита:

Да ли то дрво које светли, зракама из средишта твог ока неком изнова бива светиоником?

Она коју воли је само слутња и вољена се јавља из неког несна, из понорног несмираја уз наду: *Можда свемир и није тако непроходан како се то чини сваком ко из даљи, бестрагом кораку даљи недостижне, не смотри то дрво светилно?*

У трагању за љубављу писац досеже и до Бескраја: *А њиме, Бескрајем у свим правцима, бива и оно обличје које се зове Човек. (Док се облачим у плашт зебње/ Под дном свода/*

У цјелини *Леденица од чежње/ Не ближи ми се. И дахом не разбуди/* Кецман попут Десанке Максимовић (*Не, немој ми прићи*) каже својој драгој:

Не ближи ми се даље од слутње: Остани у себи иста какву те затекох на линији која немило раздваја мој из младости сан од твог студеног непристанка да без страха од голог раздана уђеш у њега осмехнута.

У алегоричном и симболичном тексту *Путници без пртљага/ Живи часовник под плаветном шатром/* „радња“ се дешава на позорници и док су сви путници под маскама, мушкарац и жена их не носе јер, како писац каже: *Најсавршенија је маска управо људско лице.* Док Он представља Велику казальку, Она је Мала казалька. Оригинално рјешење представљања Човјека и Жене у виду Велике и Мале казальке на сату, осликава сам живот у коме је једина извјесност да вријеме бјежи, истиче.

Давид Кецман Дако пише о животу у: *И бива, увек изнова/ Из свемирног Недохвата /* наводећи мисао владике Николаја Велимировића: *Живот је чудо* саопштавајући и своју мисао: *Живот је драгоцијен.*

У тексту *Свитац из Александријске библиотеке / Књиге на ломачи, часак по зачетку нове ере /* Кецман истиче да су на гомилу слагане књиге онако како су на списак опасних/неподобних доспевали њихови аутори, настала би недосегнута планина, планина од забрањених књига с печатом крсташа, инквизитора, темплара, богумила, царских писара, императорских цензора, рибара/инжењера људских душа, од сибирских вукова...

Нажалост, то се дешавало и у нашем времену, спаљиване су књиге чувених аутора, па и Кецманове, само зато што су

писане ћириличним писмом. Било је то у вријеме великог балканског чистишишта./ Ћирилично пламен-слово/ Жерава испод пепелишта/

У дијелу књиге под називом *У тишини, у нечују/ Док збирам ожиљке/* Кеџман пише о манастиру на метохијском тлу у коме нема никог, али који изнова стиче снагу за усправан ход јер све је то с небом присно, од неба све неодојиво (Од неба неодојиво / Тишином питање: - Има ли ту игде иког?/

У вези с манастирском тематиком Кеџман текст *Жаром истине која је сва од ума/ Најближи трену који је претходио првој изговореној речи/* посвећује Растку Немањићу кога види као човјека којим је доказана моћ тихе речи, благост исказана мудрошћу лепе мисли. У цјелини *Светитељ и сена/ Светосавка, тишином кроз Свевремје/* Кеџман овако описује Растка Немањића: *Исувише тих и скрушен. Тако лаганог хода као да стопалом тло и не додирује.* Писац га карактерише: *Светитељ и сена.*

У цјелини *Време што је заувек/ Кроз шум свих бескраја/* писац наводи ријечи из Карејског типика Светог Саве: *Дим је живот наш, пара, земља и прах./ За мало се јавља, а брзо пролази./ Мали је труд живота нашег, а велико и бесконачно добро награда.* На крају овог текста писац истиче: *Стекао си оно време, време што је заувек!*

Кеџман пише и о Симониди, чувеној младој жени краља Милутина и то под насловом *Симонида мелемвидна*, заправо о фресци у Грачаници, на којој је приказана Симонида. Писац је гледа уочи Видовдана с вапајем: *Да нема издаје! Слоге да је! ... да се с надом саберемо... јединством се окрепимо... само да не обневидимо!* Од тих тренутака писцу се чини: *Симонида мелемвидна, где год да сам – са мном јеси!*

Са путовања у Русију, у тексту *Петроградска бела ноћ* Кеџман пише о боравку у Петрограду, гдје се сјећа Достојевског и његовог јунака Раскољникова. Полажући бијелу ружу крај бисте великог писца, Кеџман му одаје признање.

На крају ове књиге је одјељак: *У свету добрих људи/ Сав тај проход тамом зла/* гдје у тексту *Тријумф* Кеџман хоће да истакне свој тријумф, своју побједу над свим онима који га никада неће разумјети и жељу да буде даље од оних који га никада неће завољети.

Ова књига се завршава *Епилогом и текстом Оно дрво/*

Што и само небо подупире/ Кецман се враћа својим коријенима, свом родном крају, свом дјетињству путем сјећања на велико дрво у дворишту и пита се: *Постоји ли? Памти ли ме?*

Књига *Наспрам дрвета које светли* Давида Кецмана Даке представља специфично и осебујно књижевно дјело знатне умјетничке вриједности, у коме се преплићу реалност и метафизичка размишљања. Иако у прози, дјело носи лирску ноту, натопљену дубоким емоцијама. Појмови слутње, чежње, маштања, сновиђења дати су меким обрисима лирског субјекта који истиче трагање за племенитим људским идеалима. Девет циклуса који имају своје наслове и поднасловe могли би нас асоцирати на девет кругова пакла. Писац инсистира на кружној путањи која полази од дјетињства и опет јој се, на крају књиге, враћа.

Пишући о Пери Зупцу Кецман истиче да овај писац *и надаље пише на начин њему одавно својствен*,³ што би се могло потврдити и у књижевном наративу дјела *Дрво које светли* које обогаћује нашу прозу емотивним и мисаоним валерима.

Љиљана ЛУКИЋ

³Давид Кецман Дако, *Пред зовом из нигдине или: Космичка туга и замор /О лирском концепту Пери Зупца/ у: Српска вила, Бијељина, XXVII, бр. 53, мај, 2021, стр. 150.*

ЕСЕЈИЗОВАНО, ФИЛОЗОФИЧНО ПРОМИШЉАЊЕ ЖИВОТА

(Богомир Ђукић: *Декадентни човјек*. „Графид“, Бања Лука 2021)

Цијели свој роман *Декадентни човјек* Богомир Ђукић посветио је пластичном вајању човјека данашњице који у свом сталном цивилизацијском напредовању заправо на посебан начин назадује. Не измјештајући га из савремених друштвених кретања, по карактеристикама сличних појединцу који учествује у њиховом креирању, створио је упечатљив књижевни лик за који би се могло рећи да је оличење мислећег бића и да, као такав, налази своје посебно мјесто у савременој књижевности која настоји да на најбољи начин искорачи из постмодернистичких оквира, а да у суштини, својим исказом и изразом, прије свега, остане модерна. Његов Давид, који је, узгред речено, заслужио и презиме по коме ће га читалац памтити, свјестан је, колико друштвеног толико и сопственог назадовања, тако да „од те заразе, бољке и њене епидемије, више није могао ни да живи, онако како је реално могао и желио, па му је зараза декадентности, већ дошла до грла, увелико и досадила, једе га и мрцвари, постала је огавна и изазвала у њему повраћање“.

Есејизован, филозофски интониран, ослоњен углавном на запажања античких и потоњих класичних филозофа, пролог овом роману о *памћењу и његовом драгоценом свједочећем значењу* и заборау као нераздвојивом пратиоцу, отворен мишљу: *Појава декаденције је исто тако потребна животу као напредовање и прогрес* ауторовог омиљеног филозофа Фридриха Ничеа из дјела *Воља за моћ*, обавјештава читаоца да ће се на страницама које слиједе сусрести с промишљањем живота у свим његовим егзистенцијалним облицима. „Но, није толико у питању сам заборава, као одређени терет, којег човјек, попут Сизифа, узноси литицом живота ка његовом осмишљеном врху, сврси и смислу, колико *ужас одсуства памћења и сјећања*, од којих он и живи као

духовни човјек, а не као онај дефицијентни, декадентни банауз и ментални паралистик“, написаће нешто касније Ђукић, да би одмах, у основним назнакама, окракатрерисао свог главног јинака, па на неки начин и друштвене појавности времена у коме живи:

„Давид је био начисто да је савремени човјек велика лаж, душе данашњих људи огромна пустош, нигдина и разваљени идентитет, а њихове судбине отворени суноврат и заборав; био је свјестан да он не зна ко је и шта је, гдје је сада и куда иде, да му лијева рука уједа десну, а десна лијеву, да се бију и ратују и једна другу тотално уништавају итд. итсл., тако да једину могућност напретка може пронаћи у памћењу и уопште сјећању, што значи и у самој традицији, чија је основа интегрални идентитет.“

На самом крају овог обимног прозног дјела аутор ће сасвим јасно рећи да је и послје неминовног одласка његов јунак остао „да и даље и у новим условима, свједочи о посрнулом, декадентном човјеку и његовим промишљањима природе и свијета, земље и неба, људи и ствари...“

Читаоцу ће већ на почетку бити јасно да роман о времешном пензионисаном професору филозофије који у осами одмотава клупко свога живота чији се успони, час неосјетно а час сасвим очигледно, сурвавају ка декадентном крају, има аутобиографска обиљежја. На појединим страницама учиниће му се да чита мемоарску прозу, а када наиђе на дио у коме главни јунак сагледава своје генеолошко стабло, по очевој и мајчиној линији, препознаје фељтонски интонирани етнологски текст. Када се Давид отисне преко Атлантског океана на краћи боравак у неименованој Америци, слиједе одлично писане путописне странце у којима се писац не задржава само на ономе што види и проживљава него врло смислено промишља цивилизацијске токове који такође воде у неминовну декаденцију.

Када би се Ђукићев роман на неки начин „рашчланио“, могла би се добити врло занимљива збирка есеја, о књизи, књижевним ликовима из познатих романа свјетске књижевности и култури уопште, на примјер, или о неким есенцијалним питањима бивствовања и смрти. Сасвим сигурно, остало би и довољно огледа да се сачини солидна књига филозофских промишљања, па и књига путописа, поема о Бањи Врућици, и опет би претекло довољно текста за добар етнологски фељтон и свеску упечатљивих пјесничких слика које свједоче о пјеснику Богомиру Ђукићу. То,

међутим, никако не одаје утисак „расутости“. Напротив, Ђукић вјешто све те мисли и осјећања, покаткад жанровски разнородне, чврсто уплиће у ткиво романа, у кохерентну цјелину, у вајање књижевног јунака који ће се сигрно својом осебујношћу изборити за мјесто у књижевној галаксији. А какав је тај јунак, тај Ђукићев Давид? Пустимо га да он сам, уз ауторову помоћ, осликава свој лик.

„Своме бављењу декаденцијом и њеним обртањем смисла у савременом свијету, Давид је придодао и један, посебно важан и актуелан аспект, а то је сама индивидуална психологија декаденције. Утолико прије, што се и он сам, независно од великих отпора и супротстављања, осјећао декадентним човјеком, односно људским бићем које је читавог живота, од рођења па до зрелог и позног доба, настојало да остварује напредак и да његује хуманистичке идеале и вриједности, ипак, сушто потпао под утицај декаденције, њених манифестација и свеопште кужности свијета.“

У овом свијету поремећених вриједности, „у нашем времену замора, патологије, празнине и бесмисла“, Давид, како сам себи каже у једном тренутку промишљања човјекских моћи, „ништа озбиљно и важно, он није био у стању да промијени, једино што је могао, јесте, да не згази мрава, ако га је примијетио на путу којим је ишао у неком тренутку“.

На том путу ка неминовном, при самом крају романа, Давидовим размишљањем о смрти, исказаном у једној реченици која се распрострла на више страница, аутор је вјероватно желио да овом стилском бравуром на сликовит начин искаже непрекинуту животну нит и све препреке на које наилази, у овом случају представљене запетама, која сама себе води неизбјежном крају. Та дуга реченица није само стилска одлика романа него на неки начин и битан елеменат карактеризације самог Давида кога покаткад дуга размишљања, боље речено разговори са самим собом, одводе и у различите временске равни, да не кажемо у космичка прострства.

Осликавајући главног јунака, Ђукић ништа мање пластично слика и друштвени миље у коме се креће и живи, па и национално биће коме припада, на што се наставља и жива представа духа провинције (Давид живи у Малом Граду) и провинцијалног духа који, иако провинцијални, врло успјешно егзистира и у великим центрима културе.

У осликавању друштвене стварности Ђукић користи и

савремене друштвене мреже, мада с успјехом настоји да свему да и трајна обиљежја. Тако у једној расправи на фејсбуку талентована али још неостварена пјесникања Јелена пише: "Обично ходам улицом не гледајући људе око себе. Има много разлога за то, а најважније је, ипак, сажаљење. Сувише биједи и патње, незадовољства и бијеса, или пак, изопачености и размажености (које, исто тако, заслужују сажаљење, тад кад успијемо да сузбијемо своју прву реакцију на такве појаве). Најбезболније је свјесно избјећи сав тај приказ. Ипак, има дана кад ме неки неодољиви порив нагони да гледам људска лица, помно пратим њихове покрете, послушкујем говор, а све у нади да ћу срести неког ко ће се изгледом издвојити. Оно што тражим јесте посебно лице, мудро, безвремено, лице остарјелог Одисеја." Нешто касније она пише: „Идем тако, идем, идем, идем, и гледам људска лица, и тражим оно једно, које је мјешавина интелигенције, тужне ироније, те искуства и спремности на све (на изненадну весе-лост, на шеретско понашање, или на неочекивано мијешање у неки догађај). Неко ће ме, можда, некад питати, чему тако и упоран поглед, и шта то, заправо, ја хоћу и тражим. Није никаква тајна, ја тражим оног чаробњака, иако нисам сигурна да ће ме и разумјети. Добро знам, да је некад постојао тај сој и тип потпуно необичних људи, способних да из ничега, дакле, не *ни из чега*, него *из ничега*, или, можда, тек и само из властитог осебујног и раскошног духа, да створи Нешто. И то Нешто, онда бива један стварни догађај, постаје и успомена, као и повод за узрастање или за напуштање, у сваком случају, за промјену, или, за остајање, према томе, за оно што нам је потребно, као хљеб и со. О, тешко нама без чаробњака у овом обесмишљеном и испражњеном свијету!" Дакле, без великих ријечи и екстатичних реченица, на једноставан, посредан начин, даје се прецизна „дијагноза“ савременог друштвеног бића, не само на нашим него и на планетарним просторима.

Давид је човјек који пати, али, рећи ће нам писац, "није више патио, колико људи на Балкану, том изанђалом, парчету земље, до грла посутом пепелом проклетства и људских зала". Давид размишља и о судбини народа коме припада, па и о томе колико је та судбина сплет околности, а колико јој и сам народ доприноси: "Лако је рећи да је нама Србима ту трагедију, то зло и велико страдалништво сама судбина и историја даровала и дала, али треба питати је ли се, у томе, нешто од тог могло предахитрити и спријечити. Зашто су Срби тако страшно и заносно стварали и

хрлили у Југославију, која ће након седам деценија бити тако сурово и беспопштено, такорећи звјерски рушена и као зиданица на пијеску и срушена?“

Широка је лепеза ликова у роману *Декадентни човјек*, али сви су они ту, стиче се утисак, углавном са споредним улогама, без неког битнијег учешћа у збивањима (ако тих збивања има, ако нису потиснута промишљањима). Давидова супруга Валерија његов је вјерни пратилац, подупире га, снажи, али је готово непримјетна. Читалац ће можда још запамтити Алексу Тубића, човјека који је израстао у Малом Граду и отишао у Америку гдје је остварио каријеру али није заборавио родно мјесто, те Давидовог гимназијског професора који је битно утицао на његово животно опредјељење. Нешто пластичније је осликан колега с факултета, професор Јустин, с којим Давид дијели кабинет и често води дуге разговоре у којима се увијек и не слажу. Најупечатљивије је дат лик Варваре, Давидове љубави из младости, коју ће цијели живот, све до самртног часа, носити у сјећању.

Узбудљивост Ђукићевог романа није у наративној нерватури него много више у начину приповиједања. Његова реченица је, често и неоправдано, дуга, али углавном проходна, смислена, заокружена у свеобухватну мисао. Вокабулар му је изузетно богат, за свако стање душе и духа налази прави израз. Понекад изгледа да у белетристички текст удијева језик научног дјела, али, гледано у цјелини, то не може засметати читаоцу, нарочито ономе који воли есејизирано прозно ткиво какво ово јесте. Ђукићев јунак је у сталној конверзацији с писцима свјетске класике једнако као са филозофима и њиховим идејама, што роману даје посебно обиљежје.

Сасвим је сигурно да ће роман *Декадентни човјек* имати своје читаоце, нарочито међу онима који воле већ споменуту есејистички оријентисану прозу.

Ранко ПАВЛОВИЋ

ИСТИНСКА ПОСВЕЋЕНОСТ НАРАТИВНОЈ ФОРМИ

(Љиљана Лукић: *Кад сјећања заболе*, „Свет књиге“, Београд 2021)

Иако Љиљана Лукић дуже вријеме пише поезију и књижевну критику а бави се и приређивачким радом, њена до сада објављена дјела показују да јој је наративна форма примарна. Својом првом књигом *Магнолија на длану* (1997) већ је показала видљиво умијеће обликовања кратких проза. Пет година касније штампала је другу прозну збирку *Балкон за маштање*, којом је потврдила своју склоност наративним облицима. Кад се томе дода податак да је Љиљана прије првог романа публиковала двије збирке прича за дјецу – *Једнога дана пре седам дана* (2000) и *Приче о медведићима* (2004), слиједи закључак да се она дуже од једну деценију припремала за обимнију, у овом времену, у књижевности најзаступљенију наративну форму.

Године 2011. Љиљана Лукић огласила се романом *Јелена Златоносовић* да би за наредних десет година штампала још седам обимнијих дјела у којима се повремено појављују исти ликови на челу са медикусом Николом Теодокисом и властелинком Јеленом Златоносовић.

Осмим романом под насловом *Кад сјећања заболе* Љиљана Лукић је показала пуну списатељску зрелост у погледу избора тематике, упражњавања различитих облика приповиједања: дневника (*Из Јелениног дневника*), краћих прича тематски обједињених у веће цјелине (*Живот се наставља*), епистола (*Прво писмо Митјино* и *Друго писмо Митјино*). Посљедњим романом из овог циклуса збивања у XV вијеку (описана у претходних седам књига) вјешто су повезана са догађајима у другој половини XX и првој деценији XXI вијека. У фабулу завршног романа уведен је потомак доктора Никола Теодокиса, Димитрије (Митја) Докић, који ће својим Другим писмом упућеном Јелени Миливојевић, са којом се упознао и зближио на наградном путовању по Италији и Француској које је организовала београдска „Експрес ревија“,

објаснити када и како се његов далеки предак, Грк, др Николо Тедокис, са Јеленом Златоносовић, властелинком из босанског града Зво(р)ника, и ванбрачним сином Маријом настанио у Србији и како је већ његов син посрбио своје име у Марко а презиме Тедокис најприје скратио у Докис, а касније у Докић. Због тога се Митјини ближи преци (дјед Марко и отац Видак) презивају Докићи, а и имена су им српска.

У финалном роману свог осмокњижа ауторка обједињује историју предака породице Теодокис (Костаса, др Никола и Марија) са историјом потомака (Марка, Видака и Митје). Митјино проучавање историје породице Теодокис, на основу записа које су потомцима оставили преци др Николо и његов син Марио у роману је образложено Митјиним снажним личном потребом да упозна истину о својим прецима али и важношћу чувања породичне традиције.

На нужности очувања породичне традиције и познавања својих предака, ауторка је изградила причу о гријеху који проистиче из непознавања истине о блиском сродству. Потпуно невини, Митја Докић и Јелена Миливојевић, брат и сестра по оцу, учиниће инцест, јер им родитељи нису предочили истину о њиховој родбинској вези. Ауторка Лукић је главне јунаке романа Митју и Јелену поштедјела доживотне кривице због инцеста тако што их је, прије сазнања о гријеху, преселила у други, надамо се, бољи свијет.

Права је штета што у роману више пажње није посвећено приказивању карактера Митјиног оца Видака и Јеленине мајке, који су крајње неморално свој гријех свалили на плећа потомака. Њима није било битно само да у својим срединама глуме непорочне грађане, него су и од властите дјеце скривали своје социјално непримјерно понашање. Била је то добра прилика да се више каже о лицемерју грађанског друштва у коме је било важно јавности показати маску испод које се вјешто скривало право лице. У многим грађанским породицама брак је почивао на обманама, преварама и разним врстама насиља, а све је то скривано од јавности, па и од властите дјеце. Зато је важно указати да је у роману добро презентован проблем инцеста и апел родитељима да своју дјецу упознају са породичним истинама ма колико оне биле непријатне.

А кад је ријеч о социолошким проблемима, ваља истаћи да се у роману освијетљени и неки други: склапање бракова

без довољног познавања партнера и без обостарне љубави и спремности на брачне обавезе, рађање ванбрачне дјеце, која су на почетку живота ускраћена за љубав једног родитеља, старање о дјечи која, игром судбине, остану без родитеља.

У завршном дијелу романа поново се помиње племенити чин властелинке Јелене Златоносовић, која, након изненадне смрти госпође Елене, која је у дом Златоносовића свратила у потрази за ванбрачним оцем свога сина Марија, преузима бригу о сиротом дјечаку. Испоставиће се да је дјечаков ванбрачни отац др Николо Теодокис, у кога се млада Елена заљубила док је он, чекајући да мине зима, боравио у пансиону њене мајке, госпође Марије.

По добродушности и спремности да се брине о дјечи без родитеља слична Јелени Златоносовић је најбоља пријатељица оновремене Јелене, Нада, која је са Јеленом радила у истом предузећу. Као да је предвиђала свој трагични крај, Јелена Миливојевић ће Нади оставити свој дневник у коме је описала узбудљиво путовање по Италији и Француској, заљубљивање у ожењеног човјека Димитрија (Митју) Докића, туговање због расанка са њим а потом и смрт од срчаног удара када је сазнала за Митјину изненадну погибију у Бејруту, гдје се у вријеме грађанског рата нашао на новинарском задатку.

Нада и Далиборка, супруга новинара Митје Докића, су се упознале након његове изненадне смрти када Далиборка трага за подацима о жени у коју се њен супруг заљубио након захлађења односа између њих двоје. Поузданије податке о Јелени Далиборки је могла пружити само Нада, пошто су радиле у истом предузећу. Убрзо након Митјине погибије тешка болест покосила је и Далиборку, па је Нада преузела бригу о њиховим малодобним кћеркама, Тањи и Наташи.

Уз Надину материнску заштиту и љубав према Митјиним и Далиборкиним кћеркама, у роману је обрађен још један актуелан друштвени проблем – незапосленост младих и њихово исељавање у друге земље, па и на друге континенте. По завршаном школовању Тања посао добија на Новом Зеланду, а Наташа у Америци. Проблем исељавања младих Љиљана је ублажила навођењем дијела Наташиног писма упућеног старатељки Нади у коме је она обавјештава о двије важне ставри – да се из Америке враћа у Србију са новорођеним сином Николом, који (пошто се она растала са његовим оцем Рајком) наслеђује њено дјевојачко презиме

Докић и да млада мајка Наташа озбиљно размишља о могућности да свом сину врати изворно презиме Теодокис, у знак поштовања зачетника лозе, медикуса Никола Теодокиса.

Како у роману има заиста много ликова, неки од њих су само поменути, без навођења детаља о њиховој даљој судбини. Највише пажње посвећено је главним ликовима, Јелени Миливојевић и Димитрију (Митји) Докићу. Тек при крају романа важну улогу добија и Јеленина пријатељица Нада.

У епилогу романа, Нади, сада игуманији Евдокији, је припала света обавеза чувања православне светиње, манастира Грачанице, у тешком времену окупације Косова и Метохије. Упркос свим недаћама које игуманија Евдокија преживљава са својим сународницима у Грачаници ограђеној жицом, она не губи вјеру да крепак дух нико не може заробити. Припремама за Славу Манастира и радосним дочеком вјерника на велику православну свечаност Нада свом народу улива вјеру да правда једном мора стићи и на ту окупирану свету српску територију.

* * *

Нарација Љиљане Лукић одликује се видљивим особеностима. Прво што се уочава при читању Љиљаниног штива то је блискост њене приче са стварним животом. Иако смо као читаоци свјесни да су ауторкине стилизације и домаштавања у роману неизбежни, фабула романа *Кад сјећања заболе* тече сасвим природно, тако да је тешко уочити линију која у фабули раздваја стварно и имагинарно.

Радња романа од почетка до краја је вјешто вођена, уз стално одржавање интересовања рецепијената за наредна збивања, која редовно доносе изненађења у виду нових заплета и изненадних обрта у поступцима и понашању ликова.

Тако питке приче о различитим догађајима и ликовима могла је успјешно објединити у романескну цјелину само списатељица истински предана наративним књижевним формама.

Дјело *Кад сјећања заболе* схватили смо као кров над грађевином сазданом од седам романа о Златоносовићима и Теодокисима (Докићима). Остаје нам да на крају са задовољством закључимо да је кров добро скројен и вјешто постављен.

Цвијетин РИСТАНОВИЋ

ПОРОДИЧНА ИСТОРИЈА КРОЗ УСПОМЕНЕ, СЈЕЋАЊА И ЉУБАВ

(Милена Дрпа, *Важно је бити тужан*, приче, „Свет књиге”,
Београд 2021)

Е пажњом, читајући књигу прича помало необичног, али веома загонетног наслова, у потпуности ми је постало јасно да је Милена Дрпа хроничар свога одрастања, која кроз приче (о којима је ријеч), саопштава не само пукe догађаје који су обиљежили њено одрастање, па и живот, него и однос и утицај средине на појединости животних догађаја, у контексту психологије личности тадашњег доба.

Иначе, поред двије књиге прича, четири књиге пјесама, једне књиге за дјецу, једне књиге хаику пјесама, М. Дрпа је приредила и три зборника радова чланова Књижевног клуба "Младост" из Модриче.

Наслов књиге прича *Важно је бити тужан* није уобичајен за читаоце, јер посљедња ријеч у наслову („тужан“) чини неочекивани обрт. До сада смо се сусретали са драмским текстом „Важно је бити позитиван“...

Позитиван!? Да ли зато да од себе одагнамо црне мисли, вјерујући да су позитивне важније и вредније, и да ће путеве до добра пронаћи само позитивна енергија присутна у психологији људи. Вјера у себе је виши циљ који себи постављамо кроз живот, имајући на уму да је важно имати став, јер он се, по Јунгу, за разлику од гена, може мијењати. Па зашто онда доброту и позитивно размишљање не бисмо сврстали у лијек за човјечанство и усредредили своје мисли у том правцу?

Међутим, ауторка је наслов преузела из истоимене приче, која нас, пажљиво је ишчитавајући, уводи у срж и суштину ријечи „тужан“, добијајући потпуно обрнуто значење, јер рушећи препреке, постиже задати циљ, па ријеч „тужан“ прелази у други, супротан облик „радостан“ или „весео“, бранећи судбоносни

тренутак у којем се нашла јунакиња приче.

Заправо, ради се о дјевојчици Милици, која неочекивано припада оцу, који се враћа у Сарајево да живи код своје сестре. Њу, најмлађу од њихово троје дјеце (сина и још једне кћерке), уписује у први разред основне школе у Сарајеву. Тек тада је схватила шта јој се десило, па јој више него икад недостаје мама, јер нова средина је за Милицу само продубљена празнина. Пустош се једнако настанила свуд околу као и у души. Ипак, свакодневно плачући и отуђујући се у школи од друге дјеце, тако малена, борећи се за живот, не предаје се, него тражи спасење, наслућујући га код Марте, комшинице из села, знајући да она свакодневно возом долази на пијаци у Сарајево са корпама „пуним очишћених пилића и свјежих јаја“, те одлучи да је што прије потражи. У сузама, којима ни Марта није могла да одоли, долази до свог жељеног циља (ауторка га описује са лирском „посебношћу“), јер Милица са Мартом и женама из села одлази возом кући, мајци, док њеним крвотоком колају мисли: „Ништа без туге. Остала бих и ко зна да ли би икад наишао овај воз...“ *"Важно је бити тужан!"* одговара писком удаљена локомотива и вуче напријед вагоне и људе“. То путовање се завршава тек у сљедећој причи: „Мајко, ја сам дошла“, у којој се туга, баш као и у претходној (причи), преображава у срећу, мрак и тама у свјетлост... Тако два антагонизма постају уравнотежена, и, на крају, радост преузима преимућство и мијења тугу за срећу и спас (једино могуће тада)... Обје, мајка и седмогодишња кћерка, гледале су се кроз сузе, „држећи се за руке, чврсто, мала уплашена рука у гнијезду снажне храпаве руке, причале су о другом животу у којем ће се поново смијати“. Колико је само мудрости и исконског разумијевања у разговору између мајке и кћерке, као да се ради о великом животном искуству дјевојчице Милице?! Али овдје су заједнички осјећаји надвладали све друге препреке, који ће касније успоставити животну равнотежу међу њима.

Књига прича *Важно је бити тужан* подијељена је у четири циклуса: „Приче о Милици“, „Приче из чекаонице“, „Нису то приче“ и „Ни приче, ни пјесме, и приче и пјесме“. Ишчитавајући циклус по циклус, није тешко закључити да су ово приче које би се својом идејом и повезаношћу, те списатељском грађом и мотивском преокупацијом, могле преобликовати у роман. Приступ причама је у потпуности реалистичан, без фантазијских примјеса, иако понекад, што и сам наслов циклуса оправдава („Ни

приче, ни пјесме, и приче и пјесме“), ауторка прибјегава кратким записима, анегдотама или лирским прозним свједочењима, никако не губећи из вида поенту чувајући „смисаону самосталност“ написаног, стално свједочећи однос између себе и свијета у коме је одрасла. Пред читаоцима су слике аутентичне стварности са препознатљивим ефектима и освјетљењима, нарочито карактера главних ликова, поштујући правила средине и младалачке подсвијести и (не)искуства, изузев прича које припадају зрелијем добу њених актера, у којима се осликавају и неки други интереси, али важно је напоменути да нема лицемјерства, без обзира на то што припадају истом животном простору.

У првом циклусу „Приче из чекаонице“, у који је уврштено осамнаест кратких прича, доминира магични свијет дјетињства. Првом причом у циклусу „Ћилимче“ оживљава дух свих генерација, педесетих и шездесетих година прошлог вијека. Икона Светог Стефана са зида допуњује унутрашњу радост кућног простора са шарам на „Ћилимчету“. Шарене нити које су уплитале спретне руке мајке само су почеци видика у свијет, које ће приближити прошли вијек садашњем. Посебно мјесто у животу ових прича је извајани лик мајке. Скоро да нема мотива (чекање, разочарење, рад у пољу и врту, посао у пошти, рад у кухањи и спремање куће, шивање...) у којима нема мајчиних вриједних руку. Она је увијек ту: „Никад није каснила“... Кува, шије, пегла (за своје укућане и за друге муштерије), кречи, премјешта шпорет, намјештај, купи шљиве, прави цем, окопава цвијеће и ради у пошти... Мајка је ту да помогне Миличиној баби у прављењу сапуна за рубље. Овдје никако не можемо заобићи породичне нараштаје и односе међу њима, па су приче својеврстан споменар пун усхићења и емотивних набоја („Кофер дједа Симе“). Дједа Симу очекује радост чим се с кофером појави на сестрина врата, јер се није женио и није имао своју породицу, па је сву пажњу посветио сестрићима, добијајући за узврат унутрашњу динамику радости и дјечја озарења. Ту је и велико кућно имање поентирано млином, гдје се мљело жито („ситно топло брашно“). Иако је давно отишао у вјечност, млин остаје уписан као једана од ријетких идеализација прошлости и егзистенцијални стуб.

Један од мотива је сјећање. Сјећање је све оно што ће ауторку држати у живој нади да још негдје постоји чист и нетакнут простор, као њено дјетињство, као дјетињство јунакиње Милице,

често везано за тешке животне тренутке. Метафоричко симболичка веза са сјећањем, мајком, завичајем... је цвијетњак, уредан и окопан, капија са одваљеном тарабом, столице и креденац...

Понекад несвјесно, погрешним начином комуницирања и предузимањем неких радњи, човјек није ни свјестан да може да повриједи другог и нанесе му бол. Тако је очева сестра у истоименој причи, желећи да спаси његову породицу, те да брата „одврати“ од алкохола водећи га са собом у Сарајево, остала у ружном сјећању његових троје дјеце и супруге, јер се сестрина жеља није остварила, па свијет дјечијег опажања постаје још већа егзистенцијална несрећа. Остала је само животна иронија у средишту разорене породице.

Тако се осјећала усамљеност, посебно Миличина, трећег и најмлађег дјетета у породици... Међутим, у њеним мислима живи заселак Чергине, са кућама Перканових, Стјепановићевих, Бујинових, са живом и посебном сеоском атмосфером, коју су на свој начин стварали: Илија, Мара Перканова, Шиљо, Лидија Иљкина, Петљанац...

У циклусима „Приче из чекаонице“ и „Нису то приче“ ауторка се осврнула на вријеме када се човјек, испуњен до самог животног крајичка, нађе негдје између, свјестан неизвјесне будућности, а нема ни повратка назад... све полако блиједи, чак и успомене више се не подижу из замагљених простора свијести, гдје се одвија и посљедњи концерт у болесничкој соби. Приче постају свједоком разних људских потреба, често осујећених због моралних норми и покушаја да чак промијене и „властиту судбину“, што се и дешава, али у унутрашњости бића бука и мучнина се не стишавају, него расту с болом и годинама („Сусрет“).

Ваљало би поменути и причу „Гајко“, којом објашњава колико је у људима противрјечности и како се људи изнутра мијењају смрћу других. Пролазност свега оличена је у друштвеној и животној стварности.

Циклус „Нису то приче“, у коме се ауторка кроз осам прича дотиче посљедњег рата на овим просторима, својим лирским гласом допуњава „трајање и сјећање“, те својим личним свједочењем употпуњава слике хиљаду деветсто деведесет треће. У свим догађајима једнако је присутна и нада, јер „стопа ће на свој праг поново“. У ратном вртлогу немогуће је избјећи пуковника Ницу, који „окупља породице рањених и страдалих на Озрену“

и његове ратне фотографије у модричком Центру за културу, које бивају свједоком времена. Није изостала духовна и материјална подршка пуковничковој бризи за своје саборце и народ, али ни руке пријатељства, које су све те ратне године стизале оличене у умјетности (пјесничкој и глумачкој), у ликовима Љубише Јабланова, кога су звали Јаблан, и Будимке Стојанов, те глумца Зорана Симоновића. Нажалост, и те руке сада мирно почивају с „ону страну живота“, пребирајући слике „оних“ и „ових“ времена. Иако у ратним условима идеализација није ни могла да постоји, зрнце свјетлости јављало би се у посебним приликама („Прва књига моје ћерке“). Оно се прелама и исијава из мајчине потребе да тако важну вијест објелодани у „видљиви“ свијет, жељан и у машти и у стварности: „Послаћу њену књигу на хиљаду адреса! Разумјеће људи“. Сјајна психолошка „смјеша“ потребе и радости да се покрене позитивна енергија и жељени чин.

Посљедњи циклус „Ни приче, ни пјесме, и приче и пјесме“ у потпуности се наслања на први. Могли бисмо рећи да је он танано сјећање, што се међу редовима загубило. Међутим, оно се, то сјећање, стално враћа кроз мјеста и предјеле који су дио списатељкиног одрастања: Толису, Чергине, Мокрића рупачу, Јоку Миланову, или мајку којој траг начас изгуби док излази из поште, мирис штампарије из (ауторкине) нове књиге пјесама „Бјела лица несаница“, хризантеме тетке Стефанке, Сава и Дунав, који се разливају по тијелу док шета Косанчића венцем. Дакле, овдје се радња одвија и на другим локацијама: у Београду, учioniци (међу дјечјим погледима), Загребу...

Посебно мјесто у књизи, поред велике посвећености завичају, дјетињству, породичним сликама као важним снимцима душе, посвећено је свеопштој љубави, па чак када је ријеч и о ратној тематици, осјети се пацифистички однос ауторке у односу на догађаје у којима издваја увијек оно гдје се може понудити пријатељска рука. Посљедњи циклус, баш као и први, у потпуности је жива веза са стварношћу, преобликована у истиниту причу која је посвећеничка и трајна. За приче у књизи *Важно је бити тужан* Милене Дрпа нису потребни кључеви, јер су из огледала свакодневних малих ствари и записа који не чине случајности, него догађаје и доживљаје са тематско–прецепцијским откровењем, продубљиване кроз успомене и сјећања на породичну историју.

Јованка Стојчиновић Николић

УНИВЕРЗАЛНА ПРИЧА О (АНТИ)ЈУНАКУ СА МАРГИНЕ

(Анђелко Анушић, *Живот из засједе*, Службени гласник, Београд, 2021)

Роман *Живот из засједе* је још једно у низу дела са тематиком Крајине познатог и веома плодног писца Анђелка Анушића. Пад, или издаја Крајине, избеглиштво, живот људи изглобљен из својих токова и природног окружења, опсесивне су теме нашег писца, који бар у својим делима, покушава да сачува оно што је могуће, а то је сећање на један природни и духовни простор српског народа у Хрватској и Босни и Херцеговини, као и то да својим писањем сачувај тај, сада већ давно нестали свет. Када би се неки истраживач (лингвиста, етнолог или антрополог) подухватио читања дела овог писца могао би да направи озбиљне студије на тему живота и језика ових људи који су у „Бљеску” и „Олуји”, остали на ветрометини живота и, ма колико да су се снашли у новим срединама, остали са сталним непристајањем на оно што им се десило и на то где су се затекли, навикнути на вечити живот из заседе.

Овај Анушићев роман, говори управо о тој „судбинској предодређености“ ових људи на „живот из засједе“. „Живот из засједе, то је сад наш живот“, закључиће Вељко Хрваћанин, главни јунак овог романа, након окршаја са албанским дечацима који су им у новом дому, у близини Ђаковице, крали и уништавали летину. Поновиће ову реченицу, овај јунак, на још неколико места, у Јелачићевој кући у Војводини, и у Холандији, где се јунак ове приче нашао на крају. „Живот из засједе“ је и одредница која описује људе на маргинама, а Вељко то јесте, он вечито остаје на маргинама свега, па чак и сопственог живота. „Вечити младожења“, али страствен љубавник, са променом пребивалишта, постаје само један наивац, кога емоционално условљавају, прво Албанка Фатмира, радница у Црвеном крсту, која је око њега исплела читаву

паучину лажи, на које је овај јунак пао, преко женских чланова његове породице (сестре и снахе) које се очигледно подсмевају његовим љубавним неуспесима, наглашавајући како то више није Крајина и да ове жене нису тако лакомислене као у Крајини, до нове партнерке Веселинке, нимфоманке, којој он служи као јак партнер ка остварењу свог циља, а то је одлазак у Холандију. Овај јунак, на маргини, остаје и у самој нараторској перспективи романа. Јасно ставивши до знања читаоцима да он не воли да чита, да је он за неку врсту сликовног језика: „Читање у сликама. Говор у сликама. Град у сликама. Људи међу сликама. Сав живот у сликама! Ето тако“ (31) у каснијим поглављима романа све мисаоне и језичке бравуре, које ће изговарати овај лик, приписаће, свом пријатељу доктору Богуновићу. „Хрватски бог Бљесак“ (140), јасна је алузија на Крлежиног „Хрватског бога Марса“, али како наш јунак не чита књиге, овако нешто му никада не би пало на памет, већ једино неком ученијем човеку, какав је лик доктора Богуновића. Као и стих који певуши увек када се нађе у располоућености између националне и ине припадности, у коју понекад почиње да сумња: „Спремте се, спремте че... че... че... Че-че-ге-ва-ра...“ (157). Једина, његова, аутентичност је „Живот из засједе! Да, Вељко Хрваћанине, јунећа главо!“ (139).

Вељко Хрваћанин је потпуни аутсајдер сопственог живота. Једино што је мислио да зна добро, поред „живота у засједама“ чувајући кућу и окућницу, показало се као оно што ће га најскупље коштати у свету без дома. У свом косовском вилајету, једина светла тачка, жена, радница у Црвеном крсту, која њему мимо протокола, додељује много више него другим избеглицима и социјално угроженим лицима, толико да сви укућани посумњају у легалност његовог понашања: „Вељко, је ли све то по закону? пита једном строго отац“ (17), док га није намамила у своју замку: „Али, касно. Одвећ касно. Мој бој на пољу Косову бјеше окончан“ (19). Под притисцима и уценама, Фатмира, ову крајишку породицу иселава са Косова и Метохије, Вељка, његове родитеље и сестру са децом у Војводину. Касније ће то исто учинити и Веселинка, која ће га из окриља једине сигурности, родитељске, одвући у Холандију, где ће граничар постати баштован и шетач паса у хотелу у коме се састаје тајно друштво, које кроји и прекраја државне границе, сеје бомбе и доноси мир. Сам одлазак у Холандију, у место близу Хага, овом јунаку изазива осећање коначне пропасти, личне и

националне. Личне, јер мора да учи језик, који се тамо најмање именује као српски и националне, јер се налази у земљи, тј. недалеко од града, у коме се судило његовим командантима, али и његовом народу за ратне злочине, што је једном лику са маргине, ономе ко је навикао на „живот из засједе“ изгледало застрашујуће, зар је неко чинио злочине, када смо само бранили своја имања и ко је одговоран за „Бљесак“ и „Олују“. На ове недоумице ће наш јунак почети да формира нешто другачије ставове када се буде одао алкохолу и када у кафани у којој се нашао сретне једног хрватског заробљеника кога је пустио. Некако, баш тада, чини се, мада не баш тако експлицитно, Вељко Хрваћанин, почиње да схвата да у рату нема јасно подељених улога и да поред оних који бране своје, има и оних који не бране своје, али желе да присвајају туђе. Иако се све ово догађа у некој врсти делиријум тременса, након сазнања о неверству партнерке Веселинке, наш „закасниели“ јунак са маргине схвата бесмисао рата, подела и сукоба, схвата да сви „певају после рата“ само они који су изгубили нешто, сопствене корене, постају „боници на смрт од завичаја“, како то сликовито каже Даринка Јеврић у једној песми посвећеној Крајишницима.

При крају романа Вељко Хрваћанин тежи некој врсти самозаборава. Бреме које је понео на сопственим леђима отежало је и постало неиздрживо. Нашао се у расцепу између онога што је био и онога што је постао, ни у једном ни у другом није видео правог себе, као да је читавог свог живота био оно што су други желели од њега, а не оно што је он желео. Припрема се за одлазак, последње вече, ноћ у кафани, са холандским пивом: „Ево одлазим, без повратка, прикани моји. Кунем се, иако то досад никад нисам чинио, јер нисам од таквог соја, ево нећу више онечишћавати овај дјевичански зрак и простор својим издисајима. Нећу реметити ваш праведнички мир, сјећање, савјест и сан. Нећу дијелити ни крув ни хљеб. Имам своју погачу. И кукурузу у потаји. Нећу дијелити ни љубав ни мржњу. Имам своју. И имам своје родственике. Ни холандски, ни било који империјални језик, нећу дијелити. Јер имам свој. Ни ову дивну земљу Холандију, јер имам своју. Остављам вам Остербек и вјетрењаче, ваше су, ето вам их. И Сјеверну Рајну и Архнем и Ротердам и Амстердам. И Хаг. Да, и Хаг вам остављам. Он је ваш родни град. Ја имам свој Баштиновац. Мој Јерусалим.“ Све ово главни јунак проговара речима свог пријатеља доктора Богуновића, кога се сети увек када му је тешко и кога види на дну

испијене чаше у кафеу.

Вељко Хрваћанин проживљава катарзу. Доживљава прочишћење, схвата да он није тај који јесте. Стога је и крај романа такав какав јесте, отворен. Отворен, али не за нова дописивања, већ за новог Вељка Хрваћанина. „Како ћемо? Семафор је ћорав, нема око избио му Фаик, гледај, јеси ли видио... а ово, шта је ово... каква је ово пизда од воде... како годи... хлади, хлади, прија... ма, што ме гураш на кишу... који си ти... ти ниси мој стари друг... друг... чекај, ти ниси... па ти ниси...“

На крају, треба додати и то, да роман, иако је писан, мада не баш тако једноставним језиком, како се наводи у краткој рецензији на крају књиге, ово никако није једноставан роман. Ово је, пре свега, један изузетно модеран роман. Роман који прича једну толико универзалну причу, савремену, сада већ свакодневну, а то што се јунак зове Вељко, и што му је порекло српско, то само говори о нашем искуству. Исто тако би се јунак могао звати Халед и бити Авганистанац, или Растислав и бити из Украјине, неприпадање, одбаченост и отуђеност ће их повезивати. Крајина, наравно, сваком своја. Бол за отацбином. Живот из заседе, такође.

Жарко МИЛЕНКОВИЋ

О ЛЈУБАВИ КОЈА ТРАЈЕ ДУЖЕ ОД СУНЦА

(Јованка Стојчиновић Николић, *Сунце под језиком*,
Српска књижевна задруга, Београд 2021)

Сунце под језиком је седамнаеста песничка збирка Јованке Стојчиновић Николић. Ово је књига њене врхунске песничке и животне зрелости, смиреног, наративног израза, са изразитим емотивним набојем, али без екстатичних излива; књига интензивног размишљања о свему личном што нас чини особитим, што нас чини Бићем и што нас и са нама животно преплетенима, чини целину. У овој књизи има сећања, успомена, лирских опсервација, аналитичности, мисаоних дигресија, закључака, трагања и трајања, животних биланса. У књизи преовлађују породичне и љубавне песме, прожете дубоким рефлeksiјама једног стварањем богатог и емотивно испуњеног живота.

Књига је у целости окренута човеку, његовом унутрашњем свету и свету који га окружује. Општи је утисак да песникиња свему - и актуелним догађајима и догађајима из прошлости прилази са једном интелектуалном и искуственом дистанцом која је и услов и разлог њене духовне снаге, душевне мирноће и контролисане емотивности. Временска дистанца, проживљеност догађаја о којима говори, суочавање са емотивним односима према личностима о којима говори и са душевним стањима који су производ тих и таквих односа, указују на један заокружени животни циклус прожет очекиваном философијом песимизма, али не и очајавањем, објективним сагледавањем ствари и суочавањем са истином, али не и резигнацијом. Томе доприноси и чињеница да о великом броју песничких тема песникиња говори са вишегодишње временске дистанце која је условила да се према трауматичним догађајима из прошлости (смрт оца, мајке, партнерско удаљавање и отуђеност, међусобно непрепознавање потреба, промена, понашања, знакова наклоности, брижности, блискости, протичања времена), односи разложно, разумно, стабилно.

Да је свет, па, самим тиме, и човек и његов живот саздан од супротности, Јованка Стојчиновић Николић добро зна и тај принцип супротности један је од основа њене поезике. Иако се сунце појављује у више варијанти, манифестација и значења (почев од наслова - *Сунце под језиком*, свјетлост и зрнце свјетла, освијетљен, просвијетљен, пламтећи, звијезде, небо, грумен злата, титрај позлате, мјесечина, љубав, живот, бљештавило, сјај, живи зрачак), песникиња наводи и опоненте оличене у магли, сјенкама, тами, земљи, старости, клонулости, мраку, мртвој звијезди, рђи, смрти, страху, ноћи итд. Контрастирање је видно и у лирским минијатурама *Мало* (која отвара збирку):

*Ако си дио оног чега немам
Узми моју патњу тежу од смрти
Тек тада ћеш сазнати
Колико мало свјетлости
Треба за живот,*

и *Запитаност* (на крају првог песничког циклуса):

*Како вријеме пролази
Све више се питам
Да ли си ти Онај који ме ставио
На Врх мача
Или (ме) са њега Скиуо.*

Обе су лапидарног, сведеног израза, али невероватно слојевитог значења. Можда је баш у њима песникиња доследно испоштовала Чеховљево начело да *пише тако да је речима тесно а мислима широко*. Ко ме се песникиња обраћа у овим лирским записима? Очигледно неком свом, блиском - интимном партнеру, члану породице, пријатељу? Човеку, генерално? Некој узвишеној сили, Богу, можда?

Насупрот наведеним минијатурама, песникињин формални избор углавном се своди на слободан стих претежно дугог метра који одговара рефлексивности њених песама и том интелектуалном уобличавању као последици животног искуства а не емотивног пријема животних сензација. Спор ритам, помало резигнирани тон даје њеној поезици контролисану динамику са једном специфичном, унутрашњом мелодијом, те оне, стога, формално

више нагињу поетској прози.

Јованка Стојчиновић Николић је свој поетски израз у овој збирци фино избрусила, захваљујући већ споменутом контрастирању, зналачкој употреби инверзије, елипсе, пренесеним значењем речи и израза (претежно метафоричним, али и симболичким), употреби оксиморона и хиперболе до онеобичавања, који су највећи *кривци* што у збирци *Сунце под језиком* срећемо песничке изразе као што су:

<i>Сва сам у теби од неба и земље преотето</i>	<i>стр. 9</i>
<i>Свако ће своје звијери својим болом да храни</i>	<i>стр. 10</i>
<i>Горе је љубав што од сунца траје дуже</i>	<i>стр. 12</i>
<i>Све док се ниси повукао у тишину између нас</i>	<i>стр. 15</i>
<i>Бацити право у лице ватру година</i>	<i>стр. 24</i>
<i>Тако је рањен у грудима мој свијет</i>	<i>стр. 47</i>
<i>Смрт остаје живима Кад свјетлост падне по мртвима</i>	<i>стр. 86</i>

Та самосвојна поетика грађена је континуираним песничким радом у 16 претходних књига, као и трагањем за новим поетским изразима који су дали ново рухо песникињиним углавном, традиционалним мотивима и темама. Изналажење нових песничких, формалних и у оквиру њих и графичких и синтакстичких решења, наговештено је већ и у насловима песничких циклуса:

- 1. Насукани на спрудове (између земље и свемира)*
- 2. Калемљење сунца (освјетљења)*
- 3. Као из дубине (понављање призора)*
- 4. С друге стране свијета*

Први песнички циклус „Насукани на спрудове (Између земље и свемира)“, уоквирен је већ споменутих лирским минијатурама и садржи још десет песама интимистичке, махом љубавне тематике. То није егзалитирана младалачка заљубљеност, није идеализирање љубави, нити необузdana страст. То су просеви, сећања, нежности, кајања, препознавања, страхови, удаљавања и огуђења, чежња за некадашњим заједничким тренуцима и осећањима и стањима тела и душе која су изазивали губљење оног осећаја заједништва, усамљеност, равнодушност, нечујна емотивна умирања. То је партнерска блискост позних година, жал за

некадашњим временом интензивне љубави, али и преиспитивање колико су, дајући се заједништву, изгубили као појединци као у песми *Минут иза поноћи (Сан) / Да ли наш простор једно другом замрачујемо /*. У тим песамама доминирају сећање, губитак, кајање; они одишу сетом, меланхолијом, мада с времена на време просевне то *зрнце свјетла* - љубав, тако жељена и тако потребна свима, без обзира на животну доб. Љубав је дрхтај, сан, глад, светлост, сам живот; узимање и давање, дељење, поистовећење. Без ње је мрачно, туробно, подељено, ћутљиво:

*Раздвојили смо се свако на своје небо
У свој посјед Као у свечане собе*

*престали су свакодневни разговори
Као да никог у кућама нема.*

Зрнце свјетла (Као да смо живи)

Љубав у књизи Сунце под језиком је чулна и смртна, али и ванвременска и метафизичка. Она има своје боје и нијансе, своје облике и мене, своје радости и трагичности, своја трајања и свој крај. Она је суштинска као глад и преко потребна да би се остало, опстало, постојало / *да сјајимо као усред дана / као да смо живи.*

„Калемљење сунца (Освјетљења)“ је циклус породичних песама и посвећен је родитељима. Не делим литературу на *мушку и женску*, као што не употребљавам синтагму *женско перо* како бих на тај начин квалификовала књижевно дело са родног становишта. Под *женским пером* подразумевам онај посебни сензибилитет у најлепшем смислу речи, изванредну тананост да се о најинтимнијим осећањима и тренуцима проговори смислено, свеобухватно, прецизно и са мером, песничким језиком без баналности и вулгарности, који није нимало патетичан и тугаљив, него препознатљив, животан, убедљив, прокрвљен. Песме овог циклуса говоре о свему ономе што обележава свакодневље једне породице - о малим свакодневним ритуалима, породичним свечаностима које су деца жељно ишчекивала јер су се састојала из низа ситних церемонија које су у дечијим очима биле нешто изузетно, нешто што се памти, почев од изношења посуђа специјално за те прилике, одеће која се облачила, начина на који

је мајка везивала оцу кравату и како је отац дочекивао госте. Специфичан утисак остављају песме које говоре о болести и губитку родитеља, свести о значају родитеља у нашим животима и тежини и болу који осећамо њиховим губитком.

Песма *Калемљење сунца* евоцира успомене на стару (посечену) трешњу на песникињиној очевини, која је у детињству била њено *посебно место*, њен прозор за осматрање и снатрење а сада за сећање. Трешња је такође симбол њене везе са огњиштем, са пореклом. Она повезује не само песникињу него и њено потомство, читав породични и генетски ланац у једно породично стабло, са којег сви имају своје Сунце и свој поглед у Свет којем хитају у сусрет. Издвојила бих и песму *Бљештавило и рђа* у којој су супротстављени живот, светлост, игра и невиност насупрот сенки, смрти, болу и суочавању са њима а којем је виновник човек / *Није то сине до рђе него до Човјека који нема божанска врата*.

Лирски субјект налази се у средишту и трећег циклуса под називом „Као из дубине (Понављање призора)“. Емотивни аспект је донекле замењен рефлексивима и философским поимањем појава и процеса а поетске слике извиру из понирања у дубине сопства, самопосматрања, самоиспитивања, размишљања, закључивања, досезања свог Битка, за разлику од претходна два циклуса ове збирке чију поетску срж чини Биће.

*Размишљам како се ништа не може завршити
Док стварима не дође смјена*

Право стање

Има у тим рефлексивима и свести о вечној борби Светлости и Тамнине које јесу од Постања оличења добра и зла, али и сучељавања две енергије, два кључна принципа којима се у нашем постојању управљамо и деламо - Ероса и Танатоса:

*Док поравнавам планине
Тамнина испод свјетлости лелуја моју кожу
И осјећам да је увијек била Мој
Незабораван сусрет са свијетом и
Једина могућност
Да се Сунца на литици домогнем*

Планине у тијелу

И у последњем циклусу, „С друге стране свијета“, песникиња излази из себе да би проговорила о другима и враћа се себи и свом унутрашњем гласу. На тај начин, индивидуално, лично, постаје опште и универзално. Оно што зри и што се акумулира у виду мисли, осећања, идеје, атмосфере налази свој израз у речима којима ауторка исказује своја стања, као и мисаоне радње и емотивна збивања у себи. Опредељено кроз Реч оплемењује и прочишћује ствараоца, те има и естетско и катарзично својство као у песми *Одлазак (Ријечи) / А ја и даље затварам очи и мислим / Колико им је тешко у мени било.*

Сунце у поетици Јованке Стојчиновић Николић је њена тежња за трајањем – кроз љубав, кроз породицу, потомство, кроз стваралачки рад, поезију. Сунце је Свјетлост, Свјетлост је Сунце, а обоје су она конструктивна енергија, креација, особени и свеобухватни дар градитељства својствен Жени и свим њеним лицима Љубави: кћерки, мајци, емотивној и интимној партнерки, пријатељу, ствараоцу, уметнику, песникињи. О томе најупечатљивије говори песма *Животна слова*:

*...Педесет и неку годину покушавам из себе да покренем
Свијет који ће осјетити разлику свјетлости у сваком
Њеном зрачку да сјај никада не постане заточеник
У мојим грудима него свједок у коме дише свемир...
Остављам трагове и не окрећем се
Чекајући свјетлост која се враћа са звезданог неба
Под моју лијеву и десну руку да ме узнесе високо високо
И живот ми продужи*

Жељка АВРИЋ

СВЕДОЧАНСТВО ЖИВОТА СРПСКОГ НАРОДА У ЗАВИЧАЈУ

(Момчило Љ. Копривица: *Прошло вријеме, потрошени животи*, приповијетке, Удружење књижевника Републике Српске, Бања Лука 2021)

Књижевност је испреплетена са животом, чак и када је стварана од најситнијих детаља не само и увек доживљеног него и фикционалног, и(ли) визионарска, на основу нашег властитог искуства и свих оних рефлекс(и)ја, које постају резултат свесне, односно, нагонске спознаје. Тај њен лепо карактер, „post festum“, даје убедљивост и снагу (магнета), чинећи најдоминантнији део њеног, привлачног утицаја.

Сведоци смо постојања дела која су наста(ја)ла у свету сред кога смо живели и живимо. Међу творевинама, чије постојање и префикс *књижевноуметнички* се лако може оправдати је друга, по реду, књига (приповједака) „*Прошло вријеме, потрошени животи*“ бијељинскога књижевника Момчила Љ. Копривице (р. 1960, село Градина, општина Гацко, бивша СР БиХ, СФРЈ).

Древна је Истина, стара као време, да књижевници морају имати *свој свет!* Поседовање *свог света* знак је бекства од импровизације и случајности; кретања у добро познатом и проученом кругу, где су појмови морала и е(сте)тике, смисла и бесмисла, јасни са функционисањем и одразима, без обзира да ли су прихватљиви или не. Када видимо и језгровито мислимо, имамо шта казати, а тачно знамо и шта хоћемо. На тај начин, обасјани светлошћу судбине и суштине, а као што је Иља Еренбург тврдио да је уметничко дело „*бременити део творца*“ и, ослобађајући га се, он следи природни нагон. Сличан је трудници која увек здраво рађа или стаблу које даје само дозреле плодове...

Свој свет, заправо, представља *завичај*. Непресушни резервоар из кога писац континуирано црпи теме и мотиве за приповетке, носећи дуги јат попут крста. Момчило Љ. Копривица, рођен као ијекавац, понео је и сачувао чаробно лепо говор

староседелачког, српског народа из свог света - Херцеговине, коју и наш Вук Стефановић Караџић сматра „извориштем српског језика, на које треба да се угледамо“. Стога, у тринаест уврштених прозних текстова представља упечатљиве ликове и догађаје, који стално држе пажњу читаоца, написаних језиком *свог света*. Неки од њих су толико неодољиви, аутентични, да „избијају“ у први план, па их аутор ставља у наслове приповедака: „О Љубу“, „Мајстор Милко“, „Једна је Цвија“ и „Љубова посљедња битка“.

Иако је по књижевној вокацији *афористичар* (са њим, *раме уз раме* су Миладин Берић Романов, Војин Тривуновић, Александар Чотрић, мр Дивна Бијелић, Зоран Симић ЗОКС и Милко Стојковић), а по струци *историчар*, Момчило Љ.

Копривица остварује срећну синтезу обоје у приповеткама које се доимају као својеврсне хронике *прошлог времена, потрошених живота*.

Књига „*Прошло вријеме, потрошени животи*“ Момчила Љ. Копривице отргнуће од заборава много тога. Ипак, у првом плану су допадљиве дескрипције и монолози, слојевитост дијалога као функционалних елемената стила, „натопљеност“ (нехерметичним) турцизмима, који дају атмосферу складне тензиčnosti, а, најзад, концизност и лапидарност у прозном тексту, по чему ће и остати у памћењу читалаца. Писац је свестан да се мисао у нашем народу вазда преносила усменим путем, вековима, док су из новијега времена остале записане мудрости, да, стрпљиво, дочекају свог аутора: „*Газда је газда и када нема новац, а магарац је магарац ако има и златан покровач*“ (стр. 27), „*давали су муштулуке*“ (34), „*Два без душе, трећи без главе*.“ (37), „*Ми смо момци из Попова поља/ није сила него драга воља*“ (39), „*Ево и ја повео своје вашке на причест*.“ (45), „*Смрт фашизму и колони петој/ свим свецима и недељи светој!*“ (48), „*Па зар и син мора да смрди на рибу, ако му је отац био рибар?*“ (51), „*инатно подносио*“ (58), „*зијан*“ (60), „*чаршија, печа*“ (61), „*јатија*“ (67), „*Старост је непојмљиво зла*.“ (70), „*јаук камена*“ и „*роптање ноћи*“ (75), „*кавгација*“ и „*мегдан*“ (76), „... *често је говорио да би све у животу на густо сито требало просијати*.“ (84), „*Врлину за шалу на свој рачун имају зреле личности, људи без комплекса, који схватају да је човјек губитник како год се окрене*.“ (85), „*За све што се хоће нађе се начин; за све што се неће нађе се изговор*.“ (88), „*Смрт је занат који се најтеже учи*.“ (99), „*ућеифили*“ (116), „*берићетна*“

и „Кроз решето неба спуштала се јесен.“ (120), „чанак“, „тазе“ и „фењер“ (127), „Свуда пођи кући дођи.“ (133), „Лака измаглица дизала се од земље, сунце ју је односило као ћилим пред којим се ноћ повлачила. Зора је као њежна мајка погледала на цвијеће и све живо...“ (135), „канџијом“ и „дизгине“ (146)...

Страдање српског народа због (погрешних) идеја, те поделе на партизане и четнике, антифашисте и фашисте, сељаке, другове и углађену господу је инспирисало Момчила Љ. Копривицу да напише потресно *сведочанство живота српског народа у завичају*. Одлуке: на коју страну, често су коштале главе и појединце, понекад, целе породице и села. Истина о (постхумном) одликовању, у борби за Слободу, *ђенералу Дражи Михајловићу*, команданту бивше краљевске, југославенске војске у отаџбини, коју му беше доделио тридесет и трећи председник САД-а *Харри С. Труман*, дуго је и спретно сакривана од многих, обичних људи, и професионалних историчара у прошлом систему! „*Прошло вријеме, потрошени животи*“, је књига која се може разумети као успео покушај одуживања преголемог дуга својим пре(дња)цима, у лику Михајла Копривице, чије бекство у САД, пред партизанском потером је филмично. Мудри су родитељи оплеменили сина - књижевника, злата вредним саветом: „*Ма колико ти живот тежак био, једно никада не смијеш заборавити, увијек мораш остати човјек, друго шта стигнеш...*“, тако да и овде провејава хуманизам о коме је писао војвода Марко Миљанов у „*Примјерима чојства и јунаштва*“! Чемерно горке судбине наш писац зачињава урнебесним хумором у већ поменутој приповеци „*Мајстор Милко*“: „*Уколико би неки од његових нежења имао неку физичку ману или недостатак, вјешто би то маскирао одјевним предметом. Једног будућег младожењу који је био екстремно мршав одведе у поприлично далеко село гдје је требало да просе дјевојку. Да би прикрио његову мршавост, рече му да не скида бунду. Младић доста невјешт, сједе поред шпорета смедеревца, а домаћин не штедећи добро сува букова дрва претјера са температуром у просторији. Колико од шпорета, још толико и од добре ракије лозоваче, будући младожења не могаше више издржати него скиде бунду. Разголити се, те тако показа своју ману. Проводације се вратише необављена посла. По селу је пукла прича како је све ишло по плану док момак није скинуо бунду.*“ (стр. 105). Момчило Љ. Копривица, упознаје своје читаоце са менталитетом и обичајима људи из *свог света*,

завичаја, не штедећи себе у овом исповедању папиру. Слично садржају о трошности живота у књизи „Кућа на осами“, нашег јединога књижевног нобеловца И. Андрића, тако и код Момчила Љ. Копривице, наилазимо на дивну мисао у приповеци Зимска сеоска сијела: „Што сам старији, све чеиће ми се враћа сјећање и јављају слике из дјетињства...“ (стр. 120).

Посигурно ће због евокација хармоничних сећања, конкретности и сликовитости, а понајвише дијалošких, ефектних завршетака у приповеткама, књига „Прошло вријеме, потрошени животи“ бити у фокусу интереса читалаца из свих слојева друштва...

Сенахид НЕЗИРОВИЋ

ГОРКО БРАШНО МИЛАНА ПАНТИЋА

(Милан Пантић, *Ситно самљевено*, афоризми, Библиотека „17. септембар“ Мали Зворник и „Просвјета“ Зворник 2021)

Пантић је, још младић, био новинар на ратним поприштима бивше Југославије, потом уредник и сарадник разних листова и часописа. Прву књигу, збирку афоризама *Знам за јадац*, објавио је далеке 1994, а потом је перо заденуо за уво а мотиве за афоризме остављао за мирнија времена. Држао се древне поуке *Кад говори оружје, музе ћуте*.

Пантићева муза није ћутала – актуелни догађаји су је непрестано провоцирали. Писац је афоризме објављивао у разним гласилима, од школских дана до данас, али је сматрао да књига заслужује штампање тек ако се прибере довољно књижевно вредних афоризама. Због те одговорности пред читаоцима и укупном друштвеном јавношћу, Пантић другу збирку афоризма објављује тек ове године, скоро три деценије након прве. Акумулирано искуство узбудљивог и често опасног живљења уродило је плодом – изнедрило је, као што здраво и крупно жито даје квалитетно брашно, афоризме знатне књижевне и мисаоне вредности, превасходно у знаку сатире, у духу *ишчашеног времена*, како би га назвао Хамлет. О књизи су надахнуте поговоре написали Жељко Марковић и Милан Курица.

Књига има пет поглавља: *Кочење узбрдо*, *Одмјеравање мјера*, *Жена и дјеца*, *Село (не)весело* и *Збрда здола*. Из наслова поглавља назиремо њихову тематско-мотивску осу, али повезује их иста, оловним честицама испуњена атмосфера, која и само дисање, у овом случају читање афоризама, чини мучним, но обилан хумор који из њих зрачи, иако чешће црн него колоритан, чини дисање и читање духовним и естетским догађајем и разгаљује и мозак и душу. Пантић зна да је хумор лек, макар се граничио и са лелеком, јер хумор је специфичан медикамент – олакшава муке недужнима, а у исто време, прозивком криваца или критички интонираном алузијом, жигосе кривце, изазивајући им својим жаокама nelaгоду,

а на дуже стазе и пукотине у њиховом грешном бићу.

Уводни афоризам, маркантан већ самим својим положајем, указује на привид који имитира, а заправо потири суштину. Ево лукаве манипулације жељом народа за промене, за излазак из невеселог стања: *Народ жели промјене, зато посланици мијењају партије*. Привид је постао топос, опште место свакодневице – заузео место суштине. Привид нас је толико излудео да кад дођемо пред шалтер погрешно поимамо ред и неред. На губљење компаса сатиричар нас упозорава сјајним афоризмом, попут ефектне рокаде у шаху: *Колона испред шалтера тражи да се заведе ред са друге стране*. Изврстан је и афоризам који дискретно, посредством родитеља, указује на низак ниво објашњења и противречност школских уџбеника. А намењени образовању деце и омладине, треба да буду узорни јасног, логичног и аргументованог мишљења и закључивања: *Прелиставајући уџбеник, схватио сам да незнање мог дјетета има савезника*.

Наслов поглавља *Кочење узбрдо* је скраћени афоризам: *Кад кола крену низбрдо, треба кочити и узбрдо!* Први део овог наоко парадоксалног исказа је народни идиом који упозорава на опасност од нежељеног, наопаког исхода. Други део исказа је вишезначан – *кретање узбрдо* је синтагма из друштвенополитичке сфере, означава раст, развој, успон. Чему онда кочење? Оно имплицира погрешно кретање, назадак под маском напретка, политичку манипулацију великих махера. Зато треба кочити – убрзање би водило ка бездану, у пропаст.

Један од путева у ништавило, у пропаст, наш сатиричар нам је предочио кроз сиренски зов инерције и закључавања у свој тор или атар: *Кад се затворе све границе, схватићемо да је непријатељ овдје*. Зна се ко затвара границе, ко кроји судбину народа.

Писац не пати од пасторалне идиле, не идеализује ни обичне, послушне грађане, попут чиновника. Удобност и друштвени статус, надређеност малој групи или бар неком појединцу, чак и саму фотељу као статусни симбол, уграђујемо у себе као нераздвојни део свог идентитета: *Нећу да радим од куће, недостаје ми моја фотеља!*

Општа послушност може да досегне стравичне размере. У мочвари духа и кржљава травка може да буде симбол живота. Крајњу сервилност, дух одиначалиа, писац нам дочарава фигуром *сламке*, симболом сићушности и немоћи пред стихијама

природе – прећутним призивом идиома *сламка међу вихорове*: *Јада се сламка да је једино она пружила достојан отпор олуји*. На сликовит начин, метафорично, сатиричар је изложио подсмеху бекство у заветрину кад му време није.

Поентирајмо представљање првог поглавља фолклорном тематизацијом и социолошком надградњом наратива *беле куге*: *Села нам се празне, а градови исељавају*. Сучељавањем појмова *село* и *исељавати* – село је исконски појам насеља, а *исељавати* напуштање насеља због неког насиља или егзистенцијалне беде – добили смо драматичан аларм на крајњу угроженост, на ишчезнуће из простора завичаја и читаве отаџбине.

Поглавље *Одмјеравање* мјера посвећено је пошастима пандемије. Борба против опаке болести почиње се превентивом, у нади да ће та битка бити довољна за добијање читавог рата. Но историјска битка за опстанак се већ на почетку претворила у фарсу, упала у бездан између начелног оптимизма и трагичне судбине појединаца: *Корону ћемо побиједити заједно, а умирати појединачно!* Осим дезорганизације и хаоса у супротстављању новој болести, трагедија је вишеструко увећана што су запостављене све друге, чак и најтеже болести. Уместо хуманистичког, једино спасоносног начела и – и, примењено је супротно начело, принцип искључивости *или* – *или*, и то у најгорој, смртоносној варијанти, свођењу свих животних опасности на једну: *Неки људи су умрли од канцера, инфаркта срца, мозданог удара... Можда би били спасени да су негде успут покупили корону*.

Друштвена угроженост се успешно отклања само чврстим јединством власти и народа, хомогеним друштвеним отпором. Но власт се за то јединство залаже само на речима, популистички, а до осталог друштва јој је стало колико до лањског снега. То нам афористичар сликовито предочава фолклорном синтагмом *прање руку*: *И људи из власти поштују мјере – редовно прање руку од свега*.

Афоризми у одељку *Жене и дјеца* призивају нам у сећање не само тематски већ и маштовитошћу, лирском нотом и врцавим хумором прожете афористичке опаске Душка Радовића о деци и мушко-женским односима. Ево *радовићевске* суптилне ироније у осуди батине као васпитног средства: *Не туците дјецу. Она памте батине, али не и разлоге за њих*.

Неспорна је истина да је за изградњу дечје личности

превасходна родитељска пажња – што више дружења, ћаскања, Хорацијевог поучавања кроз забаву. Али много је лакше препустити децу себи, некад по обрасцу: *узми играчке, па се играј*; данас по моделу: *играј игрице на мобителу*. Такав однос резултира поразним исходима: губљење разлике између стварног и фиктивног света, скучен речник, пасиван однос према животним изазовима... Мобителски микро-екран је постао не прозор у свет, већ глобални хоризонт. Стварни и виртуелни свет су заменили места: *Прозори дјечије собе су стално замрачени: ујутро свјетлост смета спавању, од подне игрицама*. Растојање између деце и родитеља у српској доради је достигло глобалне размере: *Дјеца нам се школују на даљину, сутра ће да раде на даљину, а прекосутра ће нас поздрављати издалека*.

Сатира у књизи доминира, али има у њој и културолошких, социо-психолошких и других виспрених опаски. Ево духовитог описа школе која не профилише ниједно занимање, а отвара врата за све професије: *Гимназија је најбоља школа за оне који знају шта хоће и за оне који не знају шта хоће*. Ево и зачараног круга у односу између родитеља и деце, кружне грешке у процесу васпитања: *Размажено дијете критикујемо што не учи, а оно не учи зато што га критикујемо*.

Најчешћи мотив у Пантићевој тематизацији мушко-женских односа је асиметрија. Другим речима, писац не верује у идиличан однос узajамног обожавања. А пошто је кавалер, зна се којем полу даје предност: *Обоје смо заљубљени у исту особу: ја у њу, а она у себе*. Но без обзира на неравноправност, пажња је обострана. Рељефно нам је предочена паралелом колоквијалних синтагми *скувати кафу* и *запржити чорбу*. Иронија је дискретна – привидно је скувати кафу ситан, симболичан посао, док (скувати и) запржити чорбу захтева већи труд, али пред нама је пренесено, метафорично значење, које обрће ред величина и заслуга: *Жена и ја се допуњавамо, ја јој скувам кафу, она мени запржи чорбу*.

Животно искуство даје различите исходе – мушкарцу умањује, а жени увећава шансе: *Удовица се по трећи пут удаје. Зна жена да изабере*. Додуше, и мушкарац стиче неку поуку из искуства, макар оно било и само посматрачко. Довољно да посаветује сина: *Не окрећи се, сине! Знам јој мајку*.

Може ли писац да ублажи брачну неравнотежу ауторитетом своје списатељске професије? Ево аутопоетичког афоризма у

дијалогу супружника: *Посветио сам супрузи серију афоризама, а она је погледала – серију.* Књижевна посвета, гест посебне пажње, пао је у сенку дневне колотечине. Ако је уопште и примећен, бар крајичком ока.

Село (не)весело није случајно најкраће поглавље – шта о тој теми може да се каже осим да се помену *бела куга* и оронуте куће са стогодишњим старцима и старицама као јединим житељима?! Може ли се ишта учинити за спас села? Иако по природи песимиста, писац се нада и чак се залаже за преокрет. За почетак, улаже највеће адуते којима располаже – списатељски дар и зов традиције: *Уз афоризам сервирам и чашицу ракије. Да се сви отријезнимо!* Уз ракију иде и мезе: *Кад ми неко помене село, одмах ми падну на ум суве шљиве и ораси.* А светску славу нашем селу су донели ратари: *Наше ратове су на својим леђима изнијели – ратари.*

Наша власт не седи скрштених руку – предузима крупне мере да се запуштена и напуштена села обнове и поново населе: *У селу долази до укрупњавања посједа, шикара заузима све већу површину.* Осим увећавања њива, увећава нам се и сточни фонд. Некад смо у селу гајили само домаће животиње, сад су се одомаћиле и дивље: *У селу има јагањаца, али и читаве бригаде вукова.* А примењујемо и модерну агротехнику, прелазимо на органску храну: *У нашим њивама устијева органски – коров.*

Не могу се ни побројати све мере које наша агилна администрација предузима за опоравак села: *Не може се све из тештера пренијети у роковник.* Овде можемо поменути само главни оријентир за тај препород, бодри поклич: *Сељаци, напоље!* Императив *напоље* овде сажима две речи, згушњава их у радни налог: *(Сви) на поље! У обраду запуштених њива и воћњака!* То није наређење већ спасоносна директива. Јер сељаци побегли у град, а камоли у бели свет, немају никакву перспективу: *Сељаци се у граду сељакају.*

Закључно, пето поглавље збирке насловљено је *Збрда здола* и, као што та колоквијална синтагма сама собом казује, има бескрајан круг тема. Наслов је могао да буде и *Свеска свиштар*, какве смо обилато исписивали и једни другима показивали као средњошколци. Но то је тад спадало у забаву и разбибригу, а данас у њу записујемо забрињавајуће, алармантне појаве: *ђаво* је на своју страну придобио чуваре народа од свих зала и невоља – власт и државне институције. Дела су постала недела, а недела

– дела: *Списак дјела криминалаца је списак недјела државних институција.*

Последице су катастрофалне и толико бројне да се не могу ни брзином електронске камере евидентирати: *Многи људи истражују глађу, само је камера премало!* Но и непотпуна евиденција узнемирује и срце и душу свих савесних и честитих бића: *Са ТВ-а нам стижу узнемирујући садржаји. Ко је склонио даљински?!*

Откуд толико беде кад нас у боље сутра, перспективније речено: *у светлу будућност*, воде стручњаци без премца, експерти посебног соја: *Владају нам ђаци генерација – партијских школа!* То су толики стручњаци да све пред собом руше да би све саградили изнова: *Град у коме сам рођен порушили су – инвеститори!* Нероновска амбиција нема граница јер Нерона подржавају и куси и репати. Мада у држави једини одлучује о свему, јер све може и све зна, вођа је толико широкогруд да је свим присталицама подарио почасно звање највишег реда: *Вођа има пуно савјетника, па сад савјете бира жребом.* Докле може да се срoза поданичко достојанство, на потресан начин нам казује карикатурално ниподаштавање библијског гесла *Ко тебе каменом (...): Бацамо им пуно хљеба, а не жале ни они камење.*

Уместо берићетном садашњицом, поносимо се славном прошлoшћу. Зна се шта то значи: *Богатом историјом се највише диче народи којима сада не цвјетају руже.*

* * *

Сходно налогу времена и поимању писца као савести народа, у Пантићевој збирци највише је, директних или дискретних, сатиричних афоризама. Но у збирци од око 400 афоризама знатан број је и умних опаски из историјске, социо-психолошке, културолошке и других сфера знања и умећа. Афористичари балканских народа све ређе пишу афоризме који су *само* игре речи и духа, који су љути, кисели или слани зачин јелу. Они су остали зачин, али махом надилазе своју сврху: *Афоризам је зачин, а све чешће и главно јело.*

Фокусирани на сатиру као књижевно оруђе које разоткрива и најжешће осуђује виновнике невеселе друштвене збиље, само узгред смо дотакли раскошан хумор који из ових афоризама обилато зрачи. Лековито за читаоце, отровно за оне друге, у друштвеној хијерархији, најалост, прве. Но хумору не треба препорука,

исијава раскошним бојама дуге.

Иако је ово тек друга Пантићева књига, на високом је нивоу. Не познаје се да је од претходне збирке – *Знам за јадац* – протекло скоро три деценије (27 година!). Но писац је свој таленат непрестано брусио у многим листовима и часописима. Личним примером је показао да дежурна, новинска, и књижевна сатира могу бити сестре близнакиње. У књижевном жаргону: синоними.

Уверени да наредну Пантићеву књигу нећемо дуго чекати, да ће изаћи *за месец, за годину* – да се изразимо оптимистичким насловом романа Франсоаз Саган.

Витомир ТЕОФИЛОВИЋ

КЊИЖЕВНОУМЈЕТНИЧКА АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА

(Љиљана Лукић, *Кад сјећања заболе*, „Свет књиге”, Београд
2021)

Љиљана Лукић је једно од значајних имена ововремене књижевности Републике Српске. За њу се може рећи да је *књижевни археолог* јер је своје стваралачко интересовање и креативну енергију, највећим дијелом, усмјерила у разгртање бројних слојева времена да би раван *историјске садашњости* повезала са пет вијекова удаљеном *равни прошлости*, у којој је коријен породичне лозе Грка – доктора Никола Теодокиса. Он је започео своје судбинско животно путовање кроз вријеме претачући симболику свог имена и поријекла у дуготрајно меандрирање кроз *иноземље* далеко од родног краја.

Књижевница Лукић *пронашла* га је у средњовјековном Звонику - данашњем Зворнику, на двору усорског господара властелина Вукмира Златоносовића и његове жене Јелене. Стваралачки импулс подстакао ју је баш ту, са рефлектором своје снажне имагинације, да у првом свјетлосном кругу открије пулсирање живота у средњовјековној властелинској породици Златоносовића. Поред огрубјелог Вукмира, лијепе Јелене и дворског особља неочекивано на двору открива и доктора Никола Теодокиса.

Теодокис је дошао као дубровачки медикус да лијечи Вукмира. Доктор Николо Теодокис, својом отменошћу и медитеранском мекоћом освојио је Јелену, али је и Јеленина тананост и љепота освојила њега. То постаје узрок драматичном слиједу догађања на властелинском двору и увод у развијање драмске радње у умјетничком драмском обликовању. Истовремено,

* У току припрема за овај број "Виле" сазнали смо да је Радмила Поповић изненада преминула 10. октобра 2022. године (Редакција)

то је и *кључ* који откључава браву времена низ које се *претраживач* спушта до коријена породичне лозе доктора Никола. То је, заправо, коријен породице Теодокис са грчког острва Крита. За упознавање тог вијугавог петовјековног, често калемљеног стабла, Љиљана Лукић се определијелила за његов нетипичан генерацијски слијед. Испоставило се да јој је за то било потребно читавих осам романа у којима се прате хирови времена и историје који по свијету разносе „младице“ са стабла Теодокиса. У том судбинском *меандрирању* имена Николо као архетип женске љепоте и чест узрок великих мијена појављивала се нека Јелена – и својим именом покретала асоцијације на Јелену Златоносовић.

Тако су романи: *Јелена Златоносовић*, *Доктор Николо*, *Звијезда падалица*, *Трагање за оцем*, *У небо загледан*, *Пут у недоглед*, *Бисерна дну мора* и *Кад сјећања заболе* симболично везани *породичним* сродством. Заједно чине умјетнички микрокосмос, а појединачно сваки за себе има своју књижевноумјетничку функционалност. Осми роман у овој нисци носи назив *Кад сјећања заболе*.

У роману *Кад сјећања заболе* сага о Теодокисима ушла је у завршну фазу и ону врсту расплета који има неочекиван и драматичан акценат.

Николо Теодокис појављује се у сасвим новом лику. Он је у тој преобразби Београђанин, фоторепортер Димитрије Митја Докић. Јелена Миљивојевић је службеница која са властелинком Јеленом Златоносовић има истовјетност имена и извјесну сличност љубавног заноса и трагедије. Иначе, романескна радња тече простором и временом који су данашњем читаоцу познати и блиски. Радња романа смјештена је у осамдесете године двадесетог вијека. Тиче се наградног колективног путовања кроз нашу земљу и дјелимично - Италију. У друштву које је врло шаролико по поријеклу, култури, образовању, темпераменту и навикама, дани наградног путовања, рекло би се, протичу у причи, пјесми, хумору, ситним зађевицама... у разгледању занимљивих пејсажа, историјских споменика, дуговјечних умјетничких вредноста. А баш, у тој доживљеној мјешавини, у дубокој тајности рађа се и распламсава љубав између Митје и Јелене и води их ка драматичном животном крешченду.

Украден од Неба или од Неба дарован тренутак спајања заљубљених душа произвео је почетак живота новог бића. И онако

како то само нека виша сила зна да намјести, након повратка с наградног путовања, нијемо се раздвајају животне путање двоје људи чија срећа није успјела да сазри и донесе плод. Митја је по професионалном задатку отишао у ратом захваћени Бејрут и тамо погинуо, а Јелена, погођена вијешћу о његовој смрти, доживјела је срчани удар и заувјек се поздравила с Митјом и својим сновима. Као ниједи свјedoци њихове љубави остала су два Митјина писма упућена Јелени из ратног бејрутског пакла – Јелена их, нажалост, никад није ни добила ни прочитала. Та два писма послужила су као епилог дугорочне приповијести о лози доктора Никола Теодокиса чије животни пресахнуће најављује отпочињање новог како је то регулисано законима природе. Врхунац радње романа је кад читалац сазнаје да је у питању инцест, али посебне врсте јер брат и сестра нису ни знали једно за друго зато што је у обје породице чувана тајна о рођењу ванбрачног дјетета Јелене, ћерке војног лица Видака.

Такође читалац сазнаје да је Митја у браку са Далиборком имао двије кћери. Кад су одрасле, одселиле су се из Србије: једна у Америку а друга на Нови Зеланд. Наташа се враћа из Америке са плодом своје тамошње љубави и са већ припремљеним именом за новорођенче: Николо.

Слиједећи овај фабуларни ток, што личи на понорницу, читалац наилази на мноштво наративних дионица и лирских слика које представљају кратке предахе на другом путовању. Не треба заборавити ни лик Наде, Јеленине пријатељице, која ће успјети да одмота клупко радње. Након Далиборкине смрти код ње су биле Тања и Наташа, а, пошто су отишле у иностранство, Нада се закалуђерила и, послвије извјесног времена, постала је игуманија манастира Грачанице под именом Ефросина. У манастиру, окруженом бодљикавом жицом, уз чување јединица КФОР-а, игуманија се узда да ће доћи друго вријеме и да не треба губити наду, што симболично представља и њено мирско име.

У ту сврху Љиљана Лукић користи се историјским пасажима, поетским окрепљењима и грађевинским монументима, затим кратким психолошким портретисањем личности, природом *обичних* људских разговора, посебно занимљивим чини се опис града Бејрута који у књижевноумјетничком смислу представља прикривен мотив завршног драматичног чина породице Теодокис, која нестаје преображена у презиме Докић.

Роман *Кад сјећања заболе* због ових разнородних умјетничких уметака има занимљиву архитектонику што подразумијева структурну и композициону разноликост, потребну динамику, наративе, особен стил и језик и високо умјетничко постигнуће.

Дјело *Кад сјећања заболе* објављено је у Издавачкој кући *Свет књиге* Стеве Ћосовића који је успио да се својим квалитетом и професионалношћу уврсти у ред врских српских издавача. Тако су ауторка Љиљана Лукић и издавач Стево Ћосовић допринијели да ово успјело књижевно остварење угледа свјетлост дана.

Радмила ПОПОВИЋ

О ГРЕШКАМА И ГРИЈЕХУ

Грешке су у технолошком, филозофском и религијском смислу неодвојиви дио живота сваког појединца и прате нас свакодневно у раду, у интеракцији са другим људима, у писању и читању, размишљању и резонувању, као и свим осталим активностима које човјек проводи. Грешке не праве само људи него и свако живо биће на земаљској кугли. Риба грешком загризе мамац па заврши у мередову риболовца. Антилопа се нашла на погрешној стази па натрапала на лавицу. Мали убоги црв измилио испод коре дрвета баш кад је дјетлић подигао кљун да кључне... Сама природа свакодневно прави грешке у преписивању генома које наука зове мутације. Гријеше и машине, компјутери. Роба са грешком се продаје испод цијене (додуше није роба погријешила, него онај ко је произвео ту робу), часовници дају погрешно вријеме, серије скупоцјених аутомобила се повлаче са тржишта због техничке грешке. Тако бих могао у недоглед. Изгледа да се цјелокупно живљење своди на острва правих одлука која плутају у мору грешака.

Да се вратимо на човјека. Ко је добар и успјешан човјек? Каквом филозофијом живљења би требало да живи човјек да би могао на крају пута рећи: Добар живот проживјех. Да се поново родим, живио бих га исто. Ни за чим не жалим. Ријетки су такви срећници и за њих се сигурно не може рећи да нису гријешили, него су се са својим грешкама сродили као са неким најрођенијим и не желе да их се јавно одрекну ни по коју цијену. Просто питање, а тежак одговор.

Сваки нови дан носи са собом низ радњи, појава и субјеката са којима се ступа у интеракцију, нови дан нова „нафака“, нови дан нова шанса, али и нова брига, нова препрека коју треба прескочити. По Хегелу, свака појава у својој природи одмах даје и своју супротност, те је крајњи резултат увијек негдје у среднини, када се двије супротности морају да помире да би настао нови

супстрат. Свака идеја, чим се родила, рађа и своју контраидеју, црв сумње растаче и најтемељније мисли, теорија запада у ћорсокак у пракси и човјек гријеши.

Грешке су тактичке и стратешке. Ових тактичких има сијасет и њихов мозаик се простире скоро до сваког зацртаног циља. Саставни су дио сваког рада, јер „ко ради тај и гријеши”, ипак, далеко мање од оног који не ради да не би гријешио. У психологији је познат феномен покушаја и погрешака приликом учења. А учи се док год биће живи. Живот је као партија шаха; на самом почетку се вуку стандардни потези који су књишки, шаблонски и у првих неколико потеза све партије личе једна на другу. А онда један потез измијени читав ток партије и партију усмјерава у неком сасвим другом правцу; у правцу побједи или пораза. У почетку, док је дијете мало, рођено само са инстинктом за преживљавање, чија је комуникација плач и гугутање, све бебе личе једна на другу. Онда се са наученим ходом и говором, отварају многобројни путеви који ће већ у дјетињству и раној маладости животну партију шаха учинити специфичном за сваког појединца. Ти почетни добри потези омогућавају добро отварање партије која се зове живот, а грешке доводе до проблема који отежавају добро отварање и позиционирање животних фигура. Као у шаху, и у животу грубе грешке се тешко поправљају и воде у пораз. Ове грубе грешке можемо назвати и стратешке.

Стратешке грешке су крупне и доводе до озбиљних посљедица за оног ко их чини. Због њих војске губе ратове, пропадају економије држава, падају владе и владари, мијењају се политички системи. Добра тактика не може поправити лошу стратегију. Добијена битка не значи и добијен рат. Краљ Пир након побједи Римљана; из које је изашао са огромним губицима, изјави: „Још једна оваква побједи и ја ћу остати без војске.” Стратешке грешке праве дугорочне проблеме и излаз из њих захтијева велики напор и оставља тешке посљедице. На личном нивоу сваки појединац има своју животну стратегију. Свако пише своје стратешке документе. Има их више и њихова реализација почиње од ране младости. Људи најчешће гријеше у двјема стварима. Погрешан избор занимања и погрешан избор животног партнера. У новије вријеме покушавају се анулирати ове грешке промјеном занимања, преквалификацијом и мијењањем послова, те разводом бракова и тражењем правог партнера у два или више покушаја. И једно и друго

је само компензација стратешке грешке. С друге стране, постоје и погрешно вријеме и мјесто за живљење, али се то најчешће налази изван моћи нашег одлучивања. Младост протраћена у рату прави изгубљене генерације. Живљење у неуређеној држави, живљење у туђој држави, живљење у окупираној држави у основи значајно отежава живот сваког појединца. Могло би се грубо рећи, затекли сте се у погрешно вријеме, на погрешном мјесту.

Тактичке грешке су свакодневне, ситне, понављајуће, нападне и досадне, али се дају поправити. Од ујутро када се устане на „погрешну ногу”, па до грешке што раније нисте легли, па сљедећи дан зијевате и тумарате, дијапазон је велики и разноврстан. Погрешна ријеч у погрешном тренутку квари добра пријатељства, раскида пословне везе, прави раздор у породици. Погрешно сте процијенили при улагању и трошењу новца, поуздали сте се у неке људе и погријешили, појели сте више него што је требало, па имате муку у стомаку, да није била још једна чашица пића не би било ни мамурлука, да сте знали не бисте крочили у ту кућу и тако у недоглед. Ове грешке се чине током цијелог живота, од дјечијег доба па до старости. Некада смо их свјесни, а некада је потребно вријеме да схватимо да смо погријешили. Постоје људи који никада не увиђају да гријеше у нечему. Они слијепо прате своја убјеђења и мисле да су увијек у праву. Они често путују у погрешном правцу и, када наиђу на зид, упињу се свом силом да прођу кроз њега. Људи који не признају своје грешке, тешки су и себи и другима. Као такви често се намећу као вође, па воде и друге да ударају главом о зид. Ту долазимо на терен индивидуалне и колективне грешке. Прије сваке колективне грешке, на примијер, погрешног пута којим иду цијеле нације, стоји индивидуална грешка, вође, иницијатора погрешне идеје која бива наметнута на овај или онај начин и због које испаштају хиљаде и милиони људи. Овим проблемом се баве историчари, политичари и разни други аналитичари који покушавају објаснити гдје је то начињен погрешан потез, гдје је била погрешна процјена, да ли је требало урадити ово или оно, али се и они често, без обзира на временску дистанцу, не могу сложити око тога шта је то било погрешно а шта није. Једно је ипак сигурно. Народ испашта због погрешне политике својих вођа, али народ и бира те исте који их воде у погрешном смјеру. Безгрешних нема. Сав људски труд се, у ствари, своди да грешке сведене на ниво статистичке грешке.

Культура

Саша КНЕЖЕВИЋ

ОТАЦБИНА У МАЈЧИНОЈ СУЗИ
(Бесједа поводом „Вишњићевих дана“ 2021)

„Да т’ не дознах, тад би прећутао...
Филип-слепче!... Из Међаша села
Прекодринче, Бошњачино л’ врли,
Тебе волим споменут се радо,
Нег’ једностран да ми се припјева,
А дволичит нејмадем ти зашто,
Но тек вишњост озрача ме јавом,
Срце м’ игра с’ и распјева грло!...?“

Својеврсном апотеозом Симе Милутиновића Сарајлије, учитеља најбољег ученика, започињем ову орацију о пјеснику који је, да би видио, морао сновидјети, да би пјевао, морао гудити, да би преживио, морао пјевати. *Пред господом у Бадовинцима*, како нас Сарајлија подсећа, Вишњић је говорио, да би Сима негдје у избјегличкој бесарабијској бестаргији његов пледоаје упјевао. Као славни грчки пјевач Тиртеј, који је из Атине послан Спартанцима у испомоћ, и наш је пјевач устаничку госпуду пјесмом у бој предводио.

Ви за пушке, а ја ћу за гусле!

Легенда каже да је Тиртеј био стар и хром и да мач није мога ни подићи, а историја нас учи да је Вишњић био слијеп и сирот, а заједничко им је да су обојица бесмтрност зарадили пјевајући ратничке елегике. Сјетне пјесме око којих су се окупљали ратници, пјесме које су их надахњивале да ни свој живот не штеде за отацбину. Скупа ријеч, што би пјесник рекао. Али нико као сироче не плаче за отацбином?

Филип Вишњић је био најчувенији гуслар за свога живота и најпознатији је Вуков пјевач до наших дана. Сатворио је пјеснички споменик српској револуцији, у митску одежду одјенуо

Црнога Ђорђевића и друге устаничке вође, а прије свега епски крунисао сиротињу рају. Пјевао је друмујући, онда је друмовао пјевајући, увијек бјежећи испред силе и неправде, уклањајући јој се и поклањајући док га разбраћа туђег закона и вјеровања не протјераше из рођене отаџбине у ону другу у којој је израстао у пјесника. Никада Вишњић пјесник није надрастао Вишњића пјевача, он се бјеше само поизмакнуо из канона у којем се првотно изобразио у властиту пјесму о отаџбини.

А она је морала бити јуначка, вријеме и околности су тражиле жртву, личну и колективну, а Филип је на гулама и пјесми уз њих прехранио себе, Ђорђево и Маријино сироче. Да сам није себе одредио Вишњићем, Филипа бисмо памтили и звали Ђорђевићем. Када пјева о Ђорђу који је Србијом завладо

„и Србију крстом прекрстио
и својијем крилом закрилио“,

он испјевава сопствену мјеру отаџбине, оног њему изгубљеном дијелу. Вишњићев Ђорђе је отац нације, државе, Ђорђе је онај који ће осветити његовог Ђорђа.

Зато је Вишњићева епопеја елегија, колико лична, јер је пјесник, толико и колективна, јер је пјевач. Нико у епци, и не само српској, не пјева љепше о мајци, великој мајци која рађа јунака, мајци која рађа пјесника, мајци која рађа Другог. Нико у српској поезији не пјева са толико туге и разумијевања о Другом, о разбраћи, о непријатељима, само за Филипа Оштроч капетан је *лудо дијете, јединац у мајке*. Ратници одлазе у бој ради славе, освете или отаџбине, враћају се као хероји и војводе и Вишњић зна да ваља прво опјевати њих, али никад не заборавља да опјева и оне који се нису вратили и да над њима заплаче заједно са њиховим мајкама.

Вишњић плаче за неузораним њивама, отетим малом и другим благом сиротиње раје, а кад је и то мало онда куне оне који су их у рат повели.

„Жље га сјели, три српске војводе
жље га сјели и вино попили!
Ви пијете и попијевате,
сиротиња у невољи цвили“.

То је Вишњићева и вишњићевска мјера отаџбине јер и њега:

„све ране српског рода боле,

и његова душа с њим пати и грца“,
јер су сви велики српски пјесници с ове стране, с лијеве стране,
своје перо умаkali у Филипову мастионицу. А како њему мастила
није требало, он је у њој сакупљао сузе из својих усахлих очију,
а тим сузама умију да пишу само одабрани, само неколицина
пробраних провиђењем велике пјесничке мајке.

Само онај кога је одгојила мајка, јер су му злотвори отели
оца, имао је знања и умијења своју устаничку епопеју уресити
човјечношћу која је неминовно тужна чак и у неким сретнијим
временима и љепшем простору од онога на коме се Филип родио,
ходио, бјежао, скривао се и на крају се скрасио, да би за будућа
покољења испјевао апотеозу људскости у злим временима смрти
и страдања за слободу и отаџбину која је и за њега била свуда гдје
је српска душа која. А Филип Вишњић јесте душа српскога рода и
отац српске поезије, макар и само с ове наше лијеве стране.

У Бијељини, 4.11.2021. год.

Жељка МЛАЂЕНОВИЋ

СЛИЈЕПОМ СВЈЕДОКУ УСТАНИЧКЕ ЕПОХЕ

Овдје смо данас да одамо захвалност не само Њему, већ и времену које га је изњедрило и од Њега направило великана којег и данас памтимо по његову пјевању и пјесмама. Нација пребрзо заборавља и истинске вриједности олако потискује, али име Његово и данас она помиње. Непуна су два вијека прошла од смрти свједока минулог доба, самим тим, и од смрти епохе у којој је живовао и стварао, а ми смо и данас ту, име му велико славимо и њиме се поносимо.

Позната нам изрека вели да живот, док на једној страни узима, на другој исто толико даје, а о томе свједочи и судбина милог јунака у чију част сада говоримо. Није овдје ријеч о књижевном јунаку, о јунаку епике, лирике нити драме, али јесте о јунаку устаничког пјесништва, оног које га је узвисило међу пјевачима и поетама народне поезије српске. Није ријеч о драми, нити о трагедији, али јесте о трагичној судбини устаника чији су физички недостатак и гашење родног огњишта учинили да се ваздигне до славе и постане средишње, безмало и кључно име устаничке епопеје. Болест га прерано начини слијепим, али му не одузе невјероватан дар који је носио у себи. Нема тога човјека са ових простора који на помен слијепог гуслара не помисли на име Филипа Вишњића, којег је изњедрило Подриње, а којег су прославили поносна Семберија и устаничка Србија.

Данас велико име, у раном дјетињству тек само Филип, не лати се коња, што му име говораше, а ни мача, но гусала као свога бојног оружја које му живот мијења из коријена. Гдје засвираше гусле, ту престајаше невоље, а рађаше се родољубље, пркос и понос. Његова пјесма будила је успавано српско живље из ових и околних крајева. Гусле Вишњићеве постале су оружје нације веће и снажније од бојнога копља, а њега начинише српским Хомером, пјесником и пјевачем српскога епа, истовремено објективног и

субјективног, искреног и правичног, горког и, исто тако, хуманог.

На своме путу од пјевача и гуслара до истанчаног поете, Вишњић је за усмену поезију учинио, сасвим сигурно, несвјесно, и те како много. Устанак као револуционарни покрет бјеше извор и инспирација многима, али за слијепога гуслара и више од надахнућа. Бијаше устанак у овим стиховима приказан у новом руху, у истинској стварности, огољен и слободан. Мало је трагова тога времена у епској поезији, али и они мали свакако су значајни, јер је у њима једна људска храброст зачала нову тему, а та тема је слобода. Нико прије Вишњића не усуди се да говори о слободи као праву које сваки човјек, обичан или јунак био, носи у себи. Стихови му помјераше границе, а звук чаробног, мелодичног оружја његовог рушио је и најчвршће зидове. И мада између њега и свијета у којем је живио стајаше тама, непрегледна јама, Филип Вишњић бијаше пјесник свјетлости чији се бљесак надалеко ширио. Обиљежен горком судбином коју су му нанијеле богиње, он је, више него други, своју пјесму живио и од ње живио идући друмовима и обилазећи српске крајеве. Гдје год дошао, својом музиком и пјесмом снажио је искру свога времена, искру устанка, времена које никад није видио и устанка у којем није очима био, али га је својим истинским и исконским талентом осјећао и, боље од оних који имаше богатство вида, видио.

Онај, због којег данас стојимо покрај овог спомен-обиљежја, на мјесту гдје је рођен и одакле је бљеснуо сјај правичне душе његове, која видје много више од свевидећих, задужио нас је својом пјесмом и мелодијом за вијек и вјекова, а не тек за непуна два. Задужио и заслужио да му име данас славимо. Оживио је слику времена у којем је вјековао, мада ту слику никада није видио и оставио у аманет своме роду, да се памти јунаштво као свјетлост у помрчини што притисну наше дане.

Слава му и хвала!

У Трнови, 5. новембра 2021. године

Стојанка ЂОКИЋ

ЗАВЈЕШТАЊЕ ДЕВЕТОМ ДАНУ¹

Слављење и величање светитеља, односно заштитника породице и заједнице, посебно је завјетно наслеђе од светородне лозе Немањића. Име Стефан у нашој култури, историји и традицији није само лично и титуларно име. Вјерујемо да у имену Стефан има нечега метафизичког, симболичког и светог. Јер, од Стефана Немање, преко Стефана Првовенчаног до Стефана Душана Силног – сви српски краљеви и цар, додаваше испред свог имена, *име вијенца славе и круне*.

Од Немањића смо наслиједили и примили завјете. На самртничкој постелји, очински и душебрижнички, Стефан Немања, у замонашењу Симеон, обраћајући се своме роду топлим ријечима *чеда моја*, остави нам завјет о очувању језика, писма, земље и државе. Да чувамо једни друге и да не изгубимо свој идентитет, то је наша света обавеза.

Од доласка Турака на наше просторе до данас, стално смо се борили да сачувамо слободу, мир и јединство српских земаља, те смо често били приморани да дижемо устанке и да иступамо изван наметнутих оквира у којима смо се налазили, да се мучимо и страдамо, али и да се дижемо и васкрсавамо. Наш је крст који смо примили по Божијем допуштењу и промисли, опет Стефанов, у име Првомученика. Јер, Стефан, први ђакон бјеше „човјек пун вјере и Духа светог“, који је био на страни истине.

Свети Стефан или по другим изворима, Свети Архангел Михаило, заштитници су и крсна слава српске државе још од Немањића. Када овим светим именима и датумима додамо и Видовдан, онда се у нашој савременој култури употпуњава и

¹Бесједа говорена у Центру за културу у Бијељини, 9.1.2022. године, на Свечаној академији поводом обиљежавања Дана Републике Српске.

оваплоћује једна трострука симболичка вриједност средњовјековног кодекса и поимања државе, гдје су нераздвојни елементи земља, језик, писмо, крсна слава, народ и војска.

Зато, није случајно што су нам данас крсна слава Републике Српске Свети Архиђакон Стефан, крсна слава МУП-а РС, са праведним огњеним мачем и теразијама Свети Архангел Михаило, а кроз косовски етички кодекс, Видовдан је крсна слава Трећег пјешадијског пука.

У пригодној бесједи поводом обиљежавања Дана Републике Српске², Матија Бећковић је казао да је „Република Српска велика народна грађевина”. Јер, 9. јануара 1992. године Република српског народа одабрала је тежак и трновит, мученички пут, али немањићким вијенцем овјенчан. Имао је српски народ прилику да поново призове и издигне немањићку заставу, пурпурну, царску подлогу и двоглавог сребрног орла. Призван је стари, српски амблем, испуњен је завјет Немањића и у данима који се празнују у име рођества Богомладенца, успостављено је завјештање деветом дану. Ми и данас вјерујемо у тај амблем. Народ је своју грађевину одбранио и ојачао слободарским симболом јединствено изашавши на референдум 1992. године и 25. септембра 2016. године, чиме је испуњено завјештање – да живи човјек и да живи народ. Јер, посљедња ријеч јесте ријеч народа.

Да „рођае се човјек и народ и да рођае се Србија”, каже се у *Завјештању државе*. Без обзира на то коме се приписују, нама су ове ријечи потребне, јер знамо да имамо легитимна и историјска права на саборовање и очување идентитета. Познато је да су Срби у ратовима, голи, гладни, болесни и боси, палили парче воштанице и на парчету погаче обиљежавали крсну славу.

Данас имамо јединствену привилегију да свечано и достојанствено у име предака и у име будућности обиљежавамо, славимо и да се, поносно хвалимо именом своје Републике. Јер, у средњем вијеку, *земље су биле српске*, а ми данас имамо Републику Српску.

У име прошлости, која је била и крвава и болна и у којој

² Бесједа коју је говорио Матија Бећковић у дворани „Борик” у Бањој Луци, 9.1.2016. године, на свечаној академији поводом обиљежавања Дана Републике Српске.

смо често робовали и пркосно зазивали слободу, али и у име будућности, призваћу стихове Ђуре Јакшића из пјесме *Отаџбина*, који су упућени окупатору, односно непријатељу и који кажу:

(...) „И само дотле, до тог камена,
До тог бедема —
Ногом ћеш ступит можда, поганом!
Дрзнеш ли даље? ... Чућеш громове
Како тишину земље слободне
Са грмљавином страшном кидају; (...)
(...) Ал' један израз, једну мисао,
Чућеш у борбе страшној ломљави:
„Отаџбина је ово Србина!”

Нека ови стихови звонко добују на уснама свакога Србина и нека востану као јединствена химна, Завјештање Деветом дану, Дану Републике Српске! Да живи Република Српска, на многаја љета!

Јелена ЖЕРАЈИЋ

СРПСКОМ ХОМЕРУ

Зашто смо оно што смо? “Исток на Западу и Запад на Истоку.”, како је говорио Свети Сава. Да бисмо боље спознали себе, разумјели и очували свој идентитет, помоћи ће нам ако се боље упознамо са животима наших предака, нарочито оних које и историја памти.

Тако се на препуном небу наших великана, истакнутих Срба и Српкиња, неупитно налази име Филипа Вишњића, српског Хомера, слијепог гуслара, народног пјесника и умјетника. Као дијете суочи се са личном и породичном трагедијом. То га не сломи, већ се као птица Феникс уздиже из безнађа и вину међу српске бесмртнике. Живио је у тешким временима. Временима прожетим сталним немирима, устанцима народа и одмаздама властодржаца... Владали су тада осииони и бахати. Поробљеном српском народу било је све теже одупријети се и опстати у Царству чији се крај почео назирати. Ето, у таквом је окружењу, оставши без вида, па послјије и без родитеља, прво без оца, а онда и без мајке, живио и стварао Филип, кога народ по мајци Вишњи прозва Вишњић.

Гусле, тај стари народни инструмент, као да су биле рођене с њим и нисмо сигурни ко је кога више прославио: да ли гусле Филипа или Филип гусле? Но, сигурни смо да његово обилажење цијелог Босанског пашалука преко Херцеговине чак до Скадра, није као путовање неке музичке трупе која увесељава народ, него је нешто много више. Сама појава слијепог гуслара, који познаје толико много стихова, а гусле у његовим рукама испуштају, чини се, очаравајуће звуке, изазвала је дивљење. Пјевајући уз гусле Србима по вашарима, увече у домовима, пјесме епске, Вишњић је успио да распламса ону посљедњу искру наде, воље за животом и вјере да правда, Божија правда, небеска правда може бити доступна и да ће једнога дана сићи међу народ и казнити завојевача, тиранина.

Иако без очињег вида, видио је и дубоко и далеко. А самим својим примјером чинио да и наизглед немогуће постаје могуће са јаким духом родољубља, вјером у себе и неизмјерном љубави према народу свом. Није тешко замислити како је изгледало када покрај огњишта, пред многобројном публиком укућана и комшија у руке узима гусле, а на прве звуке застаје дах присутнима. Баш као када артиста на тренутак изгуби равнотежу, ходајући по жици, високо изнад позорнице. Понеком слушаоцу крене и суза изазвана садржајем пјесме који обично говори о подвизима српских јунака у времена давна.

Српског Хомера, пут је одвео преко Дрине у Србију у моменту када се српска војска 1809. године повлачи из Семберије. Упаде тако слијепи пјесник у вихор Карађорђевог буне и подари нам плодотворне стихове, којима оплемени српску епску пјесму. Тих четрнаест пјесама постало је највредније свједочанство о Првом српском устанку и његовим јунацима. Све те пјесме записа Вук, заједно са онима које су настале раније и тако омогући да Вишњићево дјело постане доступно слједећим покољењима. Иако изражено у епској форми оно као да представља и предочава голу стварност, дајући истините слике о догађајима о којима говори. Да боље схватимо зашто је тако, помаже нам Лукијан Мушицки, који каже да је од самог Вишњића сазнао да је пјесме стварао тако што је разговарао са учесницима догађаја које је испитивао, све дотле док употпуни слику стварних дешавања. Знајући за улогу епског пјесништва у српском народу кроз вијекове, видимо да су правда и слобода скоро у потпуности синоними. Ипак, свијет који нам Вишњић представља није обавезно и искључиво црно – бијели. Тако у пјесми “Почетак буне против дахија” даје слику Старца Фоче и цара Мурата као људи праведних, иако долазе из редова завојевача и угњетача. Ипак, довољно мудрих да позивају на добар однос према “раји”.

Вишњић је свим својим бићем уз свој народ, поставши тако и сам важна карика у очувању националне свијести и вјековне борбе за слободу. То сигурно потврђује и сама чињеница да последице слома устанка прелази у Срем и тамо наставља живот, уз гусле, наравно. Ниједног тренутка не дозвољавајући да се изгуби нада, него својим стиховима поткрепљује вјеру у коначну побједу и ослобођење. И док су многи великани кроз историју постајали великани тек последице смрти, јер је њихово дјело тек тада вредновано

истинском мјером, Вишњић је и за живота био вољен и поштован, а његово дјело остало је да траје све док постоји српски народ.

На крају да кажемо да не смијемо заборавити и да с поносом истичемо захвалност Вишњићу на дјелу које је оставио покољењима.

У Трнови, 6. новембра 2022. године.

Миливоје МЛАЂЕНОВИЋ

ДРАМСКА СНАГА ПЕВАЊА ФИЛИПА ВИШЊИЋА

(Беседа поводом „Вишњићевих дана“ 2022)

Трансформација, трансмисија, прекодирање, преобликовање фолклора у писаној књижевности стална је тема наших књижевних расправа, али сузићемо то подручје на драмски израз. Итонијеинициранопригодним карактером ове манифестације која се обраћа делу великог ствараоца Филипа Вишњића. Импулс за разматрање додирних тачака и размимолилажења између епске и драмске поезије налазимо, иначе и не од јуче, у све учесталијем посезању драмских и позоришних уметника за епском поезијом као грађом од које се прави драмско и позоришно дело. Најновији подстрек за ову врсту размишљања даје нам и недавни догађај управо са ове позорнице: премијера представе *Хасанагиница* Љубомира Симовића, у режији Душана Тузланчића и извођењу нашег младог Градског позоришта “Семберија“ у садејству с колегама из НП Републике Српске из Бањалуке и глумаца из Новог Сада која је с пуним разлогом и јасном мотивацијом изведена управо у оквиру „Вишњићевих дана“. Наравно, овај поступак није ништа неуобичајено у књижевности, али се у новије време чини доминантним, и то нарочито у свим словенским, али и у другим европским књижевностима.

„Има народних прича које су толико општечовечанске да заборавимо кад и где смо их чули или читали, па живе у нама као успомена на наш лични доживљај“¹ записао је Иво Андрић у “Знаковима поред пута“, али има и један карактеристичан, преломни моменат, у нашој усменој књижевности када се лични доживљај означава као општечовечански, колективни. На тај моменат упозорава Матија Мурко: песму није певао „народ“, него

¹ Андрић, Иво: *Знакови поред пута*, Свјетлост, Сарајево, 1978. стр. 23.

поједини песници из народа. Или, како је говорио Вук о гуслару Вишњићу: “Ја зацело мислим да је ове све нове песме од Кара-Ђорђина времена Филип сам певао“. То је онај тренутак у ком се устаничка, усмена епика приближава јуначком добу, односно романтизму. Тада, као што нам Миодраг Поповић потанко објашњава, „устанички певач, снагом духа и видовитошћу, често намеће колективу, то јест народу, властити естетички и идеолошки критеријум, а не како је то уобичајено код народних песама, колектив њему свој тиме што мења и редигује песму током њеног усменог кружења у маси“². Није то више једноставно препричавање догађаја и херојских дела, у оним вредним епским песмама све је изразитија лирска визија минулих јуначких дана. „У најбољим тренуцима песма је чист доживљај, унутрашња психодрама...“³. У епоси романтизма, ишчезава полагано анонимност народног певача и он је све наглашенији стваралац, индивидуалац. У норми усменог стваралаштва, уграђује наглашено своје сопствене песничке доживљаје. Тако се сада народни певач не појављује као декламатор, него ону песму која је „на њега прешла ваља да у себи прекува, па да је некако чисто својом снагом наново изведе“.⁴

У песмама Филипа Вишњића и других народних певача осећа се присуство уметника у чијем стиху су познати јунаци народне песме оживљени на нов начин. Из песама ових певача о Краљевићу Марку, Милошу Обилићу, Баји Пивљанину, Старини Новаку и другим епским јунацима избија дух буне: неустрашивост, самопрегор, јуначка решеност и спремност за нове битке. Оним митским јунацима придружују се у Вишњићевим песмама и јунацима из устанка. Најбољи народни певачи уносе елементе романтизма у српску поезију, десетерац постаје јуначки стих, из њега одјекује нови звук, звук јуначког доба. Из те поезије избија нескривено племенитост и широкогрудост певача. Сада народни певач уме да потисне националну пристраност и искључивост. Тако Вишњић у песми *Почетак буне против дахија* слика господственог Старца Фочу, објективно, с уважавањем и уметнички непристрасно.

Такво, романтичарско устројство народне поезије, актуелни, социјално-политички моменти захтевали су и одређене

²Миодраг Поповић: *Романтизам*, Нолит, Београд, 1975. стр. 15.

³Исто.

⁴Исто.

драматуршке карактеристике у конструкцији драма „по народним песмама”. Зато се на народне песме гледа као на „семе“ за драме? Који су естетски чиниоци утицали на формирање таквог, општеприсутног, гледишта? Истраживања, скоро све до оног које је обавио Миодраг Станисављевић, драмски писац и драматург, у у раду *Епика и драма*, била су површински овлашна и сводила се на оцену да су наше епске песме драматичне (да поседују „наметнуту снагу драматичности“), да имају “драматски карактер обликовања радње“, „изразито драмске елементе” и сл. Такође је учестало и становиште како су наше народне песме „трагичне“. Тако мисли и Војислав Ђурић када каже да је народни певач „ненадмашан у трагици“, Светозар Кољевић који сматра да је *Смрт мајке Југовића* „најчистији пример трагичке структуре“, или Бранко Лазаревић тврдећи да је та песма „познате трагичности Софокла, Есхила, Фауста, Шекспира“. Миодраг Станисављевић долази до закључка да слика света неке епске песме или неке драме не постоји нигде унапред припремљена, чекајући само да се „устихује“ или сложи у дијалоге и монологе, изласке и уласке јунака. „Она настаје као резултат процеса приповедања или приказивања, прецизније: као резултат одређених конструктивних сила које су у служби једног или другог начина стварања светова уметничких дела“⁵

Први начин стварања је верно превођење, принцип минималних интервенција. Карактеристичан је за сценске адаптације које су биле дословне и тежиле да пренесу што више оригиналних реплика из епске песме. Овај поступак усредсређен је на то да се очува достојанство народне песме, да се не угрози њена изворност. Сасвим је јасно да је у том случају облик драме само “помоћно средство” да се искаже епска песма, тако да новостворена драмска форма у вредносном смислу не постаје репрезентативна. Станисављевић појашњава: “верност другом медију чини драму слабом (неверном самој себи) и сведеном на сценску адаптацију”. Тај “принцип минималних интервенција” уважавали су Драгутин Костић (уверен да је нашао прави “рецепт” за “прву драматизацију” епске песме саветујући да “драматизатор своје твораштво сведе на најмању меру”, Милорад Р. Шапчанин

⁵ Miodraag Stnisavljević: *Epika i drama. Članci. Sabrana dela Miodraga Stanisavljevića. knjiga 3*, Res publica, Beograd, 2006.

у драми “Милош у Латинима”, Алекса Шантић у „Анђелији” насталој од песме „Бог ником дужан не остаје“).

Друга врста верности коју протежирају поједини истраживачи народне епике јесте верност научној мисли о „битности и структури“, верност теоријском објашњењу „нејасних структурних места“... Тај метод драматуршки почива на провери колико су се „драматизатори“ приближили „стварној животној и драмској битности коју нуди сам текст баладе“. У овом случају удео драмског писца сматра се као извесна врста помоћне научне методе, као једна од метода за решавање непознатих у једначини епске песме. Такво гледање на драматизације епских песама изразио је и Герхард Геземан: „Зашто се Огризовић занимао за Хасанагиницу и зашто је драматизовао баш историју народног јунака Бановић Страхиње? Зашто се Ђуро Димовић мучно борио са Марком Краљевићем, зашто је Лаза Костић мудровао о Максиму Црнојевићу? Јер су ти проблеми остали још увек нерешени“.

Изванредан пример успелог претварања епског певања у драму је Нушићев „Кнез Иво од Семберије“, једночинка настала 1900. године. Овај ће нам пример указати на двоструку вредност, на умеће нашег земљака Филипа Вишњића да „историјски фрагмент“ епски обликује са свим одликама модерности, а, истовремено, и о уметничкој транспозицији нашег највећег комедиографа, који се овај пута огледа у жанру трагичног садржаја. У Вишњићевој песми *Кнез Иван Кнежевић* је јасно уочљиво деловање уметничке стилизације и деловање материјала, односно, историјског фрагмента од којег је настала.

У средишњем делу песме, као што је знано, Вишњић пева о откупу робља. То је епска схема развоја, али у приличној мери редукована. Понављајуће чланове те схеме чине ситуацијски комплекси Иванове радње (његових покушаја да ослободи робље) и Кулинове противрадње (усредсређености да његове покушаје осујети): „А мој побро, обор кнеже Иво/ ти не можеш купит тога робља/ ја ћу искат што ти дат не можеш“.

Та ситуација, конфронтација радња – противрадња је прилично штурa: Кулин иште пет товара блага, а Иво нуди три, тиме је условљена промена крајњег исхода. Филип Вишњић извештава о судбини откупљеног робља и наводи чњеницу да је након тога Иво осиромашео и да му нико није „зафалио“ за добро дело. Јако је важно истаћи да Бранислав Нушић управо надограђује тај оскудни

импулс Иванова радња - Кулинова противрадња. У једночинки има најмање десет понављајућих ситуационих кругова, који чине Ивине понуде и Кулинови до монотоније доведени искази одбијања. “Исход свих ових кругова је негативан по радњу. У последњем кругу, следствено закону схеме, долази до преокрета, односно до промене исхода. Наиме, Ивина мајка после деветог круга (кад Иво даје кандило и икону) умире, а Иво и то претвара у понуду: „Беже, ево ти дајем и највеће благо... дајем ти живот своје матере. Је ли доста, беже? Је ли доста већ?” Кулин: „Алах рахмет ејлен! Доста је, Иво, доста, доста! (Окреће главу да не гледа.) Твоје је робље, откупио си га! (Одлази нагло. Завеса.) „Разлике између Нушићевог начина коришћења овог поступка у *Кнезу од Семберије* и његове стандардне примене у епској песми су минималне. Судари радња – противрадња у сваком новом кругу почињу из почетка, ниједан не условљава други. Изузетак је учињен тек пред крај: мајчина смрт (исход деветог круга) постаје конститутиван чинилац десетог круга. Преокрет је, као и у епици, припремљен механиком схеме, мада Нушић настоји да га мотивише и психолошки, да га дâ као „извод“ из Кулиновог карактера. Наиме, после седмог круга Нушић упућује на Кулинову реакцију, што треба да значи да је „моменат мајке“ слаба тачка у његовој иначе непоколебљивој бездушности.

Драматизујући народну поезију, Нушић је у историјском фрагменту *Кнез Иво од Семберије* показао да зна да трагичку радњу постепено доведе до патетичног, али изузетно узбудљивог емотивног усијања. Он је, такорећи, на јуриш освојио све наше оновремене позорнице, и професионалне и аматерске (Београд, 1900, Нови Сад 1901, Загреб 1903, Љубљана - 1905) и био изузетно популаран јер је на ефикасан начин демонстрирао “потресну гесту жртве” када се гине за слободу. „Критика је са срдчним одобравањем” примила овај “историјски фрагмент” из времена првог српског устанка и борби с Турцима, лоциран у селу Попови у Бјелинској нахији, у кнежевини Семберији”⁶. Милан Грол у “Српској књижевном гласнику” наглашава да је то ”једна од наших најбољих драма” и “дело од трајне вредности у српском позоришту”. Лазар Марковић је предвиђао („Бранику“) да ће

⁶Јосип Лешић: *Бранислав Нушић: Живот и дјело*, Нови Сад: Стеријино позорје, 1989, стр. 103-104.

Нушићу, “овај један историјски фрагмент осигурати врло високо место у српској литератури”. У мостарској „Зори“ Боривој Поповић описује да је ово “дело историјске истине, пуно српских суза, крви и јада”, а Слободан Јовановић, исто у „Зори“, наглашава да Нушић “никада није био срећније надахнут”. “Штавише, с нескривеним задовољством, понављају се у то вријеме ријечи Лава Толстоја да је Кнез Иво од Семберије најбоља словенска драма у деценији када се појавила.” (“Позориште”).⁷

Драмски писац који у епској песми тражи импулс за драму, нужно мора грађу песме (збивање, приповест) да разори и преуреди на нов начин. Тако је Стерија кад је приступио народној песми „Предраг и Ненад“ прерађујући је у драму „Ајдуци“, морао да другачије распореди личности. А Лаза Костић је у комедији „Гордана“ (према песми „Ускокова љубав“) епизодном лику (Михату Бемберу), изградио много значајнију улогу у сужејној мрежи. Тако су поступили и многи други писци драма које су настале по мотивима епских песама, у ранијем раздобљу наше књижевности: Милош Цветић, Ђуро Димовић, на пример, а у савременој Борислав Михајловић Михиз („Бановић Страхиња“), Љубомир Симовић („Хасанагиница“), Милена Марковић („Наход Симеон“). Историја наше драмске књижевности је својеврсна, непрестана позорница прерада и адаптација поезије и прозе. Вишњић, као и Андрић (којем ове године бележимо 130 година од рођења), није био историјски хроничар него песник епа, творац општије истине о историји и људима. Истина, он је био другачијег стила и замаха него што је Андрић, али ваља имати на уму да је Вишњића спутавала поетика народне епике и налог времена и обичаја, ограниченост која није дозвољавала да развије песничке визије и мисаоне дигресије за које је, сигурни смо, имао потенцијала. У контексту ове Вишњићеве светковине, запажамо, међу осталим сродностима, да је у текстовима о Вишњићу и Андрићу, истакнута историјска мудрост Вуковог певача сагласна са умним проницањима великана писане речи⁸. И Андрићево дело

⁷Исто.

⁸О сличностима и разликама поетике усмене и писане књижевности, мери и смислу одклона писане књижевности од усменог извора, разлозима коришћења народне песме а потом и о различитим аспектима Андрићевог односа према усменој традицији и фолклору писали су опсежно Нада Милошевић-Ђорђевић,

опомиње попут народне књижевности. У *Знаковима поред пута* могуће је, потцртавајући парафразе, уочити одблеске народне поезије, веровања и предања, анегдота, шaljивих прича, изрека. И језичко-стилски Андрићев рукопис, нарација, неодољиво звучи као народни.

*

Овогодишњи „Вишњићеви дани“ обгрљени су и јубилејом Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета“. Мисија овог друштва које бележи 120 година трајања је ширење и популарисање књиге; чување језичког идентитета српског народа заснованог на вуковској традицији... Оне речи из писма 29 српских интелектуалаца, које су упутили Земаљској влади у Сарајеву у којем је исказана страсна жеља да се оснује „чисто хумано друштво под називом "Просвјета“, потврда су важности трајања „Просвјете“. Ко би нас сада окупио и на дубоко хумана посланства нашег великог земљака Филипа Вишњића подсетио да није „Просвјетиног“ завета?

Бијељина, 7.11. 2022.

Милослав Шутић, Новак Килибарда, Љубомир Зуковић, Видосава Стојанчевић, Хатица Крњевић, Светозар Кољевић, Владимир Бован, Ненад Љубинковић, Рајко Глибо, Бошко Сувајдић, Снежана Самарџија, итд.

**Удружење књижевника Републике Српске –
подружница Градишка**

Жељко Галоња (1968, Градишка). Пјесник, прозни писац, романописац. Објавио је: двије књиге пјесама Нек лају док спаваш (1997), Бадљалица (2011); три романа Памрав (2008), Ђорџи видног (2014) и Освјеживач простора (2017) и књигу приповјетка Куђеља црне вуне (2004). Галоња је и музичар, односно композитор, кантаутор.

МОЈ ЈЕЗИК

1.

Мој су језик прво трнили глогом
Не би л' засушио боли рогом
Ал' инатан је

Мој су језик резали сабљом
Пекли на ражњу, чупали штрањгом
Зар је чудо, што се чуцак очудио
Па псује

На српски су језик пуштали поскоке
Кумове и кумине сламе
Покрепаше

Мој су језик орали, чепали
Да га затру кидали, цмекали
Опет насрединии

Наш су језик кували у казанима
Ускључавајући закључ'о им снове
Њим зборе

2.

Што су га себи више вукли
Усвијетлио
Под пракљачом пост'о љепши
Породио бијелим луком и шипцима
Њима брани круну
Огњишта

Клетва му тежа од буздована
Истина жарка ко коприва
Исцјељива

А загливи само гдје он хоће
Сред пртине ако треба
Пркосницом пранђедова

Српски језик попут репа гуштерова
Што га више ко сакати
Подмлади се изнова

Окрилати

3.

Не смета му што га неко у свој крије
Он не воли кад њим млате
Говоре како није

Сваки глас му крило од коњица
Ријеч част, чест витезова
И војвода

Ни славе му не недостаје
Умудрио распрежући оцвијељења
Јаук, уздисаје

Гавран за све који га не знају

Славуј за оне што га натре
Чују

Био је у гробу којег нема
Спаљиван ниц'о
Накотио из пепела
Српски језик олистаће и кад падне
Тај под копитом кад је био
Мјаукн'о је

Није занијемо

Недељко (Недо) Нинковић (1947) Из Србобрана, са већином народа, обрео се у предграђе Градишке. Професор је српског језика и књижевности. Објавио: Срби Скопљаци (Србобранци) (1997), Поменик (Азбучник страдалог народа из Д. Вакуфа у Другом свјетском рату и у посљедњем...) (2001), Торба и крај – обичајник, завичајник (2006), Ој, Јелена – пјесме из завичаја, есеји.. (2008), Каконо би реци... – архаизми (2009).

Легенде о бегу Копчићу (Ковчићу) у Скопаљској долини (бугојанској)

Ц бесједи „Земља, људи и језик код Петра Кочића“ Иво Андрић наводи легенду о бегу Копчићу: „...*легенда о бегу Копчићу, који се такође истакао у бојевима у Угарској. Кад га султан пита шта жели, он не тражи ништа друго до „онолико земље у Босни колико он на свом коњу може објавати за један дан“.* Султан пристаје. Бег је, прича се, у својој необичној трци и урођеној жеђи за земљом захватио толики круг и, да би га отрчао, тако гонио коња под собом да је живинче пало мртво под њим пре него што је могао да заврши круг. Али Копчић се, не могавши ништа друго, са тог мјеста, како каже легенда, „хитио из руке каменом, да што више земље заокружи“. Где је камен пао, тамо је закопао свог угинулог коња и наредио да и њега, кад умре, ту сахране. И наследници тога бега Копчића, завршава легенда, чувају царски ферман о томе и крију га љубоморно под гредом у кући.“

У народу горњоврбаске, скопаљске долине, живи ова легенда, али не овако детаљна, не спомиње се овај крај и жеља бегова, али се у пословици спомиње мјесто које је бег обила-зио, па се каже: „Околиша, обилази, ко Копчић око Дувна...“Обично кад киша около па- да, а никако да лине гдје се очекује.

Постоји и друга прича о бегу Копчићу, или како српски народ говори, о бегу са Ковчића (мјесто Копчић старији Срби зову Ковчић). Копчић је и мјесто, једина стара жељезничка станица између Бугојна и Доњег Вакуфа, скоро на пола пута, а припада

Бугојну. Поред цесте и Врбаса овеће муслиманско насеље, мало даље српска и хрватска -Хацибеговићи познати, од старих породица, па да ли је бег од њих, не знам зна ли ко?

Живи још једна легенда у народу о бегу Копчићу, а била је и гусларска пјесма о погибији његовој. На гробљу поред главне цесте велики је споменик, стари, турбе за које веле Срби да је бега Ковчића. Ова друга прича говори о бегу као добричини. Прича се да је у беговој близини живјела српска породица врло сиромашна. Имали, веле, 'млогу дицу', па нису могли саставити крај с крајем. Ни у 'ливој ни у десној'. Ближи се Божић, најрадоснији празник, а домаћин забринут. Како ће са дјецом прославити, нема се. Бег је, веле, сазнао за то и послао домаћину овцу, да и он има кад сви имају. На Божић ујутро пошаље човјека да се прикрије и да чује да ли ће га домаћин споменути. Кад се човјек вратио, бега расположио. Вели: „Спомиње, Беже... Дигао чашу сав сретан, стоји са свом дјецом и са женом и захваљује: Фала Богу и Божићу. Фала бегу на Копчићу...” То се прочуло и остало као изрека у читавом крају.

Гусларска пјесма о смрти, погибији, бега копчићкога мислим да није записана, као ни многе друге, што је велика штета. Чуо сам је у појању Максима Видовића, о крсној слави, код Нинковића, у тазбини његовој. (Био је народни трибун за доњоскопаљски крај, један од првих ратних и поратних предсједника Доњег Вакуфа, а и кажњеник, на присилном раду, - изградња хидроцентрале Јабланица, један од посљедњих гуслара у нашем крају, таман кад ће стићи струја и радио, тада се и гусле погасише код нас, нажалост...)

Пјесма казује о љубави између Јанковић Стојана и кћерке бега копчићкога: Двадесет жетелица је жело пшеницу на Копчићком пољу, а пред њима, 'понајвиша, понајљепша, кћерка бега Ковчићкога'. Из Даљан планине слети чета јунака, а пред њима 'сиви соко, Јанковић Стојане / Мрка брка, а висока стаса...' Жетелице се уплаше, али не плаши се и не бјежи бегова кћерка, него се обрадује, као да су се договорили, као да је прижељкивала, и креће са Стојаном. Сустиже их потјера, са бегом копчићким. Стојан се не плаши, но му жао бега и наговарају га да одустане, да се врати. Кћерка га моли и говори да није отета, да познаје Стојана и да се удаје добровољно. Бег љут, не одустаје. Изазива Стојана. Стојан нема избора... Врло нерадо, али без по муке рјешава мегдан, предаје бега његовим људима да га сахране и

са дјевојком и својим момцима одлази.

Пјесма има историјску подлогу. Стојан Јанковић је освојио Прусац, који се налази западно од Копчића свега неколико километара. (Добро се виде зидине Прусца са пруге на Колаковици ковчићкој), а Даљан је брдо, шикара, између Прусца и Копчића.. (мало преко 700 м. над. висине).

Е, сад, шта је истина, а шта плод гуслареве маште, тешко је знати, а знам да смо ми, тада дјечарци, вољели слушати ову пјесму јер је оно љубавно у њој било у првом плану. Тешко би било рећи и да ли се у свим случајевима ради о једном лицу, (о једном бегу или је то типски узето), а можда није ни битно. Битно је да народ изражава нешто *своје, своје поруке, осјећаје*.

Прва легенда, поред тога што јасно изражава осуду похлепе, крије још нешто загонетно, тајанствено, што се назире из Бегове опорукe да га сахране по смрти *гдје је он коња укопао*. Шта би то могло значити: Да ли се чувени ратник заситио људи, рата, људских поступака, да не жели лежати ни мртав са њима...? Да ли је схватио како је људска похлепа ружна...? Можда га је смрт коња, вољене животиње, отријезнила да схвати како ни ми људи нисмо много одмакли, сличне смо судбине....!? Колико је пак правом јунаку у то вријеме значио коњ, зна се.

Друга прича о Бегу као добротвору романтично је једнострана. Не говори се одакле то бегу овце, о порезима и харачима. Било је важно да се истакне како сироте треба помагати, па да би се то лакше постигло, у пјесму или пак напјев, преточи се, као овдје: Фала Богу и Божићу / Фала Бегу на Копчићу... Нису ли ове ријечи требало, бар донекле, да подстакну све друге имућније људе за исту мисију. Знамо да и свака вјера слично проповиједа, па највјероватније да су постојали коријени у народним паганским обичајима.

Код Срба у доњоскопаљском крају био је обичај да газде испеку и по једног брва који ће се на јутрење, рано на Божић, носити у Црквену авлију, као ради продаје, а у ствари највише са намјером да се разда сиромашнијим како би и они у весељу дочекали Божић. Све се то радило и севапа ради и кријући донекле, „Не мора знати лива шта ради десна.“ Домаћин је упућивао момка у посао, а да се он, као домаћин, газда задруге, и не појави: *Знаш ли ову жену, знаш ли ону...знаш ли овог човјека...знаш ли оног...Е, роде, њима подај и немој да би наплатио...Не мораш рећи ни чији*

си... Сазнаће они... И тако - из године у годину, па кад умре домаћин или се раскопа задруга, жалила и сиротиња. А у времена рата и глади - и потајно, ноћу испомагали се људи. У поратна тешка времена махалска сиротиња ишла кроз села да им се да, а да се не зна. Жене говориле малој дјеци: „Нисам ја, мој синко, ни циганка, ни просјак, него дошла до своје куме...” Домаћице, посебно из јачих задруга, лијепо су их примале и туткале у њихове велике торбе сваког мрса, што је у газдинским кућама вазда било - за путника намјерника, за шумара, порезника, па и за сиромаша. Њима се са халалом давало: Никад се не зна шта ће сутра бити, можда ће и они нашој дјеци давати, њихова дјеца... Подај узводу, вратиће ти се низводу... Бог све види...

У Ковчићу бег засјео, на Урији арамбаши

И ова стара народна изрека носи своје значење, помало прикривено. Урија је брдо и село испод Прусаца, чувеног и надалеко познатог, са старим градом, утврђењима, зидинама. Копчић је југоисточно, у пољу, и он нема нека утврђења, нити је историјски познат као Прусак. На почетку Скопаљске долине становништво је православно и муслиманско. Врло је мало католика, те су се те двије вјере држале у некој врсти равнотеже. Чаршија сама, претежно муслиманска - вакуф, а околна села српска. У укупном броју Срба је било више, све до Другог рата, па је касније било изједначено и онда, задњим пописом муслимана је било више, али не онако како је то пописано, јер су направљене грешке. Многи Срби уписани су као Југословени, на врло перфидан начин, како се то тада радило. Отом, потом... сада посматрамо изреку: Рекло би се: шта се ради, шта се дешава, о чему је ријеч? Ништа. Мир. Мирни и бег и арамбаши. У ствари миран народ обију вјера. *Не дирај ти мене, нећу ни ја тебе*, и ово је била позната и призната изрека. Тако се и живјело. Уз мање ексцесе, које је народ, један и други, смиривао, те власт кажњавала кривце.

Прусак и Шума, шумска хајдучија – Копчићанима и Уријанима били залеђина и пријетња, па се тако стајало и опстајало. Прусак, зна се. Сила могла доћи и потрти православце. Шума, никад се не зна ко све може банути и шта урадити, па је боље бити миран, а шумски ланац протезао се од Урије, на Прибраћу, па у Семешницу, Копривницу, све до Купреса и Јања. По планини

српска имања планинска, испаше, кућаре, штале са чобанима и љети и зими.

Презимена свједоче и потврђују изреку. У Копчићу најпознатији Хаџибеговићи, а на Урији Арамбашевићи, јаторни, крупни, високи људи, ваљда као што бијаху праве харамбаше.

.....

У задњем рату, на овим просторима скопаљске долине ишчезну српски народ православни - у прогонство са вјековних станишта, као никад. Није више било онако измијешано као прије, у свим ратовима и бунама. Већина птица отишла са својим јатом, а да те нико не пита - милом или силом. Докле ли ће остати приче и изреке о беговима и арамбашама? Притиснуше нови бегови и у ова наша времена, а још нема изрека о њима. Ако и буде, биће грдне и жалосне да те мили бог сачува, к`о што је и велика већина нових бегова, зову их тајкунима, а да ли се они разликују од негдањих харачлија, тешко је рећи. Шта би сада рекао Кочић, каква је ово укупација (окупација), кад смо окупирали сами себе, твој те тлачи и табачи. Да је туђин, лакше би нам било.

У младости крв се заледила. Чају наша дјеца нерођена. Нема вриска ни хајдучког треска. Остали су људи и нељуди, као и вазда. Пали су силни сњегови и сви смо показали своје трагове. „Вријеме земно, а судбина људска...“

Ирена Станковић (1987, Нови Град). Професор је српског језика и књижевности. Објавила је три збирке поезије: Далеке близине (Двопјев, 2011), Колијевка на двије воде (2013) и Крошња живота објавила (2021). Пјесме су јој објављене у књижевним зборницима. Аутор је неколико књижевних рецензија. Запослена је у Приједору. Живи у Новом Граду.

МОЛИТВА АРХАНЂЕЛУ ГАВРИЛУ

Зашушти крилима,
арханђеле Гаврило.
У њихово паперје
сакупи јад и сузе
мајки које од зачећа
леже и мирују
ко Вилендорфска Венера,
ко Богородица са фреске,
ко вјечно уплакана Ниоба.

Зашушти крилима,
арханђеле Гаврило.
Њиховом љепотом и снагом
подупри терет што душу
им притишће
док прстима пуним стрепње
замишљају плод утробе своје.

Зашушти крилима,
арханђеле Гаврило.
У њима донеси
вјетар наде и спокоја знаке.
Зјеницом ока свога
благослови

нерођене мученике,
крхке јунаке.

РАЗГОВОР СА СИЗИФОМ

Сизифе,
докле ћемо да гурамо
тај камен
и ко Ракићев вранац
вртимо се у круг?
Више не знамо
ни зашто смо овдје
ни какав то још увијек
отплаћујемо дуг.

С Олимпа
су богови пали на тјеме.
И Перун
утиша свој громки глас.
Зашто онда
кажњавамо себе
кад они већ одавно
не маре за нас?

Сизифе,
пусти, нек се котрља,
свијет нек прича,
свијет нек се чуди...
Опростимо што
савршени нисмо
и на крају дана
што смо само људи.

Предуго бијасмо
слијепи и глуви
за сваку радост
и сваку љепоту.
Сјенке наше

нек гурају камен,
а ми се, Сизифе,
вратимо животу.

КОД КУЋЕ

Промичу
јутра у магли,
покисли кровови,
покварени семафори...

Одмичу
крмељави путници,
празни вагони,
прашњави аутомобили...

Примичу се
шљиве у цвату,
чапља у лету,
ријеке у загрљају...

Код куће си.

Сузана Ступар је рођена у Приједору, гдје је завршила основну школу и гимназију. Дипломирала је новинарство на Факултету политичких наука у Бањој Луци. Дужи низ година је боравила у Њемачкој, па тако осим на српском пише и на њемачком језику. Објавила је више књига поезије и једну књигу прича. Живи и ради у Приједору.

У ЗОНИ УЛТРАДИВЉИНЕ

Еобови безличја наричу.
Праживимо у зони ултрадивљине.
Паримо се неспојиви
и наказе се привијају
свијету доконе празнине.

Престижу се окомите
и дијалектичке вриједности
на одваганом простору.
Не стишћемо се
и не скидамо камен са главе.

Остаци у већини
Цијелом се подсмјехују.
Заглушени вагонским звекетом
изнова се пребројавају
и укрцавају нам своје сулуде терете.

Пастири наде крволочно поју,
нису се цаба осликали на прозорима.
Сви избрушени вапаји
осташе у лебдећој нигдини,
прозујаше нам крај камена.

МЕЋУСВЈЕТОВИ

Не говори ми о томе
како волиш Ничеа
и како ти се сличне мисли
каче о унутрашње стијенке лобање!
Загризи нерасцвјетале,
сервиране полутке сунца
и спознај имагинацију
вјечности свијета!
Стави руку на шиштећи жар
и не скидај је
док не омиришеш трагове
исконског узноса!

Не говори ми како ниси знао
да Соловјева тежња
за спајањем свијета
има неку чудну,
разарајућу моћ!
Магнетна поља
наших међусвјетова
створиће,
при најмањем додиру,
безброј експлозија,
унутрашњих атомки,
безопасних за неке
друге свјетове,
погубних за нашу охолост.

КОВИТЛАЦ

Причаш ми о Сунцу
у возовима
и одлепршалом пијеску
са лименки звона.

Журе се поља
да згрну злато
и прије жетве.

Главате рибе
кроз прозоре надиру
умјесто прича
о немиру вода.

Слажу се стијене,
једна уз другу,
стиснуле се дуге.

Из авиона бацају
лопте од шареног лишћа,
горе врхови видика.

Затварају се споре,
тучци уморни
полегли по латицама.

Кажеш да земља жубори
и мири се небо
са миром воде.

Преврћу се састанци
по страницама дневника,
не сналазе се очи ноћи
на дневној тами.

Пијеском засутом зором
господаре
мишеви сивила.

Изврћу се нараменице
и спадају засукани рукави
на прсте ружа.

Стрше ожиљци

изневјерених поља
и зраче чекањем.

Осјећам
све се ковитла
и све остаје исто
какво било још није.

Љиљана Вујић Томљановић (1958, у Међувођу надомак Приједора). Школовала се у Осијеку, Дубровнику, Градишци и Бањалуци. Пише пјесме, есеје, приказе и огледе. Аутор је више пјесничких књига и једне књиге есеја. Живи и ради у Градишци.

ПРВА ЗА ЈЕДНОСТАВНОСТ

*и*та је чудесна мрежа паукова
наспрам мреже атома и
могу ли се распојити
дуга звук и електрицитет

клече што бусају се у прса
пред чијом атомском физиком
свијет постаде мутан и сив
филозофијо премудрих
бројке неухватљиве непредвидиве
сва су звона затомљена тишином

У ЕТЕР

*к*ао агаву на отвореном на камену у пукотини
подигао си нас Господе на овом прамичку
неба балканског чудног страдалног

кнезови неба гдје рат свој вјечно воде
ту над нашим кровом дисање нам одређују а
мермер ћути прећуткивање и агонију уживања

као да баш овдје на овом рубу свемира
анђео мрких власи свом снагом ваља свој жар
зала свих замрсак нерасплетиви

слијепци гдје предводе у себе спутани
страже све мртвим спавају сном а корака бат
ко год стигне краде ријеч из уста отима

и графит језиком немуштим као бисер до бисера
тугу до туге ниже у ниску дугу предугу
и бивствовање једно у етер лагано испреда

ПОНАВЉАЧИ

*ѿ*о улицама наслаге стакла
тутњава врисак писак
у расулу строго повјерљиви папири
са мноштвом печата
(нико да их прочита)
чепркање по згариштима
уз пјесму о великом вођи
којег више нема
у блату мртваци
(пресуда подземља без саслушања)
вреће завежљаји душеци лонци
канаринци коњи магарци...
вратиће се или се неће вратити –
све се понавља Лучо микрокозма
вијек за вијеком палиш се ватрама

ШТАМПАРИЈА

*ѿ*итање спасења свијета
засновано на устројству елите
подухват је у коме свако користи
властиту памет
стварајући свој свијет
подјелом на различитости и
једну сличност
па свима - једнако цјеловитим и
једнако половичним

увијек недостаје Неко трећи
без кога једино по звијездама
можемо да предвидимо
своју несавршеност
претварајући
звјездане године у земаљске минуте
у штампарију
у којој се *Књига живота*
трајно прештампава

ЗАВЕЖЉАЈ

*Р*одимо се и
стављају нас у боксове
у завежљају
доспијевамо у решетке
задња сједишта
корпе за куповину
дворишта строго ограђена
засебне учионице..
у ходу зидамо своје зидове
на стазама властитих путоказа
окренути леђима једни другима
због безбједоносних разлога
минијатурни неопажено вежу
теретни још јаче
погледима стрше а
при паду створе буку и прашину

Кристина Плавшић (1979, Нови Град). До сада је објавила три збирке поезије: Конци од снова, Чајанка под кестеном, Писмо за изгубљеног путника. Учесница је многобројних књижевних манифестација у региону. Њена поезија је објављивана у књижевним часописима у БиХ, Србији и Хрватској, као и у заједничким књигама више аутора, те на различитим порталима за књижевност и културу. Чланица је Удружења књижевника Републике Српске. Живи и ствара у Новом Граду.

ОТИСАК ДУШЕ

Ти си најтананији додир којим ме је Господ дотакао под куполом овог немирног неба.
Молила сам се да се душе наше под звијездама пронађу и када сам први пут угледала свемир у твојим очима непогрешиво сам знала да си ти онај отисак што из калупа мога родослова је прешао из прошлости и мрака у вијекове који миришу на ново и непознато.

Немој да мислиш да се не плашим, не дрхтим пред судбином твојом, јер није лако у венама носити толике снове, лудост и љепоту. Постаћеш жена.
Од Господа ти је дато да крст свој носиш.
Ја сам га носила и моја мати и све оне безимене жене родослова нашег имале су неке своје трновите путеве и неку своју Голготу.

Ти си најблаженији поглед којим ме је Господ погледао у тренутку када сам твоје сићушно тијело прислонила на своје груди. Ти си биће саткано из суза које су ме училе стрпљењу, остварење молитви којим сам се небу обраћала у пола гласа.
Ти си онај звонки смијех који свако зрнце моје крви усталаса.

Моје је срца родна њива од када сам твоја постала мати,
чудесно се обнављајућ' свакога дана
и кад крвопије га распарчавају и ломе,
зна да куцати престати не смије,
зна да због тебе не може стати.
Ти си једина светковина мога живота
коју изнова славим свакога дана,
утјеловљење чудесне спознаје
да добивши тебе – милошћу божјом ја сам дарована.

Ти и ја смо двије нити на чворнатом клупку
нашег родослова. Ја, најдража моја,
док живим бићу љубави твојој храм,
страховима и стрепњама које те море
ко анђео таме доносићу смрт.
И буди поносна што родила си се као жена
наставивши нашег рода ткање. Не плаши се облака,
нити црних гавранова, гласника судбине
када у крилима ноћних лептира слете ти на раме.

Ти си једини уздах стрепње. Због тебе немири
ко јато сребрних риба у океану моје душе ћуте.
Једном кад кренем на пут без повратка
срце ћу своје попут сјемена посијати
да по љубави која из њега никне,
кроз тамне ходнике живота пронађеш радости стазе.

Жена си, нит родослова нашег због кога не смијеш стати.
Милошћу божјом угријаће свилени додир овога клупка
и твоју душу када и сама постанеш мати.

КУЋА ПОД ГРМЕЧОМ

Погледом додирујем обресе уснулих брда и планина
у којим су скривени путеви неких заборављених живота
и на трен ми се учини да чујем гласове оних
чије су кораке одавно испрале кише
и звук око врата хранитељке краве објешеног звона,

бабин пјевљиви глас док дозива живину,
тамо под шумом у хладу ко облака тромих бјелину
стада оваца и предводника овнова.

Под само једним кровом отхраниле су руке тежака
седморо дјече. Да их у свијет шаљу, а опет – родна
кућа и њива да никад не остане пуста
и са вјером у Бога, све док је хљеба и здравља
на живот и судбину се не смије,
јер под небеском њивом довољно пшенице има
за свака гладна уста.

Погледом додирујем обресе брда
гдје некад ђед и баба жуљевитим рукама
обрађивали су земљу и стицали имање.
Сад тамо тишина спава. Њива је остала пуста.
На прагу маховина се ухватила
ко на заборављеном гробу
и давно обијена врата тек вјетар још отвара.

А некад са сузом у оку и јабуком у руци
једно по једно дијете испраћали су у свијет
и дрхтавим старачким прстима бројали дане
кад ће им синови и кћери поново доћи.
И кад су одлазили, тамо гдје сви једном оду
ни за чим жалили нису – ни за кућом,
ни њивом, ни јабуком петровком раном...
Само су дјече остале жељне њихове уморне очи.

Погледом додирујем обресе брда
тамо гдје некад живот је текао
брз као Јапра кад љетни је пљусак замути...
И са сузом у оку окрећем се Грмечу,
а он далек и тих, погнут под теретом неба
ко усамљен старац ћути.

Зоран Плавшић (1972, Нови Град). Пише прозу и афоризме. До сада је објавио двије збирке прича Под сводовима Десетог села (2010), Родео у Доњем Вакуфу (2020) и збирку афоризама Ево главе (2017). Члан је УКРС. Живи и ради у Новом Граду.

ПИСМО

Е невјерицом сам примио вијест да на тајној локацији ради школа за писање писама с полазницима из цијелог свијета. Још више ме је збуњивала информација да раде на писмима која ће промијенити све. Сваки полазник треба да напише писмо које ће да пронађе праву адресу, упути право значење и, што је најважније, да у свако од њих нико не унесе ни најмањи дјелић себе.

„Глупост“, како не унијети ни дјелић себе.

Немогуће је. Како побјећи од себе, спустити се кроз поноре боли и несреће која нас је окруживала и неошамућени и збуњени се вратити истим путем?

Једна новембарска слика заголица сјећање.

Хладно јутро. Касарна. С војним руксацима и торбама, с нешто пресвлагача, хране и дувана стајало је нас десетак. Чекали смо распоред у нове јединице. Поцијепаних пјешадијских чизама чекао сам попут осталих и посматрао људе око себе. Измијешаних осјећања која су се јасно читала с лица застао сам на једном од њих.

„Дезертер“, помислих док сам га гледао. Осим вреће за спавање, какве су добијали резервисти регуларне ЈНА почетком рата, није носио ништа. Прљаву одјећу, ћебад оставио је иза себе, гмижући попут змије и изгубио се попут многих у непрегледним колонама мигрирајућег становништва.

Сумњу су ми појачавали војни полицајци који су испод ока посматрали цијелу скупину. То ме обесхрабри. Нисам био од тих. Нисам бјежао.

Угојени официр у сјајној маскирној униформи распоређивао

нас је беспотребно уносећи себе.

„Ти чупави. Ти, ти. Ти ћеш ми право пред топове, али прије тога на шишање. Мршави, за тебе јасно ко дан. На чисти ваздух, прва линија и пуна чинија“, говорио је свима нама који смо на све личили осим на агресора у злочиначком подухвату.

Тренутак касније гутали смо прашину под церадом војног камиона. Дезертер с врећом за спавање распоређен је са мном у исту јединицу. Облак прашине засипао нас је читавим путем. Равнодушно сам пустио да пада по мени, не чинећи ништа да је скинем са себе. Задубљени у себе, помирени с тим сви смо гледали у њега како дланом покушава да одагна прашину са себе и вреће. Погледом сам тражио подршку од осталих. На мој осмијех није стигао нити један одговор. Сви су били забављени собом.

„Колико још има? - упита ме.

„Чега? Прашине, пута, куршума?“, помислих за себе.

„Има још. Довољно.“ - одговорих више за себе кроз прашњава усне које су хрскале под зубима.

Нисмо даље причали. Гледао сам у његову врећу за спавање.

Камион би повремено застајао. Офицер би изводио једног по једног и распоређивао по јединицама и положајима.

Остадосмо нас двојица, наше оружје и сва наша имовина. Мој руксак са резервном кошуљом, доњим вешом и нешто сланине и његова врећа за спавање.

Камион се зауставио. Командир чете нас је сачекао, забацио пушку на раме и позвао уз стрмину обраслу шумом гдје су се налазили наши положаји.

Кад сам се окренуо, облак прашине сакрио је камион који је нестао из видокруга. Ипред нас је одмицао командир у доброогољеној шуми, што од јесени, што од рата. Набораној и неиспаваној од пијаног дозивања сукобљених страна, тешких ноћних разговора често пресијецаним реским рафалима и сировим псовкама.

Ведран, момак с врећом био је у рову до мене. Неколико дана касније успоставили смо какав такав контакт. Као најмлађи у рову, сретали смо се приликом преузимања хране и одласка по воду. Нисмо много причали. Нестало је неке nelaгоде коју је његова појава изазивала код мене.

Приликом одласка на одмор и повратка у јединицу увијек је са собом вукао врећу за спавање. Ништа мање, али и ништа више

од тога.

Наратор из његовог рова није много више знао рећи о њему. Хвалио је његову одговорност за преузете обавезе. „Као змија, кад би све обавезе посавршавао, завлачио би се у врећу, навлачио је на главу. Живио је свој паралелни живот омеђен таканином и цифершлусом. Не узимајући ни ваздух који дијелимо у рову“.

Временом би проговорили понеку ријеч.

Нису то били рафали.

Били су то пуцњи.

Одједи.

Стацијем околности путеви су нам се разишли пред сам крај рата. Без много емоција, туге, опроштаја. Баш као на почетку. Подозриви погледи с једне стране и празан поглед с друге стране. Није се ту имало шта рећи.

Пратио сам га на једној дионици пута према Комади. Није носио ништа друго до врећу за спавање. Ону исту коју је читав рат вукао са собом као ронилац врећу са кисеоником.

„Кад све ово прође,..“ - умјесто завршетка реченице пружио ми је руку. Писмо.

Нисам рекао ништа, стиснуо сам усне, кимнуо главом и руковао се с њим. Убрзо се његова силуета стопила са шумом. Толико тога о њему нисам никад сазнао, а толико тога је рекао. Иза њега није остало ништа, осим приче о његовој врећи за спавање. Благо бих се насмијао без жеље да икоме објашњавам темеље, тврђаве и кровишта. Поготово нама гологлавим под небеским сводом.

Он је испунио мисију. Писмо је стигло на адресу.

У њега није унио себе. Ништа није ни однио.

Изашао је чист.

ДВАДЕСЕТДЕВЕТИ "ВИШЊИЋЕВИ ДАНИ" У
БИЈЕЉИНИ 4-8. 11. 2022.

СРПСКО ПРОСВЈЕТНО И КУЛТУРНО ДРУШТВО
„ПРОСВЈЕТА“
ГРАДСКИ ОДБОР БИЈЕЉИНА

Кнеза Милоша 30, 76 300 Бијељина, тел: 055/209-580 и 066/686-980
e-mail spkdbn@teol.net и www.prosvjeta-bijeljina.org
жиро-рачун 554-001-00005758-73 Наша-банка Бијељина
ЈИБ 4404795030008 Матични број: 11211585

НАЈАВА ВИШЊИЋЕВИХ ДАНА (4-8.11.2022.):

13. 10. 2022. (четвртак)

18,00 Промоција књиге *Споменица академику Љубомиру Зуковићу*

Мјесто одржавања: Соколски дом

Организатори: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина

27. 10. 2022. (четвртак)

18,00 Промоција књига *Огледи, бесједе и есеји* аутора проф. др Цвијетина Ристановића и *Кад сјећања заболе* ауторке мр Љиљане Лукић

Мјесто одржавања: ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић"

Организатори: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина, ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић"

28.10.2022 (петак)

11,00 XII Сусрети младих пјесника „На Филиповим стазама“

Мјесто одржавања: ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић"

Организатор: ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић"

ПРОГРАМ 29. "ВИШЊИЋЕВИХ ДАНА" У БИЈЕЉИНИ:

4. 11. 2022. (петак)

10,00 Полагање вијенаца на споменик Филипу Вишњићу и подизање заставе "Вишњићевих дана"

Обраћање: Директор ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић", Градоначелник, предсједник ГО СПК "Просвјета" Бијељина

Полагање вијенаца: Градоначелник, предсједник ГО СПКД "Просвјета", директор ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић", директор ЈУ Гимназија "Филип Вишњић" (вијенац носи пар из СКУД-а "Семберија")

Подизање заставе: представник ученика Гимназије "Филип Вишњић", пар у народној ношњи ЈУ СКУД "Семберија"

Кратак програм: Етно група "Просвјете" - химна; Гимназија - гуслар, рецитал

Мјесто одржавања: плато испред Народне библиотеке "Филип Вишњић"

Организатор: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина, ЈУ СКУД „Семберија, ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић", ЈУ Гимназија "Филип Вишњић"

11,00 Такмичење основних школа (Галерија) (Просвјета и ЦзК)

Мјесто одржавања: Галерија Центра за културу "Семберија"

Организатори: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина, ЈУ Центар за културу "Семберија"

11,00 Такмичење средњих школа, студенти (Велика сала) (Просвјета и ЦзК)

Мјесто одржавања: Велика сала ЈУ Центар за културу "Семберија"

Организатори: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина, ЈУ Центар за културу "Семберија"

18,00 Промоција књиге *Пансион госпође Хаџивуковић аутора*

Тихомира Несторовића

Мјесто одржавања: Народна библиотека "Филип Вишњић"

Организатори: Народна библиотека "Филип Вишњић"

5. 11. 2022. (субота)

20,00 Представа ЈУ Градског позоришта "Семберија" -
„ХАСАНАГИНИЦА“

Мјесто одржавања: Велика сала ЈУ Центар за културу "Семберија"

Организатори: ЈУ Градско позориште "Семберија", ГО СПКД
"Просвјета" Бијељина, ЈУ Центар за културу "Семберија"

УЛАЗ СЛОБОДАН

6. 11. 2022. (недеља)

9,00 Посјета Манастиру Тавна

Организатор: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина

11,00 Полагање вијенаца и историјско-поетски час пред
спомеником Филипу Вишњићу у Трнови

Полагању вијенаца присуствоваће чланови "Просвјете",
представници Градске

управе, представници ОШ "Филип Вишњић" Трнова.

Испред споменика кратак рецитал драмско-рецитаторске
секције "Просвјета".

Мјесто одржавања: Споменик Филипу Вишњићу у Трнови

Организатор: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина

19,00 Поетско-гусларско вече посвећено Филипу Вишњићу

Учесници: чланови вокалне групе ЈУ СКУД "Семберија",
Удружење гуслара "Филип Вишњић", глумци ЈУ Градско позориште
"Семберија"

Мјесто одржавања: Велика сала ЈУ Центар за културу "Семберија"

Организатори: СКУД "Семберија", ЈУ Центар за културу
"Семберија"

7. 11. 2022. (понедељак)

10,30 Полагање вијенаца на спомен-обилежје Филипу
Вишњићу у Међашима и Поетски час ученика ЈУ ОШ „Петар
Кочић” Бродац - подручна школа Међаши

Учесници: ученици ЈУ ОШ „Петар Кочић” Бродац
Организатори: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина, ЈУ ОШ „Петар Кочић” Бродац

13.00 Програм Савеза слијепих и слабовидих лица РС

Мјесто одржавања: ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић"
Учесници: представници ЈУ Специјална библиотека за слијепа и слабовида лица РС, Центра за дјецу и омладину са сметњама у развоју Будућност Дервента и Савеза слијепих Републике Српске
Организатори: Савез слијепих и слабовидих лица РС, ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић"

17.30 Отварање изложбе *Папир говори - папирни новац Србије и Југославије од 1887 - 1996* аутора археолога кустоса Небојше Димитријевића

Учесници: проф. др Горан Максимовић, Филозофски факултет у Нишу, Ненад Серафимовић, директор издавачке куће Scero Print Ниш

Мјесто одржавања: ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић"
Организатор: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина, ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић"

18.00 Промоција књиге *Дневник др Лазића*

Мјесто: ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић"
Учесници: аутор и директор Народног музеја у Лесковцу, Небојша Димитријевић, проф. др Дејан Антић
Организатор: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина, ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић"

19.30 Свечана академија - Тема 120 година "Просвјете" и 130 година од рођења Иве Андрића

Учесници: бесједник проф. др Миливоје Млађеновић, глумци ЈУ Градско позориште "Семберија", чланови СПД "Србадија", ученици ЈУ Гимназија "Филип Вишњић";

Мјесто одржавања: Велика сала ЈУ Центар за културу "Семберија"
Организатори: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина, ЈУ Центар за културу "Семберија"

8. 11. 2022. (уторак)

9,00 Празнична литургија, помен Филипу Вишњићу у храмовима Српске православне цркве у Бијељини

11,00-14,00 Округли сто на тему: *Положај културе у Граду Бијељина.*

Учесници: проф. др Јелина Ђурковић (Педагошки факултет Бијељина) , Стево Ђосовић (Београд), проф. др Дејан Антић (Филозофски факултет Ниш), Тања Лазић (ЈУ Музеј "Семберије"), Предраг Васић (ЈУ Гимназија "Филип Вишњић"), Душанка Новаковић и мр Љиљана Лукић (ГО СПКД "Просвјета" Бијељина), Жељана Арсенивић (ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић"), Бранка Савчић (ЈУ СКУД "Семберија")

Модератор: проф. др Јелина Ђурковић

Мјесто одржавања: Галерија ЈУ Центар за културу "Семберија"

Организатори: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина, ЈУ Центар за културу "Семберија"

14,00 Проглашење резултата литерарног конкурса, такмичења рецитатора и бесједника, додјела награда

Мјесто одржавања: ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић" Бијељина

Организатори: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина, ЈУ Народна библиотека "Филип Вишњић" Бијељина

15,30 - Спуштање заставе "Вишњићевих дана"

Заставу спушта представник ученика ЈУ Гимназија "Филип Вишњић" уз пратњу ученика на гуслама.

Мјесто одржавања: плато испред Народне библиотеке "Филип Вишњић"

Организатор: ГО СПКД "Просвјета" Бијељина, СКУД „Семберија, Народна библиотека "Филип Вишњић", ЈУ Гимназија "Филип Вишњић"

Љубиша ПЕТРОВИЋ

**ГОВОР НА АКАДЕМИЈИ ПОВОДОМ
„ВИШЊИЋЕВИХ ДАНА“, 7. НОВЕМБРА 2022.
ГОДИНЕ**

Часни оци, поштоваоци и настављачи дјела нашег Филипа Вишњића, организатори и учесници манифестација посвећених српском Хомеру, цијењени суграђани и гости Града Бијељина, даме и господо...

Већ скоро три деценије новембар у Семберији је у знаку човјека који нас, заједно са својим гулама, води кроз нашу прошлост, садашњост и будућност.

Може нам се учинити да Филип Вишњић није актуелан у данашње вријеме свеприсутне дигитализације, све виртуалније стварности, отуђења човјека од свог ближњег и популарности других начина свирања и пјевања. Може нам се учинити и да су људи и догађаји о којима је промишљао и пјевао Вишњић потиснути под навалом историје која је услиједила након њих, а историја сваке наше генерације рађа нове јунаке и доноси судбинске одлуке и тектонске промјене.

Велики народи су свијету дали епове који се и послије хиљаду и више година читају и проучавају. Епика, коју су у преломно вријеме за српски народ, створили Вишњић и други гуслари брзо је заузела почасно мјесто на полицама најпрестижнијих универзитетских и дворских библиотека у Европи, поред Епа о Гилгамешу, Енеиде, Илијаде и Одисеје, Беовулфа и других националних епова.

Да ли смо олако дозволили да наша епска борба за слободу данас буде непозната културној јавности изван земаља у којим живе Срби? То није питање за Филипа, Вука и Гетеа, него за нас. Зато су „Вишњићеве дани“ који повезују Мајевицу, Семберију и Срем, као што их је и Вишњић повезивао, допринос културних стваралаца и сваког од вас да српско епско појање сачува мјесто

које му припада у свјетској култури.

Филипу Вишњићу се сигурно не би свидјело што употребљавам ту ријеч, али он је постао прави бренд наше равнице и име по којем нас препознају. Његово појање, модерно у годинама у којима је живио, данас треба и може да буде инспирација за спајање савремености и традиције, јер враћајући се Вишњићу, враћамо се себи. Тражећи савремене начине да тумачимо и настављамо његово дјело, показујемо да смо спремни за промјене о којима је и Вишњић пјевао и које је проживљавао. Вјерујем да је такав приступ култури кључан за њено чување и развој, а да ће „Вишњићеви дани“ и други догађаји у нашем граду, захваљујући томе, бити атрактивнији и више посјећени.

У то име, хвала „Просвјети“, Библиотеци и Гимназији које носе Вишњићево име, Србадији, СКУД-у Семберија, Градском позоришту, гусларима, члановима Удружења слијепих и слабовидих, младим говорницима и рецитаторима, Министарству просвјете и културе и свима који чувате наслијеђе времена у којем је наш народ прогледао и скинуо са себе вјековни терет робовања. На здравље вам било све што радите!

Док је Семберије, нека нам Вишњић буде инспирација и узор!

Радови са Округлог стола на тему: Положај културе у Бијељини

Јелина ЂУРКОВИЋ

ГЛОБАЛНО И ЛОКАЛНО У КУЛТУРИ ДАНАС

Увод

Култура је „скуп свих оних процеса, промена и творевина које су настале као последица материјалне и духовне интервенције људске врсте (у природи, друштву и мишљењу)“ сматра Милош Илић (Илић 1966: 13), а Ерио упућује на дуговјечност артефаката људског ума и руку на једноставан начин: „Култура јесте све оно што остаје када се све друго заборави“ (Илић у: Морен 1967: 26). На дуго памћење упућује и сама семантика имена којим се обиљежава ова врста људске дјелатности, семантика култа из кога се развила. Култ (славље, слављење) према Виљему Баскому јесте света прича о боговима и херојима, настао у давно прошлом времену у чијој је основи човјекова тежња да се приближи богу славећи га пригодним ритуалима. То је сусрет с богом, од антике до данас, а у српском слободном тумачењу ријечи култура могло би се рећи да је то сусрет са богом сунца, богом Ра, или, ход у вјечност.

Култура је настајала sukcesивним низањем култова, што се препознаје и у српској традицији. Сачувани су у народним обичајима (бадњак и божићни обичаји, ладарице, вучари, први сноп жита, врбица...), а најзначајнији, и данас још најако живи, јесу култ мртвих (задушнице) и култ предака (крсна слава). Они свједоче о дубокој старини наше културе, о дугом памћењу које нису успјеле да пониште цивилизацијске промјене и смјене од антике до данас. Прихватање хришћанства једна је од тих великих смјена и промјена у развоју нашег друштва, али ни оно није успјело да корјенито потисне старе ритусе, нешто је преименовало, нешто по нужди прихватило као вид толеранције. Писменост (друга

велика промјена) уводи једно друштво у породицу историјских народа, омогућава размјену културних добара и интерактивним везама помјера границе развоја културе. У том цивилизацијском ходу српска култура уклапала се у ширу заједницу византијског културног круга, а затим и у оно што се данас назива западна цивилизација. Данас смо ту и дијелимо судбину мјеста и положаја културе у глобализованом друштву.

Да би се разумјело данашње стање у култури, није згорега подсетити на сукцесивни развој европске културе, онако како су то учинили Едгар Морен у студији о култури друге половине 20. вијека (масовна култура) и Ерик Хобсбаум о култури на почетку 21. вијека. Морен је у својој студији *Дух времена* (1967) типолошки подијелио културу на класичну, масовну и „трећу културу“ – културу масовних медија.

Класична култура настала је и развијала се на темељима античке културе и хришћанства, на вриједностима у чијој је основи лијепо добро истинито – говоримо о европској, још уже, западној култури наметнутој већини свијета; стварало ју је грађанско друштво и то мањина за мањину, што ју је чинило елитистичком културом, будући да су наука и умјетност биле срж те културе. У основи је образовног система европске цивилизације. Доминантна је до 50-60. година 20. вијека. То је култура коју познајемо из уџбеника и њоме се овом приликом нећемо бавити.

Ерик Хобсбаум у студији *Крај културе* (2014), класичну културу смјешта у *јучерашњи свијет*, у културу прошлости, јер ју је смијенила *култура презента*, масовна култура.

Масовна култура

То је култура друге половине 20. вијека, настала као посљедица експлозије науке, технологије и масовног образовања. Класична култура, каже Ерик Хобсбаум, није издржала три ствари:

1. револуцију у науци и технологији 20. в.,
2. масовно потрошачко друштво настало у експлозији потенцијала западне економије и
3. одлучно ступање маса на позорницу у улози потрошача, а и гласача. (Хобсбаум 2014: 8).

Развој науке и технологије у 20. вијеку револуционисао је и односе у друштву. „Спектакуларним ширењем другостепеног и, изнад свега, универзитетског образовања након 1945. године, вишеструко је умножен број школованих, што ће рећи оних

који су добили одговарајућу припрему из разних културних области,...“ (Хобсбаум 2014: 7) те су тиме, ти школовани, угрозили положај класичне „меритократорске“ елите јер су отворили врата демократском друштву у коме ће и раднику бити доступна достигнућа буржоаске културе. Отуда је друга половина 20. вијека припала „обичном западном човјеку“, коме је „спрега нове технологије и масовне потрошње створила не само општи културни пејзаж у коме живимо већ остварила и највеће и најоригиналније уметничко достигнуће: кинематографију“ и тако промијенила „начин схватања стварности и уметничког стваралаштва...“ (2014: 9). Промјене у овом правцу кренуле су из Америке глобализујући достигнућа индустријализоване привреде и потрошачке културе путем информационе технологије: звуком, сликом, ријечју, успоменама и симболима. (2014: 9). Пораст општег благостања довео је до масовног потрошачког друштва и закономјерно, до масовне културе.

Феноменом масовне културе бавио се Е. Морен. Тумачећи културу као „комплексно тело норми, симбола, митова и слика који интимно прожимају јединку, уобличавају инстинкте, усмеравају емоције“ ((Е. Морен 1967: 41), он упућују на неколико типова култура: на религијску или хуманистичку, националну и, „трећу културу“, културу мас-медија. Прве двије су класичне, а ова трећа, „коју рађа штампа, филм, радио, телевизија“ (1967: 40) – трага за одговорима које може „да испитује само мисао у покрету“. Вриједносну основу сваке од ових култура чини процес пројекције и идентификације. Религијска се заснива „на идентификацији са богом – спаситељем, и са снажним материнско-очинским братством које представља црква“ (1966: 41); национална на симболима, митовима и јунацима националне културе, а масовна на својеврсном синкретизму, надоградњи претходних култура у складу са тежњама ка универзалности и космополитизму „новог човјека“, америчког, дакако. (1967: 69).

Масовна култура настала је као побуна против *религијске и аскетске културе*, као побуна против забрана и ограничења. То је теритистичка митологија (овоземаљска), „ембрион овоземаљског спаса, али јој недостаје обећање о бесмртности, светост и божанство да би се претворила у религију“ (1967: 185). То је негација религије; замјењује је хедонизам и хедонистички хуманизам; одбацује прошлост, историју и будућност. За њу је битан *презент*, те отуда и

потреба за превредновањем старих култова у нове.

Јунаци нових култова и нове митологије не долазе с неба, они су ту међу нама и један од нас. Отуда цвјетају: култ симпатије, хепи-енда, олимпијаца (пјевачице, глумци, принчеви.), револвера, еротике (култура афродизијака), култ среће и хазардерства, женских вриједности, култ младости и адолесценције – што је својеврсна вулгаризација умјетности и преобликовање митологије у митоманију. Производи кич и шунд путем упрошћавања, манихеизма и актуелизације старих вриједности.

Култура презента обрће вриједности: нису у фокусу трајне, него *актуелне вриједности*, настале овог тренутка и нестале након тренутка кориштења: новинска и електронска вијест, тв слика. Актуелни доживљај је највиши домет до кога досеже егзистенцијални човјек. Отуда је то и тип вегетирајуће културе и корумпиране свијести. Репродуктивна је, упрошћава, хомогенизује и намеће вриједности путем мас-медија. Колонизује душу човјекову и отуда је мефистофеловска.

„Трећа култура”

То је култура „коју рађа штампа, филм, радио, телевизија; она се јавља, развија, уздиже се, поред класичних култура – религиозних или хуманистичких – и националних“ (1967: 40). То је доминантна култура првих десетљећа 21.вијека, ако је судити по анализи Е. Хобсбаума. Он констатује да је већ све глобализовано, и да трпимо терор мас-медија и политике. „Парадокс је нашег времена - каже Хобсбаум- да ирационалност у политици и идеологији нема никаквих тешкоћа да опстоји заједно с напредном технологијом (...) Човечанство се данас навикло на живот обележен унутрашњим противречностима, растрзан између осећајног света и технологија неосетљивих на емоције, између 'здраве памети' свакодневице и несхватљивости, сем за крајње ситнице, интелектуалних радњи које чине оквир нашег постојања“ ((Хобсбаум 2014: 196).

Симболички: то је култура SNN, која тежи да дође до „универзалне публике“ а она подразумијева просјечног човјека заинтересованог за све помало и од свега понешто. Карактерише је униформисање мишљења и понашања, по чему је можда најбруталнији вид културе која поробљава цијели свијет. То је владавина глобализованих мејнстрим (главни ток) медија у спрези са политиком и корпоративном економијом. Свједоци смо такве политике сада и овдје. То је, коначно, политика брисања националне

културе и асимилација америчком културом на глобалном нивоу под разним видовима: видом „политичке коректности“, феминизма, агресивне родне равноправности, „зелене агенде“, креирањем измишљених нација и култура, политичке изузетности, језиком прије свега. Механизми наметања глобалистичке политике неријетко се заснивају на производњи лажних вијести: вијест се обликује, намеће и контролише ефекат путем медија, било за потребе афирмације сопствене изузетности, било за потребе сатанизације оног Другог. У најновије вријеме, свједоци смо ефикасности такве владавине на примјеру изопштавања цијеле једне европске културе: од мачке до Достојевског и Чајковског. Ријеч је о руској култури која је темељито протјерана из тзв. западног свијета. Није онда чудно што се промотери таквог наметања владавине једноумља и искључивости називају „империјом зла“. И, да се подсетимо: исто се десило и са српском културом коју деценију раније, за вријеме нашег Отаџбинског рата. Можда је то био и почетак отрежњења и увиђања куда води политика униполарног свијета, заснованог на закону незаситог тржишта и профита које, у потрази за сигурним ресурсима, разара постојећи свијет, брутално и незауостављиво. То је и ера кибернетичке цивилизације која сама себе ограничава брзим промјенама тако што средства репродукције садржаја културних производа брзо застаријевају: грамофон, ДВД, ЦД – а тек „паметни телефони“ ...

Ако закон тржишта и профита одређује шта ће бити финансирано и произведено, онда умјетност и култура као непрофитне дјелатности, нису у фокусу такве политике. Није у фокусу ни наука, изузев истраживачка за потребе тржишта. Истраживачи на пољу хуманистичких наука тек су у катастрофалном положају, бар у нашој сиротињској средини. Некада су научна гласила уљудно исплаћивала пристојан хонорар за објављене научне радове, а сада истраживач мора да плати да би му се рад објавио у референтном међународном часопису. И то се развило у успјешну међународну мрежу бизниса. Није непознато да постоје и фантомски „часописи“ који лакомо навлаче наивне или невољне, зарад уносне зараде.

Промијенио се и статус стваралаца културе. Ни најбољи писци данас не могу да живе од свога рада, али за то поп-музичари и спортисти постају мултимилionери. Писцу је, рачуна се, довољна оловка и нешто папира, а ако му треба и новца, онда му се

нуди најамнички однос у важећој политичкој номенклатури. Или, ако је добре среће, ослониће се на нешто добростојеће спонзоре и донаторе (Хобсбаум 2014) Држава, додуше, дијели „грантове“ за „пројекте“ на кашичицу и селективно. Писац и „пројект“! – да ли је то контролисана или неука перцепција стваралаштва (које по правилу припада елитној култури), оног који одрезује давања? Тим прије се ваља запитати о овоме, ако се у исто вријеме обилато дријешу кеса за произвођаче лаке забаве на трговима и великим спортским центрима. Да ли то значи да је Е. Хобсбаум у праву када у наслову своје студије каже да је дошао „крај културе“, оне која цивилизацију усмјерава највишим хуманистичким циљевим и потребама? Ако се изјавила Фукујамина визија „краја историје“ зато што се управо у свјетским оквирима рађа отпор глобалном једноумљу пројектовањем мултиполарног свијета, онда има наде да ће се зауставити и глобалистички поход на унификацију културе по правилима SNN тортуре.

Шта нам је чинити сада и овдје?

Живимо у друштву које је већ четврт вијека под протекторатом страних надгледатеља (ОХР) и војних „чуvara мира“ („Алтеа, НАТО). Недефинисан нам је друштвени систем – осим оног да смо „у транзицији“ нечег у нешто, осиромашени, депресивни и летаргични. По инерцији нужности опстанка, насрећу, нисмо угасили сва наша жаришта. Све док смо у стању да се питамо како даље, има наде да ћемо наћи рјешење. Опстанак културе зависи од паметно профилисане културне политике друштва, од стабилних културних и образовних институција, а ове од стабилних финансија, а оне се дефинишу буџетом, на републичком и локалном нивоу. Ако смо ишта досад научили, то је да је владајућој номенклатури важнији гласач, и то корумпирани гласач – важнији од писца, глумца, научника, учитеља, професионалца у сваком смислу ријечи. Ако се присјетимо да је вријеме „кметске душе балканске“ давно иза нас, да није начин да мољакамо, увијамо се и стрепимо хоће ли се „бег“ смиловати да удијели који марјаш, него да подсјетимо „бега“ да власт служи народу, а не народ власти. Ваља пробудити утихнуле гласове, ујединити их и уједињено и гласно подсјетити „изабране представнике“ да се присјете зашто су бирани и шта им је чинити; ваља их подсјетити шта је одговорност и како се очитује. То је институционални пут доласка до промјена. За то нам служе мас-медији које ваља нахранити животнијом храном.

Чини се да нам недостаје тог удруженог и усаглашеног наступа, да смо заборавили на јавно иступање, апеле, приједлоге, позиве и опозиве. С друге стране, ваља се подсетити да је култура „оно што остаје када се све друго заборави“ и да ствараоци културе имају високу одговорност према будућности нације, те, сходно томе, не смију остајати само и сами у свом креативном тиховању – њихово је и да активно и снажно укажу да је у овом тренутку култури, увијек ваља мислити и на умјетност, додијељено мјесто пепељуге, а она то не заслужује. Иако мислећи људи, ствараоци и интелектуалци нису сами „у стању да промене свет“ промјена је без њих незамислива, мисли Ерик Хобсбаум, јер су они носиоци „једне системске друштвене критике“. За промјене, каже, нужан је „фронт обичног света и интелектуалаца“ (Хобсбаум 2014: 197). Да ли смо спремни за промјене, тек треба видјети.

Литература

Илић 1966: Miloš Ilić, *Sociologija kulture i umetnosti*, Beograd: Institut društvenih nauka.

Морен 1967: Edgar Moren, *Duh vremena*, Beograd: Kultura.

Хобсбаум 2014: Erik Hobsbaum, *Kraj kulture. Kultura i društvo u XX veku*, Beograd: Архипелаг.

Предраг ВАСИЋ

РАЗВОЈ КУЛТУРЕ И КУЛТУРНИХ ИНСТИТУЦИЈА У БИЈЕЉИНИ У ПРОШЛОМ ВРЕМЕНУ

Свијест о важности културе за развој једног града и за опстанак једног народа становници Бијељине су имали у прошлости и та свијест је долазила до изражаја и у тешким периодима историје овог града. У Бијељини се одмах по завршетку Првог свјетског рата, већ 1919. године, јавља захтјев за оснивањем Гимназије као једног од будућих стубова образовног и културног живота града. Идеја о оснивању Гимназије у Бијељини појавила се у доба аустроугарске окупације, али тадашње аустроугарске власти нису дозвољавале да се ова идеја реализује. Треба имати у виду да је Бијељина те 1919. године још увијек мало мјесто, варошица, која броји тек нешто више од 10 000 становника и да се Бијељина, заједно са својим становницима, опоравља од свих губитака које јој је донио Велики свјетски рат. У једној таквој малој средини, гдје се становништво бавило само пољопривредом и трговином и гдје је било мало образованих људи, ипак се појавио захтјев за оснивањем Гимназије и у први план је истакнута свијест грађана Бијељине да се једино отварањем школа и образовањем може кренути путем развоја.

Школа је почела са радом 1. септембра 1919. године, али је указом које је издало Министарство просвјете у Београду 12. септембра 1919. године званично одобрено да се у Бијељини отвори нижа четвороразредна гимназија па се овај датум може сматрати за званични почетак рада школе¹. Гимназија у Бијељини била је прва гимназија основана на тлу Босне и Херцеговине након Првог свјетског рата, а укупно седма на просторима новоформиране

¹ У вијеку свјетлости, Стољеће бијељинске гимназије, Ур. Кармела Ракић, Бијељина 2020, стр. 15.

државе. Почетком септембра 1919. године значајан број ученика Трговачке школе у Бијељини, а са њима и један дио наставног кадра, је прешао у Гимназију што доводи до постепеног гашења Трговачке школе. Гимназија је свој рад започела у згради Српске основне школе, која је основана 1838. године, да би свој први објект добила 1926. године и тај објект је био потпуно функционалан и задовољавао је све потребе тадашњих гимназијалаца и њихових наставника.

Од прве генерације бијељинских гимназијалаца уписане 1919. године, којима је први директор био професор математике и физике Лазар Кондић, Гимназија је почела да остварује значајне резултате на пољу унапређења образовног и културног живота Бијељине, а, захваљујући успјешним бијељинским гимназијалцима, име града је врло брзо постало познато у свим крајевима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно, од 1929. године, Краљевине Југославије. Већ из те прве генерације бијељинских гимназијалаца издваја се име Петра Ђурковића². Након завршене гимназије, студирао је и дипломирао математику на Филозофском факултету у Београду и био је запослен у Астролошкој опсерваторији у Београду. Постаје један од познатијих српских астронома заслужан за откривање четири астереоида. Из те прве генерације бијељинских гимназијалаца свакако треба поменути и имена Петровог старијег брата Симе Ђурковића, који је у једном периоду био савјетник за привреду у Савезном извршном вијећу Југославије, и Милорада Мојића, који је након Другог свјетског рата био начелник Генералштаба ЈНА за техничка питања.

За рад Гимназије изузетно важан је био и састав наставног кадра. И поред почетних проблема у састављању наставног кадра и на том пољу је бијељинска Гимназија врло брзо одговорила свом задатку. Већ од 1920. године наставу вјештина, односно цртање и писање предавао је први академски сликар у Бијељини Миленко Атанацковић. Након похађања Трговачке школе у Бијељини и Средње техничке школе у Сарајеву одлази у Беч гдје завршава ликовне студије. Прво учитељско запослење налази у Пљевљима гдје ради у гимназији и Вишој дјевојачкој школи. У бијељинској Гимназији радио је, са краћим прекидом, од 1920.

² Исто, стр. 24.-26.

до 1947. године подучавајући гимназијалце сликању, преносећи им знања из умјетности и развијајући и усмјеравајући њихове таленте. Истовремено са радом у школи Атанацковић је дао значајан допринос развоју културног живота у граду помажући рад Аматерског позоришта „Сцена“ и Културно-просвјетног друштва „Филип Вишњић“.

Од свог постанка 1919. године као нижа непотпуна гимназија са четири разреда, Гимназија је у неколико наврата мијењала свој статус. Већ 1926. године постаје Државна реална гимназија, односно осморазредна школа. Овај статус ће промијенити одлуком усташких власти током окупације када се одлуком из септембра 1941. године Државна реална гимназија у Бијељини претвара у Државну непотпуну реалну гимназију. Одлуком усташких власти у НДХ Гимназија је престала са радом 1943. године и свој рад је обновила у мају 1945. године као Државна реална гимназија у Бијељини. Од 14. фебруара 1954. године школа ће носити назив Државна реална гимназија „Филип Вишњић“. Због реформе школства у СФРЈ, од 1980. до 1991. године Гимназија ће бити дио Центра за усмјерено образовање да би у априлу 1991. године основана Гимназија „Филип Вишњић“ која под тим именом ради и данас³.

За вријеме свог постојања Гимназија је, осим школовања и васпитавања бијељинске омладине, била ослонац и веома важан дио културног живота града. Током година бијељински гимназијалци су у бројним секцијама у школи, а нарочито у литерарној, драмској и рецитаторској секцији, оплемењивали и себе и културни живот свог града. Развоју културног живота у граду гимназијалци су помагали активним учешћем у свим културним манифестацијама у граду. Један од видова побољшања културног живота у граду, у којем је Гимназија дала свој значајан допринос, је и гостовање многих угледних умјетника и научника у нашем граду. Гости Гимназије били су: Арчибалд Рајс, Оскар Давичо, Бранко Ћопић, Душко Трифуновић, Бранислав Лечић, Тихомир Станић и многи други⁴.

Једна од прекретница у културној историји града Бијељине

³ Исто, стр. 17.-18.

⁴ Исто, стр. 80.-81.

је оснивање Народне библиотеке „Филип Вишњић“. Отварање библиотеке у Бијељини су својим радом изњедрила два друштва - Друштво за чување народног здравља (основано 1919. године) и Друштво за народно просвјетивање (основано 1921. године). Ова два друштва су се ујединила 1928. године у Друштво за народно просвјетивање и чување народног здравља⁵. У Правилнику новоформираног друштва, као један од важнијих циљева, наведено је оснивање читаоница и књижница. Од самог почетка рада Друштва за народно просвјетивање и чување народног здравља постало је јасно да књига има велику улогу у образовању и културном уздизању широких народних маса. Пошто Бијељина тада није имала централну књижницу, односно јавну библиотеку, донијета је одлука да се оснује библиотека у Бијељини. Градска књижница и читаоница у Бијељини отворена је 20. новембра 1932. године⁶. Главну иницијативу за отварање Градске књижнице дали су Војислав Кеџмановић Ђедо, Никола Мачкић, Јоаким Перендија и Михаило Богдановић⁷.

Од момента оснивања, књижни фонд Библиотеке (Књижнице) се стално повећавао и то на начин да су књиге куповали и поклањали Библиотеци истакнути појединци из града или познате фирме и инситуције. На крају прве године постојања Библиотеке, 1933. године, у књижном фонду је било укупно 5782 књиге што је могло да задовољи потребе тадашњег чланстава⁸. Од оснивања Библиотеке 1932. године па до почетка Другог свјетског рата 1939. године број чланова и број издатих књига се повећавао. У овом периоду Библиотека постаје центар окупљања бијељинске омладине и интелигенције и један од стубова културног живота.

У периоду од 1941. до 1945. године Библиотека није радила, а већ у првој години окупације направљен је од стране окупатора план да се књижни фонд Библиотеке уништи спаљивањем великог броја књига на јавно организованом ломачи. Захваљујући присебним и у то вријеме утицајним грађанима Бијељине направљена је лажна

⁵Народна библиотека „Филип Вишњић“ у Бијељини 1932 - 1986, Ур. Љиљана Лукић, Бијељина 1987, стр. 18.

⁶Исто, стр. 23.

⁷Слободан Петровић, Корзо старе Бијељине, Бијељина 2002, стр. 106.

⁸Народна библиотека „Филип Вишњић“ у Бијељини 1932 - 1986, Ур. Љиљана Лукић, Бијељина 1987, стр. 27.

ломача на којој су спаљене безвриједне хартије и слама а књижни фонд је у великој мјери остао сачуван⁹.

Библиотека свој рад обнавља 1945. године и од тада, свих ових година, ради на повећању броја читалаца и на повећању и очувању књижног фонда. Осим ових основних дјелатности Библиотека се у протеклим деценијама бавила и организовањем бројних промоција књига и књижевних вечери, организовањем разних трибина и дебата, организовањем изложби, одржане су пројекције филмова, организована су бројна литерарна и рецитаторска такмичења, обиљежаван је „Мјесец књиге“, а Библиотека се у протеклим годинама бавила и издавачком дјелатношћу. Обављајући све ове дјелатности Библиотека је имала активну сарадњу са свим школама и свим културним институцијама у граду. Овим дјелатностима Библиотека је у претходним деценијама значајно обојила и обогатила културни живот града. Један од битних задатака Библиотеке у протеклом периоду био је ширење образовања и интереса за књигу и на селу што је постигано путем покретних библиотека.

У културном животу Бијељине у прошлости значајно мјесто је заузимао биоскоп и филмска умјетност. Прва филмска представа у Бијељини одржана је крајем XIX вијека, тачније 1898. године и на тај начин Бијељина је постала један од првих градова на Балкану у којем су организоване филмске пројекције. Та прва филмска представа у граду везује се за име Младена Грујића који је 1898. године посетио Беч и том приликом купио један од првих биоскопских пројекционих апарата и неколико кратких филмова¹⁰. Прве филмске представе Младен Грујић је приказао у просторијама Добровољног ватрогасног друштва чиме почиње историја покретних слика у нашем граду.

Након Младена Грујића и његових првих филмских представа, у Бијељини је почетком XX вијека, тачније 1909. године, отворен и први биоскоп. Отворио га је Хајнрих Брајтвизер и то у једној дрвеној магази. Са развојем филма и седме умјетности долази до све већег отварања биоскопа. У Бијељини је у току Првог свјетског рата радио биоскоп у сали Хотела „Дрина“ чији је

⁹Слободан Петровић, Корзо старе Бијељине, Бијељина 2002, стр. 108.

¹⁰Слободан Петровић, Корзо старе Бијељине, Бијељина 2002, стр. 41-42.

власник био Ханс Рихтер, Нијемац из Новог Села¹¹.

У међуратном периоду у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, касније Краљевини Југославији седма умјетност је добила велики број поборника. У том међуратном периоду Бијељина добија нови биоскоп и то у згради која је била предвиђена односно адаптирана за приказивање филмских пројекција. Ради се о Кину „Едисон“ чији су први власници били браћа Јаков и Арон Семо. Биоскоп браће Семо био је занимљив и због чињенице да се у сали биоскопа налазио клавир на којем су пијаниста или пијанистица пратили радњу филма. У сали је постојао и „читач текста“ за оне посјетитље који нису знали да читају¹². Кино „Едисон“ је у међуратном периоду промјенило неколико власника, а један од њих, који је највише унаприједио и освренио биоскоп и који је први почео набављати звучне филмове, био је Фрањо Бердица. У предвечерје Другог свјетског рата биоскоп је постао најважнија културна установа у граду.

У току Другог свјетског рата контролу над биоскопом односно над Кином „Едисон“ преузели су Нијемци који су га користили за приказивање својих пропагандних филмова. Биоскоп је у току Другог свјетског рата радио све до 1943. године. Након завршетка рата Кино „Едисон“ је поново почео са радом 1946. године али је убрзо исте те године промјенио име у Кино „Радник“¹³. У реновираном Кину „Радник“ у складу са новом, комунистичком влашћу углавном су приказивана остварења совјетске кинематографије. Ангажовањем нових општинских власти 1951. године је изграђена нова зграда биоскопа у којој ће се филмске пројекције приказивати у наредним деценијама и у којој биоскоп постоји и данас.

Позоришна умјетност у културном животу сваког града заузима посебно мјесто и има посебну улогу у просвјешћавању народних маса. Почетак позоришног живота у Бијељини везује се за одигравање прве позоришне представе 1873. године и ту прву представу извело је путујуће позориште из Новог Сада под називом „Српско позориште Фотија Иличића“¹⁴. Прва одиграна представа

¹¹Исто, стр. 42.

¹²Исто, стр. 43-44.

¹³Исто, стр. 45-46.

¹⁴Исто, стр. 47.

у Бијељини била је трагедија „Милош Обилић“ и представа је одиграна у просторијама једног турског хана. Од одигравања прве представе креће интересовање Бијељинаца за позоришну умјетност. Овај интерес се у почетку испољавао кроз организовање аматерских позоришних трупа и те аматерске позоришне трупе организоване су и по селима Семберије. На прелазу из XIX у XX вијек у Бијељини су представе домаћих позоришних аматера, али и представе гостујућих позоришних трупа одржаване у Хотелу „Дрина“.

Важан догађај за развој позоришног аматеризма у Бијељини крајем XIX вијека је свакако долазак пјесника Јована Дучића. Он је по завршетку Учитељске школе у Сомбору дошао у Бијељину 1893. године гдје је почео да ради као учитељ у Српској основној школи. Поред рада у школи окупљао је око себе заљубљенике у позориште и почео са њима припремати позоришне комаде. Већ за празник Светог Саве 1894. године Дучић је са својом позоришном групом у Хотелу „Дрина“ извео трагедију Јована Стерије Поповића „Светислав и Милена“ при чему је улогу Светислава сам одиграо¹⁵.

Позоришни аматеризам се у Бијељини све више развијао након завршетка Првог свјетског рата, а том развоју у великој мјери допринијело је и отварање Гимназије 1919. године, јер је позоришна умјетност добила велики број поклоника у редовима ученика. Развоју позоришне умјетности допринијели су свакако и бијељински студенти који су студирали у Београду, Бечу, Прагу и који су из тих градова доносили са собом нова достигнућа из области културе па и из области позоришне умјетности.

Као резултат сталног развијања позоришне умјетности у Бијељини и повећаног интересовања за овај вид умјетности, 1934. године основано је Аматерско позориште „Сцена“¹⁶. Ово је свакако веома значајан догађај у културној историји Бијељине јер у то вријеме много већи градови од Бијељине нису имали своја позоришта. Аматерско позориште је одмах постало веома битна културна установа у граду, а врло брзо и једно од најпознатијих аматерских позоришта у Босни и Херцеговини. Своју прву премијеру Позориште је извело почетком 1935. године и то је била

¹⁵Исто, стр.49.

¹⁶Исто, стр 50.

представа „Свет“ Бранислава Нушића.

Од оснивања „Сцене“ репертоар је из сезоне у сезону бивао све богатији и разноврснији што је све већи број Бијељинаца доводило у позориште. За 50 година свог постојања Аматерско позориште „Сцена“ је својим радом и својим резултатима значајно обогатило културни живот града Бијељине. Током свог рада Позориште је извело око 150 премијера по текстовима домаћих и страних писаца¹⁷. Осим у Бијељини, позориште је наступало у великом броју градова тадашње Југославије као што су Београд, Сарајево, Тузла, Сремска Митровица, Шид, Лозница и многи други. Позориште је током свог рада освојило бројне награде и признања од којих се посебно истиче освојено прво мјесто на Републичкој смотри аматерских позоришта Босне и Херцеговине у Високом у сезони 1960/1961. године са представом „Аутобиографија“ Бранислава Нушића¹⁸.

Из претходних примјера можемо закључити да је развој културе и културних институција био веома важан у прошлости Бијељине. Становници Бијељине, суочени са страном влашћу и са свим тешкоћама које страна власт са собом доноси, увијек су имали развијену свијест о потреби развоја културе као фактора који води ка цјелокупном напретку. Имајући све то у виду, у почетним деценијама XXI вијека, морамо учинити много више напора на плану развоја школства и културе, јер то је једини пут који води ка цјелокупном развоју друштва.

¹⁷Исто, стр. 127.

¹⁸Исто, стр. 130.

Стево ЋОСОВИЋ

СЕМБЕРИЈА У УСТАНИЧКИМ ПЈЕСМАМА ФИЛИПА ВИШЊИЋА

Зобађаји из Првог српског устанка, које је опјевао Филип Вишњић, одиграли су се претежно на подручју Јадра, Мачве и Подриња. Са тог подручја су, углавном, и јунаци његове устаничке епопеје. То је и разумљиво, с обзиром на то да се Вишњић након преласка из своје завичајне Семберије у Србију 1809. нашао у средишту судбоносних збивања; боравио је у устаничким логорима поред Дрине, гдје је лично упознао многе чувене јунаке. Њихове ратничке подвиге прослављао би гусларском пјесмом, често одмах послије завршених бојева. У некима од бојева био је и непосредни учесник, као, на примјер, у јесен 1810. када је пјесмом храбрио опкољене устанике у Лозници. Памти се да је послије Лозничког боја пјевао окупљеним српским старјешинама и да га је тада слушао и Карађорђе лично. „Није то била мала част, а ни награда није могла изостати“ (М. П. Суреп).

У четири, од укупно дванаест Вишњићевих устаничких пјесама, радња се одвија на подручју Семберије. Ријеч је о пјесамама о Кнезу Иви Кнежевићу, затим о мегдану Милоша Поцерца и Меха Оругџића у пољу код Бијељине, као и о два упада српских устаника у Семберију, под вођством Бјелић Игњатија, односно Станића Станојла.

У вријеме кад се дешава осветнички упад Игњатија Бјелића, Семберија је добрим дијелим била опустјела. Наиме, годину-двије раније, мноштво српског народа напустило је своја огњишта. Због страха од турске одмазде прешло је на десну страну Дрине, скупа са Карађорђевом војском која се, послије продора до Брчког, повукла из Босне 1809. године. Вишњић, као објективни хроничар и савременик догађаја, више пута у пјесми понавља да је земља пуста. Остала је без људи који су је обрађивали. С тим ће се суочити и Бјелићева осветничка дружина:

Докопаше пушке по средини,
Валовиту Дрину пребродише,
Машише се пуге Семберије.
У пустињи обрасла је трава,
Та добри су коњи посустали,
Јер се трава газити не даде.

(Вук IV, 35, ст. 151-156)

У пјесмама се помиње више топонима из Семберије: Бијељина, Попови, Дворови, Бродац, Јања, Црњелово, Обарска, Гојсевац, Суботиште, ријека Дашница .. А за семберске Србе Вишњић је увео и посебну лексичку кованицу – СРБИЊИ – СЕМБЕРИ.

Једну од најефектнијих епских слика у српском епском пјесништву уопште, достојну сликарског платна највећих умјетника представља пјеснички опис историјског догађаја из 1809. године који се одиграо у Семберији, на пољу поред Бијељине. Сусреле су се двије војске, турска и српска, а док се ишчекивало да падну команде за почетак битке, десила се јединствена ситуација. Из српских бојних редова се издвајају тројица коњаника, излазе на бојиште и иду у сусрет противничкој војсци:

Три војводе уједно одоше,
Боже мили, срца слободнога!
Помислише на старе јунаке,
Како ваља мријет на мејдану,
Њих тројица пред двадес'т хиљада!
И далеко сусретоше Турке -

(Вук IV, 32, ст. 155-159)

Пространа семберска равница омогућила је Вишњићу да развије величанствену епску слику, која неодољиво подсећа на Хомерове описе у Илијади, гдје се на бојном пољу под бедемима Троје међусобно боре грчки и тројански ратници. Слика тројице српских војвода који хитају у бој „аналогна је сцени колективног одласка српске војске на Косово“ (запажа Бошко Сувајдић). Неугасла звијезда Косовског боја засијали је тада новим сјајем изнад равне Семберије.

Значења стиха *Помислише на старе јунаке* Милош Н. Ђурић објашњава жељом народних вођа и првака да буду достојни својих давних предака, па каже: „Уз ту мисао на старе јунаке гореле су пуним пламеном оне бесне и дубоке конструктивне

страсти удружене са бистром ведрином памети; из таквих страсти кључају извори циновске снаге за патње и дела и оне су, као што историја показу-је, толико пута били најјачи агенси историјског стваралаштва и најбоља заштита човечанског достојанства“*

У пољу код Бијељине одиграће се и онај чувени двобој ријечима између двојице мегданџија, турског Меха Оругџића и српског Милоша Поцерца. Борба ријечима између Меха и Милоша, са увредама и пријетњама које један другом упућују, готово да је подударна вербалном обрачуну античких јунака Ајанта и Хектора, под Тројом, непосредно пред њихов двобој (*Ил. XIII, 810–833*). Слична је, такође, дијалогу двојице највећих Хомерових јунака, Ахилеја и Хектора. Тада Ахилеј:

... погледав мрко проговори Хектору дивном:

„Ближе приступи да брже у замке се смртне заплетеш!“

*Њему без страха одговори на то сјајношлеми Хектор:
Не мисли, Пелејев сине, да речма ћеш уплашит мене
као луђано дете, јер добро и сам разумем
казати погрдне речи и дрске... (Ил. XX, 428–433)*

Мехо пита Милоша одакле је и како му је име, додуше, то исто пита и Милош њега:

*„Ти окле си, из кога ли града,
Како ли се зовеш по имену,
Је ли тебе у животу мајка,
Да се ниси скоро оженио?
Остаће ти мајка кукавица
Остаће ти була нељубљена –*

(Вук IV, 32, ст. 236-241)

У четири семберске устаничке пјесме, Вишњић је опјевао, такође. и четири истакнуте личности из Семберије које су по људским и ратничким врлинама издвајају међу бројним прекодринским Србима који су учествовали у Карађорђевој устанку, То су кнез Иво Кнежевић, Катић Симеун, Радивоје Прекодринац и Црљеновац Перо. Они достојно репрезентују

* Милош Н. Ђурић, „Борбе Хелена и Срба у њиховим религијским схватањима“, у књизи: Културна историја и рани филозофски списи, Изабрана дела Милоша Ђурића, том 2, Београд 1997, стр. 142.

Семберију у Првом српском устанку, који је сам по себи постао стјечиште великих историјских и људских тема и сукоба.

КНЕЗИВООД СЕМБЕРИЈЕ, један је одајчовјеко љубивијих јунака у српској историји и поезији, оличење највиших моралних особина. Ушао је у пјесму, не као ратник са бојног поља, него као витез заносне човјечности, душеван и благородан човјек.

Историјски догађај који је прославио Ива Кнежевића десио се 1806. године. Кулин капетан, заповједник босанске турске војске, пред Ђурђевдан 1806. прешао је Дрину, упао у Јадар и Подриње гдје је палио и пљачкао, а из села Добрић потјерао много робља, углавном младих дјевојака и дјеце. С тим робљем, дошао је у Семберију, кнежину Иванову. Заробљенима је била намијењена тешка судбина, требало је да буду разведени и распродати по цијелом Турском царству. Кнез Иво, одлучује да по сваку цијену откупи свих триста троје заробљених. Кулин, међутим, затражи веома висок откуп – осам хиљада рушпија – „три товара блага“, како каже пјесник. Мада није имао толико новца, Иван пристаје на цијену, преузима робље, изводи га из турске војске и склања у своју кућу. Потом пошаље у околна села гласнике да са сваког имања дође старјешина и да „зарад Бога и заради душе“ откупи по једно од заробљене дјеце. Сакупио је тако два товара блага, а трећи товар позајмио од пријатеља који су јемчили за њега. Пошто је Кулину измирио дуг, поново сазива Србе и моли их да покажу хришћанско милосрђе па да откупљено робље ослободе.

Вишњић је поносан на своје Србиње-Сембере – сви су пред црквом у Бродцу послушали Ивана, који је за откуп лично приложио све своје што је имао. Страдање српске дјеце и дјевојака Иван је доживљавао као *властиту несрећу*, запазио је проф. Цвијетин Ристановић, наш умни савременик из Семберије.

Њемачки слависта Герхард Геземан каже овако: „Ако су Карађорђе и његови следбеници, захваљујући Вишњићевој музи, постали хероји, Иван Кнежевић је захваљујући њему постао светац.“

Други Србињ-Сембер, по значају и улози у Устанку свакако је СИМЕУН КАТИЋ. Родом је из Дворова код Бијељине, а 1809. прешао је Дрину са великим српским збјегом из Семберије и настанио се у Глоговцу, у Мачви. Стојан Чупић га убрзо поставља за буљубашу, а касније и за бимбашу. Дочекивао је и разбијао турске чете које би из Босне упадале у Србију, на подручју од утока

потока Жиче у Дрину до дринског ушћа. Катићу је 1812. Карађорђе додијелио звање војводе.

Чувен је Катићев подвиг код Бадовинаца гдје је пресрео чету од двјеста Турака: „Тек што се Турци извезу на десну дринску обалу, Катић са својом дружином груне на њих и потуче их тако да гласник одатле није главе изнео“. Потукао је до ногу и турску чету која је наумила да у Прњавору пороби кућу Срдана Илије. Тада је „задобио себи и дружини врло лепа одела и оружје“.

Послије битке на Равњу 1813, прешао је у Аустрију. Кад је Турска затражила од Аустрије изручење појединих устаничких старјешина који су прешли у Срем, на списку од око деведесет личности, нашао се и Симеун Катић Прекодринац. Катић се вратио у Србију 1815. гдје је са протом Николом Смиљанићем, Марком Штитарцем и Илијом Срданом подигао Мачване на Други српски устанак.

Хроничари биљеже да је Симо Катић био лијеп и наочит човјек и да су га Мачвани јако вољели. Умро је 1832. године.

Запажен Србињ-Сембер је и харамбаша ЦРЉЕНОВАЦ ПЕРО. Опјеван је као учесник у упаду устаника на турску територију који је предузет ради освете због мучког убиства једног српског ратника. Црљеновац је ненадмашан стријелац:

Земљи падај, харамбаша Перо,
Земљи падај, пушци огањ даји,
Јер ти пушком промашити нећеш!
Петар паде, ријечи не рече,
Земљи паде, пушци огањ даде,
Ће је гледо, Петар ударио:
Ев' погоди агу Омер-агу
Из Брчкога, што је Брчком глава –

(Вук IV, 35, ст. 324–331)

У бојне редове српских устаника стигао је из села Црњелова код Бијељине и уврстио се међу славне стријелце у Вишњићевој еп-пеји, по вјештини гаађања раван голаћима Зека Буљубаше за које пјесник каже „убили би под облаком ждрала / а камоли на земљи јунака“.

Четврти Семберац којем Вишњић указује пјесничку част је РАДИВОЈЕ ПРЕКОДРИНАЦ, борац у дружини Симеуна Катића. Кад је Катић бирао јунаке за поход на противничку територију:

И поведе Прекодринца Раду,
Радивоја, старога курјака,
Који добро пушком бити знаде,
Коме пушка назалуд не пуца; /.../
(Вук IV, 35, ст. 85–88)

Са многим другим Србима из Семберије Радивоје је прешао Дрину и прикључио се српским устаничким четатама. Поуздан је стријелац па је добио задатак да у боју први отвара ватру. Искусан борац, „стари курјак“. Пуцањ његове пушке разлијеже се на све четири стране свијета. Препознају га и преко Саве, у „земљи Њемачкој“, као што и Његошев Вук Мандушић препознаје свој цефердар „у хиљаду другијех пушака“.

Када шара пуче Рад’војева
Оде аваз на четири стране.
Познадоше у земљи Њемачкој
Да је пушка Прекодринца Рада.
(Вук IV, 35, ст. 310-313)

Вишњић тумачи историјске догађаје и пјева о њима у оно доба кад небом свеци сташе војевати, када је, примјетиће Милош Н. Ђурић, муза са Олимпа, грчка богиња поезије, која је још Хомеру сједила уз кољено, „долетела на Мајевицу, своје врзиште ... и на бојишта око Дрине“ да би задахнула пјесника који је „видео како се ... приближује правда која држи земљу и градове.“** Иако слијеп, видио је како његови честити Семберци излазе „на велике друмове историје“... Пјевајући о њима „ширио је сопствену епску славу“.

** Милош Н. Ђурић: „Есхил и Вишњић“, у књизи: *Хеленска књижевност и компратистика*, Изабрана дела Милоша Н. Ђурића, том I, Београд 1997, стр. 226.

Тања М. ЛАЗИЋ

УНАПРЕЂЕЊЕ ПОСТОЈЕЋИХ КУЛТУРНИХ АКТИВНОСТИ У БИЈЕЉИНИ

Културни субјекти и публика

2а бисмо уопште говорили о унапређењу културе у Бијељини, требало би се осврнути на неколико чињеница. Са својих 107.000 становника, од којих је око 42.000 на ужем градском подручју, Бијељина не спада у ред већих градских средина. Неоспорно је, ипак, да се у Бијељини током цијеле године реализују различите културне активности. Осим институција културе: Народне библиотеке „Филип Вишњић“, Музеја Семберије, Центра за културу „Семберија“, Галерије, СКУД-а „Семберија“, Градског позоришта и Биоскопа, културне садржаје публици нуде и бројни ванинституционални субјекти: културно-просвјетне заједнице СПКД „Просвјета“ и БЗК „Препород“, Хор „Србадија“ и други хорови и фолклорно-музички извођачи, градске образовне установе свих нивоа, вјерске заједнице, невладине организације и удружења грађана (нпр. Ликовни и Књижевни клуб), као и разне неформалне групе и појединци.

Иако код културних посленика углавном влада мишљење како њихове активности немају задовољавајући број пубике, ипак се треба осврнути на неке податаке из којих се једноставном рачунском операцијом може добити бар приближан број конзумента културе у Бијељини. Ако, на примјер, знамо да само изложбене садржаје Музеја Семберије посјети око 7000 људи годишње, и да НБ „Филип Вишњић“ има 10.000 редовних чланова, а путем различитих радионичких програма, промоција, књижевних вечери, изложби и другог окупи минимално бар још 5.000 посјетилаца (по процјени ауторке рада), већ долазимо до цифре од 22.000 поштовалаца/учесника/конзумента културе у Бијељини. Ако томе додамо и садржаје осталих културних субјеката у граду, институционалних и ванинституционалних, сигурно је да се овај број повећава бар за

10.000. Може се рећи да за град величине Бијељине ово није лоше, али, исто тако, и да треба даље радити да се стање побољша.

Финансирање културе

Говорити о финансирању културе значи осврнути се на два основна нивоа буџетског финансирања: ентитетски/државни и локални. Тридесетогодишњим искуством стеченим радом у култури, можемо посвједочити да само стручне службе у институцијама културе и управе установа знају по цијену каквих одрицања, импровизација (да не кажемо натезања) су реализовани културни садржаји, без обзира на то да ли су установе биле финансиране из државног или локалног буџета. Уз понижавајуће ниске накнаде за рад, често без средстава за најнужније материјалне трошкове и активности, увијек без средстава за стручна усавршавања у виду семинара, конференција и других облика интеракције са сродним установама и колегама, били смо препуштени сами себи. И преживјели. Али, по коју цијену. Једнака ситуација је и у науци и, најтрагичније - на свим нивоима образовања.

Управо на државном нивоу, судбина образовања, науке и културе је, грубо речено, запечаћена укидањем доприноса из бруто дохотка запослених, деведестетих година 20. вијека. Иако се материјална ситуација од тада знатно поправила бар у погледу основних примања запослених, финансирање свих осталих потреба наведених дјелатности и данас је углавном по оној народној „ко је ближе ватри, тај се и огрије“.

Када говоримо о локалном нивоу финансирања, морамо истаћи да се, на срећу, курс према култури у Бијељини у последње вријеме почео мијењати. Вјероватно је разлог томе у чињеници да се напokon схватило да су култура и спортска култура два различита појма као и да област која ангажује и анимира десетине хиљада грађана кроз своје бројне активности – култура, заслужује бар приближан третман какав је доскоро уживала спортска култура. О позиционирању културе у граду довољно говоре само два извода из документа **Стратегија локалног развоја Града Бијељина 2014-2023, ревидована за период 2019-2023. (коју је објавио Развојни тим 2018. године).**

У уводном дијелу, у поглављу насловљеном КУЛТУРА на стр. 15 стоји: „Култура и спорт - у регистар спортских клубова који се води за подручје Града Бијељина у 2017. години уписано је 150

спортских клубова који се директно или индиректно финансирају из буџета Града Бијељина. (!!! – узвичнике додала ауторка текста). У 2017. години у регистрованим спортским клубовима евидентирано је око 5.000 чланова који се активно баве спортом, док је у истој години у регистар друштава из културе за подручје Града Бијељина уписано 38 удружења која броје око 600 чланова. Број спортских и културних манифестација које су се одржале у току 2017. године на подручју Града Бијељина износи 32.“

Није тешко примијетити да је овај број спортиста или „спортиста“ упола мањи од броја само уписаних чланова НБ „Филип Вишњић“ (а њих је, да поновимо, око 10 хиљада). Такође интригира формулација „друштва из културе“ и њихово чланство, тим више што се већ постојеће институције и други етаблирани ванинституционални културни посленици у овој ревидованој Стратегији нигдје не помињу.

У прилог томе је и један запањујући податак. На стр. 12, међу годишњим манифестацијама у Бијељини наводе се само туристичке манифестације: Ликовна колонија, Златни котлић Семберије, Савска регата, Сајам туризма и Пантелински дани, док се у већ цитираном поглављу о култури не помињу чак ни двије најреферентније културне манифестације: Вишњићеви дани и Мајске музичке свечаности.

Искрено се надамо се да ће нови стратешки документ Града Бијељина након 2023. године коначно култури дати мјесто које јој у овом граду заслужено припада.

Уз основно буџетско финансирање, и институције а и други културни посленици, требало би да се више ангажују на алтернативним изворима за прибављање средстава, а то је учешће у пројектним конкурсима за бројне домаће и међународне новчане грантове.

Људски ресурси

Поред материјалних ограничења, још већи проблем за институције културе представљају стручне службе са минималним бројем запослених, које се не проширују и не подмлађују квалификованим људима посвећеним професији, који вјероватно постоје, али их јавне културне политике не препознају као „кадрове“. Да не би било забуне, појам стручне службе подразумева етнологе/антропологе, археологе, историчаре,

конзерваторе, глумце, сценографе, академске умјетнике, професионалне кореографе, костимографе, библиотекаре и слично (нека ми они које нисам поменула опросте), а не службенике правне, економске и сличних струка, или различите „техничаре општег типа“. Наравно, посвећени људи и без специфичне квалификације за одређену област културе, такође, могу својим ентузијазмом и радом направити чуда, али су такви заиста ријетки.

Важно је нагласити и да се стручне службе не стварају преко ноћи, већ да се изграђују годинама, и кроз адекватну материјалну накнаду за рад, кроз омогућавање усавршавања као и поштовање и подршку њихових креативних идеја и пројеката. У контексту тренутка у коме живимо, постављају се два озбиљна питања: да ли ми као друштво желимо да напредујемо у погледу културе и да ли потенцијални млади културни посленици желе да чекају „боља времена за културу“ оvdје, или ће свој таленат и знање развијати на неком другом мјесту?...

Иако је и проширење стручних служби повезано са финансијским могућностима, односно немогућностима, поред буџетских постоје и друге опције за ангажовање нових и младих стручњака, у форми пројекта, фондова за прво запослење, волонтерског рада и другог, само је питање да ли су и одговорни за ову врсту послова у установама културе спремни да се довољно заложу у том смислу.

У циљу разноврсније културне понуде, институције али и локална заједница, требало би можда да више пажње обрате и на оне ентузијасте – културне ствараоце изван званичних токова, који често имају оригиналне, одрживе и савремене идеје, али немају начин да их реализују и представе јавности. Већ наведене форме алтернативног финансирања културе могле би помоћи и у оваквим случајевима..

Шта ми можемо учинити

Унапређење постојећих културних активности треба посматрати и кроз самокритичан осврт на оно што ми у култури већ радимо. У свим нивоима активности било ког институционалног или ванинституционалног субјекта у култури примарна је стручна -људска и професионална компонента. Законски оквири за стриктно планирање и буџета и активности су јасно дефинисани, али се, у већини случајева, не поштују, управо из разлога нестручности и

незаинтересованости/непосвећености професији. Тако долазимо у ситуацију *ad hoc* програмских и многих других рјешења за која се накнадно мољакају средства или од локалне заједнице или од донатора, што оставља утисак неозбиљности и некомпетентности свих нас. Више организованог и стратегијског планирања догађаја и активности, уз поштовање и других културних посленика и публике, као и онога ко нас финансира, обезбиједило би свима успјешнији рад.

Можда би боља сарадња међу локалним културним субјектима, у смислу неких заједничких пројеката, отворила врата за нову публику. Можда би нека форма повремених заједничких колегијума са размјеном распореда активности, поправила неријетку ситуацију да се истовремено одвијају по два или три културна догађаја која расипају свима нама драгоцјену публику.

Можда би било добро размишљати и о осавремењавању појединих програмских садржаја не само у циљу отварања за ново, друго и другачије већ у смислу измјене програмских форми наслеђених из ранијих времена које су постале и превазиђене и публици незанимљиве, ма какву патриотску, националну или другу важну поруку жељеле да пренесу.

Можда би нови, атрактивнији и савременији садржаји заинтриговали већ постојећу и освојили нову публику. Дobar примјер за унапређење културних активности могли би бити бројни радионички садржаји НБ „Филип Вишњић“ и већ традиционални луткарски фестивал, музејска манифестација Ноћ музеја, неке друштвено ангажоване позоришне представе, мале школе традиционалне кућне радности СКУД „Семберија“ и сл.

И још понешто о нама, култури и осталом

Као музеалац и лице задужено за етнолошку збирку Музеја Семберије, изнијела бих и једно запажање: фасцинира наша фокусираност на народну културу и традицију, која се односи искључиво на сеоски живот од прије стотињак или више година, и, посебно, идеализација ове културе до те мјере да оно што се сада презентује ни по чему не одговара чињеницама које су озбиљни национални етнографи и историографи биљежили на терену у вријеме када је ова култура још била животна и актуелна.¹ Суочени

¹Срећом, у Семберији имамо неке институције, удружења и појединце који су

са савременошћу, глобализацијом и универзалном и неповратном урбанизацијом свуда око нас, морамо схватити и прихватити да се традицијско чува и живи кроз обичајну праксу појединца, породице и заједнице, али и да се и само мијења у складу са животним околностима и потребама и јединке и колективитета.

У таквој (ре)конструкцији прошлости и традиције, негдје се потпуно изгубила и важна чињеница да је „народ“ живио и у градовима. Или ми сматрамо да они који су живјели у градовима нису народ? Ко је Бијелину из мале касабе/чаршије/варошице мало по мало увео у савремене токове живота, и кроз прве кораке урбанизације, и образовања и градских привредних дјелатности, и првих грађанских удружења, која јесу имала националне предзнаке, али су тежила да својим члановима, да својим грађанима, да припадницима своје нације, обезбиједи мјесто у ономе што се подразумијева развијеним свијетом и цивилизацијом. Како смо дошли до тога да заборавимо да је темељ културних достигнућа о којима је и данас ријеч, у суштини поставила грађанска класа, гледајући у будућност можда и јасније и боље него ми сада.

Све до деведестих година прошлог вијека, управо грађанска класа или средњи слој становништва у СФРЈ (људи солидног образовања, добро позиционираних послова и стабилних примања) били су главни конзумент и замајац културног живота и носилац свих оних промјена и у нашем малом локалном свијету које су се кроз културу дешавале. Ратне околности, миграције и борба за голо преживљавање довели су до њене потпуне маргинализације, да не кажемо пропасти.

На другој страни, имамо такође дио становништва, који је захваљујући новим условима, искорачио далеко изнад ранијег положаја у друштву, етаблирајући се према финансијској моћи у слој нових богаташа и по томе и у друштвену елиту. За посљедњих

у својим фолклорним и етно подухватима успјели да избјегну поменуто – један од таквих је формирање/реконструкција Семберског етно-домаћинства које су 2017/2018. године започеле чланице Кола српских сестара из Горњег Црњелова у сарадњи са парохијом Горњоцрњеловачком (уз благослов Епископа Зворничко-тузланског господина Фотија). Након завршетка радова, креирањем различитих програмских активности (едукативних, фолклорних, фестивалских и других) по узору на регионалне и свјетске етно-еко комплексе, ово мјесто би могло постати вриједна културна и туристичка атракција и, такође, допринијети унапређењу постојећих културних активности.

тридесет година чини се да је врло мало њих на било који начин показало интерес за културна збивања у граду и културу уопште, са изузетком ријетких појединаца који спорадично на молбе културних посленика, или самоиницијативно, финансијски или на други начин помогну неку институцију или културни догађај.

Унапређење културе омета и општа ерозија друштвене свијести која је већ неко вријеме глобални феномен и која се манифестује и на овом нашем локалном нивоу. Већ деценијама траје ниподаштавање образовања, струке и науке, као и свега што „мирише“ на познавање и познаваоце свјетске културе, елоквенције, и на крају ерудиције. Насупрот знању које подразумева редовно школовање са свим припадајућим елементима вишегодишњег академског образовања и умног залагања које се унапређује све до краја живота, фаворизују се преконоћне факултетске дипломе и стручна и научна звања најширег спектра. Резултат тога је хиперпродукција свих врста стручних, научних, умјетничких, литерарних и других радова, углавном заснованих на *copy-paste* техници, потпомогнутих некритичком самопромоцијом, плаћеним рецензијама и опширном медијским покривеносшћу, без постојања и прихватања истинске критике за било који од наведених жанрова.

Уколико се овај тренд настави, а сва је прилика да хоће, Иво Андрић је на корак од тога да постане „неко пискарало“, етаблирани свјетски и домаћи ликовни умјетници не више од „обичних мазала“ а чувени композитори и извођачи тек „музиканти“ који не задовољавају укус и осјећаје савремене публике. Јер, нажалост, културу су, чини се, већ преузели они којима је важно да је нешто „лијепо“ (по њиховој мјери), да се угоди само чулима и да се не укључује мозак.

Закључак

Култура јесте одраз нашег идентитета, традиције и свијести о самим себи. Али би, осим поуке о прошлости, требало да нас она повеже и са тренутком у коме живимо, као и будућим временом. Осим везе са нама самима, култура би требало да буде и спона са другим и другачијим, јер је, као производ или израз, истовремено и оставштина и заједнички именитељ човјечанства, и показатељ његових успона и падова.

Култура је жива ствар, она се мијења у складу с друштвеним

развојем, она је и сама често замајац промјена, али и одраз савремености. Култура је доживљај „у главама људи“ и треба да представља потребу и жељу за промјеном, за новим сазнањима, за новим сензацијама, за непрестаним учењем, за својеврсним „поправљањем себе“ у свијести сваког појединца. Култура нуди, или би бар требало да нуди, могућност да се отворено и критички размишља како о културном садржају који се конзумира, тако још више о свијету око себе.

Јер, култура је у својој бити побуна против стереотипа, ограничења, лоших односа на свим нивоима, неморала, свих укалупљавања која се диктирају „одозго“ или по неком „комесарском“ систему. Култура је слобода у нашим главама, и само на тај начин, слободно приступајући својим задацима, можемо привући и ону недостајућу публику, оне људе који неће бити на неком културном догађају само зато што морају, људе који неће на позоришној представи или књижевној вечери искључити мозак, али оставити укључен мобилни телефон, и без пардона се јављати на позиве.

И у томе, можда, можемо тражити још неки начин за унапређење културних активности у Бијељини.

Душанка НОВАКОВИЋ

БОРБА ЗА ЗАШТИТУ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА И СРПСКОГ ЈЕЗИКА

*М*оји претходници су говорили о значају културе за развој људске цивилизације и историјском пресеку постојања установа и медија у прошлости Бијељине као и о примјерима њиховог културног дјеловања. Ја ћу покушати да свој фокус усмјерим на српско културно наслеђе онолико колико је могуће у једном оваквом представљању. Ако се зна да је култура једног народа оно што се ствара у мајчинском крилу, дакле, у језику и бићу тог народа, снагом његовог духа, онда је оно што су нама оставили наши преци, наша лична и колективна легитимација. Као професор књижевности и српског језика у средњој школи и као дугогодишњи посленик у култури, имала сам прилику и задатак да, у складу са својим знањем и могућностима, будем тумач изабраних програмских цјелина које представљају нашу баштину коју треба преносити на млађе генерације. Преци су нам оставили богато наслеђе, вриједна дјела у свим областима умјетничког и културног стваралаштва. Свјетлосне тачке у виду ликова: Светог Саве, кнеза Лазара, Деспота Стефана Лазаревића, Доситеја, Вука, Тесле, Пупина и других, велика дјела у свим областима стваралаштва. Мали смо народ, али је богата наша културна заоставштина и утолико нам је задатак озбиљнији. Краљ Петар I Карађорђевић је то знао и кроз албанску голготу Великог рата пронио је Мирослављево јеванђеље које му је било важније од сопственог живота. Вјеровао је да ће Срби, ако сачувају Мирослављево јеванђеље, сачувати своје животе и своје име. И било је тако; у немогућим условима Срби су извојевали побједу. И увијек кад су знали за шта се боре и које вриједности чувају, били су на висини свог задатка. Кад је Деспот Стефан Лазаревић зидао своју задужбину Манасију, тражио је од градитеља да Манасија буде „већа и лепша од очеве (Лазареве) Раванице, не зато што славољубиви син жели да потамни

очеву славу него зато што прави син великог оца не сме да сужава границе лепоте него да их својом визијом све више шири“. Много је примјера пред којим би требало да застајемо и да им се клањамо, али ћемо учинити више ако знамо како да их сачувамо. Цио Средњи вијек је права ризница српске културе: манастири, иконописи, књижевност, духовна музика. Зато нам и мора брига о Косову бити најпреча, јер је ту све оно што ми јесмо. Како би велики савремени пјесник рекао „Косово је наше очно дно“. Нажалост, често смо на историјске догађаје властите историје гледали кроз угао наших историјских непријатеља, па није ни чудо што смо се највећих вриједности наше културе само дотицали. О Првом свјетском рату пишу и Крлежа и Добрица Ћосић, али Крлежа пише о Загорцима који ратују у аустријској војсци, а Ћосић о српском страдању. Разлика је битна, али ми се чини да смо исцрпније пратили оно туђе. Примјера је безброј и ја се плашим да бих навођењем наших историјских грешака могла изгубити ону педагошку нит која ми је неопходна да испуним задатак и одговорим на преузету тему. Зато одустајем од набрајања и послужићу се само неким примјерима који ће нам помоћи да схватимо шта чувамо, колико је то важно за национални идентитет и како да све то сачувамо, да будемо своји, ојачани властитим духом. Знамо ми да поштујемо културу других народа и то је потребно, приврженост руској, француској, грчкој и другим културама на нашу је корист, али само ако смо свјесни да наше културно наслеђе јача наш дух.

Умни владика Николај Велимировић је то добро знао. Знао је да „Србима треба једна просвећена културна мисија однегована на народној вери и нади, којој је циљ да дух просвети, душу оплемени и уздигне“. То су осјећали и „прости“ Срби без науке и образовања, Срби који су народном пјесмом сачували свој слободарски дух и свој идентитет када су робовали под Турцима. Срећом Вук Стефановић Караџић је то записао и данас имамо богату књижевност коју зовемо народна, усмена. На том задатку је и наш Филип Вишњић, а Кнез Иво Кнежевић у другој, хуманој и моралној мисији. Кад бисмо ми данашњи, сви добро знали наше народне пјесме, пословице и загонетке, знали бисмо колико је животне мудрости у њима, колико љепоте и моралне снаге нуди снага нашег човјека кад брани своју слободу и своје име. Недавно ми се допала једна шаљива опаска да нема писмених и неписмених Срба, већ само писмених и усмених Срба!

Често чујемо да се од културе не живи. Да, од културе се живи! Тешко да може бити успјешне економије која не стоји на чврстом тлу, на поштовању рада нашег човјека, знања нашег човјека, културе нашег земљишта, наше географије, климе и наших навика. Национални идентитет израста из наше љубави и поштовања према себи и својим прецима, а то се стиче у породици, учи у школи и његује у умјетности и науци и тако утемељује здрав национални дух. Културно наслеђе, дакле, разбија затворени круг немогућности у коме се налази наш човјек притиснут разним недаћама, обезнађен и изгубљен. Нажалост, ми смо данас у доброј мјери такви јер нас ни једна невоља није поштедила. Култура ослобађа ту снагу и нове могућности које нуде као оним ојађеним Андрићевим кулучарима на мосту, у роману На Дрини ћуприја када се покисли, уморни и гладни стисну уз свог гуслара који им пјева о јунацима. Ствара се како Андрић каже, једна нова егзистенција изнад стварности, почињу да се осјећају као да су они ти јунаци. Тако умјетност нуди излаз, као што опет Андрић, у приповиједи Аска и вук чудесном Аскином игром побјеђује вука, па њен балет престаје да буде игра са смрћу него постаје права игра за живот. Наша култура живи у љепоти нашег језика зато није ни неистина ни фраза кад за свој језик кажемо да је најљепши јер нам управо он пружа и највише могућности. Болно је што ми нисмо свјесни тога, посебно болно што многи Срби не виде љепоту и савршенство наше ћирилице. Никаква нам борба за ћирилицу не би била потребна кад би само сваки Србин писао својим писмом, не оспоравајући потребу за знањем других језика и других писама.

Велика је одговорност пред нама, пред сваким појединцем пред друштвом у цјелини, а посебно пред институцијама културе. Оне не смију дозволити себи осредњост, грешке, небудност, лењост и малодушност. Професионално обављен посао значи познавање материје којом се баве, методологију којом јасно постављају приоритетне задатке.

Друштвена заједница, такође, мора да зна да без стратегије у култури нема напредовања ни у другим областима или је то напредовање само привид без утемељења на дужи рок. Истина је да резултати у култури не долазе брзо, али са јасно постављеним циљевима и високо постављеним стандардима границе љепоте се не сужавају, како је говорио продоховљени Деспот Стефан, већ непрестано шире без обзира колико тешко било вријеме у коме

живимо. Пада ми на памет Карлајлова мисао да „човек не треба да се жали на своје време – то не помаже ништа. Време је зло. Но ти си ту да га учиниш бољим“. Само један конкретан примјер, како ја мислим, могли би локална заједница и Министарство културе Републике Српске ћирилице и српском језику посветити дужну пажњу. Уз извјесне пореске олакшице при регистрацији предузећа фирмама које именују своје фирме ћириличним писмом, био би то конкретан допринос заштити ћирилице.

Шта можемо ми учинити у Бијељини да наш град обликује своје културно биће и да културном насљеђу посветимо дужну пажњу. Дугорочна стратегија у култури вјероватно постоји, али је вријеме да доживи дораду јер њени резултати треба да задовоље културне потребе свих нивоа корисника. Синхронизована културна дјелатност учиниће општу климу културног живота града и општине препознатљивом. Да би визија развоја културе добила своје остварење, неопходни су садржајни капитални пројекти на унапређењу сљедећих дјелатности у области културе: библиотекарства, музејске дјелатности, филмске и позоришне дјелатности, музичке дјелатности, ликовне дјелатности, народног стваралаштва (фолклора), игре и балета, архивске дјелатности, а према израђеним приоритетима. Неопходно је постојеће културне манифестације које дјелују континуирано, подржавати и унапређивати: „Вишњићеви дани“, „Дани ћирилице“, Мајске музичке свечаности, „У сусрет Видовдану“, Међународна пјесничка колонија, Дани комедије, те подржати обнављање манифестација које су биле запажене, али су се због недостатка подршке угасиле, те радити на оснивању нових.

Улагање у културу није трошак него корист за будућност.

Љиљана ЛУКИЋ

ЈАВНА ГЛАСИЛА У НАШЕМ ГРАДУ ПРИЈЕ „СРПСКЕ ВИЛЕ“

За културни живот у једном граду значајна су не само разноврсна културна дешавања него и оно што даје трајан печат култури а то су писци, чија дјела, ако су квалитетна, остају да надживе њихове творце, као и јавна гласила, у којима сарађује велики број сарадника, обично из разних мјеста, а највише из тога града.

Прије Другог свјетског рата у Бијељини су излазила два листа: „Глас Семберије“ и „Наша Реч“. То сазнајемо из текста познатог просвјетног и културног радника Гаврила Суботића, објављеног под насловом: *Два листа у Бијељини*, у листу „Бразде“. Интересантно је да су ти листови почели да излазе у исто вријеме, наиме у мјесецу мају, и док је „Глас Семберије“ изашао 5. маја 1936. године, „Наша Реч“ се појавила 15. маја. Били су то недјељни листови, који су се бавили „третирањем политичких прилика општег значаја у левичарском духу, а сем тога и локалним стварима“.¹

Лист „Глас Семберије“ је био умјеренији у третирању политичких ставова те је од стране тадашњег бијељинског начелства забрањен само један његов број (10), а изашло је укупно 11 бројева, док су сва три броја „Наше Речи“, изашлих: 15, 29. маја и 23. јуна одмах били забрањени.

Власник и одговорни уредник „Гласа Семберије“ Душан Богдановић био је тада студент права који се бавио новинарством а након Другог свјетског рата истакао се по текстовима у којима је писао о културним институцијама у Бијељини: Гимназији и

¹Гаврило Суботић, Два листа у Бијељини, „Бразде“, Бијељина, 25. мај 1978, бр. 19, стр. 9.

Народној библиотеци те давао подстрек његовању културе у нашем граду.

Одговорни уредник „Наше Речи“ био је Слободан Глумац, „иначе пензионисани помоћник генералног директора Средишњег уреда за осигурање радника у Загребу“² који је оптужен у Бијељинском Среском суду по Закону о заштити јавне безбједности и поретка у тадашњој држави.

Гаврило Суботић, аутор овог текста, наводи да је у књизи Ђорђа Пејановића „Библиографија штампе у Босни и Херцеговини 1850-1941“ наишао на податак да је посљедњи, дванаести број „Гласа Семберије“, изашао 7. јула 1936. а за „Нашу Реч“ не наводи податке, осим имена главног и одговорног уредника.

Међутим, Пејановић спомиње да је 17. септембра 1937. године у Бијељини почео да излази и лист под називом „Ријеч Семберије“ који је издавао и уређивао Радован Ј. Радовановић, власник друге штампарије.³ „Ријеч Семберије“ изашла је у петнаест бројева а посљедњи број објављен је 4. фебруара 1938. године.

Захваљујући Тањи Лазић, кустосу Музеја Семберије, сазнали смо да је излазио још један лист а то је „Семберија“, који је био Орган Радикалне странке. Власник листа, чији се први број појавио 19. маја 1920. године, био је Јово Петровић. У Музеју је сачувано неколико бројева овог гласила.

Говорећи о листовима, посебно треба да споменемо „Семберске новине“, чији се први број појавио 20. октобра 1980. и које излазе до данас.

То је лист грађана Бијељине и заслужује посебно опширно и садржајно представљање какво нам не допушта минутажа овог „округлог стола“.

Пошто је у фокусу овог нашег малог времеплова представљање листова из домена културе, то ћемо нешто више рећи о директном *претходнику* „Српске виле“, листу за књижевност и културу „Бразде“, чији је први број објављен 1. јануара 1960. године и то на иницијативу Клуба писаца из нашег града. Добивши име по тадашњем часопису који је излазио у Сарајеву и појавивши се кад

²Ibid, „Бразде“ стр. 9.

³Прву је основао Власто Милосављевић и она је радила и након Другог свјетског рата.

је таквих листова било мало у Босни и Херцеговини, „Бразде“ је требало да афирмишу младе књижевне ствараоце, али и све оне који имају афинитета за књижевност и културу.

У процесу излагања овог листа могу се уочити три периода: први од 1960. до 1966. када је објављено седам бројева и када се око листа ангажују: Стојан Томић, Намик Хујдуровић, Димитрије Чолаковић, Чедо Петровић, Драго Чолаковић, Вајо Гојковић, Драган Марић, Драго Кућић, Јусуф Бегић и др.⁴ У другом периоду од 1970. до 1972, када је објављено шест бројева и када се ангажују: „Жарко Симић, Слободан Петровић, Перо Бобар и млади пјесници Владислав Томић и Лазар Суботић“⁵ и трећи период од 1976. до 1990. године. Од 1976. оснивач и издавач је Самоуправна интересна заједница културе Бијељина а уз Редакцију формира се и Савјет листа. У том периоду значајније се ангажују : „Боро Ђурковић, мр Љиљана Лукић, Панто Секулић, Душан Мартиновић, Јасмина Диздаревић, Мирсад Ашћерић, Зоран Анђелић, Рајко Рашевић и др“⁶ а у Савјету листа, поред Фаика Јахића, предсједника, дјеловали су истакнути културни и јавни радници који живе у Бијељини, али и они који су ван завичаја: „др Димитрије Милановић, Славко Мићановић, др Стојан Томић, Мирко Мијојлић, Мустафа Шабић, Бојо Пантић и др.“⁷

У фебруару 1986. године свечано је обиљежена 25. годишњица „Бразда“ и „четврт вијека у „животу“ једног листа представља значајан успјех и за веће културне средине, па се Бијељина овим с правом поноси.“⁸

На страницама „Бразда“ јављали су се познати аутори: „др Митхат Бегић, др Радован Вучковић, др Тоде Чолак, др Бранко Милановић, др Здравко Антонић, Јуре Каштелан, Владимир Черкез, др Марко Вего, др Зорица Турјачанин, Милан Мучибабић, Ристо Трифковић, др Миливоје Родић, Бошко Ломовић, Љубомир Ћорилић, мр Цвијетин Ристановић, Недељко Терзић, Омер

⁴Панто Секулић, Обиљежен јубилеј „Бразда“ - 25. година излагања: Мостови културног заједништва и сарадње, „Бразде“, година XXV, 25. мај 1986, стр. 12.

⁵Ibid, стр. 12.

⁶Ibid, стр. 12.

⁷Панто Секулић, Мостови културног заједништва и сарадње, стр. 12.

⁸Љиљана Лукић, „Бијељинске „Бразде““, „Значење“, часопис за друштвена питања и културу, Добој, година V, бр.11. стр. 221.

Зорабдић, мр Нецад Пашић и многи други.“⁹

У „Браздама“ су представљани познати писци: Иво Андрић, Мирослав Крлежа, Меша Селимовић, Родољуб Чолаковић, Владимир Назор, Тин Ујевић, Михаило Лалић али и писци из свјетске књижевности, као и текстови из позоришне умјетности. За наш крај биле су посебно занимљиве теме из културног наслијеђа и културне прошлости Семберије.

Поред ових истакнутих аутора, сарадници су били и млади пјесници из нашега града и, посебно, Међурепубличке заједнице културе „Сава“ која је обухватала просторе: Славоније, Мачве, Срема, Посавине, Подриња и Семберије. Интересантно је да су се „Бразде“ читале на великој територији тадашње државе а, како наводи Панто Секулић: „Стигле су својим лијепим гласом до Бомбаја (Индија), Сиднеја (Аустралија), Отаве (Канада) и тражиле су их велике националне библиотеке из САД.“¹⁰

Поред књижевних прилога „Бразде“ су биле и богато илустроване. сликарским прилозима: Исмета Мујезиновића, Мевлудина Екмечића, Марија Микулића, Миленка Атанацковића и Душана Мартиновића, Милице Зорић-Чолаковић (таписерије), Слободана Крстића и Сњежана Лукића (умјетничке фотографије), Слободана Трифковића (карикатуре), чланова Ликовног клуба „Наше сунце“ из Бијељине и многих других.

Посљедња два двоброја уредила је мр Љиљана Лукић окупививши у њима бројне сараднике: Милорада Павића, Свету Лукића, Чедомира Мирковића, Мирољуба Тодоровића, др Светозара Кољевића, др Војислава Максимовића, др Бранка Летића, др Цвијетина Ристановића, Мухарема Первића, Павла Павличића, др Зорицу Турјачанин, Бошка Ломовића, Стевана Тонтића, Недељка Терзића, др Ханифу Капићић-Османагић, Изета Ханцића, Предрага Матвејевића, Тамила Сијарића, Енеса Ченгића, Давида Албахарија, Слободана Новаковића, Ђорђа Кадијевића и др. а од бијељинских аутора пишу: Слободан Петровић, Димитрије Чолаковић, Љубомир Филиповић и др. Поред појединачних, објављена је и руковет пјесама ученика бијељинске Гимназије под називом „Трагања“ . Док је 47/48 бр. био посвећен 70-годишњем

⁹Панто Секулић, Мостови културног заједништва, стр. 12.

¹⁰Ibid, стр. 12.

јубилеју Гимназије у Бијељини,¹¹ 49/50 бр. пропратио је 70. годишњицу рођења Родољуба Чолаковића.¹²

Ако се прелистају претходни бројеви, може се уочити да су „Бразде“ стално истицале његовање револуционарних традиција, објављивањем тема из НОБ-а и социјалистичке изградње, посебно уз величање друга Тита, о чему су писали: Родољуб Чолаковић, др Војислав Кеџмановић, Славко Мићановић, Стево Поповић, Хасан Грабчановић, Мирко Мијојлић, Јешо Перић, Цвико Радовановић, Драго Чолаковић и други, док је у ова два посљедња двоброја, дат примат књижевности и умјетности.

Нажалост, изашавши посљедњи пут 7. јуна 1990. године, престао је и рад „Бразда“, наилазила су ратна времена, али су оне васкрснуле у руху новог часописа „Српска вила“, чији је први број објављен у новембру 1995. године.

Ипак значај „Бразда“, првог листа за књижевност и културу у Бијељини, је знатан, као и осталих листова који су излазили у нашем граду, јер наш развој треба да тече у континуитету и да не заборављамо вриједности из далеке и блиске прошлости да би нас оне надахнуле за нова и богатија прегнућа у садашњости, а тиме и у будућности.

¹¹ „Бразде“, год. XXVIII, 24. септембра 1989, бр. 47-48.

¹² „Бразде“, год. XXIX, 7. јун 1990.

Цвијетин РИСТАНОВИЋ

УЛОГА ЧАСОПИСА СРПСКА ВИЛА У ОЧУВАЊУ И ЊЕГОВАЊУ КУЛТУРНИХ ВРИЈЕДНОСТИ СРПСКОГ НАРОДА

Часопис за књижевност и културу *Српска вила* постоји већ 28 година. Одлука о његовом покретању донесена је на Годишњој скупштини СПКД „Просвјета“ у Бијељини, одржаној 17. маја 1995. године, дакле, док је у Босни и Херцеговини још трајао грађански рат. Скупштина је закључила да је потребно покренути гласило које ће у области књижевности, умјетности и науке изражавати интересе српског народа у Босни и Херцеговини и које ће, чувајући наше културно наслеђе даље развијати и богатити књижевност, језик, науку и културу српскога народа.

Почетком новембра 1995. године појавио се први број часописа.

Прво уредништво часописа позвало је на сарадњу најеминентније књижевне ствараоце, афирмисане научнике, јавне и културне раднике. Позиву су се одазвали бројни српски интелектуалци и већ у првих неколико бројева *Српске виле* објавили смо радове: Добрице Ћосића, Љубомира Тадића, Васлија Крестића, Драгана Недељковића, Матије Бећковића, Николе Кољевића, Љубомира Зуковића, Војислава Максимовића, Мирослава Панћића, Никше Стипчевића, Ристе Тубића, Светлане Велмар Јанковић, Милована Витезовића, Миодрага Матицког, Петра Милосављевића и других. Захваљујући еминентним ствараоцима часопис је у првим годинама излажења обезбиједио углед, изградио профил, усталио рубрике, стекао читаоце и сараднике не само на простору Републике Српске него и у другим крајевима гдје живи српски народ.

На почетку издавања *Српске виле* постављен је важан циљ – да се радовима из књижевности и језика, умјетности, науке и културе чува и његује баштина, али и да се представљају

ововремена достигнућа у различитим областима духовног живота српскога народа. Тај првобитни циљ су слиједила и наредна уредништва часописа све до данас, што показује да смо континуирано имали правилну уређивачку концепцију. То је допринијело да се у часопису промовишу традиционалне вриједности, али и савремено умјетничко стваралаштво, оно што представља национална достигнућа, али и оно што су универзалне цивилизацијске тековине. Пружили смо могућност сарадње ауторима са свих простора гдје се говори српским језиком, али нисмо затворили странице часописа ни онима који пишу на другим језицима. Великим залагањем успјели смо да готово у сваком броју гласила обезбиједимо квалитетне преводе поезије и прозе са страних језика.

Културне споне које је наш часопис успоставио са сарадницима и читаоцима из Републике Српске, Босне и Херцеговине, Србије, Црне Горе, Македоније, Словеније и Хрватске (држава са простора бивше СФРЈ) као и са писцима из других европских земаља (Русије, Пољске, Шведске, Аустрије, Њемачке) и са других континената (Сјеверне Америке, Аустралије и Новог Зеланда) показују да он није публикација локалног значаја и да успјешно остварује мисију ради које је покренут.

Посебан вид сарадње успоставили смо са часописом *Корени* из македонског братског града Куманова, часописом за културу, уметност и науку *Луча* који издаје Српски културни центар „Свети Сава“ из Суботице, Друштвом књижевника Београда и Завичајним удружењем Срба „Коријени“ из Сомбора. У кумановском часопису *Корени* број 23-24/2007. објављен је комплетан 24. број *Српске виле*, док су у *Лучи*, број 4/2013. у рубрици ПОВОДИ објављени радови 11 аутора из Бијељине, којима је квалитетно представљен тадашњи књижевни домет нашега града. У прољетном броју „Књижевних вертикала“ 2015. године, часописа који издаје Друштво књижевника Београда, објављени су радови већег броја чланова Подружнице Удружења књижевника Републике Српске из Бијељине, а у 42. броју *Српске виле* (као гест захвалности) публиковани су радови чланова Друштва књижевника Београда.

Када је у јесен 2017. године дужност главног и одговорног уредника часописа од мене преузела колегиница Јелина Ђурковић, она је Уредништву предложила да у наше гласило уведемо нову рубрику *У фокусу* и да у њој представимо радове чланова

свих подружница Удружења књижевника Републике Српске. Уредништво је прихватило тај приједлог и од 50-ог до 55-ог броја у наведеној рубрици нашег часописа представљени су сарадници из подружница Бијељина, Требиње, Источно Сарајево, Бањалука и Градишка. То је за чланове Уредништва био додатни обиман посао, али смо га, на челу са главном и одговорном уредницом, успјешно окончали.

Данас можемо да закључимо да нема чланова Удружења књижевника који живе у Републици Српској и Србији да не знају за *Српску вилу* а велики број њих су наши стални или повремене сарадници.

Наш часопис је до сада, ван Бијељине, представљен у Куманову, Вишеграду, Београду, Сомбору, Суботици, Сремској Митровици, Бањалуци и Требињу, а готово сваке године и на сајмовима књиге и Београду.

Наглашавамо да је *Српска вила* све до 54-ог броја излазила најредовније од свих часописа за књижевност и културу у Републици Српској – два пута годишње, односно у прољеће и у јесен сваке године.

Да би се стекао увид у обим публиковане грађе у часопису, наводимо само два видљива показатеља. Први је да је до сада (закључно са 54. бројем часописа) одштампано 11.792. странице текста, што значи 11 томова од по 1072 странице. Други је да у часопису сарађује велики број аутора који говоре српским језиком. Ако рачунамо да је у сваком броју радове објављивало у просјеку по тридесеторо аутора (мада је у посљедњем 54-ом броју било њих шездесет седморо, дакле, више него дупло од просјека), то значи да је у 54 броја радове објавила цијела армија сарадника, њих 1620. Неко ће сигурно рећи да су то само квантитавни показатељи о нашем гласилу, али је нормално претпоставити да тај квантитет подразумева и одређени квалитет који је много теже егзактно мјерити. Одговорно тврдимо да смо у протеклих 28 година у нашем часопису публиковали велики број врло вриједних радова из пера умних књижевних и културних стварлаца.

Напомињемо да је сав посао комуницирања са сарадницима, пријема радова, њиховог одабирања, рецензирања, распоређивања по рубрикама, лекторисања, кориговања обављало четворо до петоро чланова Уредништва и секретар СПКД „Просвјета“. Сувишно је да било кога увјеравамо у обимност тога посла.

Са великим задовољством истичемо чињеницу да је наш часопис од првог до 54. броја штампан ћириличким писмом и да је и на тај начин постао истински чувар српске духовне традиције и писма које је битан елемент нашег националног идентитета. Уколико будемо имали финансијске могућности да наставимо издавање *Српске виле*, часопис ће и у наредном периоду бити штампан ћирилицом.

Ми који сада уређујемо часопис (а у Уредништву су: проф. др Јелина Ђурковић, проф. др Цвијетин Ристановић, мр Љиљана Лукић, Душанка Новаковић, проф. и Стојанка Ђокић, проф.) жарко желимо да он траје, да стално богати и осавременује садржаје, да добија нове сараднике и читаоце, да се модернизује у сваком погледу и да буде истински мост међу људима и народима. Али, услов даљег опстанка и квалитативног побољшања гласила је обезбјеђивање материјалних средстава, која су из године у годину све мања. Ове године нашли смо се врло тешкој материјалној ситуацији, тако да нисмо могли објавити 55. (априлски) и 56. (новембарски) број часописа, Стога смо се на више адреса обратили за финансијску помоћ и до сада смо је у износу од 1500 км добили само од Министарства просвјете и културе Републике Српске. Министарство културе Србије, на нашу писмену молбу, нам је обећало одређену новчану помоћ, тако да се надамо да ћемо уз помоћ ова два министарства успјети да објавимо 55/56. двоброј часописа.

Пошто сам од првог броја часописа до данас члан уредништва а 13 година (од 2004. до 2017) био и његов главни и одговорни уредник, веома ми је стало да он даље уписује трагове о нашем постојању и духовном расту. Не можемо да повјерујемо да Граду Бијељини и Семберији више није потребно овакво гласило, па вас позивамо да учинимо све што можемо да сачувамо *Српску вилу*.

Ово је прилика да се најтоплије захвалимо свима који су својим сугестијама, идејама, савјетима, књижевним, научним и стручним радовима, као и новчаним прилозима помогли да часопис и у врло тешком времену траје већ 28 година.

Дејан ВУКОВИЋ

ИСЛАМИЗАЦИЈА СЕМБЕРАЦА

И данашње вријеме, али и уназад неколико десетина година, провлаче се тема и расправе око националности у БиХ па и нашем крају, у Семберији. Ова тема је врло актуелна, а примјетна су честа нагађања и кројења историје како коме одговара. Бавећи се теренским историјско-истраживачким радом и проучавајући историју нашег завичаја (тренутно пишем монографију свог села) долазио сам до података које ћу са вама подијелити и које ће вам освијетлити перцепцију ове теме код нас. У посљедњих дванаест година трагао сам за сваким историјским документом везаним за наш ужи завичај.

Питање исламизације Сјевероисточне Босне обрадио је Адем Ханџић који је имао увид у архиве Османске империје. Сасвим је сигурно да прије доласка Турака на ове просторе није било становника исламске вјероисповијести. Писмо је било ћирилично а становници Босне су сви били хришћани. Неки становници су били православне а неки римокатоличке оријентације. Иако се у историјским списима помиње богумилство, оно је до доласка Турака већ готово све прешло или на римокатолицизам, или на православље (Богумилство се сматра кривовјерством хришћанског учења). У историји се и прије доласка Османлија становништво Босне (најприје становници око ријеке Босне) називало или Босанци или Бошњаци или Бошњани, што су, у ствари, синоними. Ово су географске одреднице становништва а не национална припадност па тако можете у литератури срести описе у којима се каже да у Босни живе Бошњаци или Босанци (1) (и данас када одемо у Србију зову нас Босанци без обзира којој нацији припадамо). Тада је постојала српска нација која вуче коријене чак од племенске организације а коју прате засебан језик, култура и писмо. Прве помене Срба видимо у дјелу Константина VII Порфирогенита *De administrando Imperio* (О управљању царством). Настало средином

десетог вијека, ово дјело описује просторе српских земаља: „Од ријеке Цетине (та је ријека у Далмацији) почиње Хрватска те се протеже уз море до граница Истре или до града Лабина а у горије тече нешто и преко покрајне Истре. Земља Србија лежи испред свих земаља. Са сјевера се граничи са Хрватском, а са југа Бугарском“. Далмација тада граничи са Хрватском (мисли се на Римску Далмацију). „Даље се настављају према југу подручја Травуније и Конавља. Земља Травуљана и Конављана је једна земља. Тамошњи становници воде порјекло од некрштених Срба“. Порфирогенит још каже: „а исти су Погани (Неретљани) порјеклом од некрштених Срба а зову се Поганима зато што нису примили крштења када и сви Срби бише крштени“¹. Овдје видимо да није тако лако ишло са покрштавањем Срба, те је то касније била добра подлога за јерес која се касније појавила код Срба у планинским крајевима (Богумилство). Покрштавање је даље код Срба трајало и до владавине Кулина Бана који је Папи обећао протјеривање богумила. Француски летописац Еинхард (770-840. година), пратећи Карла Великог записао је: „Људевит кнез Паноније год. 822. пребјегао је испред франачке војске к Србима у Далмацију“. Далмација у то вријеме је од Јадрана до Дрине и до Паноније. Босна се тада спомиње само као географска одредница и још није одвојена као управна област а камоли да се у њој спомиње нека самостална нација. Босна ће тек касније проширити своју област и јачати као управна цјелина. У овим годинама владари теже ка покрштавању својих становника а тек касније на овим просторима долази до значаја и опредјељења хришћана на православне и католике. Доцније самосталне области теже да имају и своје самосталне цркве. О снази и организацији босанске цркве би више могли рећи теолози. Срби од давнина имају националну свијест а она добија још један свој ослонац осамостаљењем Српске православне цркве у 13. вијеку. Мора се такође схватити велика повезаност цркве и државе. Тадашње државе (краљевства или било какав други вид власти) незамисливе су биле без учешћа вјерских организација. Црква је тада била једина установа окупљања народа али и једини извор писмености, просвјетитељства, језика, културе и писма. Многи културни споменици данас су свједоци

¹ Порфирогенита De administrando Imperio.

присуства Срба и православља на просторима данашње Босне и Херцеговине. У нашем крају то је Манастир Тавна који датира из периода Немањића, надгробни стећци у Теочаку, надгробни споменици пронађени испод Атик цамије у Бијељини, итд. Цркве у равничарским крајевима као што је и Семберија нису сачуване зато што се као грађа за њих користило дрво. Често су рушене и спаљиване. Име села Попови или Звонаш селиште (Звонаш селиште је старији назив и прије доласка Турака), како је написано у турском попису, свједочи о постојању цркве и у Семберији а самим тим и већег броја вјерника. Босански владари тог времена користили су се српским језиком и писмом.

Бан босански Кулин своју повељу писао је ћирилицом и гласи:

*У име Оца и Сина и Светога духа; ја бан босански Кулин
присезају тебје кнеже Крвашу;
и всјем грађам дубровчам прави пријатељ бити вама од селје и
до вјека и прав гои држати с вами;
и праву вјеру доколе сам жив; вси дубровчане кире ходе по мојему
владанију тргујуће годје си кто хоке;
кријевати годје си кто мине; правов вјеров и правим срцем;
држати је без свакое зледи;
развје шчо ми кто да својев вољов поклон; и да им не буде од
мојих часников силе;
и доколје у мене буду дати им савјет и помоћ какоре и себје
коликоре може;
без всега злога примисла; тако ми Боже помагаи и сије свето
евангелие.
Ја Радоје; дијак бан писах сију книгу повелов банов; од рождества
Христова тисућа и сто и осамдесет и девет љет;
мјесеца августа у двадесет и девети дењ; усјеченије главе
Иована Крститела.*

15. марта 1333. године близу Грачанице у Сјеверној Босни у граду Сребренику писана је повеља бана Стјепана у којој пише „**И зато стављам ја бан Стефан свој златни печат, да вјерује свако да види и зна истину. А зато су четири повеље једнаке, двије латински а двије српски, а све су печаћене златим печатом.**“

Исламизација становништва Босне и Херцеговине почиње доласком Османлија у БиХ. На простору Семберије то се дешава око

1521. године када Османлије освајају ове просторе. Одмах послје освајања становништво улази у један изузетно тежак период. Већина села остаје пушта па тако турски попис из 1533. године у Семберији броји само четири села. Становништво равничарских предјела и оних који су поред путева склања се у планине што даље од траса којим пролази војска. Морамо знати да у овом периоду хришћани и немају своју земљу, него је само обрађују, па је више заступљено сточарство и миграције становништа које се тада назива Власи (Власи су по националности Срби). Аустријски путописац Бенедикт Курипешкић 1530. године описује живот у Босни: „Краљевина Босна није према својој величини густо насељена. Распитао сам се и сазнао да за то имају три узрока: прво, народ много умире од куге, друго Срби бјеже много од тешких намета и терета, треће и најважније је што турски цар узима и одводи младе и окретне људе.“² Бенедикт свједочи и описује напаћено становништво, неријетко премлаћивање становника од стране Турака па и бојазност становника да разговарају са странцима или да нешто од странаца добију на поклон. Српско становништво и свештенство описује као изузетно гостопримљиве, часне, кроз историју изузетно храбре, што му и сами Турци потврђују. Србе описује као изузетно вјерне и одане својој вјери која чини једину нит у народу која их спаја и држи на окупу. Да би се схватили разлози прихватања ислама код српског становништва, морају се разумјети друштвене прилике које тада владају на овим просторима. Османска имерија, тада највећа свјетска сила, окупира је ове просторе, доносећи нову културу за становнике, нову вјеру, али и све оне напредне тековине које носи једна свјетска сила. Становништво је било убијеђено да овој свјетској сили нема премца. То се види управо из Бенедиктовог разговора са сељацима: „Ти исти Срби које затекошмо у хришћанској вјери указаше нам пуно љубави. Тако би по који старац долазио к нама и говорио млађима: „Видите, таква су господа била у овој земљи за вријеме наших отаца. Ах, Боже, ми смо се увијек надали да ћете нас ослободити. Међутим, сада и ви идете да се поклоните турском цару. Ми видимо да ће турски цар завладати цијелим свијетом.

²Бенедикт Курипешкић, Путопис кроз Босну, Србију, Бугарску и Румелију 1530, Свјетлост, Сарајево 1950.

Само вас молимо да останете стални у вашој хришћанској вјери. Чините као што ми чинимо и будите као што смо и ми још увијек, и поред све невоље и биједи, постојани у вјери.’ Ах, Бог се мора смиловати, кад нас гоњени, мучени и напуштени сиромашни хришћани кријепе у вјери. Нека Бог даде, да се њихов глас чује у Римском царству, које би требало да је глава свих хришћана, и да се стиде они који се праве добрим хришћанима, а то не доказују на дјелу.”³ Бенедикт описује становништво наводећи да у Босни живе Босанци римохришћанске вјере, затим Срби названи још и Власи, Чичи, Матолоси и Турци. Овај опис се односи на Доњу Босну (Доња Босна је од Уне до Сарајева, а Горња Босна је од Сарајева до Косовске Митровице). У Горњој Босни живе само Срби и Турци. Босанцима се тада сматрају становници уз ријеку Босну а никако нека нација. Ријеч Хрват као нација за становнике Босне је тек у новије вријеме позната.

Слабљење Српске православне цркве, рушење цркава и протјеривање свештеника такође су узроци због којих је православно становништво прелазило на ислам. Доласком Турака побједени су сви босански великани и народ у Босни остао је обезглављен. Није било класичног приморавања становништва да пређу на нову вјеру, него је то било пожељно. Велике погодности чекали су оне који прелазе на нову вјеру, ослобађање пореза, а најважније је било ослобађање данка у крви и одвођења дјеце у јањичаре.

Турци су у почетку прихватили хришћанске спахије и подијелили им тимаре, али ослонац су највише имали у спахијама исламске вјере. Посебно крајем петнаестог вијека када су спахијама хришћанима уситнили посједе а дали их војницима. Ово је довело до наглог преласка спахија на ислам. Приступање исламу доброг дијела ситног босанског племства служило је и даље као примјер сиромашном сељаку који је у новим условима не само добио прилику да на тај начин изрази свој револт за све невоље које је до тад осјећао него се и надао да ће побољшати свој економски статус. Случај исламизације није само трајао у Босни него и ван њених граница како су текла турска освајања о чему нам свједочи писмо загребачког бискупа Симона Ердедија послано своме пријатељу,

³Исто.

бившем хрватском бану Фрањи Баћану 24. новембра 1536. у коме га обавјештава о приликама у Славонији: „Оба санцака, на име Босански и Смедеревски издали су проглас да ће сви они, који признају власт или турског цара или Ивана (Запољског) стећи мир и слобостину. И ово смијем смјело устврдити да је послје освајања Брода, заједно с онима који су биједно пали у ропство, више од 40 000 људи отпало од кршћанске вјере и сваким даном отпада их без броја, држећи се да ће ово што им живота преостаје лакше преживјети у мирним временима.“ Након десет дана бискуп обавјештава краља Фердинанда: „Биједни свијет у очајању због толиких невоља својевољно, на жалост, прихвата мухамединску сљедбу одричући се вјере Христа Спаситеља“. Напаћени сељак доласком Турака није шта имао да изгуби, његов положај је и тако био тежак, чак доласком Турака чинио му се и повољнијим. Турци су одмах све кметове прогласили рајом. Посебно је ово имало одјека тамо гдје је био велики број кметова-феудалаца. Турци су остављали утисак да својим доласком ослобађају сељака. Пропаст Угарске 1526. године нагло убрзава исламизацију у Босни. Губи се свака нада да ће доћи до повратка било какве хришћанске власти у Босни. Турски пописи свједоче о великом броју прелазака хришћана на ислам. И у Семберији овај процес започиње наглим развојем касабе Четвртковиште (данашња Бијељина) и одатле се шири и на сеоске средине. У овом периоду хришћанима је и забрањено насељавање у касабама које су центри занатства и трговине као и данашњи градови. У одређеном моменту сигурно постаје и привилегија становати и живјети у касабама-градовима као што је то и данас за неке ствар престижа (и данас постоји миграција становништва из сеоских насеља у градска). У попису из 1548. године као и попису из 1600. године у Четвртковишту (данашња Бијељина) нема хришћанских кућа а број муслимана се у селима повећава.

Случајеви у којима је један од синова прелазео на ислам нису ријеткост. У попису из 1548. године примјетно је да су у Семберији уписани: У Четвртковишту: Мухмуд, син Радоњин, Мехмед, син Раденков, Мехмед, син Божидаров, Јахја, син Војинов; у Твртковцу: Ферхад, син Радованов; у Чукојевићима: Мустафа, син Јеричића, Хусан, син Иванов; у Грм Селишту (данашње градско насеље Грмић): Хајдар, син Николин, Џафер, син Радичин, Јусуф, син Раденков, Алија, син Радоњин, Хасан,

син Радоњин, Инскендер, син Вукићев, Рустен, син Милованов, Ферхад, син Милованов, Мустафа, син Вукчев, Сулејман, син Вукчев, Несух, син Вукчев, Мерван, син Радичин; у Горњој и Доњој Рухотини: Јахја, син Ратков, Оруч, син Вукојев, Алија, син Павков; у Поповима: Перване, син Радоњин; у Кузоврату: Балија, син Радосављевић, Хасан, син Радинов, Мустафа, син Радоњин; у Марештици: Џафер, син Стјепанов, Хусеин, син Стјепанов, Курд, син Стјепанов, Ферхад, син Павков, Јахја, син Вучетин; у Оброви (Обарска): Мехмед, син Ђурин.⁴ Оваквих писаних трагова о исламизацији има доста у Босни и Херцеговини а често се у литератури код нових муслимана може срести име оца Абдуллах (Божији роб). Ово је био начин да се прикрије хришћанско поријекло код нових вјерника. Ово објашњава Амина Купусовић у раду *Муслиманска имена у опширном попису босанског санџака из 1600. године* наводећи: „Лично име Абдуллах у дефтеру који смо обрађивали сусрећемо само 20 пута, али се зато као патроним јавља веома често. Често срећемо кршћанска имена као патрониме која нам указују да је тренутни власник баштине исламизирани потомак бившег власника.⁵ У турским пописима уз нека имена наведено је и „нови муслиман“. Примјера ради, то износи Ненад Филиповић у свом раду *Исламизација Босне у прва два десетљећа османске владавине*, наводи: „Махмуд Гаровчић имао је тимар у селу Будичић, дијелу села Доње Пољице и мезри Кута од 1820 акчи. У првој декади рамазана, тај тимар му је одузет и дат новом муслиману Ахмеду.“⁷ Даље аутор наводи да је Тимар Сулејмана сина Радичева у пет села нахије Сокол вриједио је 2795 акчи. Поменути Сулејман истакао се као храбар ратник, па је његовом тимару додат још и тимар у нахији Загорје. У овом раду имамо безброј оваквих примјера“. У литератури се такође може наћи доста примјера у којима су слојеви властеле прелазили на ислам а има и случајева код којих су и попови синови прелазили на ислам.

⁴Адем Хамџић, *Постанак и развитак Бијељине у 16.вијеку.*, прилог историји насеља и исламизације у сјевероситочној Босни.

⁵(Амина Купусовић, „Муслиманска имена у опширном попису босанског санџака из 1600. године, Сарајево 1991).

⁶Ненад Филиповић, *Исламизација Босне у прва два десетљећа османске власти*, Београд

⁷Исто.

Примјера ради 1629. године намјесник Босне је био Мехмед-паша Папазоглу (попов син) из Бијељине.⁸ Ова пракса није се само догађала у Босни него и у свим крајевима османског царства. Већ сам навео примјер у Славонији. Исламизација становништва се такође дешавала и у Србији, с тим што је она спорије текла, посебно у селима. Послије османског неуспјеха опсаде Беча почела је слабити и османска империја. Повлачење Османлија од Беча на границе Босне донијела је са собом и све исламизирано становништво свих до тада освојених области. Демографска слика Босне се већ тада знатно промијенила у корист муслимана. Окупиране територије су полако захтијевале већу самосталност па је кнез Михајло на турском двору стално захтијевао исељење муслимана из Србије. Ово му није полазило за руком све до 1830. године када је склопљен Јадренски мир између Русије и Турске и тада је Турска била присиљена да усвоји и ову одредбу. Султан својим хатии- шерифом од 29.VIII 1830. године коначно објави да муслимани из свих србијанских села, осим оних која су директно везана за градове, морају напустити тло Србије. Тада започе велико исељавање муслиманског становништва највише у Босну. Како би се ријешили имовинско правни односи, Србија поче одмах откупљивати муслиманске некретнине. У своме дјелу *Миграције муслиманског становништва из Србије у сјевероисточну Босну између 1788-1862*. Шабан Хоџић јасно каже: „Историчари често, чак у новијим историјским дјелима, називају муслимане Србије Турцима, што је, нарочито у односу на муслимане западних српских предјела, потпуно неоправдано, јер то нису никакви Турци, него чисти Словени, претежним дијелом Срби који су после доласка Турака у Србију примили ислам“.⁹ Хоџић у овом раду обухвата Зворнички санџак и износи детаљне податке породица које су насељене у срезове: Тузла, Брчко, Бијељина, Јања, Козлук, Зворник, Брезово Поље, Шамац (тада назван Горња Азија), Орашје (тада названо Доња Азија), Сребреницу, Власеницу, Грачаницу, Кладањ и њима припадајућа села. Ја ћу изнијети податке само за Семберију и то поједностављено а у раду Шабана Хоџића можете

⁸Др.Сафвет-бег Башагић, Знаменити Бошњаци и Херцеговци у Турској царевини, Загреб 1931.

⁹Шабан, Хоџић, *Миграције муслиманског становништва из Србије у сјевероисточну Босну између 1788-1862*.

прочитати детаљне спискове у којима су уписана имена свих досељеника па чак и мјеста из којих су се доселили. Попис садржи само имена мушакараца а радом на терену он је установио да су то слједеће фамилије. У Бијељини: „Алибеговићи, Амдурахмановићи, воде се још и као Зарићи, Берберовићи, Тосићи, Хасановићи, Хусејновићи, Кандурџићи, Салихбеговићи, Решидовићи. Неки досељени становници названи „Мухацири“ (досељеници) у Бијељину су се кратко задржали у неким босанским градовим при досељавању из Србије, а то су: Башићи, Чибукчићи, Диздаревићи, Ибишбеговићи, Исићи, Кантарџић, Кахримановићи, Панџићи, Паприке, Реџеповићи, Салиховићи, Сарачевићи и Топаловићи из Брезовог Поља, те Ибришимовићи, Салихацији, Шабићи и Табаковићи из Козлука. Од циганских фамилија има Оковића, Гагића и Краваревића. У Јању су доселиле муслиманске породице: Рашидовићи (Токићи), Махаремовићи. Неке породице се из Бијељине, Козлука и Брезова Поља населише у Јању а могуће је да их је нешто остало и у овим насељима од доласка из Србије: Садићи, Делићи, Грабоваче (Грабићи), Хаџићи, Ибришимовићи, Јасенице (Јесенчевићи), Махкићи, Мулалићи, Мулатићи, Сакићи, Шехићи, Терзићи, Бешлагићи, Чикићи, Тосићи, Дураковићи, Ђиловићи, Голићи, Хуремовићи, Хаџићи, Хонџићи, Халиловићи, Крајновићи, Клањаковићи (Клање), Машановићи, Нумановићи, Паравилићи, Рамићи, Сарачевићи, Сарајлићи, Спахићи, Топаловићи, Тузлаковићи, Грухоњићи, цигани Бурићи“.¹⁰ Ово су фамилије које је Шабан Хоџић пронашао као досељенике а многи су при доласку промијенили презиме. Често су га узимали по имену главе породице који је доселио. И поред словенских простора које је Османско царство напуштало или у њима губило утицај, у Босну су досељавани и други муслимани па тако се у Бијељини највише населише у насеље Букреш мусимани из Букурешта и насеље Галац муслимани из Галаџија, такође из Румуније. Број муслимана у Босни се нагло повећавао повлачењем Османске империје и њеним слабљењем. У Босну се населише муслимани из свих крајева империје који и не припадаше словенским народима па се стање између Срба православаца и Срба исламске вјероисповијести (муслимана) још више погорша.

¹⁰ Исто.

Културно наслијеђе становника Босне нераздвојиво је од Србије. Утицај окупатора и није много утицао прије свега на језик Босанаца. Ово видимо у писму Карла Сакса о „босанским Турцима“ и турском језику у Босни. У питању су два писма које је службеник пруске амбасаде у Сарајеву упутио професору Wickerhausegu 1862. године. У писмима Сакс одговара на питања Wickerhausegu. На питање исказују ли „босански Турци“ (мисли се на муслиманско становништво у Босни) посебне љубави за неког турског пјесника и која су позната имена турскога пјесништва у Босни достигла највећу славу“? Сакс одговара: „На први дио питања може се одговорити са једним резултатним **НЕ** будући да босански Турци уопће не познају Турску поезију“. Што се другог дијела питања тиче Сакс одговара: „Овдашњи мухамединци, који себе - чак кад и уопће не знају турски - називају Турцима да би се разликовали од презвених кршћана, у националном смислу не могу се сматрати Турцима. Они знају само за српску (подвукао К. Сакс) поезију“.¹¹ Сакс у писмима наводи да су се неки Бошњаци већ опробали у турској поезији али без икаквог успјеха.

Средином 19. вијека у Босни активно дјелују конзулати неких европских земаља. Они пажљиво прате политичко расположење домаћег становништва према већ летаргичном и замореном османском апарату, с једне, и сусједним земљама, посебице Аустрије, с друге стране. У тим конзулатима раде образовани чиновници и дипломате и њихова запажања имају итекако већу истинитост од путописаца који своја запажања често увијају и доносе закључке на основу изјава и малог броја информација (често на основу једне изјаве појединца). Активан рад амбасада у Босни говори о интересовању и свјетских сила за прилике на овом простору а, вјероватно, и о разним претензијама на ову територију. Аустрија већ у овом периоду има аспирације према Босни и све што је српско, такође, покушава сузбити зато што јој је Србија једина пријетња уколико би се потиснули Турци из Босне, док је српски народ под огромним притиском очекивао бар минималну помоћ хришћана католика. Ослобођење од огромних намета, нељудског понашања Турака и других прописа,

¹¹Екрем Чаушевић, *Писма Карла Сакса о „Босанским Турцима“ и турском језику у Босни (19.ст.)*, Загреб.

Срби су видјели само у устанку. Прописом од 1850. године било је забрањено да Срби подижу своје богомоље а 1853. године забрањено је и штампање књига на српском језику. Тамил-паша је забранио да се православни Срби у Босни и Херцеговини називају Србима.

Недавно је објављен дневник проте Игњата Васића из Лознице, свједока устанка у Босни и Херцеговини. Његови извјештаји од 1872. до 1877. године описују неке детаље устанка. Свештеник Игњат Васић описује по именима и броју устанике у Босни наводећи: „Стеван Маринковић из Аустро-војничке крајине, 20 година стар, чета 500 **Бошњака** из различитих добровољаца са острагушама ред најбољи“.¹²

У времену Аустроугарске управе у Босни и Херцеговини плански се спроводи угњетавање српског становништва у Босни и Херцеговини. Сан Срба да се ослободе окупатора пао је у воду доласком Аустријанаца. Срби су се надали да ће нови окупатор ријешити аграрни проблем. Међутим, и нови окупатор задржао је стари османски систем. Долазак Аустроугара је у појединим мјестима дочекан оружаним отпором који није уродио плодом. Нова власт се брзо стабилизовала и разоружала становништво. Неки учесници отпора Срби и муслимани пребјегли су у Србију и даље су ковали план за ослобођење Босне и Херцеговине. Познато је да је у покрету „Млада Босна“ било и муслимана. Највећа бојазност окупатора огледала се у томе да се Срби православци и Срби исламске вјероисповијести (муслимани) уједине. Јасно је да би то значило крај окупације. Зато се плански радило на одвајању, дијелењу, неправди међу овим једним те истим народом. Покушаји стварања нове нације на измишљеним разликама у поријеклу, језику, култури и писму били су стални. За које су имали пристанак муслиманских великаша.

Историјски извори јасно говоре да се „Бошњак“ или „Босанац“ не може третирати као национална припадност, као и Херцеговац, Семберац, Посавац, Крајишник и сл. Ово су искључиво географске одреднице. У исти мах, не може се појединцу оспорити да се изјашњава онако како он жели и како се осјећа. Данашња политика у многоме има утицај на однос према националности,

¹²Васић, Игњат, *Дневник, књига прва*, Лозница, Библиотека Вуковог завичаја 2012.

а она је данас у улози разградње и разилажења једног те истог народа који говори истим језиком и користи иста писма. Сасвим је оправдано рећи да је „бошњачки“ и српски народ у ствари један и исти народ према националности, а запитајмо се зашто су толико супротстављени. Зашто се потенцирају разлике и међусобна мржња, а не говори се о многим сличностима које се, како видимо из текста, не могу занемарити. Како можемо примијетити да одредницу националног код овог једног те истог народа одређује вјерско убјеђење. Апсурдно је рећи да су муслимани у Рашкој „Бошњаци“ или пак муслимани у Црној Гори да су „Бошњаци“. Велике миграције становника уз ријеку Босну никада није било у наведене предјеле па су овакве тврдње тотално неозбиљне. Јасно је да су то Срби који су прихватили ислам, а, вођени данашњом политиком, покушавају се удаљити од онога што јесу. Колико су народи на овим просторима блиски, одредница нека нам буде језик па, колико се добро језички разумијемо, толико смо ближи.

ПОВОДОМ НАПАДА НА АРНА ГУЈОНА: НЕМАТЕ ПРАВА НА ЛАЖ!

Поводом координисаних непосредних напада на хуманитарца и добротвора г. Арна Гујона, директора Управе за сарадњу с дијаспором и Србима у региону, од стране неких медија и јавних личности, обраћамо се српској јавности са жељом да се, у циљу заштите истине, морала, демократских вредности и грађанских права чује и глас дела српске дијаспоре, која је посредна жртва тих напада.

У делу приватних и јавних медија у Србији одомаћио се манир таблоидизације и маштовитог, селективног и креативног односа према објективној стварности, чињеницама и особама чије је мишљење и делање различито од њиховог. Уз то, не може се тврдити да ти и такви медији имају свој став, програм или мишљење, већ је то често зависно од ситуације, воље одређених политичких чинилаца и спонзора који су у датом тенутку најиздашнији.

Најновији образац те примитивне злоупотребе медија је и напад на Арна Гујона: без релевантних доказа и чињеница, врло лукаво и перфидно, спинују се и субјективно тумаче информације о раду хуманитарне организације „Солидарност за Косово“ чији је Гујон оснивач, као и рад Управе за сарадњу с дијаспором и Србима у региону, на чијем је он челу, и изводе бесмислени закључци из којих следе дрски напади, провокације и замене теза.

Нападима на овог добротвора и његов племенити, вишегодишњи напор да се огромном броју деце, која живе под више него тешким условима на Косову и Метохији, побољша квалитет живота, а многим породицама и обезбеди пуки опстанак, провлачи се покушај оспоравања племените мисије Арно Гујона и његових сарадника. Помагати људима, племенито је дело. Помагати деци, још више. Изгледа да је главни проблем тај што Гујон и пријатељи помажу онима који најтеже живе у Европи - српској деци и српским породицама, жртвама терора и сегрегације од стране тзв. привремених косовских институција на КиМ.

На ширем плану, тема тих шовинистичких и расистичких медијских испада су грађани Србије који живе у расејању, нарочито у западној Европи. Цео један шарени свет, више милиона људи, свих друштвених и социјалних слојева, са различитим идеалима, идејама и потребама, које повезују језик, идентитет и порекло, изложен је деценијама латентном србофобом наративу који се шири Европом и који горепоменуте особе и организације брижљиво негују. Језик ширења мржње и нетрпељивости према било коме је недопустив. Ужасно је што такве ксенофобичне и радикално десничарске ставове према српској дијаспори сада шире и из Србије самозвани левичари, самопрокламовани „експерти“, путем ефемерних платформи и новокомпонованох „медија“.

И није битно што ти увредљиви напади крећу од минорних и контроверзних особа и сумњивих таблоидних пројеката, није битно ни да ли су, колико и од кога ти медији и особе корумпирани, и зашто, већ је битно да Србија буде друштво које негује и поштује племенитост, пожртвовање, морал, интегритет и све друге универзалне вредности које повезују читав свет, па и грађане Србије, ма где живели. Да нико, ни у матици ни у расејању, а најмање вредни и племенити људи као што је Арно Гујон, не буду приморани да трпе ружне и опасне последице лажи, медијског линча, злурадих медиокритета и мафијашких структура, за које се зна где припадају.

За СПКД „Просвјета“, проф. Срђан Мијалковић МБА, члан ГО, председник одбора у Аустрији.

Стеван ТОНТИЋ

ТВРЂАВА СРЦА

Једино мјесто у које
Моји ђаволи и пали анђели
Не могу никако да продру,
јест моје срце.

То је тврђава
На коју узалуд насрћу,
Њихова се оштра копља
О срчане зидове ломе.

Жао ми лудих јуришника,
Одајем пошту сваком паломе.

Милован ВИТЕЗОВИЋ

АПОТЕОЗА СРПСКОЈ ТРУБИ

Свирајте, српске трубе!
За част овог народа,
Са којом,
И пред Богом и пред народима,
Ни на једно понижење
Није пристао!
За његову непопустљивост,
Ни макац,
На свакој стопи српске земље!
Где смо и на ледини
Своји на своме!

Свирајте, српске трубе!
За наше свете заклетве
У наша огњишта и потомство!
За слободне мисли наше!
За часне речи наше
Од времена тврђе
Да се из њих ватра може искресати!
И за псовке наше
Јер у њима свој понос истичемо
Јер се њима често
И најтврђе заклињемо!

Свирајте, српске трубе!
И у глуво доба,
јер се тек тада
за нас мора чути!
Да нас и преци чују
И да помисле
Како смо их достојни!

За наше крајпуташе
На којима су нам
И мртви устајали усправни!

Свирајте, српске трубе!
У славу мира
И родне године на пољима српским!
За све што нам је понело,
Да нам и боље донесе!
За наше горе и воде,
За наша брда, кланце и јаруге
Која нам са уживањем,
Одјек наш враћају.

Свирајте, српске трубе!
За девојке српске
Једре и румене
Као будимке јабукe
Чија се лепота опричати не да!
За младиће српске,
Лепе као уписане!
За љубав
Којој се једино предајемо
Јер знамо шта ће се из ње изродити!

Свирајте, српске трубе!
За наше завете и аманете!
Да смо живи, здрави,
Слободни и весели!
За понос и дику!
За дерт и инат!
Па нека пукну сви наши душмани!

Свирајте, српске трубе!
Огласите какав смо народ
Под капом небеском.
А кад засвирате
И капу небеску ћемо накривити!
Свирајте српске трубе!

Недељко ЗЕЛЕНОВИЋ

ОГЊИШТЕ

Веригама припето за кућу
одгонета вјетрове у дрвећу
разговара ватру
дружи се са нашом глади

чува нам страх од вукова
баба злогодњача
приказа и вампира
караконцула и шишмиша

узварује нам сан
што се лијепи за прозоре
лучем обиграва око куће
што се са звијерима расправља

познаје сваку биљу
казан бакрач и котлић
што се у жеравици распознаје
као даница међу звијездама

АУТОРИ „СРПСКЕ ВИЛЕ”

Аврић, Жељка пише поезију и, повремено, књижевне приказе. Објавила збирке пјесама: *Портрет* (2001), *Звездарница* (2004), *Маргиналије* (2013), *Временик* (2014), *Јесам* (2016). Сарађује у књижевним листовима и часописима: Траг, Бдење, Књижевне новине, Књижевни магазин, Луча, Босанска вила, Кораџи. Члан Удружења књижевника Србије и Друштва књижевника Војводине. Живи и ради у Сремској Митровици.

Андрић, Иво Мијо (1948, Чанићи код Тузле). Основну школу похађао је у Добрњи, Мрамору и Липници, а средњу техничку у Тузли. Завршио је Факултет политичких наука и постдипломски студиј на Економском факултету у Сарајеву. Радио је у привреди, образовним установама, синдикатима и државним институцијама Босне и Херцеговине. Од средине 2004. године живи и ствара у Загребу. До сада је објавио 20 књига поезије за дјецу и одрасле, 5 књига прозе и драмских текстова, 2 монографије, 3 књиге есеја и књижевних приказа и 9 књига афоризама. Нека његова дјела преведена су на енглески, њемачки, руски, чешки, словачки, словенски, македонски, кинески, румунски и арменски језик. Члан је Друштва писаца Босне и Херцеговине и Друштва хрватских књижевника.

Благојевић, Бранка (1985, поткозарско село Горњи Подградци), правница по занимању и књижевница у души. Основну школу завршила је родном селу. У Градишци, гдје данас живи и ради, завршила је „Гимназију Градишка”, а високо образовање је стекла на Правном факултету Универзитета у Бањалуци. Пише од дјетињства, али тек однедавно је одлучила да објављује своје пјесме и да се посвети књижевности. На разним интернет порталима објављује поезију и прозу, а пјесме су јој представљене и у неколико књижевних часописа из Србије: *Поезија Срб*, *Суштина Поетике*, *Багдала*, *Звездани колодвор*. Члан је Удружења младих књижевника Србије. Аутор је збирке пјесама *Осјенчена тишина* (2021).

Васић, Предраг (1974, Лозница). Основну школу „Фадил Јахић - Шпанац“ (данашња Основна школа „Кнез Иво од Семберије“) и Гимназију „Филип Вишњић“ завршио је у Бијељини. Дипломирао на Одјељењу за историју Филозофског факултета у Београду и стекао звање дипломираног историчара. Професор историје је у бијељинској Гимназији „Филип Вишњић“.

Витаљевич Семјонов, Георгиј (1931, Москва). Године 1949. завршио је Строгановску школу и као мајстор декоративног украшавања, од 1949. до 1955. године радио на изградњи Ангарска, потом декорисао фасаде московских зграда. Године 1960. завршио је Књижевни институт „Максим Горки“ и од тада се професионално бавио писањем. Живио је у Москви, али и дуже времена боравио на Волги и на Сјеверу Русије. Умро је 1992. године. Аутор је шест романа: *Сладак је твој мед...* (1974), *Уличне свјетиљке* (1975), *Самостална дресура* (1976), *Градски пејзаж* (1983), *Ђавољи точак* (1988) и *Путовање душе* (1991), као и седам повијести (кратких романа): *Ко је он и одакле је* (1968), *У дворишту је трава* (1969), *Ка зими, мимоишавши јесен* (1971), *Дани у низу* (1972), *Коњ у магли* (1980), *Јасмин у сјенци ограде* (1986) и *Лисичја памет* (1986). Ипак, најомиљенији жанр му је прича, са којом је је досегао највише врхове руске прозе XX вијека и које чине највећи дио његовог књижевног наслеђа. Преведен је на бројне свјетске језике а најпопуларнији је био у Чешкој, гдје је објављено седам његових књига.

Вуковић, Дејан (1981, Бијељина). Основну и средњу школу, као и основне и мастер студије завршио је на Педагошком факултету у Бијељини. Запослен је у ЈУ ОШ „Јован Дучић“. У слободно вријеме бави се историјско-истраживачким радом проучавајући завичајну историју и пишући монографију села Попови. Живи у Поповима.

Голијанин, Момчило (1938, Крекавци код Невесиња). Од 1967. године до пензионисања (2004) радио као професор књижевности у Гимназији у Невесињу. Бави се књижевном критиком и есејстиком, а у посљедње вријеме пише и приповијетке. Објављена дјела: *Књижевно дјело Марка Марковића* (монографија), *Могућности књижевних истраживања*, *Вјечни ромор живота*, *Алекса Ковачевић, спортиста, патриота и пјесник* (монографија), *Да не овлада мржња - огледи о Ериху Кошу*, *Ослобођене ријечи*, *Трагање за љепотом и смислом*, *Откоси*

туге и радости, У свијету критике и белетристике, На пртинама старине, Породична монографија Братство Голијани. Живи у Невесињу.

Дадије, Бернар Бенлен (1916–2019). Пјесник, романсијер, приповједач, драмски писац, академик и политичар. Збирке: *Устала Африка* (1959), *Дневне патроле* (1956), *Људи са свих континената* (1967).

Думитрашковић, Татјана (1973, Краљево). Основне студије завршила је на Филошком факултету у Приштини, а магистарске студије на Филолошком факултету у Београду (професор енглеског језика и књижевности, магистар филолошких наука). Докторску тезу из области шекспирологије одбранила је на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву и стекла титулу доктора књижевоисторијских наука. На Педагошком факултету у Бијељини је запослена од 2001. године као асистент, виши асистент и доцент, а од 2018. године добија звање ванредног професора у научној области Специфичне књижевности – Енглеска књижевност. Објавила монографију *Шекспир и институционализовани морал – краљевска моћ у Шекспировим историјским драмама и великим трагедијама*.

Ђокић, Стојанка (1990, Доња Чађавица, Бијељина). Основне и мастер академске студије завршила је на Филолошком факултету у Београду на Катедри за српски језик са јужнословенским језицима, студијски програм српски језик и књижевност. Истражује из области акцентологије и лингвокултурологије. Објављени радови: *Акценатски модели једносложних придева са краткосилазним акцентом: говор Семберије, Мачве и Колубаре* („Свет речи”, 43/44, 2017, Београд), *Акценатски модели вишесложних придева са краткосилазним акцентом: говор Семберије, Мачве и Колубаре* („Свет речи”, 45/46, 2018, Београд), *Вила у српској фразеологији и паремијама* („Српска вила”, бр. 52, 2020) и *Вјештица у српској фразеологији и паремијама* („Српска вила”, бр. 53, 2021). У *Градишком зборнику* (Градишка, 2020) објавила је своју прву причу *Quid est veritas?* (Шта је истина?). Ради као професор српског језика и књижевности у Бијељини.

Ђурђевић, Војкан (1967, Ваљево). Основну и средњу школу завршио је у Ваљевоу. Студирао је на Машинском факултету у Београду. Пише поезију и прозу. Објавио је збирку поезије *Срце куца одјеком од другог* (2021). Пјесме су му објављиване

у више књижевних часописа. Поред писања бави се и ликовним стваралаштвом. Прву самосталну изложбу имао је 1992. године и од тада до данас је имао осамнаест самосталних и деветнаест групних изложби. Учествовао је на више ликовних колонија, како у земљи тако и у иностранству. Бави се иконописом, графичким дизајном, анимацијом мултимедијалних презентација. Ради као веб дизајнер и ди-џеј.

Ђурковић, Јелина (1953, Шековићи). Живи у Бијељини и ради на Педагошком факултету као професор на предметима из области књижевности. Објавила је три књиге поезије *Печати* (1996) *Вилина влас* (2001), *Kobiety serbskie* (Пољска, 2020) и књигу кратке прозе *Зарубице* (2017). Из области народне књижевности објавила је књиге *Дијалог с традицијом* (2011), *Фантастика метафоре* (2014) и, у коауторству са Љубомиром Зуковићем, монографије *Вукови пјевачи из Босне и Херцеговине* (2017), те *Српске народне тужбалице из Старе Херцеговине* (2021). Потпредсједница је Удружења књижевника Републике Српске.

Епања Јондо, Елолонге (1930–1998). Камерунски пјесник познат по својој првој, и јединој, збирци *Камерун! Камерун!* (1960). Дипломирао социологију и права у Паризу.

Жерајић, Јелена (1993, Невесиње). Основну и средњу школу је завршила у родном Невесињу, а основне и мастер студије на Филозофском факултету на Палама, Смјер српски језик и књижевност и стекла звање мастер професор српског језика и књижевности. Мастер теза „Наративни слојеви у роману Судбина и коментари Радослава Петковића“ јединствен је рад, који се нашао као дио критичке литературе у изучавању дјела овога писца. Научни рад под називом „Онтолошко путовање ка исходишту“ објавила је у „Зборнику радова Пете студентске конференције“ на Филозофском факултету на Палама. Тренутно ради на Радио телевизији БН на позицији новинара у редакцији инфромативног програма.

Живојиновић, Емилија (1947, Крушевац). По занимању је наставник матерњег језика. Поезијом и прозом заступљена је у зборницима и часописима. Објавила збирке пјесама *Ђурлик из недара* (2013) и *Срмозови неба* (2018). Члан је Удружења књижевника Србије. Живи у Крагујевцу.

Згоњанин, Здравко Баћо (1937, Велика Жуљевица, општина Нови Град). Објавио је књиге прозе *Кућа од бијелог*

камена (2003), *Домовина у срцу и друге приче* (2014), *Ена са насловне стране* (2015); збирке пјесама: *Љубав на сва звона* (2004), *Свјетионици* (2005), *Ведро јутра* (2006), *Капи љубави* (2007), *Сунчани поздрав* (2009), *Изабране пјесме* (2012) и *Кућни праг* (2019); роман *Дневник Леоне Југин* (2020). Члан Удружења књижевника Србије и Удружења књижевника Републике Српске.

Зивлак, Немања (1982, Босанско Грахово). Усљед ратних дешавања, напустио је родни крај и стално је настањен у СР Њемачкој. Пише поезију, родољубиве и духовне пјесме, као и кратке приче. Стихови су му објављивани у часопису *Жрнов* и *Поента*.

ИТам`си, Чикаја (1931–1988). Конгоански пјесник, романсијер, драмски писац. Право име му је било Жералд-Феликс Тикаиа. Опјевао је, између осталог, трагичну судбину Патриси Лумумбе. Његова се поезија својим рубовима додирује са оном коју су писали надреалистички пјесници попут његовог великог узора Еме Сезера. Збирке: *Лоша крв* (1955, 1962), *Сажетак* (1962), *Трбух* (1964, 1999), *Наг бејак за први пољубац моје мајке*, *Œuvres complètes I* (2013).

Јевђевић, Миленко (1963, Рогатица). У Београду је завршио Војну гимназију, Војну академију и Генералштабну школу. Као официр обављао је командне дужности у Војсци Југославије и Војсци Републике Српске. Носилац је Ордена Карађорђевог звијезде Републике Српске. Живи и ради у Бањој Луци. Објавио је књиге поезије: *Теби* (1994), *Ја ти се враћам* (1997) и *Пјесме* (2001), књигу приповјетки *Прст пуковника Зека* (2014). Коаутор је пјесничких збирки *Ноћима* и *Боје дуге*.

Калајија, Јелена (1986, Пакрац, Западна Славонија). Школовала се у Доњем Милановцу и Смедереву, а Филозофски факултет на Катедри за српску књижевност и језик завршила у Новом Саду. На истој Катедри одбранила мастер рад. Објављује текстове и приказе у књижевној периодици („Летопису Матице српске“, „Свескама“, „Детињству“ и другима), зборницима са научних конференција или посвећеним одређеним ауторима („Летеће виолине Милорада Павића“, „Читање *Аркадије* Славице Гароње“, „Визије сигнализма...“), те порталима Нови Полис и часопис Култ. Објавила збирку пјесама *Прљави сњешко на усијаној хауби* (2021).

Кнежевић, Саша рођен је у Сарајеву 1971. године. Редовни

је професор српске књижевности на Филозофском факултету Пале. Аутор је драма *Кад облаци једу људе* (1995) и *Паши на дивану* (2019), те романа: *Јадни мој Марко* (2005), *Откуд памет оном ко је нема* (2012), *У сјећању на заборав* (2015), *Кад ће срећа па се зарати* (2019), *Зороломац* (2020).

Ковачевић, Томо (1970, Бијељина). Основну школу похађао у Градцу и Црњелову. Медицинску школу је завршио у Тузли, а Медицински факултет и специјализацију из максилофацијалне хирургије у Новом Саду. Запослен је у Општој болници „Свети Врачеви” Бијељина као шеф максилофацијалне амбуланте. Урадио преко 3000 операција из домена хирургије главе и врата. Има 13 објављених радова у апстрактима са домаћих и међународних конгреса и симпозијума. Радио на промоцији максилофацијалне хирургије у Семберији и шире путем предавања, те јавних наступа на медијима (телевизија, радио, писни медији). Бави се и књижевним радом. Објавио је историјски роман *Позајмљено од заорава* (2015) и збирку приповједака *Некада не тако давно* (2019). Живи и ради у Бијељини.

Козић Прерадовић, Стевка (1945, Горњи Карајзовци, БиХ, СФРЈ), економиста. Радни вијек провела је у привреди и у Дјечијем позоришту Републике Српске. Књигом поезије *Прамен стрела* (1973) ушла је у књижевност. Пише за дјецу и за одрасле: прозу, поезију, радио драме, а повремено и књижевну критику. Објавила је изборе из поезије: на италијанском, есперанту, француском и чешком језику, уз два српска: *Жива брава* (2000) и *Папирни кључеви* (2013). Пјесме су јој уврштене у запажене антологије земаља: Индије, Мексика, Русије, Словеније, Румуније, Бугарске, Француске, Србије, Бих и РС а претходиле су им *Антологија жена пјесникиња Југославије* – А. Рудић, *Лирика двадесет петорице* – М. Шиндић и *Судбоносни дјечаци* – Д. Трифуновића (1966). Живи у Бањалуци.

Лазић, Тања музејска савјетница у Музеју Семберије у Бијељини. Дипломирала је археологију на Филозофском факултету Универзитета у Београду. У Музеју Семберије ангажована је од 1993. године на пословима музејског документаристе и руковаоца етнолошке збирке. Кроз бројне ауторске изложбе и стручне текстове и публикације бави се темама из етнологије и културне историје Семберије и Бијељине.

Лалић Кривицка, Олга (1980, Шибеник). Дипломирала

је славистику на Јагелонском универзитету у Кракову (Пољска). Објавила је више збирки пјесама на пољском језику, а у Републици Србији збирку: *Иза облака* (2008). На пољском језику је објавила и збирку драма, а пише и приче. Дјела су јој превођена на енглески, шпански, литвански, македонски и словеначки језик. Живи и ствара у Дукли (Пољска).

Леро, Никола (1991, Сарајево) је уредник, пјесник и истраживач. Магистрирао културолошке студије у Норвешкој, Чешкој и Јужноафричкој Републици. Радио са Уницефом у БиХ, те са Европским парламентом у Бриселу. Стални је члан Редакције магазина „Карике“, литерарног колектива „Књижевна задруга“, те један од оснивача међународног умјетничког покрета Бланк пагес из Њемачке.

Ломовић, Бошко је професор српскохрватског језика и књижевности југословенских народа, а безмало читав радни вијек провео је у новинарству. Објавио је 40 књига, од чега половину за најмлађе. Поезију, прозу, књижевну и ликовну критику објављивао у *Одјеку* и *Ослобођењу* (Сарајево), *Летопису Матице српске* (Нови Сад), *Арени* (Загреб), *Књижевним новинама*, *Савременику*, *Политици* (Београд) и бројним другим часописима. Пјесме и приче су му превођене на десетак европских језика. Ломовићева *Књига о Дијани Будисављевић* је штампана на српском (ћирилица и латиница), енглеском, њемачком и есперанто језику. Објављена су му *Сабрана дјела* у осам књига (3.500 страна) у издању београдског „Света књиге“. Живи у Горњем Милановцу.

Лукић, Љиљана (1939, Загреб). Магистар књижевности. Пише дјела из белетристике, а бави се и књижевном критиком. Објављене књиге: *Магнолија на длану* – збирка прича (1997); *Из књижевног сазвежђа* – есеји и критике (1998); *Плаво је боја неба* – пјесме (1999); *Једнога дана пре седам дана* – приче за дјецу (2000); *Балкон за маштање* – приче и приповијетке (2002); *Трагање за смислом* – књижевне критике (2004); *Кључар чудне љепоте Јован Дучић* – књижевноисторијска студија (2008); *Приче о медведићима* – приче за дјецу (2009); *Јован Дучић, Рани радови I* (1888-1892) – приређивач Љиљана Лукић (2010). Осим тога, објавила је романе: *Јелена Златоносовић* (2011, 2013 II издање); *Доктор Николо* (2015); *Звијезда падалица* (2015); *У трагању за оцем* (2016) и *У небо загледан* (2017), *Пут у недоглед* (2018), *Бисер на дну мора* (2019), *Кад сјећања заболе* (2021). Живи у Бијељини.

Луковић, Слободанка (1938, Бачина код Варварина). Завршила је Дефектолошки факултет у Загребу. Пише поезију, лирску прозу, хаику пјесме и хаибуне. Дјела: *Страшни суд* (1994); *На распећу* (1994); *Спасење* (1995), *Домородица* (1996), *Селидбар* (1996), *Велики прасак* (1997), *Христолика* (1998), *Пред небеским вратницама* (1999), *Муза и аждаха* (2002), *Капља* (2002), *У наборима брегова, хаику пјесме и хаибуне* (2003), *Црвена птица* (2004), *Поетика сфера* (2005), *Јованчица из Лазарета* (2007), *Родишта* (2008), *Сабирница* (2009), *Небокази* (2011), *Певање у два гласа* (прва књига 2013), *Певање у два гласа* (друга књига 2016), *Небокази* (друго, допуњено издање, 2016), *Певање у два гласа* (трећа књига 2018) и *Текла песма Крагујчица* (2019). Живи и ствара у Крагујевцу.

Љепава, Сузана дипломирани економиста у привреди туризма и лиценцирани туристички водич. Рођена је, живи и ради у Требињу. Објавила је двије збирке поезије *Суза жене* (2020) и *Шошана-пјесме* (2021). Њена поезија се може прочитати на порталима и часописима за културу, књижевност и друштвене теме под називом „Авлија“ (Црна Гора), “Срп“ (Република Српска), „Крило“ (Србија).

Максимовић, М. Горан (Фоча, 1963), редовни професор за област Српске књижевности (Српске књижевности 18. и 19. века) на Филозофском факултету Универзитета у Нишу. Као гостујући професор предавао је на више универзитета у земљи и иностранству. Објавио је следеће књиге научних монографија и расправа: *Умјетност приповиједања Бранислава Нушића* (1995), *Магија Сремчевог смијеха* (1998), *Домановићев смијех* (2000), *Српске књижевне теме* (2002), *Тријумф смијеха – комично у српској умјетничкој прози од Доситеја Обрадовића до Петра Кочића* (2003), *Свијет и прича Петра Кочића* (2005), *Критичко начело* (2005), *Искусство и доживљај* (2007), *Комедиографски Орфеј и други огледи* (2010), *Идентитет и памћење* (2011), *Критичка гозба* (2012), *Заборављени књижевници српског 19. вијека* (2013), *Казивање града и други огледи* (2014), *Симо Матавуљ и Бока Которска* (2018), *Критичка перспектива* (2021), *Земаљско и небесно* (2022).

Мијалковић, Срђан је рођен у Србији, у Лесковцу. Завршио гимназију у родном граду, па Филолошки факултет Универзитета у Београду. Професор је српског језика и књижевности. Покретач,

оснивач и организатор бројних програма и пројеката, од којих се издвајају: "Просвјетина школа српског језика", "Српски новогодишњи концерт у Бечу, "Мали хор Просвјете", "Помоћ у учењу", "Представљање дела и аутора српске књижевности", "Сусрети и разговори"...

Миленић, Жарко (1961, Брчко) је 2018. магистрирао руску и компаративну књижевност на Националном истраживачком универзитету у Москви и исте године се уписао на докторске студије на истом универзитету. Објавио је преко тридесет књига прозе, поезије, књижевних критика и драма. Књиге су му превођене на неколико језика. Учествовао је на књижевним и преводилачким манифестацијама те конференцијама у Русији, Кини, Ираку, Јерменији, БиХ, Србији, Хрватској, Македонији и Бугарској. Превео педесетак књига са руског, енглеског, бугарског, македонског, словеначког и украјинског језика. Дrame су му игране у професионалним и аматерским сценама.

Миленковић, Жарко (1988, Приштина) пјесник, књижевни критичар и проучавалац књижевности. Објавио је књиге песама *Кенотаф* (2014), *Крхотине лета* (2019) и *Свакодневно убијање живота* (2022), као и књигу есеја *Тмина и празнина, Horror vacui у српској поезији XX и XXI века* (2021).

Млађеновић, Жељка рођена (1995, Бијељина). Дипломирала на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци, на Студијском програму српски језик и књижевност, чиме је стекла стручно звање професор српског језика и књижевности. Ради у Основној школи „Свети Сава“ у Бијељини као наставник српског језика. Објавила је књигу *Тирилицом пишем* (2022).

Млађеновић, Миливоје (1959, Којчиновац код Бијељине), театролог. Дипломирао и докторирао на Филолошком факултету у Београду. Био управник Народног позоришта у Сомбору (1989-2000), Српског народног позоришта у Новом Саду (2003-2009), директор Стеријиног позорја (2009-2012), умјетнички консултант у Народног позоришту "Стерија" у Вршцу (2013-2015), умјетнички је руководилац Градског позоришта „Семберија“ у Бијељини. Студије: *Сценске бајке Александра Поповића, Одлике драмске бајке; У замку замки - драмски потенцијал поезије и прозе за децу, Интерткстуална плетисанка-концепција драмског лика Лазе Костића*. Књиге драмских текстова за дјецу: *Баш челик и друге за позорницу удешене бајке, Чудне звери на провери*, итд. У Шабачком

позоришту изведена је његова комедија *Рабле/Врлина/Грех*, у Народном позоришту Сомбор драма *Голубија времена* (2016), *Маестро* (2017), *Мразовић - дидактичка антидрама* (2018), у Градском позоришту „Семберија“ у Бијељини (Република Српска) *Комедија ометена у развоју*, *Кад сам био гарав* у Позоришту младих у Новом Саду, а на сценама у Србији и региону играно је петнаестак његових драмских дијела за дјецу.

Незировић, Сенахид (1963, Тузла). Основну школу похађао у Лукавцу, а Филозофски факултет на Универзитету у Сарајеву. Објавио је: збирку пјесама *Церемонијал* (1985), приче *Таксират* (1998) и два романа *Класићи* (2011) и *Јагма* (2020). Превођен је на: руски, русински, енглески, словеначки, македонски и арапски језик. Живи и ради гдје стигне.

Новаковић, Душанка (1947, Велика Обарска, Бијељина). Професор југословенске књижевности и српског језика у пензији. Дугогодишњи професор у средњој школи, стручни сарадник за образовање, културу и спорт у административној служби у Бијељини, директор Народне библиотеке „Филип Вишњић“ у Бијељини, предсједник Општинског одбора Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета“ Бијељина. Рецензије, прикази и осврти на значајна дешавања у култури, објављени су јој у новинама и часописима. Истиче се њен рад на монографијама, чланство у локалној редакцији Енциклопедије Републике Српске, рад на организацији манифестација „Вишњићеви дани“. Живи у Бијељини.

Њаголова, Елка. Пјесникиња, преводилац, прозни писац, антологичарка. Дипломирала је на Универзитету „Св. Климент Охридски“. Већ годинама живи и ради у Варни. Ауторка је романа *Онемела звона*, као и двадесет пјесничких књига, објављених у Бугарској, и још 11 у иностранству – Русија (три књиге), Француска, Украјина, Србија (двје књиге), Македонија, Пољска, Хрватска, Грчка. Поезија јој је превођена на осамнаест језика, а сама преводи са пет језика. Члан је Удружења књижевника Бугарске, Бугарске академије наука и умјетности и Предсједник Словенске академије књижевности и умјетности.

Огненовски, Сашо (1964, Битољ). На универзитету „Св. Ђирил и Методиј“, на Факултету за Драмске умјетности, дипломирао је на одсјеку Глуме. Бавио се педагошким радом. Објавио је књиге поезије: *Лавина* (1995), *Плодови пакла* (2014),

Пустуњски цвијет (2015), *Шума* (2018), *Мијењање прошлости* (2019); драме: *Тврђава* (2016), *Обична бајка* (2002), *Чаробни компас* (2012) и романе: *Сиви трг* (2019) и *Турнеја* (2020). Превођен је на српски, енглески, арапски и албански језик. Бави се и превођењем са српског, бугарског и енглеског језика. Живи и ради у Битољу.

Павловић, Ранко (1943, Шњеготина Горња, код Теслића). Живи и ствара у Бањалуци. Пише поезију, прозу и драмске текстове за одрасле и за дјецу. Бави се књижевном критиком и есејстиком. До сада је објавио по петнаест збирки пјесама и приповиједака, четири романа, једну збирку есеја, књигу књижевних критика и десет радио-драма за одрасле, затим шеснаест збирки прича за дјецу, пет збирки пјесама за најмлађе, један роман за младе, десетак текстова за дјечја позоришта и петнаестак радио-игара за дјецу. Завод за уџбенике у Источном Сарајеву објавио је његова *Изабрана дјела*. Његове пјесме и приповијетке превођене су на италијански, пољски, мађарски, енглески, румунски, њемачки, холандски, шведски и друге језике.

Пантић, Милан (1963, општина Зворник). Гимназију завршио у Бијељини, а Електротехнички факултет у Тузли. Са дужим прекидима, више од 40 година се бави писањем афоризама. Сарађивао у бројним листовима, а прве радове објавио у „Семберским новинама“. Једина збирка афоризама, претежно ратних, изашла је 1994. године.

Петровић, Ђоко (1961, Трновица, Зворник). Основну школу завршио у Козлуку, а гимназију у Зворнику. На Филолошком факултету у Београду дипломирао 1987. године на групи за југословенске књижевности и српскохрватски језик. Као професор српског језика и књижевности радио је у двије основне и једној средњој школи у Ужицу. Од 1998. године ради у Министарству просвете Републике Србије као просвјетни савјетник, најприје у Ужицу, а затим од 2000. године у Лозници, гдје и живи. Осим приче *Бошко Трговац*, објављене у „Српској вили“, двије приче штампао је у суботичком часопису *Луча* (*Ни богова ни молитава*, 2008. и *Слепи сапутник*, 2009. године).

Петровић, Љубиша (1988, Бијељина) градоначелник Бијељине. Медицински факултет завршио у Београду, а тренутно је на постдипломским докторским студијама на Универзитету у Новом Саду. Бави се научно- истраживачким радом. Аутор је и коаутор неколико научних радова из области интерне медицине,

неурологије, радиологије и психијатрије. Започео је специјализацију из радиологије. Прије градоначелничке дужности, био је запослен у Служби хитне медицинске помоћи Дома здравља у Бијељини, а радио је и као љекар у ФК „Звјезда 09“. Потпредседник је Савеза општина и градова Републике Српске. Посвећен је хуманитарном раду и екологији још од студентских дана, када је, између осталог, учествовао у низу пројеката помоћи српском народу на Косову и Метохији. Пише поезију. Говори енглески језик.

Петровић, Николета (1983, Грачаница.) Пише поезију и прозу. Објављује на интернет порталима (*Вишеградске вијести*, *Асинфо*, *Бијељина Данас*, *Поезија суштине*), часописи „Значења” и „Књижевне новине”. Запослена као новинар и водитељ у РТВ БН Бијељина.

Поповић, Радмила (Гацко, 1949-2022) завршила је основну школу у Гацку, средњу у Мостару, факултет у Сарајеву а постдипломске студије 1980. године у Београду. Радила је као новинар и уредник Културноумјетничког програма Радио Телевизије Босне и Херцеговине у Сарајеву. Њен принудни излазак из Сарајева 1994. године одвео ју је у Београд, гдје је упознала невеселу слободу "слободног умјетника". Објавила је више од двадесет књига: романа, приповједака, пјесама, есеја, студија и критика. Бави се и сликарством. Дјела: *Размеђа*, *Доказни материјал*, *Селенини снови*, *Црњански и Лондон*, *Зашто одлазите из Сарајева*, *Иридице боје*, *Равнање срца*, *Вртлог*, *Крик ћутања*, *Рт голе истине*, *Романи Радослава Братића*, *Приповијетке Радослава Братића*, *Ramonda serbika* (*Рамонда сербика*) као и књиге: *Приче за разбуђивање*, *Мирис камилице*, *У срцу срце*, *Сазвијежђе у грудима*, *Јест*, *бајке ми* итд.

Рабемананжара, Жак (1913–2005). Драмски писац, песник и политичар са Мадагаскара. Био је и министар и потпредседник Мадагаскара. Објавио је осам збирки пјесама: *На степеницама вечери* (1955), *Антса* (1956), *Ламба* (1961), *Противотров* (1961), *Искушења сонети ван времена* (1972), *Целокупна дела* (1978), *Трен пре зоре: Мадагаскар* (1985), *Ништа осим тамјана и филигран* (1987).

Ристановић, Цвијетин (1937, Модран, Бијељина). Филозофски факултет завршио је у Новом Саду, а постдипломски студиј на Филолошком факултету у Београду, на коме је одбранио магистарску тезу и докторску дисертацију. Објавио 10 књига из

области историје књижевности и књижевне критике: *Казивање као огледало живота* (1990); *Епик и лирик Петар Кочић* (монографија) (1995); *Српски пјесници за дјецу* (1997); *Огледи и прикази* (1999); *Простори дјетињства. Огледи о српским писцима за дјецу* (2002); *Књижевне теме* (2003); *Критички (п)огледи* (2006); *Књижевнокритичка освјетљења* (2009); *Вредновање књижевног текста* (2014), *Огледи, бесједе, есеји* (2020) и књигу кратке прозе *Свакидашње приче* (2017). Живи у Бијељини.

Сарић, Радивоје (1951, рођен у Печенег Илови, општина Прњавор). Свештеник Српске православне цркве. Свештенички позив обављао у Великој Илови, Слатини, и Лакташима, до 2020. године. Служећи Богу и народу, одликован је највећим свештеничким одликовањем – правом ношења напрсног крста.

Солар, Перо (1947, село Клековци, Босанска, сада Козарска Дубица). Основну школу и гимназију завршио је у Дубици, а Стоматолошки факултет у Београду. Његово књижевно стварање везано је углавном за дјечји узраст - предшколски и школски. Објавио је: збирку приповиједака *Доктор и риболовци* (1996), збирку есеја *Занимљива екологија* (1996); 1998. године шест здравствено-поучних сликовница у стиху (*Мали близанци, У вртићу, Маџин зубић, Куца код доктора, Весели меда и Влада чоколада*); поему *Дечак Коста и његов свет* (2000); сликовнице *Баи је лепо што смо различити* (2001), *Бора код доктора* (2004), *Излоси снова* (2004), *Свадба на ливади* (2005), *Павлова песма* (2014), *Васкршњу песму* (2015) и *Петровданске ватре* (2015); роман за дјецу *Река мог детињства* (2001); збирку поучних приповиједака *Приче са реке* (2003); збирке пјесама *Црква од ружа* (2008), *Пут здравог живота и лековите приче* (2010) и *Ружа у грудима и сенке сутона* (2011); роман за одрасле *Суноврат у небо* (2020). Пјесме су му компоноване и превођене на шведски језик. Члан је Удружења књижевника Србије. Живи и ради у Београду.

Стојковић, Душан (1948, Београд), пјесник, приповједач, књижевни критичар, есејист, антологичар, преводилац са словеначког и француског језика. Уредник „Шумадијских метафора“ (Младеновац). Академик Славјанске литерарне и артистичке академије у Варни. Објавио седам пјесничких збирки, двије књиге кратке прозе, десет есејистичких књига и више од тридесет антологија. Посљедње објављене књиге: *Планета сигнализам: есеји о сигнализму* (2018), *Мома или Цвеће сна*

(2018), *Снови душе или Поезија Славомира Гвозденовића* (2018), *Књигарник о књигожеднику или Миљурко Вукадиновић капетан водене републике* (2019), *Баитиници и сапутници 2* (2019), *Читати: волети, Савремена словеначка поезија* (2019), *Са сваком нас је песмом мање, поезија словеначких уклетих песника* (2019). Живи и ради у Младеновцу.

Стојчиновић Николић, Јованка (1952, Ритешић код Добоја). Пјесник, прозаиста, есејиста и културни посленик. Објавила је 16 књига поезије. Проф. др Богомир Ђукић објавио је књигу *Свјетлост над Стојчиновином*, Пјеснички опус Јованке Стојчиновић Николић (2015). Члан је Удружења књижевника Републике Српске, Удружења књижевника Србије, те Међународне асоцијације писаца (Рига, Летонија) и *Poetas del mundo in Serbia*. Од 2019. године члан је Академије словенске књижевности и умјетности, са сједиштем у Варни у Бугарској. Била је предсједник Удружења књижевника Републике Српске од 2012. до 2016. године.

Тати-Лутар, Жан-Батист (1938–2009). Пјесник и политичар из Републике Конго. Пјесничке збирке: *Песме мора* (1968), *Конгоански корјени* (1968), *Наличје Сунца* (1970), *Стандарди времена* (1974), *Ватре планете* (1977), *Разговори висоравни* (1982), *Предање Сна* (1985), *Змија с југа* (1992), *Редослијед појава* (1996), *Палма лире* (1998).

Теофиловић, Витомир (1943, Врчин код Београда). Живи у Београду. Објавио је: 6 књига афоризама *Доле црни петак*, *Примери оптимизма*, *Државни циркус*, *Срби и остатак света*, *Орвел неће проћи* и *Одох и ја*; три антологије: *Враг и шала* – пола столећа српског афоризма: 1950–2000, *Случајни узорак* – антологију савременог афоризма српског језичког подручја и *Горки мед медија* – афоризме о слободи и значају медија; једну збирку пјесама *Сунце изнутра* и двије књиге есеја о књижевним и философским темама – *Хиперборејци на Суматри* и *Есеји о афоризмима, романима и поезији*. Радну каријеру почео је као лектор у Новинско-издавачко-штампарском предузећу „Туристичка штампа“, потом је био секретар Новинско-издавачке куће БИГЗ, затим дванаест година секретар Задужбине Милоша Црњанског, а посљедњих десет година био је уредник културних програма и директор Библиотеке „Илија Гарашанин“ у Гроцкој.

Ћосовић, Стево (1946, Фоча). Учитељску школу завршио у Фочи, а Филолошки факултет у Београду (српски језик и

књижевност). Од децембра 1970. до почетка 1992. године радио у Сарајеву. Био главни уредник Службеног листа БиХ. Од 1992. до 1995. борави на Палама, где ради у „Срни“ и уређује лист „Огњишта“ (1993–1994). Године 1995. прелази у Београд. Оснивач и уредник издавачке куће „Свет књиге“. Посебно се бави народном књижевношћу – књиге: *Соко на рамену* (Сарајево 1988) и *Јабуре у њедрима*, (Сарајево 1991), *Милош Обилић у народној поезији и легенди* (Београд 2014) *Јунаци из устанничке епопеје Филипа Вишињића* (Београд 2020) лексикографијом – *Ловачки рјечник* (Сарајево, 1981) и *Рјечник српског имена* (Ново Сарајево 1994). Објавио књигу *Српска православна црква у Дубровнику* (Београд 2008; издање на руском језику – Београд 2009). Приредио књиге: *Карађорђе у поезији* (1994), *Славно доба Херцеговине* (Београд 2005), *Епископија Захумско-херцеговачка* (Београд 2006) као и више издања културноисторијског карактера.

Хорват, Вера есејиста, пјесник, књижевни преводилац. Рођена је у Смедереву, гдје је завршила основну и средњу школу. Магистрирала је историју умјетности на Филозофском факултету Београдског универзитета. Радила је у образовању и култури. Пише на српском и руском језику. Преводи са руског, енглеског, пољског и бугарског језика. Књиге, циклуси пјесама и есеји превођени су јој на руски, украјински, енглески, македонски, румунски и грчки језик. Аутор је и преводилац преко тридесет књига. Члан је Удружења књижевника и Удружења књижевних преводилаца Србије, Словенске академије књижевности и умјетности Варна, Бугарска. Живи и ради у Београду.

Шаренац, Слободанка (1974, Требиње) завршила је Филолошки факултет у Београду, гдје је и магистрирала и докторирала. Објављује приказе и критичке текстове у разним часописима. Живи и ради у Београду.

Захвалница

Градски одбор СПКД "Просвјета" Бијељина и Уредништво часописа *Српска вила* захваљује:

Министарству културе Републике Србије
Министарству цивилних послова БиХ
Министарству просвјете и културе Републике Српске

на материјалној помоћи за штампање 55-56. броја часописа *Српска вила*.

ОБАВЈЕШТЕЊЕ САРАДНИЦИМА И ЧИТАОЦИМА

Од 45. броја садржај часописа за књижевност, науку и културу “Српска вила” у електронском облику можете погледати на адреси:

www.prosvjeta-bijeljina.org

Уредништво

Рјешењем Министарства информисања Републике Српске број 01-356/95 од 8. септембра 1995. године часопис је уписан у Регистар јавних гласила под редним бројем 112.

На основу члана 29. став 1. тачка 16. Закона о акцизама и порезу на промет (“Службени гласник Републике Српске”, број 25/98), министарство науке и културе, даје

М И Ш Љ Е Њ Е

Часопис за књижевност, умјетност и науку “Српска вила”, у издању СПКД “Просвјета” из Бијељине, је публикација од посебног интереса за културу, а на основу члана 29. став 1. тачка 16. Закона о акцизама и порезу на промет.

Мишљење се издаје у сврху плаћања пореза на промет по стопи од 8%.

УПУТСТВА САРАДНИЦИМА

* У једном броју часописа аутор може бити заступљен само једним текстом у обиму, највише, од једног штампаног табака куцаног дуплим проредом на А4 формату. Од тога се одступа само у случају штампања двоброја гласила.

* Уз сваки рад достављен часопису, потребно је приложити и кратку биобиблиографију аутора за рубрику АУТОРИ “СРПСКЕ ВИЛЕ”.

* Рукописи подлијежу стручној оцјени и не враћају се ауторима. Уредништво задржава право редактуре и техничког уређења текстова одабраних за објављивање у часопису.

* Потписани чланци изражавају став аутора.

* Молимо ауторе да нам рад достављају на ћириличном писму, фонт Times New Roman 12.

* Пожељно је да своје радове откуцане на компјутеру доставите поштом, и-мејлом или на ЦД-у. Адреса Уредништва је:

Градски одбор СПКД “Просвјета” у
Бијељини,

Улица кнеза Милоша број 30,
76300 БИЈЕЉИНА

Телефон и факс: 055/209-580

E-mail: spkdbn@teol.net

Web site: www.prosvjeta-bijeljina.org